

Uniwersytet Wrocławski
Wydział Filologiczny
Instytut Filologii Słowiańskiej

mgr Maria Stryzewska

**Przymiotniki odrzeczownikowe w języku rosyjskim, polskim i macedońskim. Studium
konfrontatywne**

Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem
dra hab. Jana Sokołowskiego

Wrocław 2022

Wprowadzenie

1. Przedmiot i cele pracy.....	6
--------------------------------	---

Rozdział I

Literatura przedmiotu.....	8
1. Prace dotyczące słowotwórstwa przymiotników odrzeczownikowych w języku rosyjskim...	8
2. Prace dotyczące słowotwórstwa przymiotników odrzeczownikowych w języku polskim....	14
3. Prace dotyczące słowotwórstwa przymiotników odrzeczownikowych w języku macedońskim.....	16
4. Charakterystyka wybranych prac poświęconych opisowi konfrontatywnemu przymiotników słowiańskich.....	20

Rozdział II

Podstawy metodologiczne pracy.....	23
1. Model opisu przymiotników odrzeczownikowych.....	23
2. Źródła i zakres materiału	26
3. Układ materiału.....	27

Rozdział III

Derywaty z formantem ros. <i>-ный</i> , pol. <i>-ny</i> , mac. <i>-ен</i>	28
1. Ogólna charakterystyka derywatów z formantem ros. <i>-ный</i> , pol. <i>-ny</i> , mac. <i>-ен</i>	28
1.1. język rosyjski.....	28
1.2. język polski.....	29
1.3. język macedoński	31
2. Derywaty z formantem prostym.....	31
2.1. Charakterystyka podstaw słowotwórczych.....	31
2.1.1. język rosyjski.....	31
2.1.2. język polski.....	36
2.1.3. język macedoński.....	39
2.2. Charakterystyka morfonologiczna derywatów.....	42
2.2.1. język rosyjski.....	42
2.2.2. język polski.....	44
2.2.3. język macedoński	45
3. Derywaty z formantami rozszerzonymi.....	46
3.1. język rosyjski.....	46

3.2. język polski.....	52
3.3. język macedoński	62
4. Analiza znaczeń kontekstowych.....	68

Rozdział IV

Derywaty z formantem ros. *-овый*, pol. *-owy*, mac. *-ov*

1. Ogólna charakterystyka derywatów z formantem ros. <i>-овый</i> , pol. <i>-owy</i> , mac. <i>-ov</i>	87
1.1. język rosyjski.....	87
1.2. język polski.....	88
1.3. język macedoński.....	88
2. Charakterystyka podstaw słotwórczych.....	89
2.1. język rosyjski.....	89
2.2. język polski	93
2.3. język macedoński	99
3. Charakterystyka morfonologiczna derywatów	101
3.1. język rosyjski.....	101
3.2. język polski.....	102
3.3. język macedoński.....	103
4. Analiza znaczeń kontekstowych.....	103

Rozdział V

Derywaty z formantem ros. *-ский*, pol. *-ski*, mac. *-cki*

1. Ogólna charakterystyka derywatów z formantem ros. <i>-ский</i> , pol. <i>-ski</i> , mac. <i>-cki</i>	120
1.1. język rosyjski.....	121
1.2. język polski.....	125
1.3. język macedoński	128
2. Derywaty z formantem prostym.....	131
2.1. Charakterystyka podstaw słotwórczych	131
2.1.1. język rosyjski.....	131
2.1.2. język polski.....	134
2.1.3. język macedoński	137
2.2. Charakterystyka morfonologiczna derywatów.....	141
2.2.1. język rosyjski.....	141
2.2.2. język polski.....	142
2.2.3. język macedoński	143

3. Derywaty z formantami rozszerzonymi	144
3.1. język rosyjski	144
3.2. język polski.....	150
3.3. język macedoński	155
4. Analiza znaczeń kontekstowych	160

Rozdział VI

Zestawienie wyników i analiza porównawcza

1. Uwagi ogólne	173
2. Zestawienie wyników analiz szczegółowych.....	174
2.1. język rosyjski.....	174
2.2. język polski	175
3.3. język macedoński	176
3. Charakterystyka podstaw słowotwórczych przymiotników z formantem ros. <i>-ный</i> , pol. <i>-ny</i> oraz mac. <i>-ен</i>	178
4. Charakterystyka podstaw słowotwórczych przymiotników z formantem <i>-овый</i> , pol. <i>-owy</i> oraz mac. <i>-ов</i>	180
5. Charakterystyka podstaw słowotwórczych przymiotników z formantem ros. <i>-ский</i> , pol. <i>-ski</i> oraz mac. <i>-ски</i>	183
6. Kryterium morfologiczne doboru formantów	186
7. Charakterystyka użycie kontekstowych przymiotników odrzeczownikowych z podstawowymi formantami sufiksalnymi.	187
8. Wpływ znaczenia rzeczownika podstawy na funkcje semantyczne przymiotników.....	191

Bibliografia	195
---------------------------	-----

WPROWADZENIE

1. Przedmiot i cele pracy

We współczesnym językoznawstwie słowiańskim ważne miejsce zajmują badania konfrontatywne systemów słowotwórczych poszczególnych języków słowiańskich. Potrzeba takich badań wynika z tego, że w leksyku każdego z tych języków zdecydowaną większość stanowią wyrazy motywowane słowotwórczo. Stwierdzenie to dotyczy oczywiście również języków stanowiących przedmiot niniejszej rozprawy.

Jak wiadomo, badania synchroniczne słowotwórstwa języków słowiańskich zapoczątkowane zostały na przełomie lat 50. i 60. XX wieku. Istnienie znacznej już liczby opracowań szczegółowych dotyczących poszczególnych języków słowiańskich, jak również wypracowanie zasadniczo wspólnej dla tych języków metodologii opisu synchronicznych badań słowotwórczych stwarza dobrą podstawę do prowadzenia studiów o charakterze konfrontatywnym.

Przedmiotem niniejszej rozprawy jest opis wybranych klas przymiotników odrzeczownikowych w trzech językach słowiańskich, reprezentujących trzy podgrupy: w rosyjskim, w macedońskim oraz w polskim. W centrum rozprawy jest przede wszystkim analiza i opis konfrontatywny derywatów z formantami podstawowymi, którymi są: w języku rosyjskim *-ный, -ский, -овый*, w języku polskim *-owy, -ny, -ski*, w języku macedońskim *-ски, -ен, -ов*. W każdym z wymienionych języków sufiksy te są najbardziej produktywnymi formantami wykorzystywanymi w derywacji przymiotników desubstantywnych. Przymiotniki z tymi formantami stanowią w każdym z tych języków klasy liczne, stale pomnażane o nowe derywaty. Ponadto powyższe formanty są niewyspecjalizowane semantycznie, ich znaczenie konkretyzuje się zatem w określonym kontekście.

W szczególności do zadań pracy należy pokazanie na obszernym materiale wyekscerpowanym z wielkich słowników ogólnych, że w języku polskim, rosyjskim i macedońskim przymiotniki odrzeczownikowe utworzone przy pomocy formantów: ros. *-ный, -ский, -овый*, pol. *-owy, -ny, -ski*, mac. *-ски, -ен, -ов* stanowią wśród wszystkich przymiotników motywowanych grupę podstawową, a wymienione formanty są głównymi wykładnikami derywacji przymiotników odrzeczownikowych.

Kolejnym celem jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, jaki jest udział derywatów z poszczególnymi formantami w obrębie ogólnej liczby przymiotników odrzeczownikowych omawianego typu. W każdym z opisywanych języków zasadniczo najszerszą dystrybucję ma jeden z wymienionych formantów, łączący się z podstawami o różnej semantyce (konkretnymi i abstrakcyjnymi), budowie słowotwórczej (motywowanymi i niemotywowanymi) oraz pochodzeniu

(rodzimi i obcy). W języku polskim największą produktywnością charakteryzuje się formant *-owy*, którego użycie podlega stosunkowo niewielkim tylko ograniczeniom semantycznym (zob. Kallas 1998:488). Z jego użyciem nie wiąże się też występowanie ograniczeń fonologicznych i alternacji w tematach. Z kolei w języku rosyjskim do roli tej pretenduje formant *-ный*, natomiast w języku macedońskim formant *-ски*. Analiza konfrontatywna materiału trzech języków powinna przynieść odpowiedź na pytanie, jakie są podstawowe różnice między badanymi językami pod względem wykorzystania tych formantów.

Opis podstawowych klas przymiotników orzeczownikowych w trzech językach ma znaczenie zarówno dla słowotwórstwa konfrontatywnego języków słowiańskich, jak i dla słowotwórstwa szczegółowego każdego z opisywanych języków, w szczególności zaś dla słowotwórstwa skodyfikowanego po II wojnie światowej języka macedońskiego, który pod względem słowotwórczym, także w wypadku interesujących mnie formantów, wykazuje szereg różnic w stosunku do języka rosyjskiego i polskiego. Przymiotniki orzeczownikowe w języku macedońskim wymagają kompletnego opracowania uwzględniającego osiągnięcia współczesnego słowotwórstwa słowiańskiego. Ponadto interesujące mnie przymiotniki w języku rosyjskim i polskim opisywane były dotychczas w ramach różnych koncepcji słowotwórczych, co dobrze odzwierciedlają chociażby gramatyki akademickie języka rosyjskiego (*Русская грамматика* 1980) i polskiego (*Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia* 1998). Opis przymiotników orzeczownikowych w języku rosyjskim, macedońskim i polskim dokonany w ramach wspólnego modelu stanowić będzie zatem przyczynek do słowotwórstwa konfrontatywnego języków słowiańskich.

ROZDZIAŁ I.

Literatura przedmiotu

Formacje z formantami ros. *-ный, -ский-, -овый*, pol. *-owy, -ny, -ski*, mac. *-ски, -ен, -ов* opisywane były dotychczas przede wszystkim w opracowaniach szczegółowych dotyczących każdego z interesujących nas języków. Stosunkowo rzadko derywaty przymiotnikowe omawianego typu były przedmiotem uwagi w pracach o charakterze konfrontatywnym. Najwięcej uwagi poświęcono dotychczas przymiotnikom rosyjskim i polskim. Poniżej przedstawiam naprzód zwięzły opis ważniejszych prac poświęconych każdemu z języków stanowiących przedmiot pracy, a następnie omawiam prace, w których przymiotniki z badanymi formantami opisywane są w ujęciu konfrontatywnym.

1. Prace dotyczące słowotwórstwa przymiotników odrzeczownikowych w języku rosyjskim

Literatura na temat derywacji przymiotników odrzeczownikowych w języku rosyjskim jest bogata. Rosyjskie przymiotniki odrzeczownikowe opisywane były zarówno w ujęciu diachronicznym, jak i synchronicznym. Do najważniejszych opracowań o charakterze diachronicznym, których tu nie omawiam, zaliczyć należy prace następujących autorów: Zwierkowska N.P. *Суффиксальное словообразование русских прилагательных XI-XVII вв.* (Зверковская 1986) Ziemska E.A., *История словообразования имен прилагательных в русском литературном языке нового времени* (Земская 1965).

O derywatach przymiotnikowych z sufiksami *-н-, -ск-, -ов-* pisał V.V. Vinogradov, który poświęcił im spory paragraf w książce *Русский язык (грамматическое учение о слове)* (Виноградов 1972). Winogradov stwierdza m.in., że: „Вообще говоря, прилагательные на *-ный* образуют или могут быть образованы (за исключением строго и ясно очерченной категории) почти од половины имен существительных” (Виноградов 1972: 183). Autor wskazuje też klasy rzeczowników, od których na ogół nie są derywowane przymiotniki z formantem *-ный*. Winogradov jest też autorem rozdziałów poświęconych przymiotnikom odrzeczownikowym w opublikowanych na początku lat pięćdziesiątych opracowaniach typu akademickiego, takich jak: *Современный русский язык. (Курс лекций)* (1952), *Грамматика русского языка, том 1. Фонетика и морфология* (1960)¹.

W końcu lat 60. XX wieku rosyjskie przymiotniki odrzeczownikowe poddane zostały

---

¹ Winogradov jest autorem rozdziału *Суффиксальное образование имен прилагательных относительных и качественных* w tej monografii.

opisowi w ujęciu socjolingwistycznym w monografii *Русский язык и советское общество. Словообразование современного русского литературного языка* (1968). W opracowaniu tym przymiotniki desubstantywne przedstawione zostały na tle na funkcjonowania całego systemu słowotwórczego języka rosyjskiego tego okresu. Jak zauważyła Ziemska, współautorka monografii w opisywanym w opracowaniu okresie rozwoju języka rosyjskiego (II połowa XX w.), charakterystyczną cechą derywacji najbardziej produktywnych klas przymiotników relacyjnych z przyrostkami *-ов-, -н-, -ск-* było znaczne poszerzenie się inwentarza rzeczowników występujących w charakterze podstaw słowotwórczych.

W ostatnich dziesięcioleciach w pracach autorów rosyjskich, podobnie jak w opracowaniach językoznawców polskich, w opisie przymiotników odrzeczownikowych coraz częściej uwzględnia się znaczenia kontekstowe, to jest znaczenia, jakie analizowane przymiotniki komunikują w połączeniu z określonymi przez nie rzeczownikami. Różny jest jednak sposób wyodrębniania znaczeń kontekstowych. Np. w gramatyce akademickiej języka rosyjskiego (*Русская грамматика* 1980, dalej: ПГ)² przymiotniki z przyrostkiem *-н-* opisane zostały naprzód za pomocą ogólnej formuły w postaci: *обозначающий признак, относящийся к предмету, явлению, названному мотивирующим словом: хлебный, водный, лесной и др.* (ПГ 1980: 273). Później w ramach tego ogólnie zdefiniowanego znaczenia głównego autorzy rozdziału poświęconego słowotwórstwu wyodrębniają 11 znaczeń bardziej szczegółowych (kontekstowych). Te znaczenia szczegółowe opisują autorzy w następujący sposób:

- 1) *свойственный, принадлежащий тому, что названно мотивирующим словом: лесная чаща, картофельная ботва, кирпичный цвет, колокольный звон;*
- 2) *состоящий, сделанный из того, что названо мотивирующим словом: картофельное пюре, кирпичный дом, медный самовар, бархатное платье, снежная пелена;*
- 3) *имеющий, содержащий то, обладающий тем, что названо мотивирующим словом: лесной край, картофельное поле, яблочный пирог, мясной суп, парусное судно;*
- 4) *предназначенный для того, что названо мотивирующим словом: книжный шкаф, футбольный мяч, праздничное платье, корабельный лес, изоляционная лента;*
- 5) *находящийся в том месте, которое названо мотивирующим словом: лесные птицы, лимонная кислота, древесный червь, цветочный нектар, южные города.*

Łopatin i Ułuchanow wyodrębniają 11 takich znaczeń szczegółowych sufiksu *-н-*, zauważając jednocześnie, że znaczenia znacznej liczby grup **przymiotnik + rzeczownik** nie da się przyporządkować żadnemu z wyróżnionych przez nich znaczeń kontekstowych. Wśród takich trudnych do zdefiniowania typów autorzy wymieniają m.in. takie połączenia, jak: *военные*

---

2 Autorami rozdziału *Словообразование* poświęconego słowotwórstwu są W.W. Łopatin i I.S. Ułuchanow

приготовления, карманный вор, лесной эксперт, зубной врач i inne.

W podobny sposób opisują autorzy znaczenie rosyjskich przymiotników z przyrostkiem *-ов-*, które podobnie jak derywaty z przyrostkiem *-н/-*, również charakteryzują się zdolnością do najróżniejszych konkretyzacji ogólnego znaczenia definiowanego jako 'odnoszący się do jakiegoś przedmiotu'. Możliwości modyfikacji ogólnego znaczenia relacyjnego ilustrują autorzy przymiotnikami *дождевой, моржовый, соковый, ореховый*, które przybierają różne szczegółowe znaczenia w grupach *дождевые капли* i *дождевой плащ*; *ореховая скорлупа, ореховое дерево* i *ореховое печенье*. W zbliżony sposób charakteryzują autorzy przymiotniki z przyrostkiem *-ск-*, którym przypisują ogólne znaczenie *относящийся к тому или свойственный тому, что названо мотивирующим словом*.

Ponadto zgodnie z przyjętymi w gramatyce akademickiej języka rosyjskiego zasadami opisu, autorzy działu słowotwórczego charakteryzują opisywane przymiotniki ze względu na właściwości semantyczne i słowotwórcze motywujących je rzeczowników. Osobne miejsce zajmuje opis cech morfonologicznych derywatów.

Znaczenia kontekstowe przymiotników z formantami *-н(ый), -ов(ый), -ск(ий)* szeroko uwzględnia również wydany niedawno *Словарь аффиксальных морфем современного русского языка* autorstwa Łopatina i Ułuchanowa (Łопатин, Улуханов 2016), który ze względu na swój zakres zajmuje w sławistyce pozycję wyjątkową. Podobnie jak w gramatyce akademickiej opis prowadzony jest w słowniku **od formy do znaczenia**. Na pierwszym miejscu, za formantem podstawowym wymienione są wszystkie jego warianty i wskazana jest charakterystyka gramatyczna derywatu. Dalej, po skrócie ЗМ (значение морфемы) podane jest ogólne znaczenie danego morfemu i charakterystyka gramatyczna wyrazu motywującego, którym w wypadku interesujących nas derywatów jest rzeczownik; podany jest też sposób derywacji, w naszym przypadku – sufiksacja. Dalej podają autorzy znaczenie typów i podtypów słowotwórczych, a w obrębie podtypów wyliczają szczegółowe znaczenia, jakie ich zdaniem przybierają derywaty w użyciu kontekstowym.

W największym skrócie ogólny schemat opisu derywatów derywatów z sufiksem *-н(ый, -ой)* przedstawia się następująco:

-н(ый, -ой)¹; -альн(ый) i wszystkie jego warianty

прил. адъект. скл.

ЗМ: 'характеризующийся отношением к предмету, явлению, действию, названному мотивирующим словом'.

прл < сщ

1.1. сп.: суф.

ЗТ: ‘характеризующийся отношением к предмету, явлению, действию, названному мотивирующим словом’.

W ramach ogólnego znaczenia typu autorzy wyodrębniają cztery dalsze podtypy znaczeniowe, przy czym w obrębie podtypu pierwszego wyróżniają ponadto 13 znaczeń kontekstowych. Opis znaczeniowy pierwszego podtypu i bardziej szczegółowych znaczeń kontekstowych wygląda w słowniku następująco:

1.1.1. **ЗП:** 'относящийся к предмету (преимущественно неодушевленному), явлению, названному мотивирующим сщ.'

Znaczenie podtypu ilustrowane jest licznymi przykładami, w których podane są pary rzeczownik motywujący > derywat, np. *хлеб* > *хлеб-н-ый*, *вода* > *вод-н-ый*, *лес* > *лес-ной*; ‘относящийся к хлебу, воде, лесу’. Dalej wyliczone są znaczenia kontekstowe szczegółowe. Oto dwa spośród takich znaczeń szczegółowych:

- 1) свойственный, принадлежащий тому, что названо мотивирующим сущ.: *лесная чаща, картофельная ботва, кирпичный цвет, колокольный звон, колхозные поля, болезненный вид*;
- 2) имеющий в себе, содержащий то, обладающий тем, что названо мотивирующим сущ.: *лесной край, картофельное поле, яблочный пирог, мясной суп, парусное судно*.

O ile ogólne definicje znaczenia typów i podtypów opisywanych przymiotników zasadniczo nie budzą zastrzeżeń, o tyle w wypadku opisu szczegółowych znaczeń kontekstowych rosyjskich przymiotników odrzeczownikowych mogą niekiedy pojawić się wątpliwości i znaki zapytania. Np. w wypadku znaczenia oznaczonego tu 1) jedną formułę zastosowano do grup takich, jak **przymiotnik + rzeczownik:** *картофельная ботва, кирпичный цвет, колокольный звон, колхозные поля, болезненный вид*. Moim zdaniem przymiotniki wraz z określanymi przez nie rzeczownikami komunikują w tych połączeniach różne relacje. Np. w grupie *картофельная ботва* podstawa słowotwórcza przymiotnika (*картофель* 'kartofel') wskazuje na całość w relacji do części, na którą wskazuje rzeczownik określaną (*ботва* 'nać'). Z kolei w grupie *колхозные поля* mamy relację posesywną – podstawa przymiotnika nazywa posiadacza (*колхоз* 'kołchoz'), a

rzeczownik określany jest nazwą obiektu posiadanego (*поля* 'pola'). Z kolei w grupie *кирпичный цвет* mamy do czynienia z użyciem porównawczym (symilatywnym) – rzeczownik będący podstawą słowotwórczą przymiotnika *кирпичный* 'ceglasty, ceglany' (*кирпич* 'cegła') nazywa podstawę porównania, a określany rzeczownik (*цвет* 'kolor') wskazuje na człon porównywany. Wydaje się, że różne relacje komunikują też grupy **przymiotnik + rzeczownik** objęte formułą *имеющий в себе, содержащий то, обладающий тем, что названо мотивирующим суц.* W grupach *яблочный пирог, мясной суп* mamy do czynienia z relacją partytywną – użycia przymiotników *яблочный, мясной* wskazują na część w relacji do całości (*пирог, суп*), np. *мясной суп* to 'zupa, której podstawowym składnikiem jest mięso, która zawiera mięso'. Natomiast w grupie *картофельное поле* podstawę przymiotnika można uznać za subiekt, por. 'pole, na którym (rosną) kartofle', podobnie jak czyni to np. K. Kallas, analizując grupę *поля рожь* 'pola gdzie (rośnie) ryż' (zob. GWJP 1998: 485).

Spośród opublikowanych w ostatnim czasie prac o derywacji przymiotników odrzeczownikowych w języku rosyjskim osobne miejsce zajmuje rozprawa E.A. Ziemskiej *Относительные прилагательные как конструктивный элемент номинативной системы языка* (Земская 1991: 132-163), w której autorka zwraca uwagę, że we współczesnym języku rosyjskim podstawowy blok nowych derywatów przymiotnikowych tworzą formacje z sufiksami *-н-, -ов-, -ск-*, przy czym główną sferą ich produktywności jest terminologia i język specjalistyczny, publicystyka, język potoczny (*разговорная речь*) oraz język poetycki (Земская 1991:134). Stosunkowo wiele miejsca zajmuje w pracy charakterystyka przymiotników odrzeczownikowych z punktu widzenia sfery ich funkcjonowania, przy czym szczególnie wiele miejsca zajmuje w rozprawie opis funkcjonowania grup **przymiotnik relacyjny + rzeczownik** w języku fachowym i tekstach o charakterze terminologicznym. W wyniku analizy semantycznej grup typu **przymiotnik relacyjny + rzeczownik** autorka wyodrębniła łącznie 13 typów konstrukcji szeroko reprezentowanych w tego rodzaju tekstach. Od omówionych wyżej prac Łopatina i Ułuchanowa, gdzie opis prowadzony jest zasadniczo od formy do znaczenia, rozprawa Ziemskiej różni się między innymi tym, że w obrębie poszczególnych typów znaczeniowych opisywane są derywaty z różnymi formantami, zatem punktem wyjścia opisu jest tu znaczenie kontekstowe derywatów. Np. w obrębie pierwszej grupy (тип 1 - *комбайновая уборка*) znalazły się zarówno derywaty z formantem *-овый* (*комбайновая уборка*), jak i derywaty z formantem *-ный* (*самолетная разведка*).

Opis materiału prowadzi autorka w ten sposób, że poszczególne rodzaje relacji opatruje kolejnym numerem, obok którego podaje jakieś charakterystyczne dla danego typu wyrażenie, w którego skład wchodzi przymiotnik odrzeczownikowy i określany rzeczownik. Dalej następuje

analiza znaczenia i użycia przykładów w wybranych odmianach języka rosyjskiego. Narzędziem służącym do ustalenia charakteru relacji semantycznej i zaliczenia poszczególnych wyrażen o strukturze **przymiotnik odrzeczownikowy + rzeczownik** jest analiza transformacyjna. Autorka uważa, że grupy wyrazowe omawianego typu komunikują te same relacje semantyczne, jeśli poddają się jednakowym transformacjom składniowym. Wyróżnione przez autorkę klasy derywatów opisane zostały zasadniczo według jednego ogólnego schematu, który w skrócie można przedstawić następująco:

тип 1 - комбайновая уборка

Dalej następuje krótki opis typu wraz z przykładami. W połączeniach opisywanego tu typu przymiotnik *комбайновая* w połączeniu z rzeczownikiem dewerbalnym *уборка* oznacza relację instrumenową. Podstawa przymiotnika nazywa środek czynności, na którą wskazuje rzeczownik określany. Ten typ reprezentują też wyrażenia *тестовая проверка, самолетная разведка, жидкостная очистка* i inne.

W podobny sposób opisane zostały pozostałe wyróżnione przez autorkę typy przymiotników odrzeczownikowych funkcjonujących w tekstach:

- тип 2 - *пастбищное содержание,*
- тип 3 - *спиртовое брожение,*
- тип 4 - *тракторные измерения,*
- тип 5 - *йодная недостаточность,*
- тип 6 - *сувенирный кубок,*
- тип 7 - *кассетный магнитофон,*
- тип 8 - *магнитофонная кассета,*
- тип 9 - *струйные течения,*
- тип 10 - *ночная смена,*
- тип 11 - *домовый оркестр,*
- тип 12 - *хлорвиниловая пенка,*
- тип 13 - *тракторное топливо.*

W swojej pracy autorka zwraca też uwagę na istnienie par z sufiksami *-ов-* i *-н-* opartych na wspólnej podstawie słowotwórczej: *ветровой* : *ветренный* (< *ветер*), *снарядовый* : *снарядный* (< *снаряд*), *песковый* : *песочный* (< *песок*). Analiza rosyjskich przymiotników odrzeczownikowych prowadzi autorkę do wniosku, że inwentarz znaczeń, jakie można ustalić za pomocą transformacji grup **przymiotnik + rzeczownik** jest zasadniczo nieograniczony. To stwierdzenie rosyjskiej badaczki pokrywa się z tym, co na temat znaczeń kontekstowych

przymiotników odrzeczownikowych w języku polskim pisały już wcześniej K. Kallas (GWJP 1998), Z. Topolińska (Topolińska 1983) i inni. Autorka słusznie zauważa, że istnieją w języku rosyjskim takie przymiotniki relacyjne, a dokładniej takie grupy przymiotnik odrzeczownikowy + rzeczownik, które wyrażają tylko bardzo ogólną relację. Interpretacja ich znaczenia możliwa jest tylko pod warunkiem uwzględnienia bardzo szerokiego kontekstu użycia danego wyrażenia. Jak już wspomniałam, nieco uwagi w swojej rozprawie poświęciła też Ziemska relacjom semantycznym między przymiotnikami z formantami *-ный* i *-овый* derywowanym od wspólnej podstawy słowotwórczej, np. *холодовый* : *холодный* (< *холод*), *шумовой* : *шумный* (< *шум*), *жировой* : *жирный* (< *жир*). Chociaż we wstępie do rozprawy czytamy, że przedmiotem analizy będą przymiotniki odrzeczownikowe z przyrostkami *-н-*, *-ов-*, *-ск-*, to jednak w rzeczywistości analizie poddane zostały głównie przymiotniki z przyrostkami *-н-* i *-ов-*. Derywaty z sufiksem *-ск-* reprezentowane są w tekście przez pojedyncze przykłady.

2. Prace dotyczące słowotwórstwa przymiotników odrzeczownikowych w języku polskim

Literatura poświęcona przymiotnikom odrzeczownikowym w języku polskim jest bardzo bogata. Z wcześniejszych pozycji wymienić można pracę H. Ułaszyna (GJP 1923)³, który ze względu na znaczenie wyróżnił pięć klas derywatów przymiotnikowych:

- 1) przymiotniki o ogólnym znaczeniu przymiotnikowym wyrażające rodzaj, charakter właściwy rzeczownikowi podstawowemu, następnie przynależność do przedmiotu określanego rzeczownikiem, pochodzenie itp.;
- 2) przymiotniki dzierżawcze, *possesiva*;
- 3) przymiotniki wyrażające posiadanie czegoś, częstokroć nad miarę, lub w rozmiarach powiększonych, mianowicie tego, co nazywa rzeczownik, lub podobieństwo, lub wreszcie skłonność ku temu, co wyraża wyraz podstawowy;
- 4) przymiotniki materialne, tj. wyrażające składanie się z tego, co wyraża rzeczownik, od którego tworzy się przymiotnik,
- 5) przymiotniki wyrażające możliwość dokonania pewnej czynności.

W klasyfikacji tej wyłącznie przymiotniki odrzeczownikowe wchodziły w skład grup pierwszej, drugiej i trzeciej. Do grupy czwartej należą przymiotniki desubstantywne, deadiektywne i dewerbalne, natomiast grupę piątą tworzą przymiotniki odczasownikowe o znaczeniu potencjalnym. Podział ten poddała krytyce Halina Kurkowska, autorka monografii *Budowa*

---

3 H. Ułaszyn jest autorem rozdziału *Słowotwórstwo*.

słowotwórcza przymiotników polskich (1954), w której obok zasadniczo synchronicznego opisu przymiotników odrzeczownikowych pierwszej połowy XX w. szeroko uwzględniony został także aspekt diachroniczny. Odnosząc się do klasyfikacji Ułaszyna, Kurkowska zwróciła uwagę zwłaszcza na to, że w swej klasyfikacji nie wziął pod uwagę tak ważnej cechy derywatów przymiotnikowych, jak charakter gramatyczny podstawy słowotwórczej (Kurkowska 1954: 8). Sama Kurkowska stwierdza, że „struktura przymiotnika odrzeczownikowego najogólniej tylko wyznacza jego zakres znaczeniowy (...). Stąd jako kryterium pomocnicze w klasyfikacji przymiotników omawianego typu nasuwa się w sposób naturalny stosunek między przymiotnikiem a rzeczownikiem przez niego określanym. W wielu wypadkach funkcja pełniona przez przymiotnik pokrywa się z funkcją formy przypadkowej podstawowego rzeczownika” (Kurkowska 1954: 68). Takich funkcji znaczeniowych przymiotników odrzeczownikowych autorka wyróżnia 11 (Kurkowska 1954: 68-79):

- 1) Przymiotnik odrzeczownikowy w funkcji znaczeniowej dopełniacza przynależności (posiadacza). Rzeczownik podstawy słowotwórczej wskazuje na posiadacza tego, co nazywa rzeczownik określany;
- 2) Przymiotnik odrzeczownikowy w funkcji dopełniacza materii. Rzeczownik podstawy słowotwórczej wskazuje na materiał, z którego wykonane jest to, co nazywa rzeczownik określany;
- 3) Przymiotnik w funkcji znaczeniowej dopełniacza pochodzenia. Rzeczownik podstawy słowotwórczej wskazuje na pochodzenie (np. *wiejski*);
- 4) Przymiotnik odrzeczownikowy w funkcji dopełniacza podmiotowego. rzeczownik podstawy w tej relacji jest podmiotem;
- 5) Przymiotnik w funkcji znaczeniowej dopełniacza przedmiotowego;
- 6) Przymiotnik w funkcji znaczeniowej dopełniacza definicyjnego;
- 7) Przymiotnik w funkcji znaczeniowej dopełniacza definicyjnego; przymiotniki te pełnią funkcję nazywającą – rzeczownik podstawy nazywa miejsce lub czas, a rzeczownik określany czynność;
- 8) Przymiotnik w funkcji dopełniacza przyczyny; dopełniacz przyczyny – rzeczownik podstawy określa przyczynę tego, co nazywa rzeczownik określany;
- 9) Przymiotnik w funkcji znaczeniowej dopełniacza „przeznaczenia”. Rzeczownik podstawy wskazuje na przeznaczenie przedmiotu nazwanego rzeczownikiem określanym;
- 10) Przymiotnik w funkcji znaczeniowej narzędnika przydawkowego;
- 11) Przymiotnik w funkcji znaczeniowej narzędnika właściwego.

Najpełniejszy opis diachroniczny przymiotników odrzeczownikowych przedstawiła K. Kleszczowa w monografii *Staropolskie derywaty przymiotnikowe i ich perspektywiczna ewolucja* (Kleszczowa 2003).

Zagadnienia teoretyczne derywacji przymiotników w języku polskim, w tym także problemy opisu przymiotników desubstantywnych, były przedmiotem uwagi A. Nagórko w książce *Zagadnienia derywacji przymiotników* (Nagórko 1987), która zaproponowała wielopoziomowy model derywacji przymiotników. W modelu tym na najgłębszym poziomie znajdują się struktury semantyczne, które są odpowiednikami cech elementów rzeczywistości pozatekstowej. Jak pisze autorka, korelaty cech elementów rzeczywistości pozajęzykowej „uzyskują (...) kształt składniowy na poziomie syntaktycznym, na którym pojawiają się już symbole przymiotników nie pochodnych słowotwórczo – prymarnie w pozycji orzecznikowej, wtórnie – we frazie nominalnej. Wreszcie na poziomie morfologicznym pojawiać się mogą – w wyniku zastosowania określonych reguł morfofonemicznych – przymiotniki morfologicznie rozczłonkowane” (Nagórko 1987: 131).

Osobne miejsce w literaturze przedmiotu zajmuje rozdział gramatyki akademickiej języka polskiego autorstwa Krystyny Kallas (GWJP 1998) oraz kilkakrotnie już przywołana klasyfikacja semantyczna przymiotników odrzeczownikowych. Model oparty na strukturach predykatowo-argumentowych szerzej omawiam w kolejnym rozdziale.

Niedawno przymiotniki odrzeczownikowe z wybranymi formantami we współczesnym języku polskim doczekały się specjalnego opracowania w postaci książki Małgorzaty Urban *Współczesne przymiotniki odrzeczownikowe z wybranymi formantami sufiksalnymi* (Urban 2006). Przedmiotem monografii są typy słowotwórcze przymiotników z formantami *-owy*, *-ny*, *-ski*, *-any*₂, które poddane zostały opisowi: 1) z punktu widzenia właściwości semantycznych i morfologicznych ich podstaw słowotwórczych, 2) ze względu na cechy morfonologiczne derywatów; 3) ze względu na użycia kontekstowe, to znaczy ze względu na treści, jakie komunikują w połączeniu z określanymi rzeczownikami. W analizie znaczeń kontekstowych autorka posłużyła się opracowanym przez Krystynę Kallas w GWJP modelem opisu semantycznego przymiotników odrzeczownikowych, pokazując jego przydatność dla pełnego opisu tej klasy derywatów .

3. Prace dotyczące słowotwórstwa przymiotników odrzeczownikowych w języku macedońskim

Na tle bogatego dorobku słowotwórstwa rosyjskiego i polskiego dorobek macedonistyki w zakresie badań nad derywacją przymiotników odrzeczownikowych przedstawia się skromnie. Zwięzły zarys derywacji przymiotników odrzeczownikowych (nieco ponad 3 strony) przynosi

opublikowany w roku 1954 I tom *Граматика на македонскиот литературен јазик* В. Koneskiego (Б. Конески 1954: 82-85). Punktem wyjścia w rozdziale o derywacji przymiotników jest charakterystyka gramatyczna podstawy słowotwórczej. Autor omawia kolejno przymiotniki odrzeczownikowe, odczasownikowe, odprzymiotnikowe, odprzysłówkowe i złożone. Dalszym kryterium opisu jest formant słowotwórczy. Koneski daje zwięzły opis przymiotników odrzeczownikowych z formantami *-ов*, *-ев*, *-ски* i *-ен*, charakteryzując omawiane klasy derywatów głównie z punktu widzenia znaczenia ich podstaw słowotwórczych. Np. o derywatach z formantem *-ски* pisze autor, że derywowane są one od nazw osób i zwierząt, np. *царски*, *женски*, *свински*; od nazw miejsc, np. *селски*, *планински* oraz od innych podstaw. Ponadto bierze autor pod uwagę podział na przymiotniki jakościowe i relacyjne (мас. *качествени* i *односни придавки*), przy czym – podobnie jak autorzy opracowań poświęconych innym językom słowiańskim - zwraca uwagę, że również przymiotniki relacyjne mogą przybierać znaczenie jakościowe.

Zagadnienia derywacji przymiotników języku macedońskim doczekały się też osobnego opracowania w postaci książki В. Markova *Образување на придавки во македонскиот јазик* (Марков 1988), w której jest rozdział poświęcony derywacji przymiotników odrzeczownikowych w języku macedońskim. W swej książce autor zebrał obszerny materiał słownikowy, który starał się opisać z uwzględnieniem podziału na przymiotniki posesywne (*присвојни*), posesywno-relacyjne (*присвојно-односни*) i relacyjne (*односни*), które zresztą ujęte zostały w pracy łącznie jako jedna klasa. Materiał sklasyfikowany został w pracy według formantów. Stosunkowo dużo miejsca zajmuje omówienie derywatów z formantami *-ски*, *-ов* i *-ен*, chociaż można zauważyć, że przymiotniki z tymi formantami scharakteryzowane zostały głównie z punktu widzenia przynależności motywujących je rzeczowników do różnych grup znaczeniowych. Brak natomiast w książce bardziej systematycznego opisu semantycznego. Chociaż autor często przywołuje w swej książce publikacje autorów jugosłowiańskich (A. Bajec, A. Belić) i zagranicznych, zwłaszcza polskich (Brodowska-Honowska, Grzegorzczkowska, Kreja, Kurkowska, Satkiewicz i inni), to jednak sposób opisu materiału nie w pełni odpowiada wymogom w zakresie słowotwórstwa synchronicznego języków słowiańskich. Zupełnie zbędne są na przykład uwagi na temat derywacji przymiotników w języku prasłowiańskim czy też obszerne fragmenty poświęcone słowotwórstwu przymiotników w języku staro-cerkiewno-słowiańskim, w języku rosyjskim i w innych językach słowiańskich. Tak obszerne przytaczanie materiału nie mającego bezpośredniego związku z problematyką książki nie znajduje żadnego merytorycznego uzasadnienia. Ponadto wiadomości te nie są wynikiem własnych ustaleń autora książki, ale zaczerpnięte zostały z pracy innych autorów, które dość znacznie różnią się między sobą pod względem metodologicznym. Wątpliwości pojawiają się także w związku z analizą słowotwórczą i sposobem wydzielenia formantów

słowotwórczych w niektórych derywatach.

Przymiotniki odrzeczownikowe były przedmiotem dociekań Kirila Koneskiego, który w podręczniku akademickim słowotwórstwa języka macedońskiego poświęcił im osobny rozdział (K. Koneski 2003). Autor również zachowuje tradycyjny podział na przymiotniki relacyjne i jakościowe. W swoim podręczniku Koneski nawiązuje do prac autorów polskich, przede wszystkim zaś do gramatyki akademickiej języka polskiego (GWJP 1998). Jednak opis przymiotników odrzeczownikowych prowadzony jest od formy do znaczenia: punktem wyjścia jest sposób derywacji, a w kolejnych krokach analizy – charakterystyka gramatyczna wyrazu motywującego (rzeczownik) oraz formant słowotwórczy. W osobnym paragrafie Koneski pisze: „Семантичката структура, значењето на образуваната придавка се изведува од семантичко-синтаксичка функција што ја има таа во однос на основата од која е изведена, например: *училиштен двор* ‘двор на училиште’ (однос на посвојност, припадност), *движечки сили* ‘сили што движат’ (субјектно-предикативен однос)“. (K. Koneski 2003: 90). Dalej autor pisze, że „значењето на изведената придавка во голема мера зависи од семантичкиот карактер со која оди како определба” (K. Koneski 2003: 90). Znaczenie przymiotnika odrzeczownikowego ujawnia parafraza słowotwórcza, w której skład wchodzi rzeczownik określany. Należy zaznaczyć, że przyjęte na początku rozdziału założenia opisu przymiotników odrzeczownikowych zostały zrealizowane w pracy tylko częściowo. Bardziej dogłębna analiza potrzebna jest przy opisie znaczenia derywatów. W pracy przedstawiony został w zasadzie tylko opis semantyczny niektórych użyć kontekstowych derywatów z formantem *-ен*. Na marginesie opisu, jaki przedstawił Koneski, niekiedy mogą pojawić się pewne wątpliwości co do znaczenia poszczególnych grup. Np. w punkcie b) przedstawionej przez niego klasyfikacji wśród derywatów objętych formułą ‘што го има тоа што е именувано со мотивирачкиот збор’ znalazły się takie oto grupy: *облачно небо, кална улица, копитно животно, месно јадење, отровна печурка*. Nietrudno zauważyć, że wchodzące w skład tych grup przymiotniki odrzeczownikowe komunikują wraz z określanymi rzeczownikami różne relacje. Np. w grupie *копитно животно* przymiotnik *копитно* ma w podstawie słowotwórczej rzeczownik nazywający charakterystyczną część (*копито* 'kopyto') całości (*животно* 'zwierzę'). Ten sam typ reprezentują też grupy *облачно небо, кална улица* z tym, że wchodzące w skład tych grup przymiotniki wnoszą znaczenie kwantytatywne ('dużo'). Natomiast w grupie *месно јадење* podstawa słowotwórcza przymiotnika (*месо* 'mięso') nazywa materiał, a rzeczownik określany (*јадење* 'danie') jest nazwą wytworu, oznacza danie zrobione z mięsa. Jest to zatem znaczenie materiałowe. Jednocześnie desygnat rzeczownika podstawy jest tym, co wyróżnia to, co nazywa rzeczownik określany, zatem równolegle występuje tu interpretacja charakterystyczno-konkretna.

Sporo uwagi macedońskim przymiotnikom desubstantywnym poświęciła Slavica Veleva, autorka monografii na temat charakterystycznych tendencji słowotwórczych we współczesnym języku macedońskim (Велева 2006). W swej pracy Veleva przedstawiła próbę opisu odrzeczownikowych derywatów przymiotnikowych w ramach podziału na przymiotniki mutacyjne i transpozycyjne. W obrębie derywatów mutacyjnych omówiła m.in. takie derywaty, odrzeczownikowe jak: *ум > умен, злоба > злобен, радост > радосен, борба > борбен* i inne. Najwięcej miejsca zajmuje w pracy opis derywatów transpozycyjnych. Podobnie jak w omówionej wcześniej książce K. Koneskiego, w monografii autorki punktem wyjścia jest forma derywatów. Na przykład charakteryzując derywaty transpozycyjne Veleva omawia osobno przymiotniki z formantami *-ен,- ски* i *-ов*, które klasyfikuje ze względu na ich znaczenie, a dokładniej ze względu na znaczenie połączeń z określanymi przez te przymiotniki rzeczownikami. W ten sposób w obrębie derywatów z sufiksem *-ен* autorka wyodrębnia pięć znaczeń kontekstowych, w obrębie przymiotników z formantem *-ски* – sześć, a w obrębie derywatów z formantem *-ов* – cztery znaczenia kontekstowe. Ponieważ punktem wyjścia opisu jest forma derywatów, wśród przymiotników o identycznym znaczeniu mogą występować i występują struktury z tym samym znaczeniem. Np. struktury opisane przez autorkę jako **X (припаѓа) на Y** występują zarówno wśród przymiotników z formantem *-ен* (*семеен дом, бубрежна жлезда, воен злосторник, куќен праг, ушно тапанче*), jak i derywatów z formantami *-ски -ов* (*езерски брег, авионско крило, компјутерска програма, пратенички прашања, претседателски кабинет, берберски салон, пустински песок, тавански прозорци, зајачки уши, татков син, султанов харем, човеков живот*). Z tego powodu autorka, zgodnie z przyjętą w pracy koncepcją opisu od formy do znaczenia, trzykrotnie opisuje struktury o jednakowej semantyce (**X (припаѓа) на Y** dla derywatów z formantem *-ски* i **X (припаѓа) на Y** dla derywatów z formantem *-ов*).

Jest rzeczą oczywistą, że niemożliwy jest wyczerpujący opis przymiotników w ramach 4 – 6 typów. Chociaż można zgodzić się z interpretacją części materiału, to jednak i tutaj, podobnie jak w publikacjach innych autorów, pojawiają się różnego rodzaju wątpliwości i znaki zapytania. Np. typ 1. w obrębie derywatów na *-ов* –, które autorka definiuje jako **X (припаѓа) на Y** *син на татко > татков син* znalazły się takie grupy, jak: *татков син, зетова сестра, бегова ќерка* oraz *татков дом* и *рака јунакова*. Otóż w wypadku *татков син, зетова сестра, бегова ќерка* zachodzi relacja pokrewieństwa, w grupie *татков дом* komunikowana jest relacja posiadania, a w grupie *рака јунакова* występuje relacja całość do części.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że autorka zwróciła uwagę na charakterystyczną cechę derywacji przymiotników desubstantywnych w języku macedońskim – obecność licznych przymiotników współpodstawowych, które często mają jednakowe znaczenie. Paralelne

funkcjonowanie współpodstawowych derywatów motywowane jest ich użyciem w określonych kontekstach.

W ostatnich latach przymiotniki macedońskie były też przedmiotem uwagi slawistów zagranicznych. W artykule dotyczącym derywacji przymiotników opartych na wyrażeniach syntaktycznych z przymikiem *без* J. Sokołowski (1988) zwrócił uwagę, że macedońskie przymiotniki tego typu derywowane są głównie za pomocą formantu *-ен* np. *безбрежен, бездожден, бездрвен, беизлезен, безмесен бездарен, безработен*. Jak stwierdza autor, znacznie mniej nieliczne są w obrębie tej klasy przymiotników derywaty z formantem *-ски*, np. *безмесечински, беззаконски, беспричински*. Zupełnie nieliczne są od tego typu podstaw słotwórczych derywaty z formantem *-ов*, np. *бесполов* i derywaty z formantem paradygmatycznym, np. *беззаб*. Warto przy okazji zauważyć, że w tym niewielkim objętościowo artykule Sokołowski jako pierwszy w badaniach nad systemem słotwórczym języka macedońskiego zwrócił uwagę na istnienie w obrębie badanych struktur przymiotników o podwójnej motywacji. Przede wszystkim jednak w artykule tym, nawiązując do koncepcji K. Kallas w GWJP, Sokołowski przedstawił też zwięzły szkic opisu semantycznego macedońskich przymiotników od wyrażen syntaktycznych z przymikiem *без*, co było novum na gruncie języka macedońskiego. W artykule Autor wyodrębnił m.in. przymiotniki komunikujące wraz z określanymi rzeczownikami zaprzeczoną posesywność, zaprzeczoną relację pokrewieństwa, zaprzeczoną relację partytywną, zaprzeczoną relację między czynnością i subjektem oraz niektóre inne relacje (Sokołowski 1988:184-185).

W innym artykule na materiale przymiotników opartych na wyrażeniach syntaktycznych wyrażen syntaktyczny z przymikiem *без* pokazał Sokołowski możliwości opisu konfrontatywnego przymiotników w języku macedońskim i polskim (Sokołowski 1996).

4. Charakterystyka wybranych prac poświęconych opisowi konfrontatywnemu przymiotników słowiańskich

W językoznawstwie słowiańskim zagadnienia opisu konfrontatywnego derywatów przymiotnikowych podnosili już na przełomie lat 50-ych i 60-ych XX wieku A. Sieczkowski, J. Horecký i V.A. Nikonov. Zdaniem Horeckiego punktem wyjścia opisu konfrontatywnego powinienem być podział derywatów ze względu na charakter gramatyczny podstawy słotwórczej. Dalej derywaty powinny być klasyfikowane pod względem znaczeniowym, co np. w obrębie przymiotników odrzeczownikowych pozwoliło autorowi na wydzielenie czterech klas derywatów, które wyróżnił terminologicznie jako posesywne, materiałowe, relacyjne lokatywne i relacyjne „rzeczowe” (Horecký 1961). Horecký wymienia główne formanty komunikujące powyższe treści

znaczeniowe, przytacza pojedyncze derywaty z wybranymi formantami w poszczególnych językach słowiańskich, np. pol. *mączny, dębowy*, ros. *водный, ореховый*

Metodą statystyczną w badaniach nad derywacją przymiotników w wybranych językach słowiańskich posłużył się V.A. Nikonov, którego zdaniem taki sposób opisu konfrontatywnego może przyczynić się do udzielenia odpowiedzi na pytanie, dlaczego w językach słowiańskich te same treści komunikowane są często za pomocą różnych formantów słotwórczych. Autor słusznie zwraca uwagę, że np. polskim przymiotnikom z formantem *-owy* w języku rosyjskim często odpowiadają derywaty z innymi formantami, np. formantem *-ный* (por. pol. *bazowy*, ros. *базовый*). Jednak inne wnioski autora nie znajdują pokrycia w materiale języków słowiańskich. Nie odpowiada rzeczywistości stwierdzenie autora o dominującej roli sufiksu *-n-* we wszystkich językach słowiańskich (zob. Sokołowski 2000: 15)⁴.

Z prac o charakterze porównawczym na uwagę zasługuje *Историческая типология славянских языков*, zawierająca osobny rozdział poświęcony derywacji przymiotników we wszystkich językach słowiańskich (Коломиец 1986: 76-99). Autor rozdziału W.T. Kołomicz konstataje m.in., że we wszystkich językach słowiańskich występują odziedziczone z prasłowiańszczyzny przymiotniki z formantami *-n-*, *-ow-*, *-sk-* (Коломиец 1986: 79-80). Jednak w swoim opisie autor ogranicza się tylko do przytoczenia wybranych przykładów, nie wypowiada się natomiast na temat podobieństw i różnic między językami słowiańskimi pod względem wykorzystania tych trzech formantów.

Problem zróżnicowania języków słowiańskich pod względem wykorzystania sufiksów *-ny* i *-ski* w derywacji przymiotników od rzeczowników zapożyczonych, takich jak *gramatyka, egoizm/egoista, biologia*, podniósł B. Kreja, który zwrócił uwagę, że w języku macedońskim przymiotniki od tego typu podstaw zwykle derywowane są za pomocą sufiksu *-ski* (zob. Kreja 1988).

Z kolei J. Sokołowski w monografii *Słowiańskie derywaty imienne z przyimkiem negacji w podstawie słotwórczej* (2000) pokazał na materiale przymiotników od wyrażen syntaktycznych z przyimkiem *bez* podobieństwa i różnice między językami słowiańskimi pod względem wykorzystania środków słotwórczych przez poszczególne języki. Jednocześnie zwrócił uwagę na to, że mimo różnic w zakresie formy opisywane przez niego derywaty przymiotnikowe wykazują liczne podobieństwa pod względem znaczeniowym (Sokołowski 2000: 21-22).

Z prac opublikowanych w ostatnich latach na uwagę zasługuje monografia poświęcona opisowi konfrontatywnemu przymiotników w języku słowackim i polskim *Slovenské a poľské*

---

4 O pracach Sieczkowskiego, Horeckiego i Nikonova, jak również o niezwykle ważnej dla slawistyki rozprawie M. Dokulilila (Dokulil 1963) i innych publikacjach pisał ponad dwadzieścia lat temu Jan Sokołowski, który przedstawił kształtowanie się metod słotworstwa konfrontatywnego języków słowiańskich (Sokołowski 2000).

adjektivum z aspektu slovotvornej motivovanosti, której autorką jest slawistka z Preszowa M. Vojteková (Vojteková 2016). Punktem wyjścia monografii jest koncepcja motywacji słowotwórczej nieżyjącego już słowackiego lingwisty J. Furdika, rozwijana przede wszystkim w Preszowie w publikacjach jego kontynuatorów. W monografii osobny rozdział poświęcony został analizie konfrontatywnej słowackich i polskich przymiotników desubstantywnych (Vojteková 2016: 27-54). W rozdziale tym narzędziem analizy przymiotników odrzeczownikowych w konfrontowanych językach jest opisany zwięźle przez J. Furdika zestaw kategorii onomazjologicznych o charakterze mutacyjnym. Jednocześnie autorka wykorzystuje w opisie model opisu derywatów przymiotnikowych wypracowany przez K. Kallas w GWJP. Dzięki zastosowaniu tego modelu, umożliwiającego prowadzenie analizy **od znaczenia do formy**, udało się autorce dokonać zwięzłej konfrontacji wybranych właściwości słowotwórczych przymiotników desubstantywnych w opisywanych językach.

Powyższy przegląd prac poświęconych opisom przymiotników odrzeczownikowych w językach stanowiących przedmiot niniejszej rozprawy nie wyczerpuje oczywiście literatury przedmiotu. Wypada także przywołać ważną rozprawę Zuzanny Topolińskiej *O implikacji semantycznej przymiotnik → rzeczownik* (Topolińska 1983), zawierającą szereg stwierdzeń ważnych zarówno dla językoznawstwa szczegółowego, jak i konfrontatywnego. W rozprawie tej na materiale trzech języków słowiańskich: polskiego, macedońskiego, i serbochorwackiego oraz dwóch niesłowiańskich: angielskiego i francuskiego autorka podjęła się wersyfikacji hipotezy, że „klasyfikacja predykatów o wykładnikach przymiotnikowych z punktu widzenia ograniczeń selekcyjnych narzucanych argumentom o wykładnikach rzeczownikowych ma charakter uniwersalny (...)”, a także stara się „określić zakres i charakter idiosynkratycznych rozwiązań formalnych właściwych poszczególnym językom“ (Topolińska 1983: 53).

Na zakończenie tego przeglądu wypada przypomnieć, że o potrzebie konfrontacji systemów słowotwórczych języka macedońskiego i polskiego pisali ponad czterdzieści lat temu Zuzanna Topolinska i Bożydar Vidoeski. Ich zdaniem konfrontatywny opis słowotwórczy tych dwóch języków powinien być prowadzony **od znaczenia do formy** w ramach szerszej polsko-macedońskiej konfrontacji gramatycznej. Jak piszą autorzy: „Przedmiotem konfrontacji może być więc produktywność poszczególnych kategorii, charakter (prefiks, sufiks, intermorf itp.) i liczba obsługujących je afiksów, ich produktywność, typy ograniczeń semantycznych i formalnych, jakim podlegają. Można też pokazać przyporządkowanie zbiorów afiksów funkcjonujących w każdym z języków w ramach określonej kategorii“ (Topolińska, Vidoeski 1984: 22)⁵.

5 Więcej na ten temat konfrontacji słowotwórczej języka macedońskiego i polskiego zob. Jan Sokołowski, *Проектот на полско-мекедонската граматичката конфронтација на З. Тополинска и Б. Видоески и проблемите на словенското конфронтативно зборообразување*, [w:] 70 години од истражувањата на Јозеф

ROZDZIAŁ II.

Podstawy metodologiczne pracy

1. Model opisu przymiotników odrzeczownikowych

W językach polskim, rosyjskim oraz macedońskim przymiotniki odrzeczownikowe utworzone przy pomocy formantów *-owy*, *-ski*, *-ny* oraz formantu paradygmatycznego (odpowiednio: *-овый*, *-ский*, *-ный* dla j. rosyjskiego i *-ов/-ев*, *-ски*, *-ен* dla j. macedońskiego) stanowią najliczniejszą grupę spośród wszystkich przymiotników, a wskazane formanty można uznać za podstawowe wykładniki derywacji odrzeczownikowej.

Spodziewanym rezultatem jest szereg różnic w tych językach, w szczególności pod względem dystrybucji formantów. Każdy z języków będących przedmiotem niniejszej rozprawy preferuje jeden wybrany formant jako główny wykładnik derywacji przymiotników desubstantywnych: język rosyjski formant *-ный*, język polski formant *-owy*, język macedoński formant *-ски*, np.

ros. *автoбусный, домашний, атомный*,

pol. *autobusowy, domowy, atomowy*,

mac. *автoбуски, домски, атомски*.

Na podstawie istniejących już badań cząstkowych (Sokołowski 2000) i moich wcześniejszych obserwacji można sądzić, że w zakresie opisywanego w tej rozprawie materiału język polski będzie różnić od rosyjskiego i macedońskiego pod względem wykorzystania formantów podstawowych, np.

ros. *систематический, экономический, фонетический*,

pol. *systematyczny, ekonomiczny, fonetyczny*,

mac. *систематски, економски, фонетски*.

Ze względu na to, że celem jest zarówno opis derywacji przymiotników odrzeczownikowych w każdym z trzech języków, jak i konfrontacja, derywaty zostały poddane drobiazgowej analizie i opisane według parametrów istotnych z porównawczego punktu widzenia. Na model opisu – oprócz omówionych w tej rozprawie formantów słowotwórczych – składają się następujące parametry:

Обрембски во Македoния, ред. Т. Вражиновски, Прилеп 2002, s. 149–157.

- 1) charakterystyka ilościowa klas derywatów z poszczególnymi formantami;
- 2) charakterystyka semantyczna podstawy słowotwórczej; rzeczowniki o znaczeniu przedmiotowym (konkretnym, substancjalnym) i nieprzedmiotowym (abstrakcyjnym, niesubstancjalnym), z dalszymi podziałami na klasy semantyczne;
- 3) charakterystyka morfologiczna i słowotwórcza rzeczownika motywującego (rodzaj gramatyczny i przynależność do klasy wyrazów niemotywowanych lub motywowanych);
- 4) charakterystyka morfonologiczna derywatu;
- 5) opis znaczeń kontekstowych derywatów zgodnie z przyjętym modelem;
- 6) podstawowe informacje na temat produktywności niektórych formantów.

Osobne miejsce zajmuje w rozprawie analiza znaczeń kontekstowych derywatów, to znaczy analiza relacji między przymiotnikiem a rzeczownikiem określanym. Dotychczas interesujące mnie przymiotniki odrzeczownikowe były opisywane według rozmaitych koncepcji słowotwórczych, które w ujęciu syntetycznym zostały przedstawione w gramatykach akademickich poszczególnych języków słowiańskich. Za najwłaściwszy dla celów analizy konfrontatywnej, mimo znanych niedoskonałości, uznaję model opisu derywatów przyjęty w *Gramatyce współczesnego języka polskiego. Morfologia* autorstwa Krystyny Kallas, na który składają się relacje rzeczownika podstawy oraz rzeczownika określanego⁶. Podobnie jak w GWJP, wykorzystuję parafrazy grup $A(N_{\text{podst}})N_{\text{okr}}$ (gdzie N_{podst} to rzeczownik motywujący, a N_{okr} to rzeczownik określanym). Konieczność takiego opisu materiału wynika z tego, że analizowane w rozprawie klasy przymiotników odrzeczownikowych tworzone są przy pomocy niewyspecjalizowanych funkcyjnie formantów, a zatem są niesamodzielne semantycznie i składniowo. Analiza znaczeń kontekstowych pozwala na opis znacznie dokładniejszy od przypisywanego derywatom znaczenia ogólnego wyrażonego formułą typu 'odnoszący się do tego, co nazywa rzeczownik podstawy', mianowicie pozwala na wyodrębnienie znaczeń szczegółowych, takich jak np. 'podobny, taki jak to, co nazywa podstawa słowotwórcza', 'zrobiony, wykonany z tego, co nazywa podstawa słowotwórcza' i innych. Model ten wydaje się szczególnie przydatny dla opisu konfrontatywnego interesujących mnie języków. Składają się na niego następujące relacje semantyczne przymiotnika z określanym rzeczownikiem:

- 1) użycia subiektywne, w których rzeczownik podstawy nazywa subiekt, a rzeczownik określanym czynność, obiekt, rezultat lub miejsce przy niewyrażonym predykcji, np. *praca nauczycielska* 'praca (wykonywana przez) nauczycieli';

⁶ Model ten jako pierwszy wykorzystał J. Sokołowski w swojej pracy *Słowiańskie derywaty imienne z przymiotnikiem negacji w podstawie słowotwórczej* (Sokołowski 2000). Wykorzystuje go w swojej monografii także M. Urban (Urban 2006).

- 2) użycia obiektowe, w których podstawa przymiotnika nazywa obiekt, a rzeczownik określany może pełnić inne dowolne funkcje, np. *prześladowania narodowe* 'prześladowania, którym ulega naród';
- 3) użycia posesywne i pseudoposesywne, w których podstawa przymiotnika nazywa posiadacza, a rzeczownik określany – posiadany przez niego obiekt, np. *skarb narodowy* 'skarby będący własnością narodu'; lub pseudoposesywne, w których subjektem posiadania jest nazwa zwierzęcia, np. *lisia nora* 'nora należąca do lisa';
- 4) użycia instrumentowe, w których podstawa przymiotnika określa środek czynności, np. *wycieczka autokarowa* 'wycieczka autokarem';
- 5) użycia materiałowe, w których przymiotnik podstawy nazywa materiał, z którego wykonany jest wytwór nazwany przez rzeczownik, np. *bielizna bawełniana* 'bielizna wykonana z bawełny';
- 6) użycia wskazujące na wytwór, które stanowią relację odwrotną – podstawa przymiotnika nazywa wytwór, np. *plótno żaglowe* 'plótno, z którego (szyje się) żagle';
- 7) użycia wskazujące na pochodzenie, gdy rzeczownik określany nazywa przedmiot, który pochodzi od przedmiotu nazwanego przez rzeczownik podstawy, np. *sok pomarańczowy* 'sok (pochodzący) z pomarańczy';
- 8) użycia syngulatywne, czyli wskazujące na element zbioru, warunkiem zachodzenia takiej relacji jest kolektywne znaczenie rzeczownika określanego, np. *bór sosnowy* 'bór złożony z sosen';
- 9) użycia wskazujące na całość, którą nazywa podstawa przymiotnika, do części nazwanej rzeczownikiem określanym, np. *małżowina uszna* 'małżowina, która jest częścią ucha';
- 10) użycia partytywne, gdy przymiotnik nazywa część całości nazwanej rzeczownikiem, np. *budynek piętrowy* 'budynek, który składa się z pięter';
- 11) użycia charakterystyczne konkretne, które są zbieżne z użyciami partytywnymi, w tym jednak wypadku część nazwana podstawą przymiotnika jest cechą dystynktywną, a określane rzeczowniki przede wszystkim należą do kategorii żywo-tych, np. *brodaty człowiek* 'człowiek z brodą, którego wyróżnia broda';
- 12) użycia charakterystyczne abstrakcyjne, w których przymiotnik przypisuje cechę abstrakcyjną przedmiotowi lub czynności nazwanej rzeczownikiem określanym, np. *uczuciowy człowiek* 'człowiek, którego cechuje uczuciowość';
- 13) użycia porównawcze, w których podstawa przymiotnika stanowi podstawę porównania, a określane rzeczowniki jest w tej relacji członem porównywanym, np. *śliwkowy sweter* 'sweter w kolorze śliwki';

- 14) użycia zakresowe, które pełnią jedynie funkcję nominalną i zawężają zakres znaczenia rzeczownika. Tego typu relację można przedstawić przy pomocy parafrazy: ten rzeczownik określany to rzeczownik podstawy i odwrotnie, np. *instrument perkusyjny* = 'perkusja';
- 15) użycia limitujące, które zawężają zakres znaczenia rzeczownika, jednak wyżej przywołana parafraza nie ma zastosowania, np. *ustawa budżetowa* 'ustawa w zakresie budżetu';
- 16) użycia lokatywne, w których podstawa przymiotnika jest nazwą miejsca (lub kierunku), np. *prace polowe* 'prace (wykonywane) na polu';
- 17) użycia temporalne, w których podstawa przymiotnika nazywa odcinek czasu, np. *styczniowe mrozy* 'mrozy w styczniu';
- 18) przymiotniki czynnościowe, których podstawa nazywa czynności, procesy i stany, np. *sala porodowa* 'sala, w której odbywa się poród'.

W opisie derywatów opieram się na zasadach synchronicznej analizy słowotwórczej, wypracowanych i przyjętych dziś powszechnie na gruncie słowotwórstwa słowiańskiego, w tym także polskiego. W szczególności w swych analizach opieram się na fundamentalnych opracowaniach słowotwórstwa polskiego autorstwa R. Grzegorzycykowej i J. Puzyniny (Grzegorzycykowa, Puzynina 1979; GWJP 1998), K. Kallas (GWJP 1988), K. Waszakowej (Waszakowa 1993), H. Jadackiej (Jadacka 2001). Wszystkie występujące w rozprawie podstawowe terminy z dziedziny słowotwórstwa, takie jak *derywat słowotwórczy*, *motywacja*, *parafraza* i inne używane są zgodnie ze sposobem ich definiowania w pracach wymienionych wyżej badaczek.

2. Źródła i zakres materiału

Praca niniejsza oparta jest zasadniczo na materiale wyekscerpowanym z dużych słowników objaśniających typu akademickiego. Dla każdego z opisywanych w pracy języków językoznawstwo słowiańskie dysponuje dziś wielkimi słownikami ogólnymi, które mimo różnic w opisie materiału leksykalnego stanowią solidną bazę zarówno do badań pojedynczych języków, jak i do badań o charakterze konfrontatywnym. Jak już na to zwracano uwagę (zob. Sokołowski 2000: 45), duże słowniki ogólne języków słowiańskich różnią się między sobą doбором materiału leksykalnego i sposobami jego opisu.

Podstawą materiałową niniejszej rozprawy są: *Uniwersalny słownik języka polskiego* pod red. S. Dubisza (Dubisz (red.) 2003; dalej: USJP), *Большой толковый словарь русского языка* pod red. S.A. Kuznecova (Кузнецов (ред.) 2008; dalej: BTRJ) oraz sześciotomowy *Толковен речник на македонскиот јазик* pod red. K. Koneskiego (Конески (ред.) 2003-2014; dalej: TRMJ).

Dane liczbowe dotyczące wyekscerpowanego materiału wyglądają następująco: materiał języka rosyjskiego obejmuje łącznie 9675 przykładów, materiał języka polskiego 9637, a materiał języka macedońskiego 5692.

Dane dotyczące produktywności niektórych formantów w języku rosyjskim podaję za *Словарь аффиксальных морфем современного русского языка* (Лопатин, Улуханов 2016), informacje o produktywności opisywanych formantów w języku polskim czerpię z monografii Urban, *Współczesne przymiotniki odrzeczownikowe z wybranymi formantami sufiksalnymi* (Urban 2006).

3. Układ materiału

Na rozprawę składa się część, w której opisuję poszczególne klasy przymiotników w trzech językach słowiańskich zgodnie z wcześniej przyjętymi parametrami oraz analiza porównawcza. Niniejsza praca składa się zatem z sześciu rozdziałów. Po części wstępnej, w rozdziałach III, IV i V, omawiam typy słowotwórcze przymiotników z formantami podstawowymi w języku rosyjskim, polskim i macedońskim. Klasy przymiotników opisuję w kolejności alfabetycznej formantów sufiksalnych: 1) derywaty z formantem <-n->, 2) derywaty z formantem <-ov->, 3) derywaty z formantem <-sk->. W pierwszej kolejności opisuję materiał języka rosyjskiego, następnie języka polskiego i na koniec języka macedońskiego. Ostatni rozdział poświęcony jest analizie porównawczej interesujących mnie formacji w każdym z trzech języków.

ROZDZIAŁ III.

Derywaty z formantem ros. *-ный*, pol. *-ny*, mac. *-en*

Warianty rozszerzone:

ros. *-альный, -антный, -арный, -ационный, -евный, -ельный, -енный, -ивный, -истичный, -ительный, -ичный, -овный, -озный, -ональный, -онный, -орный, -отный, -очный, -ственный, -тельный, -уальный, -иный.*

pol. *-aiczny, -alny, -arny, -aryczny, -astyczny, -atyczny, -atywny, -ebny, -esny, -oidalny, -onalny, -oniczny, -otny, -otyczny, -owny, -iczny/-yczny, -inny, -istyczny/-ystyczny, -italny, -iwny/-ywny, -ualny.*

mac. *-ален, -антен, -арен, -атен, -ашен, -езен, -ерен, -есен, -ешен, -ивен, -иден, -иелен, -ијален, -истичен, -ителен, -ичен, -ишен, -овен, -озен, -онален, -онен, -орен, -отичен, -очен, -ошен, -ствен, -уален, -уозен.*

1. Ogólna charakterystyka derywatów z formantem ros. *-ный*, pol. *-ny*, mac. *-en*

1.1. język rosyjski

W materiale języka rosyjskiego derywaty na *-ный* są reprezentowane najliczniej i tworzą 4696 formacji, co stanowi niemal połowę derywatów z formantami podstawowymi (48,5%) i czyni dany sufiks głównym wykładnikiem derywacji przymiotników odrzeczownikowych. Derywaty należące do tej klasy należą do transpozycyjnych, gdyż formant sufiksalny *-ный* pełni tu tylko funkcję gramatyczną polegającą na zmianie części mowy. Znaczenie poszczególnych przymiotników konkretyzuje się zatem w określonym kontekście. Oto niektóre ze znaczeń szczegółowych rosyjskich przymiotników z formantem *-ный*: "свойственный, принадлежащий тому, что названо мотивирующим словом", "состоящий, сделанный из того, что названо мотивирующим словом", "имеющий, содержащий то, обладающий тем, что названо мотивирующим словом" (РГ 1980: 272).

Zdecydowana większość, ponad 80% przymiotników, utworzona jest przy pomocy prostego sufiksu *-ный* (3853), natomiast pozostałe derywaty (843) tworzą 22 różne warianty rozszerzone. Do produktywnych typów zaliczają się przymiotniki z formantami *-онный* (291), *-ичный* (113) *-альный* (99), *-енный* (72), *-ивный* (66), *-тельный* (37), *-арный* (25), *-очный* (24), *-озный* (19). Pozostałe sufiksy występują maksymalnie w kilku formacjach, a niektóre tworzą po jednym derywacie.

1.2. język polski

Formant *-ny* w materiale języka polskiego występuje zarówno w postaci sufiksu prostego, jak i wariantów rozszerzonych. Kilka z nich tworzy stosunkowo liczne i produktywne klasy derywatów. W USJP znalazły się 3153 derywaty zawierające sufiks *-ny*. Prawie połowę (1572) stanowią przymiotniki z sufiksem prostym. Przymiotniki tworzone są za pomocą 21 wariantów rozszerzonych. Wśród licznych klas można wymienić derywaty z formantami *-iczny/-yczny* (988), *-istyczny/-ystyczny* (267), *-alny* (189), *-iwny/-ywny* (32), *-arny* (23), *-onalny* (16), *-atyczny* (14), *-owny* (13), *-astyczny* (5). Pozostałe formanty zawierające sufiks *-ny* (*-ualny*, *-otyczny*, *-aryczny*, *-oniczny*, *-aiczny*, *-atywny*, *-idalny*, *-italny*, *-otny*, *-elny*, *-eczny*) występują rzadko (łącznie tworzą 20 derywatów). Jak widać, poza formantem prostym, derywacja w tej klasie zdominowana jest przez jeden formant rozszerzony *-iczny/-yczny*.

Użycie sufiksu *-ny* i jego wariantów rozszerzonych w polszczyźnie związane jest z budową morfonologiczną podstawy słowotwórczej. Podstawami słowotwórczymi są rzeczowniki rodzaju żeńskiego na:

- *-cja*, *-sja*, *-zja* (770), np. *abolicja* > *abolicyjny*, *telewizja* > *telewizyjny*, *eksmisja* > *eksmisyjny*, na *-ja* (*-ia*) po innej spółgłosce (696), np. *alchemia* > *alchemiczny*, *homeopatia* > *homeopatyczny*, w tym seryjnie od podstaw zakończonych na *-logia* (215), np. *biologia* > *biologiczny*, *zoologia* > *zoologiczny* oraz *-grafia* (96), np. *hagiografia* > *hagiograficzny*.
- *-izm/-yzm* (409), np. *alpinizm* > *alpinistyczny*,
- *-ika/-yka* (270), np. *biodynamika* > *biodynamiczny*
- *-um* (69) *medium* > *medialny*⁷.

1.2.1. Rzeczowniki na *-cja*, *-sja* *-zja* łączą się przede wszystkim z sufiksem prostym (693), np. *aukcja* > *aukcyjny*, *koncesja* > *koncesyjny*, *synestezja* > *synestezyjny* (z wokalizacją joty), a także:

-iczny/-yczny (28), np. *katalepsja* > *kataleptyczny*, *dplomacja* > *dypłomatyczny*,

-iwny/-ywny (21), np. *afirmacja* > *afirmatywny*,

-onalny (16), np. *dysproporcja* > *dysproporcjonalny*, *okazja* > *okazjonalny*,

-alny (12), np. *eklezja* > *eklezjalny*, *inercja* > *incercjalny*.

⁷ Z tego typu podstawami łączy się także sufiks *-owy*, por. *proscenium* > *prosceniowy*, *medium* > *mediumowy*. (zob. rozdział IV).

1.2.2. Rzeczowniki na -ia(-ja) (po spółgłoskach *b, d, f, x, g, l, m, n, p, r, t, w*) łączą się z następującymi sufiksami:

-iczny-yczny (577); sufiks *-iczny* występuje bezpośrednio po spółgłoskach: *b: ksenofobia > ksenofobiczny, f: holografia > holograficzny, g: laryngologia > laryngologiczny, x: monarchia > monarchiczny, k: autarkia > autarkiczny, l: noktambulia > noktambuliczny, m: oronimia > oronimiczny, n: katatonia > katatoniczny, p: partenokarpia > partenokarpiczny*, sufiks **-yczny** występuje bezpośrednio po spółgłoskach *d: encyklopedia > encyklopedyczny, r: historia > historyczny, t: telepatia > telepatyczny*. Do tej klasy derywatów zaliczają się wszystkie przymiotniki od podstaw zakończonych częścią *-logia* oraz *-grafia*.

-alny (12), np. *kategoria > kategorialny*,

-arny (2), np. *familia > familiarny*,

-astyczny (1): *orgia > orgiastyczny*,

-italny (1): *metropolia > metropolitalny*,

-ulny (1): *kuria > kurulny*⁸,

-ystyczny (1): – *parodia > parodystyczny*.

1.2.3. Rzeczowniki na -izm/-yzm

dołączają następujące formanty sufiksalne:

-istyczny/-ystyczny (259); formant *-istyczny* łączy się z podstawami na *-izm* i występuje bezpośrednio po spółgłoskach *w: aktywizm > aktywistyczny, n: kalwinizm > kalwinistyczny, l: idealizm > idealistyczny, x: masochizm > masochistyczny, m: optymizm > optymistyczny, g: sylogizm > sylogistyczny, p: eskapizm > eskapistyczny*. Formant *-ystyczny* łączy się z podstawami na *-yzm* bezpośrednio po spółgłoskach *r, d, t, c: absolutyzm > absolutystyczny, monetaryzm > monetarystyczny, agnostycyzm > agnostycystyczny, nudyzm > nudystyczny*,

-iczny/-yczny (123); sufiks *-iczny* łączy się z podstawami na *-izm*, występuje bezpośrednio po spółgłoskach *f: idiografizm > idiograficzny, l: makiawelizm > makiaweliczny, n: ekumenizm > ekumeniczny, b: asylabizm > asylabiczny, m: mnemizm > mnemiczny, g: monofagizm > monofagiczny*. Sufiks *-yczny* łączy się z podstawami na *-yzm* i występuje bezpośrednio po spółgłoskach *r: heliocentryzm > heliocentryczny, t: hamletyzm > hamletyczny, d: ludyzm > ludyyczny*,

sufiks prosty -ny (25): *feudalizm > feudalny, aseksualizm > aseksualny*,

-alny (1): *egzystencjalizm > egzystencjalny*,

-atyczny (1): *charyzma > charyzmatyczny*,

-oidalny (1): *reumatyzm > reumatoidalny*.

8

W analizowanym materiale sufiks ten występuje tylko w jednej formacji.

1.2.4. Rzeczowniki na -ika/-yka, podobnie jak rzeczowniki pierwszej grupy przeważnie łączą się z sufiksem prostym (261), np. *radioelektryka* > *radioelektryczny*, *muzyka* > *muzyczny* natomiast kilka podstaw (9) dołącza formant rozszerzony *-alny*, np. *bazylika* > *bazylikalny*, *leksyka* > *leksykalny*.

1.2.5. Rzeczowniki na -um łączą się z następującymi formantami:
-alny (36), np. *imperium* > *imperialny*, *konsorcjum* > *konsorcjalny*
z sufiksem prostym *-ny* (23), np. *prosektorium* > *prosektoryjny*, *laboratorium* > *laboratoryjny*,
-arny (1): *plenum* > *plenarny*,
-iczny/-yczny (6), np. *metrum* > *metryczny*, *klimakterium* > *klimakteryczny*,
-iwny/-ywny (2), np. *ultimatum* > *ultimatywny*, *wotum* > *wotywny*.

1.3. język macedoński

Przymiotników z formantami zawierającymi sufiks *-en* wynotowałam 1722 co stanowi 30% przymiotników w materiale macedońskim. Podobnie jak w wyżej opisanych językach, większość z nich (1246) zawiera sufiks prosty *-en*. Tego typu derywację w języku macedońskim cechuje szeroki inwentarz formantów rozszerzonych, których łącznie jest 28. Do produktywnych typów zaliczymy warianty *-ичен* (114), *-ален* (78), *-онен* (73), *-ивен* (64), *-овен* (40), *-озен* (19), oraz *-арен* (18). Pozostałe formanty rozszerzone mają niewielki udział w tego typu derywacji.

Ponad 13% derywatów (234) utworzonych jest od podstaw słowotwórczych rodzaju żeńskiego zakończonych na *-uja* po spółgłosce. Większość z nich to motywowane słowotwórczo rzeczowniki o znaczeniu abstrakcyjnym (nazwy czynności, procesów, stanów oraz zjawisk). Zakończenie podstawy na *-uja* nie determinuje jednak łączliwości z formantem sufiksальnym *-en* i jego rozszerzeniami. Podstawy na *-uja* w języku macedońskim częściej łączą się z inwariantnym formantem *-cki* (zob. rozdział V).

2. Derywaty z formantem prostym

2.1. Charakterystyka podstaw słowotwórczych

2.1.1. język rosyjski

BTSRJ a notuje 3864 przymiotniki z formantem prostym. Przymiotniki z formantem sufiksальnym *-ный* w materiale języka rosyjskiego tworzone są od podstaw wszystkich rodzajów gramatycznych. Najwięcej jest derywatów od rzeczowników rodzaju męskiego – 2211. Derywatów

od podstaw rodzaju żeńskiego jest 1442 natomiast od podstaw rodzaju nijakiego 166. Niewiele notuje się derywatów od rzeczowników plurale tantum, w materiale jest ich 54.

Formant *-ный* dołącza często do podstaw pochodzenia obcego, np. *абиссаль* > *абиссальный*, *авангард* > *авангардный*. Rzeczowniki podstawy są zarówno motywowane, jak i niemotywowane.

W materiale języka rosyjskiego większość derywatów oparta jest na rzeczownikach o znaczeniu konkretnym (58%). Użycie omawianego sufiksu nie jest ograniczone semantyką podstawy słotwórczej, jednak rzadko spotykane są derywaty od rzeczowników ożywionych, zarówno nazw osobowych, jak i nazw zwierząt (ПГ 1980: 272). Pośród derywatów omawianego typu wyodrębiają się:

- 1) Przymiotniki motywowane nazwami przedmiotów stanowią klasę najliczniejszą. Wśród nich są derywaty od nazw broni, np. *револьвер* > *револьверный*, *фузея* > *фузейный*, *выхлоп* > *выхлопной*, *граната* > *гранатный*, *наган* > *наганный*, *берданка* > *берданочный*, nazw instrumentów muzycznych, np. *литавры* > *литавренный*, *барабан* > *барабанный*, *фагот* > *фаготный*, *тромбон* > *тромбонный*, *контрабас* > *контрабасный*, *рояль* > *рояльный*, *саксофон* > *саксофонный*, nazw narzędzi, urządzeń oraz maszyn i ich części, np. *долото* > *долотный*, *плуг* > *плужный*, *шестерёнка* > *шестерённый*, *вакуум* > *вакуумный*, *водонагреватель* > *водонагревательный*, *иллюминатор* > *иллюминаторный*, *утюг* > *утюжный*, *хедер* > *хедерный*, *вьюшка* > *вьюшечный*, *фуганок* > *фуганочный*, *ротор* > *роторный* (podklasa bardzo liczna), nazw pojazdów, np. *фелюга* > *фелюжный*, *тарантас* > *тарантасный*, *буер* > *буерный*, *вертолёт* > *вертолётный*, *гафель* > *гафельный*, *трамвай* > *трамвайный*, *мопед* > *мопедный*, nazw części garderoby, np. *салона* > *салонный*, *портплед* > *портпледный*, *платье* > *плательный*, *рубашка* > *рубашечный*, *тюбетейка* > *тюбетеечный*, nazw innych przedmiotów codziennego użytku oraz mebli, np. *бечёвка* > *бечёвочный*, *буссоль* > *буссольный*, *щётка* > *щёточный*, *штопор* > *штопорный*, *лампада* > *лампадный*, *лыжи* > *лыжный*, *гамак* > *гамачный*, *грабли* > *грабельный*, *диван* > *диванный*, *табуретка* > *табуреточный*.
- 2) Przymiotniki motywowane nazwami elementów architektonicznych oraz budowli, np. *пирамида* > *пирамидный*, *арка* > *арочный*, *башня* > *башенный*, *вестибюль* > *вестибюльный*, *фасад* > *фасадный*, *капитель* > *капительный*, *розетка* > *розеточный*, *будка* > *будочный*.
- 3) Przymiotniki motywowane nazwami botanicznymi (nazwami roślin z dalszym podziałem na rośliny warzywnicze, sadownicze, przyprawnicze, ozdobne, nazwy drzew oraz nazwy części

- roślin oraz płodów), np. *свекловица* > *свекловичный*, *огурец* > *огуречный*, *рябина* > *рябинный*, *кардамон* > *кардамонный*, *марена* > *маренный*, *тубероза* > *туберозный*, *хвоя* > *хвойный*, *ладан* > *ладанный*, *жасмин* > *жасминный*; przymiotniki od nazw botanicznych stanowią dość liczną grupę. Formant sufiksalny *-ный* jest drugim co do produktywności wykładnikiem derywacji od nazw botanicznych, a jego przewaga nad wiodącym *-овый* jest nieznaczna (Stryszewska 2019, 391-403).
- 4) Przymiotniki motywowane nazwami produktów spożywczych i dań, np. *кумыс* > *кумысный*, *плюшка* > *плюшечный*, *сало* > *сальный*, *сарделька* > *сарделечный*, *сметана* > *сметанный*, *ромштекс* > *ромштексный*, *котлета* > *котлетный*, *тушёнка* > *тушёночный*, *макароны* > *макаронный*.
  - 5) Przymiotniki motywowane nazwami osobowymi, np. *эксперт* > *экспертный*, *дебил* > *дебильный*, *человек* > *человечный*, *фараон* > *фараонный*, *токарь* > *токарный*.
  - 6) Przymiotniki motywowane nazwami zbiorowymi, np. *семья* > *семейный*, *молодёжь* > *молодёжный*, *дружина* > *дружинный*.
  - 7) Przymiotniki motywowane nazwami części żywego organizmu, np. *пятка* > *пяточный*, *пупок* > *пупочный*, *сычуг* > *сычужный*, *рука* > *ручной*, *зуб* > *зубной*, *лоб* > *лобный*, *ливер* > *ливерный*.
  - 8) Przymiotniki motywowane nazwami dokumentów, np. *диплом* > *дипломный*, *квитанция* > *квитанционный*, *приказ* > *приказный*, *паспорт* > *паспортный*, *сертификат* > *сертификатный*, *договор* > *договорный*.
  - 9) Przymiotniki motywowane nazwami części materii, np. *геном* > *геномный*, *ион* > *ионный*, *диплоид* > *диплоидный*, *фотоэлектрон* > *фотоэлектронный*, *капилляр* > *капиллярный*, *патоген* > *патогенный*.
  - 10) Przymiotniki motywowane pojęciami z zakresu geologii, np. *порфир* > *порфирный*, *овраг* > *овражный*, *равнина* > *равнинный*, *морена* > *моренный*, *ущелье* > *ущельный*, *батиналь* > *батинальный*, *звезда* > *звёздный*, *кратер* > *кратерный*, *солнце* > *солнечный*, *гора* > *горный*, *гейзер* > *гейзерный*.
  - 11) Przymiotniki motywowane nazwami materiałowymi (w tym nazwami tkanin i minerałów), np. *саман* > *саманный*, *панель* > *панельный*, *регупол* > *регупольный*, *ферросплав* > *ферросплавный*, *лубок* > *лубочный*, *дранка* > *драночный*, *шамот* > *шамотный*, *изумруд* > *изумрудный*, *мрамор* > *мраморный*, *янтарь* > *янтарный*, *пирит* > *пиритный*, *сапфир* > *сапфирный*, *штапель* > *штапельный*, *бостон* > *бостонный*, *миткаль* > *миткальный*, *канифас* > *канифасный*, *сафьян* > *сафьянный*.
  - 12) Przymiotniki motywowane nazwami miejsc pospolitych, pomieszczeń i przestrzeni

- отwartych, np. *казарма* > *казарменный*, *загород* > *загородный*, *мелколесье* > *мелколесный*, *клуб* > *клубный*, *резервуар* > *резервуарный*, *пансионат* > *пансионатный*, *пещера* > *пещерный*, *кухня* > *кухонный*, *павильон* > *павильонный*, *конюшня* > *конюшенный*, *каюта* > *каютный*, *гараж* > *гаражный*, *погреб* > *погребной*.
- 13) Przymiotniki motywowane nazwami substancji i pierwiastków, np. *жир* > *жирный*, *живица* > *живичный*, *инсектицид* > *инсектицидный*, *углерод* > *углеродный*, *чад* > *чадный*, *теллур* > *теллурный*, *мышьяк* > *мышьячный*.
- 14) Przymiotniki motywowane nazwami zwierząt i organizmów żywych, np. *жаворонок* > *жавороночный*, *азробы* > *азробный*, *гусеница* > *гусеничный*, *креветка* > *креветочный*, *селёдка* > *селёдочный*, *скворец* > *скворечный*.
- 15) Przymiotniki motywowane nazwami zjawisk atmosferycznych (reprezentowane nielicznie), np. *гололедица* > *гололедичный*, *муссон* > *муссонный*, *самум* > *самумный*, *буря* > *бурный*.

Wśród podstaw słowotwórczych o znaczeniu nieprzedmiotowym zdecydowanie przeważają nazwy czynności, procesów i stanów, a także nazwy rezultatów czynności. Znakomita większość tych podstaw to rzeczowniki motywowane słowotwórczo. Derywaty od rzeczowników abstrakcyjnych dzielą się na:

- 1) Przymiotniki motywowane nazwami czynności, procesów i stanów, przede wszystkim rzeczownikami zakończonymi na *-ция*, *-сия*, *-зия* oraz rzeczownikami odczasownikowymi utworzonymi za pomocą formantu paradygmatycznego, np. *адсорбция* > *адсорбционный*, *ассимиляция* > *ассимиляционный*, *бомбардировка* > *бомбардировочный*, *ввод* > *вводной*, *изоляция* > *изоляционный*, *хлопкопрядение* > *хлопкопрядильный*, *аффинаж* > *аффинажный*, *вражда* > *враждебный*, *эрозия* > *эрозионный*, *индукция* > *индукционный*, *лактация* > *лактационный*, *урожай* > *урожайный*, *дискомфорт* > *дискомфортный*, *горячка* > *горячечный*, *война* > *военный*.
- 2) Przymiotniki motywowane nazwami cech (podstawami przeważnie są derywaty odprzymiotnikowe), np. *дурнота* > *дурнотный*, *интуиция* > *интуитивный*, *колорит* > *колоритный*, *сексепиль* > *сексепильный*, *скорость* > *скоростной*, *высота* > *высотный*.
- 3) Przymiotniki motywowane nazwami chorób, np. *карбункулёз* > *карбункулёзный*, *рахит* > *рахитичный*, *мыт* > *мытный*, *плеврит* > *плевритный*, *оспа* > *оспенный*, *скорбут* > *скорбутный*, *гонорея* > *гонорейный*, *холера* > *холерный*, *инфаркт* > *инфарктный*.
- 4) Przymiotniki motywowane nazwami temporalnymi, np. *ночь* > *ночной*, *пятница* >

пятничный, месяц > месячный, год > годичный, сезон > сезонный, сутки > суточный, минута > минутный.

- 5) Przymiotniki motywowane nazwami dziedzin i gałęzi przemysłu, np. *домостроение > домостроительный, машиностроение > машиностроительный, авиатранспорт > авиатранспортный, вулканизация > вулканизационный, архитектура > архитектурный, религия > религиозный, сукноделие > сукнодельный.*
- 6) Przymiotniki motywowane nazwami gatunków artystycznych i utworów, np. *кабаре > кабаретный, песня > песенный, трагедия > трагедийный, кордебалет > кордебалетный, проза > прозаичный, репортаж > репортажный, частушка > частушечный, памфлет > памфлетный, соната > сонатный, летопись > летописный.*
- 7) Przymiotniki motywowane nazwami kierunków, nurtów, doktryn i idei, np. *рационализм > рационалистичный, синхронизм > синхронный, индивидуализм > индивидуалистичный, фатализм > фаталистичный.* Podstawy słowotwórcze w tej klasie to głównie rzeczowniki zakończone na *-изм*.
- 8) Przymiotniki motywowane nazwami jednostek miary, np. *тахсион > тахионный, изобара > изобарный, атом > атомарный, радиус > радиусный, диоптр > диоптранный.*
- 9) Przymiotniki motywowane nazwami organizacji, instytucji i form administracji, np. *кантон > кантональный, федерация > федеративный, рыбнадзор > рыбнадзорный, мотопехота > мотопехотный, снг > эсэнгэишный, регистратура > регистратурный, епархия > епархиальный.*
- 10) Przymiotniki motywowane nazwami sportów i gier, np. *гребля > гребной, хоккей > хоккейный, волейбол > волейбольный, шахматы > шахматный, пасьянс > пасьянсный, покер > покерный.*
- 11) Przymiotniki motywowane nazwami terminów naukowych, np. *инвариант > инвариантный, вектор > векторный, дефис > дефисный, дискурс > дискурсный, морфема > морфемный.*

Nieliczne natomiast są derywaty utworzone od nazw uczuć i emocji, np. *радость > радостный, тревога > тревожный, стыд > стыдный, страх > страшный.* W pojedynczych formacjach w roli podstawy słowotwórczej występują zaś nazwy istot i postaci mitycznych, np. *бурдалак > бурдалачный, вампир > вампирный* oraz nazwy dziedzin nauki, np. *востоковедение > востоковедный, экономия > экономный, аксиоматика > аксиоматичный.*

2.1.2. język polski

Niemal połowa przymiotników w analizowanym materiale języka polskiego zawiera sufiks prosty *-ny* (1572). Przymiotniki na *-ny* tworzone są przede wszystkim od podstaw rodzaju żeńskiego. Jest ich 1232, co stanowi około 80%. Przymiotników opartych na rzeczownikach rodzaju męskiego jest 244, na rzeczownikach rodzaju nijakiego 82, a w kilkunastu przypadkach podstawami są rzeczowniki w liczbie mnogiej, np. *wakacje* > *wakacyjny*, *korepetycje* > *korepetycyjny*, *zapusty* > *zapustny*.

Tworzone są one przede wszystkim od podstaw pochodzenia obcego rodzaju żeńskiego na *-cja* (606), np. *halucynacja* > *halucynacyjny*, *sensacja* > *sensacyjny*, *tendencja* > *tendencyjny*, *abberacja* > *abberacyjny* a także na *-sja* (51): *recesja* > *recesyjny*, *misja* > *misyjny*, *transmisja* > *transmisyjny*, *-zja* (33): *finezja* > *finezyjny*, *geodezja* > *geodezyjny* oraz na *-ia* po innej spółgłosce (96): *antologia* > *antologijny*, *amfibia* > *amfibijny*, *prozodia* > *prozodyjny*, *partia* > *partyjny*, *polonia* > *polonijny*, *mafia* > *mafijny*, *armia* > *armijny*, *filantropia* > *filantropijny*, *pruderia* > *pruderyjny*, *acydofilia* > *acydofilny*. Liczną klasę stanowią derywaty od podstaw na *-ika/yka* (259), np. *hydraulika* > *hydrauliczny*, *polonistyka* > *polonistyczny*. Wśród podstaw rodzaju męskiego pojawiają się zakończone na *-ik/-yk* (21), np. *dielektryk* > *dielektryczny*, *narkotyk* > *narkotyczny*, a także na *-izm/-yzm* (25), np. *konceptualizm* > *konceptualny*. Nieliczne podstawy rodzaju nijakiego reprezentowane są przede wszystkim przez rzeczowniki pochodzenia obcego na *-um* (23): *proscenium* > *proscenijny*, *absolutorium* > *absolutoryjny*. Nazwy rodzime również są liczne, należą

Cechą charakterystyczną derywacji z użyciem formantu *-ny* w języku polskim są podstawy słowotwórcze o znaczeniu abstrakcyjnym, w większości rodzaju żeńskiego. Rzeczowniki abstrakcyjne stanowią ponad 80% bazy derywacyjnej. Zdecydowanie przeważa kilka klas derywatów:

- 1) Przymiotniki motywowane nazwami czynności, procesów i stanów oraz rezultatów czynności na *-cja*, *-sja*, *-zja*, np. *emancypacja* > *emancypacyjny*, *ewidencja* > *ewidencyjny*, *chemizacja* > *chemizacyjny*, *faszyzacja* > *faszyzacyjny*, *iluminacja* > *iluminacyjny*, *industrializacja* > *industrializacyjny*, *interpretacja* > *interpretacyjny*, *kondensacja* > *kondensacyjny*, *konwokacja* > *konwokacyjny*, *legislacja* > *legislacyjny*, *pasja* > *pasyjny*, *decyzja* > *decyzyjny*, *wizja* > *wizyjny*.
- 2) Przymiotniki motywowane nazwami dziedzin i dyscyplin naukowych, zakończonych na *-ika/-yka*, np. *optoelektronika* > *optoelektroniczny*, *zootechnika* > *zootechniczny*, *magnetohydrodynamika* > *magnetohydrodynamiczny*, *farmakodynamika* > *farmakodynamiczny*, *hippika* > *hippiczny*, *aerodynamika* > *aerodynamiczny*, *bionika* >

bioniczny, rusycystyka > rusycystyczny, makrobiotyka > makrobiotyczny, geodetyka > geodetyczny, biomedycyna > biomedyczny.

Te dwie klasy semantyczne zdecydowanie przeważają wśród innych znaczeń nieprzedmiotowych. Do pozostałych, mniej licznych grup, możemy zaliczyć:

- 3) Przymiotniki motywowane nazwami zdarzeń, np. *abdykacja > abdykacyjny, akwizycja > akwizycyjny, aukcja > aukcyjny, degustacja > degustacyjny.*
- 4) Przymiotniki motywowane nazwami kierunków, doktryn i idei, np. *konceptualizm > konceptualny, klerykalizm > klerykalny, Polonia > polonijny, religia > religijny.*
- 5) Przymiotniki motywowane nazwami odcinków czasu, np. *dzień > dzienny, millenium > millenijny, miesiąc > miesięczny.*
- 6) Przymiotniki motywowane nazwami właściwości i cech, np. *intuicja > intuicyjny, konsekwencja > konsekwentny, ostentacja > ostentacyjny, depresja > depresyjny, hydrofilia > hydrofilny, higroskopia > higroskopijny, skiofilia > skiofilny.*
- 7) Przymiotniki motywowane nazwami chorób i schorzeń, np. *dychawica > dychawiczny, krzywica > krzywiczny.*

Nie wszystkie rzeczowniki podstawy zakończone na *-j(a)*, *-ika/-yka*, *-um* to abstrakta. Podstawy o znaczeniu przedmiotowym nie są co prawda liczne, warto je jednak odnotować. Wśród nich występują nazwy miejsc pospolitych, np. *plantacja > plantacyjny, recepcja > recepcyjny (recepcyjna lada), stacja > stacyjny, perfumeria > perfumeryjny, drogeria > drogeryjny, oranżeria > oranżeryjny, klinika > kliniczny*, nazwy urządzeń, np. *trakcja > trakcyjny, amfibia > amfibijny*, nazwy substancji, np. *emulsja > emulsyjny, ziemia > ziemny* oraz innych przedmiotów i wytworów, np. *amunicja > amunicyjny, boazeria > boazeryjny, elewacja > elewacyjny, biżuteria > biżuteryjny, papeteria > papeteryjny, perkusja > perkusyjny, legitymacja > legitymacyjny* (w znaczeniu dokument, por. *zdjęcie legitymacyjne*), nazwy organizmów żywych i ich części, np. *genitalia > genitalny*, roślin, np. *konopia > konopny*. Rzeczowniki zakończone na *-um* to przede wszystkim nazwy miejsc, np. *oratorium > oratoryjny, ambulatorium > ambulatoryjny, laboratorium > laboratoryjny.*

Przymiotniki od rzeczowników konkretnych stanowią mniejszość materiału i jest ich niecałe 20%. Wyodrębnia się z nich kilka mniej lub bardziej licznych klas:

- 1) Przymiotniki oparte na nazwach materiałów i substancji są reprezentowane dość licznie, np. *mosiądz > mosiężny, aksamit > aksamitny, żelazo > żelazny, żeliwo > żeliwny, kamień > kamienny, minerał > mineralny, węgiel > węgielny, sól > solny, diuretyk > diuretyczny,*

- smoła > smolny, powietrze > powietrzny, jedwabny > jedwabny, staliwo > staliwny, bor > borny, czarnoziem > czarnoziemny, gumożywica > gumożywiczny, mąka > mączny, olej > olejny.*
- 2) Przymiotniki oparte na nazwach budowli i elementów architektonicznych, np. *sklepienie > sklepienny, kamienica > kamieniczny, czworak > czworaczny* (oraz derywaty od wyżej wymienionych podstaw, np. *oranżeryjny, elewacyjny*).
  - 3) Przymiotniki oparte na nazwach elementów środowiska naturalnego, np. *wyżyna > wyżynny, bagno > bagienny, eratyk > eratyczny, rzeka > rzeczny, brzeg > brzeżny, abisal > abisalny.*
  - 4) Przymiotniki oparte na nazwach miejsc, np. *agencja > agencyjny, tartak > tartaczny, rozstaje > rozstajny, piekło > piekielny, biblioteka > biblioteczny, browar > browarny, cmentarz > cmentarny, dwór > dworny, klasztor > klasztorny, mszar > mszarny.*
  - 5) Przymiotniki oparte na nazwach osobowych, np. *poczwarą > poczwarny, siermięga > siermiężny, wasal > wasalny, choleryk > choleryczny, pyknik > pykniczny, alkoholik > alkoholiczny, fanatyk > fanatyczny, neuroleptyk > neuroleptyczny, agnostyk > agnostyczny, cudak > cudaczny, domokrażca > domokrażny, dziecko > dziecienny, ludzie > ludny* w tym także na antroponimach, np. *Bachus > bachiczny, Faust > faustyczny, Kasandra > kasandryczny* oraz nazwach pokrewieństw, np. *ciotka > cioteczny, stryjek > stryjeczny, wujek > wujeczny.* Nazwy osobowe w funkcji rzeczowników podstawy są stosunkowo liczne, choć tego typu derywacja w polszczyźnie zdominowana jest przez inwariantny formant *-ski* (zob. rozdział V).
  - 6) Przymiotniki oparte na nazwach botanicznych (w tym na nazwach roślin i ich części), np. *pień > pienny, warzywo > warzywny, pszenica > pszeniczny, kłos > kłosny, drzewo > drzewny, jabłko > jableczny, jabłoń > jabłonny, jęczmień > jęczmienny, kwiat > kwietny, pieprz > pieprzny.* Nazwy botaniczne w charakterze podstaw słowotwórczych tej klasy występują nieczęsto. Tego typu derywacja w polszczyźnie wyraźnie zdominowana jest przez formant *-owy*.
  - 7) Przymiotniki oparte na collectivach, np. *plemię > plemienny, komisja > komisyjny, stado > stadny, gromada > gromadny, burżuazja > burżuazyjny, rodzina > rodzinny, rój > rojny.*
  - 8) Przymiotniki oparte na nazwach części żywego organizmu, np. *brzuch > brzuszny, płuco > płucny, racica > raciczny, ręka > ręczny, tchawica > tchawiczny, usta > ustny, chrzęść > chrzęstny, kopyto > kopytny, macica > maciczny, oko > oczny, podniebienie > podniebienny, skóra > skórny.* Derywaty od nazw części ciała są stosunkowo liczne.
  - 9) Przymiotniki oparte na nazwach urządzeń, maszyn i pojazdów, np. *plug > plużny, piorunochron > piorunochronny, trakcja > trakcyjny, amfibia > amfibijny, binokular >*

binokularny.

10) Przymiotniki oparte na nazwach zjawisk (głównie atmosferycznych), np. *powiew* > *powiewny*, *wiatr* > *wietrzny*, *słota* > *słotny*, *ulewa* > *ulewny*, *śnieg* > *śnieżny*, *huk* > *huczny*, *mrok* > *mroczny*.

11) Przymiotniki oparte na innych nazwach przedmiotowych (nieliczne derywaty), np. *haubica* > *haubiczny*, *barć* > *bartny*, *okno* > *okienny*, *gromnica* > *gromniczny*, *kotwica* > *kotwiczny*, *igła* > *igielny*.

W charakterze wyjątków należy traktować derywaty od nazw geograficznych *Arktyka* > *arktyczny*, *Antarktyda* > *antarktyczny*. Za derywację odtoponimiczną, poza tymi dwoma przykładami w materiale języka polskiego, w całości odpowiada formant sufiksalny *-ski* wraz z jego rozszerzeniami⁹. Zasadniczo z formantem *-ny* nie łączą się nazwy zwierząt. W analizowanym materiale nazwa zwierzęcia jest podstawą tylko jednego derywatu: *koń* > *konny*.

2.1.3. język macedoński

Przymiotniki z formantem *-en* w materiale języka macedońskiego tworzone są od podstaw wszystkich rodzajów. Przeważają wśród podstaw rzeczowniki rodzaju męskiego nad rodzajem żeńskim (49%-44%). Pozostałe podstawy są rodzaju nijakiego (6,6%) i zupełnie nieliczne występują w liczbie mnogiej (0,5%). W materiale języka macedońskiego większość przymiotników z formantem *-en* pochodzi od podstaw o znaczeniu abstrakcyjnym, jednak przewaga nad derywatami od podstaw o znaczeniu abstrakcyjnym nie jest tak znacząca jak w przypadku języka polskiego (60-40%). Najliczniejszą grupę stanowią przymiotniki od rzeczowników czynnościowych, procesualnych i stanowych. Wśród podstaw są zarówno rzeczowniki niemotywowane, jak i derywaty odczasownikowe, często tworzone za pomocą formantu paradygmatycznego, np. *действие* > *действиен*, *експорт* > *експортен*, *жетва* > *жетвен*, *извоз* > *извозен*, *казна* > *казнен*, *клетва* > *клетвен*, *молба* > *молбен*, *промет* > *прометен*, *дефект* > *дефектен*, *пресек* > *пресечен*, *дубиоза* > *дубиозен*. Do pozostałych, mniej licznych klas zaliczyć można:

1) Przymiotniki motywowane nazwami cech, np. *ансурд* > *ансурден*, *вред* > *вреден*, *доблест* > *доблестен*, *злоба* > *зобен*, *качество* > *качествен*, *квалитет* > *квалитетен*, *моќ* > *моќен*, *контраст* > *контрастен*, *куртоазија* > *куртоазен*, *колорит* > *колоритен*, *престиж* > *престижен*, *сексапил* > *сексапилен*, *сила* > *силен*.

2) Przymiotniki motywowane nazwami chorób i schorzeń, np. *авитаминоза* >

9

Dotyczy to każdego z trzech języków będących przedmiotem rozprawy.

- авитаминозен, инфаркт > инфарктен, нервоза > нервозен, парадентоза > парадентозен, склероза > склерозен, скорбут > скорбутен, тифус > тифусен, туберкулоза > туберкулозен.*
- 3) Przymiotniki motywowane nazwami temporalnymi, np. *декада > декаден, коледе > коледен, недела > неделен, приквечер > приквечерен, седмица > седмичен, барок > барокен, зима > зимен, есен > есенен, месец > месечен, ноќ > ноќен, пост > посен, ренесанса > ренесансен, сабота > саботен, средновековие > средновековен.*
- 4) Przymiotniki motywowane nazwami dziedzin działalności, np. *воздухопловство > воздухопловен, култура > културен, мода > моден, дидактика > дидактичен, архитектура > архитектурен, криминал > криминален, настава > наставен, наука > научен, политика > политичен, право > правен.*
- 5) Przymiotniki motywowane nazwami абстрактными z zakresu ekonomii, np. *камата > каматен, претплата > претплатен, расход > расходен, реколта > реколтен, просперитет > просперитетен, стечај > стечаен, такса > таксен, баждар > баждарен, депозит > депозитен, тарифа > тарифен.*
- 6) Przymiotniki motywowane nazwami gatunków artystycznych i utworów, np. *балет > балетен, бурлеска > бурлескен, комика > комичен, пантомима > пантомимен, проза > прозен, репортажа > репортажен, трагика > трагичен.*
- 7) Przymiotniki motywowane nazwami uczuć, np. *жалба > жалбен, зазор > зазорен, злост > злостен, копнеж > копнежен, љубов > љубобен, ненавист > ненавистен, омраза > омразен, похота > похотен, презир > презирен, пркос > пркосен, раскош > раскошен, ревност > ревносен.*

Derywaty od rzeczowników konkretnych w języku macedońskim dzielą się na kilkanaście klas:

- 1) Przymiotniki motywowane nazwami części organizmu żywego, np. *'рбет > 'рбетен, бедро > бедрен, врат > вратен, гениталии > генитален, заб > забен, зглоб > зглобен, јазик > јазичен, клетка > клеточен, копито > копитен, крило > крилен, лабијал > лабијален, прст > прсен, синус > синусен, ткиво > ткивен, уво > ушен.*
- 2) Przymiotniki motywowane nazwami elementów architektonicznych, np. *кат > катен, портал > портален, фасада > фасаден (nieliczne derywaty).*
- 3) Przymiotniki motywowane nazwami botanicznymi (nazwami roślin warzywniczych, sadowniczych, ozdobnych, drzew, części roślin): *ракита > раkitен, слама > сламен, хмел > хмелен, смоква > смоквен, папрат > папратен, мумуруз > мумурузен, коприва*

- > *копривен, габичка > габичен, рдоква > рдоквен*, w materiale brak derywatów od nazw drzew, oprócz tego nazw roślin w podstawach jest stosunkowo dużo.
- 4) Przymiotniki motywowane nazwami innych przedmiotów, np. *пушка > пушчен, куришум > куришумен, фанфара > фанфарен, оптока > опточен, верига > верижсен, динамит > динамитен, кибрит > кибритен, амфора > амфорен, матрица > матричен, пансур > пансурен, предмет > предметен, самар > самарен*.
  - 5) Przymiotniki motywowane nazwami zbiorowymi, np. *народ > народен, грамада > грамаден, бригада > бригаден, штаб > штабен, семејство > семеен*.
  - 6) Przymiotniki motywowane nazwami dokumentów, np. *мандат > мандатен, паспорт > паспортен, договор > договорен, циркулар > циркуларен*.
  - 7) Przymiotniki motywowane nazwami elementów środowiska naturalnego, np. *релјеф > релјефен, суводол > суводолен, понор > понорен, небо > небенс, водопад > водопаден, ѕвезда > ѕвезден, понорница > понорничен, река > речен*.
  - 8) Przymiotniki motywowane nazwami dań i produktów spożywczych, np. *деликатес > деликатесен, фураж > фуражен, сладолед > сладоледен, чоколада > чоколаден, каша > кашен, конзерва > конзервен, кафе > кафен, салата > салатен, супа > супен*.
  - 9) Przymiotniki motywowane nazwami materiałowymi, np. *стакло > стаклен, шамот > шамотен, тенеке > тенеќен, мукава > мукавен, злато > злаќен, гума > гумен, асфалт > асфалтен, бронза > бронзен*, w tym nazwami tkanin, np. *кадифе > кадифен, мушама > мушамен, клашна > клашнен, јута > јутен, порхет > порхетен, срма > срмен, тантела > тантелен, рипс > рипсен, шајак > шајачен, штоф > штофен, атлаз > атлазен*.
  - 10) Przymiotniki motywowane pospolitymi nazwami miejsc i pomieszczeń, np. *воденица > воденичен, жилиште > жилиштен, канал > канален, краиште > краишен, куќа > куќен, мансарда > манстарден, библиотека > библиотечен, антиквар > антикварен, амбуланта > амбулантен, гумно > гумнен, соба > собен*.
  - 11) Przymiotniki motywowane nazwami minerałów i skał, np. *елмаз > елмазен, корал > корален, кобалт > кобалтен, билјур > билјурен, бигор > бигорен, момирок > момирочен, опал > опален, сафир > сафирен, тресет > тресетен*.
  - 12) Przymiotniki motywowane nazwami osobowymi¹⁰, np. *вазал > вазален, декадент > декадентен, знаменосец > знаменосен, јунак > јуначен, игроорец > игроорен, асимилаторен > асимилаторен, крстоносец > крстоносен, патрон > патронен*,

¹⁰ Derywaty tego typu są dość liczne, mimo że podstawy o znaczeniu osobowym najczęściej dołączają formant *-ски*. (zob. rozdział V).

плитар > плитарен, сензор > сензорен, човек > човечен.

- 13) Przymiotniki motywowane nazwami statków, np. *фрегата > фрегатен, параход > параходен, траект > траектен, корвета > корветен, кораб > корабен.*
- 14) Przymiotniki motywowane nazwami substancji i pierwiastków chemicznych, np. *боксит > бокситен, водород > водороден, гориво > горивен, гас > гасен, јаглен > јагленен, крв > крвен, лед > леден, мастило > мастилен, олово > оловен, пигмент > пигментен, песок > песочен, роса > росен, слуз > слузен.*
- 15) Przymiotniki motywowane nazwami urządzeń i maszyn, np. *плуг > пужен, ракета > ракетен, чешма > чешмен, мотор > моторен, агрегат > агрегатен, респиратор > респираторен.*
- 16) Przymiotniki motywowane nazwami zjawisk (w tym atmosferycznych), np. *молскавица > молскавичен, палеж > палежен, пожар > пожарен, снег > снеговен, зора > зорен, ветар > ветерен, земјотрес > земјотресен, дрча > дрчен, скреж > скрежен.*
- 17) Przymiotniki od nazw zwierząt, np. *пиела > пиелен, сардина > сардинен, риба > рибен, гад > гаден, бацил > бацилен, мошус > мошусен, пеперуга > пеперужен, чакал > чакален.*

Mimo że podstawy słowotwórcze należą do większości klas semantycznych, to tylko niektóre z nich są reprezentowane licznie: nazwy części ciała, nazwy materiałowe, nazwy miejsc i pomieszczeń oraz nazwy osobowe.

2.2. Charakterystyka morfonologiczna derywatów

2.2.1. język rosyjski

W materiale języka rosyjskiego formant stosunkowo często łączy się z podstawą słowotwórczą bezpośrednio i tylko w około jednej trzeciej derywatów zachodzą alternacje morfonologiczne. Większość podstaw słowotwórczych dołącza formant prosty. Znacznie częstsze są wymiany spółgłoskowe. Wymiany samogłoskowe występują w analizowanym materiale znacznie rzadziej. Poniżej przedstawiam jedynie te alternacje, które mają charakter regularny.

a) wymiany spółgłoskowe

- |k:č| *патока > паточный, перегородка > перегородочный, мастика > мастичный,*
|g:ž| *округ > окружной, предлог > предложный, сапог > сапожный,*
|x:š| *золотуха > золотушный, рюхи > рюшный, успех > успешный.*
|c:č| *гаубица > гаубичный, крица > кричный, заграница > заграничный,*

- |l:l'| *детал > детальный, зубило > зубильный, кабала > кабальный,*
- |n':n| *брань > бранный, песня > песенный, свинья > свиной,*
- |r':r| *лагерь > лагерный, кондакарь > кондакарный, имбирь > имбирный,*
- |s':s| *перекись > перекисный, рукопись > рукописный, супесь > супесный.*
- |t':t| *крепость > крепостной, злость > злостный, смерть > смертный,*
- |p':p| *россыпь > россыпный, степь > степной, цепь > цепной.*

b) wymiany samogłoskowe

- |#:o| *вальцовка > вальцовочный, грелка > грелочный, желонка > желоночный,*
- |#:e| *лилия > лилейный, надстройка > надстроечный, обложка > обложечный,*
- |#:j| *шоссе > шоссейный, филе > филейный, регби > регбийный¹¹.*
- |#:u| *полночь > полуночный, сёмга > сёмужный.*
- |e:o| *колесо > колёсный, звезда > звёздный, решето > решётный,*
- |o:e| *горшок > горшечный, ружьё > ружейный, учёба > учебный.*

c) ucięcia

Derywacji z udziałem inwariantego sufiksu *-ный* towarzyszą ucięcia podstaw słowotwórczych, większość z tych alternacji ma charakter regularny. Dezintegracji ulegają następujące cząstki:

- |-ija| *аллотропия > аллотропный, аудитория > аудиторный¹²,*
- |-ec| *беломестец > беломестный, венценосец > венценосный,*
- |-izm| *экзистенциализм > экзистенциальный, полиморфизм > полиморфный,*
- |-ka| *шпулька > шпульный, форточка > форточный, упряжка > упряжной,*
- |-nik| *биндюжный > биндюжник, лафитник > лафитный,*
- |-ica| *чрепослосица > чрепослосный, сурепица > сурепный,*
- |-ij| *гербарий > гербарный, санаторий > санаторный,*
- |-l'a| *земля > земной, гребля > гребной,*
- |-stvo| *законодательство > законодательный, хлебопашество > хлебопашенный,*

11 W tej grupie podstawy słowotwórcze to głównie nieodmienne wyrazy obcego pochodzenia. Element *-j-* można traktować dwojako: jako alternację morfonologiczną lub jako interfiks tworzący formant złożony *-йный* (zob. Лопатин, Улуханов 2016: 507).

12 Choć wymiana ta ma charakter regularny, nie jest obligatoryjna; w wielu derywatach zachodzi wokalizacja joty bez ucięcia podstawy, por. *дизентерия > дизентерийный, амфибия > амфибийный.*

|-anie/-enie (-an'e/-en'e)|

вероисповедание > вероисповедный, востоковедение > востоковедный,

|-ie(-'e)|

деепричастие > деепричастный, мелколесье > мелколесный,

d) pozostałe alternacje (interfiksy)

|-es-| *тело > тел-ес-ный, небо > неб-ес-ный, слово > слов-ес-ный,*

|-š-| *домино > домино-ш-ный,*

|-et-| *кабаре > кабар-ет-ный.*

2.2.2. język polski

Sufiks *-ny*, mimo że charakteryzuje się wysoką produktywnością, rzadko bezpośrednio łączy się z podstawą słowotwórczą, stąd warianty rozszerzone oraz szereg alternacji.

a) wymiany spółgłoskowe

|k:č| *numizmatyka > numizmatyczny, motoryka > motoryczny, pyknik > pykniczny*

|k:k'| *sukno > sukienny, okno > okienny*

|g:ž| *róg > rožny, noga > nožny,*

|c:č| *żywica > żywiczny, racica > raciczny.*

|ł:l| *final > finalny, dół > dolny,*

|g:g'| *mgła > mgielny, igła > igielny,*

|k:k'| *piekło > piekielny.*

|ń:n| *dzień > dzienny, jesień > jesienny,*

|ś:st| *liść > listny, korzyść > korzystny,*

|ż:r| *cmentarz > cmentarny, figlarz > figlarny,*

|c:t| *ambivalencja > ambiwalentny, indolencja > indolentny,*

b) wymiany samogłoskowe

|u:o| *powrót > powrotny, spokój > spokojny,*

|ą:ę| *błąd > błędny, miesiąc > miesięczny.*

|#:e| *karczma > karczemny, jajko > jajeczny,*

W podstawach na *-cja*, *-sja*, *-zja* oraz *-ja(-ia)* po innej spółgłosce dochodzi do wokalizacji

joty: |#:i| *akademia* > *akademijny*, *amfibia* > *amfibijny*, |#:y| *pulsacja* > *pulsacyjny*, *partia* > *partyjny*

c) ucięcia

| -um| *absolutori*<>*um* > *absolutoryjny*, *konserwatori*<>*um* > *konserwatoryjny*,
| -izm/-yzm| *neoliberal*<>*izm* > *neoliberalny*, *biseksual*<>*izm* > *biseksualny*.

Pozostałe ucięcia są reprezentowane przez pojedyncze formacje. W przypadku rzeczowników rodzaju nijakiego na -ę, derywaty tworzone są od rozszerzonych tematów, np. *brzemie* > *brzemienny*, *imię* > *imienny*, *plemie* > *plemienny*, *ramię* > *ramienny*.

2.2.3. język macedoński

Podobnie jak w przypadku języka rosyjskiego, w materiale macedońskim tylko u jednej trzeciej przeanalizowanych derywatów użycie sufiksu *-en* wymusza alternacje. Przeważają te o charakterze regularnym, jest ich natomiast znacznie mniej niż w pozostałych dwóch językach.

a) wymiany spółgłoskowe

|k:č| *стомак* > *стомачен*, *трагика* > *трагичен*, *око* > *очен*,
|g:ž| *верига* > *верижен*, *круг* > *кружен*, *пеперуга* > *пеперужен*,
|x:š| *воздух* > *воздушен*, *слух* > *слушен*, *успех* > *успешен*,
|v:š| *страв* > *страшен*, *уво* > *ушен*, *грев* > *грешен*.
|c:č| *ралица* > *ралничен*, *матрица* > *матричен*, *пченица* > *пченичен*,
|c:t| *валеница* > *валентен*, *конгруенција* > *конгруентен*, *резонанција* > *резонантен*.

a) wymiany samogłoskowe są nieliczne, większość z nich poświadczona jest pojedynczymi przykładami z wyjątkiem

|e:#| *камен* > *камнен*, *конец* > *кончен*.

c) ucięcia

| -ija| *аналогиа* > *аналоген*, *куртоазиа* > *кутоазен*, *бигамија* > *бигамен*,
| -anie/-enie|
образложение > *образложен*, *образование* > *образовен*, *мислење* > *мислен*,
| -stvo| *воздухопловство* > *воздухопловен*, *сметководство* > *сметководен*,

- | -ec | *знаменосец > знаменосен, игроорец > игроорен,*
- | -ina | *румения > румен, спарина > спарен,*
- | -ka | *царевка > царевен, пиперка > пиперен, ооска > оосен,*
- | -j | *крај > краен, чај > чаен,*
- | -izam | *скептицизам > скептичен, тоталитаризам > тоталитарен.*

3. Derywaty z formantami rozszerzonymi

3.1. język rosyjski

3.1.1. Derywaty z formantem *-онный* (291)

Najwięcej derywatów utworzonych jest za pomocą formantu rozszerzonego *-онный*. BTSRJа notuje 291 derywatów z tym formantem, co stanowi około 6% wszystkich przymiotników z inwariantnym sufiksem *-ный*. Ten typ derywacji cechuje duża regularność. Po pierwsze, niemal wszystkie podstawy słowotwórcze są rodzaju żeńskiego (2 rodzaju męskiego i 1 nijakiego). Podstawy rodzaju żeńskiego przeważnie są abstraktami o znaczeniu czynnościowym, procesualnym i stanowym zakończone na:

- ция (260): *амуниция > амуниционный,*
звукоизоляция > звукоизоляционный,
индукция > индукционный,
конфедерация > конфедерационный,
- сия (20): *эмульсия > эмульсионный,*
трансмиссия > трансмиссионный,
- зия: (9): *эрозия > эрозионный,*
провизия > провизионный.

Bez wyjątku podstawy ulegają dezintegracji o jotę i jest to jedyna alternacja, która towarzyszy tej derywacji. Nie wszystkie rzeczowniki rodzaju żeńskiego zakończone na *-ия* są nazwami abstrakcyjnymi, np. *амуниция > амуниционный, эмульсия > эмульсионный, перкуссия > перкусионный*. Część z nich może mieć znaczenie zarówno przedmiotowe, jak i abstrakcyjne, np. *декорация > декорационный, навигация > навигационный, редакция > редакционный*. Do pozostałych, pojedynczych typów podstaw należą: *импульс > импульсионный, партия > партионный*. Ten typ słowotwórczy charakteryzuje wysoka produktywność, nieograniczona

rejestrze języka¹³.

3.1.2. Derywaty z formantem *-ичный* (113)

Derywaty tej klasy tworzone są głównie od podstaw o znaczeniu abstrakcyjnym, z których większość jest rodzaju żeńskiego zakończonych na *-ия* po spółgłoskach *ф, м, р, з, н, д, п*, np.

автобиография > *автобиографичный*,

метонимияичный > *метонимичный*,

симметрия > *симметричный*,

тавтология > *тавтологичный*,

дисгармония > *дисгармоничный*,

мелодия > *мелодичный*,

утопия > *утопичный*.

oraz wyjątkowo na *-зия*, w której dochodzi do alternacji spółgłoskowej |z:t| *идиосинкразия* > *идиосинкратичный*. Derywacji tej zawsze towarzyszy ucięcie. W pozostałych typach podstaw rodzaju żeńskiego formant nie wywołuje alternacji, z wyjątkiem palatalizacji spółgłoski wygłosowej. Podstawy rodzaju męskiego często zakończone są na cząstkę *-изм*, która w procesie derywacji ulega dezintegracji, np. *моноцентризм* > *моноцентричный*, *педантизм* > *педантичный*.

Derywaty należące do tego typu słowotwórczego tworzone są głównie od podstaw o znaczeniu abstrakcyjnym. Także większość przymiotników od nazw konkretnych cechuje dwumotywowość, gdzie druga podstawa jest abstraktem, np.

материалист > *материалистичный* < *материализм*,

философ > *философичный* < *философия*.

Tylko kilka derywatów utworzonych jest od nazw wyłącznie konkretnych, np. *халва* > *халвичный*, *сцена* > *сценичный*. Spółgłoski |z| i |s| alternują z |t|, np. *экстаз* > *экстатичный*, *хаос* > *хаотичный*. Do podstaw słowotwórczych rodzaju żeńskiego z wygłosową spółgłoską |m| dołącza się interfiks *-ат-*, np. *астма* > *астматичный*, *драма* > *драматичный*, *схема* > *схематичный*. Ten typ słowotwórczy cechuje wysoka produktywność.

13 Wszystkie dane dotyczące produktywności poszczególnych formantów rozszerzonych w materiale języka rosyjskiego podaje za: *Словарь словообразовательных аффиксов современного русского языка* (Лопатин, Улуханов 2016).

3.1.3. Derywaty z formantem *-альный* (99)

W analizowanym materiale znalazło się 99 derywatów z formantem rozszerzonym *-альный*, z czego nieznaczną większość tworzy się od podstaw o znaczeniu abstrakcyjnym (54:46%). Sufiks ten nie ma żadnych ograniczeń natury morfonologicznej i nie wywołuje w tematach żadnych wymian samogłoskowych oraz spółgłoskowych. Większość podstaw to rzeczowniki rodzaju męskiego, przede wszystkim zakończone na *-ий*, np. *эпителиальный, элювиальный, алювиальный*, którym towarzyszy ucięcie. Tworzy przymiotniki od rzeczowników rodzaju żeńskiego zakończonych na *-ия* (18), *ция* (3), np. *территориальный, материальный, артериальный, федеральный, менструальный*. Drugiemu typowi podstaw przeważnie towarzyszy ucięcie. Produktywność formantu ograniczona jest do języka specjalistycznego i literackiego.

Jako oddzielny formant traktuje się sufiks *-иальный*, który tworzy dwa derywaty: *принцип > принципиальный, экватор > экваториальный*.

3.1.4. Derywaty z formantem *-енный (-еный)* (72)

Formant ten, w odróżnieniu od większości, najczęściej łączy się z podstawami rodzaju nijakiego (ponad połowa wszystkich derywatów), a większość z nich to rzeczowniki abstrakcyjne zakończone na *-ство* o zróżnicowanej semantyce, np. *ведомство > ведомственный, царство > царственный, искусство > искусственный*, a także na samogłoskę *-о*: *бедро > бедренный, утро > утренний, число > численный*. Podstawy rodzaju żeńskiego stanowią drugą pod względem liczebności grupę, jednak nie mają charakterystycznych zakończeń. Sporadycznie derywaty tworzone są od podstaw rodzaju męskiego, np. *оргазм > оргазменный, обед > обеденный* (łącznie 5 przykładów). Użycie sufiksu powoduje regularne palatalizacje spółgłosek wygłosowych podstawy słowotwórczej. Oprócz tego sufiks nie wywołuje wielu alternacji, można zaobserwować dwie wymiany samogłoskowe: *огонь > огненный* |o:#|, *ведро > ведренный* |o:e|. Formant uznaje się za produktywny i jego użycie nie jest ograniczone rejestrem języka.

3.1.5. Derywaty z formantem *-ивный* (66)

W materiale występuje 66 derywatów z formantem *-ивный* i przeważnie są to przymiotniki utworzone od podstaw rodzaju żeńskiego o znaczeniu nieprzedmiotowym. Większość z nich to rzeczowniki zakończone na *-ия* po spółgłoskach *ц, с, з*, np.

агглютинация > агглютинативный,

адгезия > адгезивный,

репрессия > репрессивный.

We wszystkich wypadkach powoduje ucięcie podstawy słowotwórczej o cząstkę |-ja|, a w podstawach zakończonych na *-ция* zachodzi regularna oboczność |c:t| np. *регенерация > регенеративный*. W przypadku podstaw rodzaju męskiego dezintegracji ulega cząstka *-изм*: *консерватизм > консервативный*.

Jest to typ produktywny.

3.1.6. Derywaty z formantem *-тельный* (37)

W materiale odnotowanych zostało 37 przymiotników utworzonych za pomocą formantu *-тельный*. Wszystkie podstawy słowotwórcze to rzeczowniki rodzaju nijakiego, motywowane czasownikami na *-ание/-ение*. Rzeczowniki te mają abstrakcyjne znaczenie czynności, procesów i stanów, np.

испарение > испарительный,

дыхание > дыхательный.

Podstawy z komponentem *-строение* oznaczają dziedziny i gałęzie przemysłu, np.

вагоностроение > вагоностроительный,

танкостроение > танкостроительный.

W podstawach zakończonych na *-ение* dochodzi do wymiany samogłoskowej |e:i|, a sam formant słowotwórczy podstawy ulega ucięciu.

3.1.7. Derywaty z formantem *-ительный* (6)

W analizowanym materiale pojawia się także kilka derywatów z wariantem opisanego wyżej formantu. Sufiks ten dołącza się do odczasownikowych podstaw słowotwórczych utworzonych za pomocą formantu *-к-* rodzaju żeńskiego oraz w plurale tantum, np. *мясозаготовки > мясозаготовительный, газоочистка > газоочистительный, лесозаготовки > лесозаготовительный*.

3.1.8. Derywaty z formantem *-арный (-ярный)* (25)

BTSRJa notuje 25 derywatów z tym formantem. Podstawy słowotwórcze to w równym

stopniu rzeczowniki rodzaju męskiego i żeńskiego, natomiast dwa derywaty utworzone są od podstaw w liczbie mnogiej: *каникулы* > *каникулярный*, *альвеолы* > *альвеолярный*. Większość rzeczowników podstawy ma znaczenie konkretne o zróżnicowanej semantyce, np. *дѣготь* > *дегтярный*, *планета* > *планетарный*, *корпускула* > *корпускулярный*. Rzeczowniki abstrakcyjne występujące w charakterze podstaw również nie należą do jednego pola semantycznego, np. *фагоцитоз* > *фагоцитарный*, *легенда* > *легендарный*, *сумма* > *суммарный*.

Produktywność tego formantu ogranicza się do języka specjalistycznego i literackiego.

3.1.9. Derywaty z formantem *-очный* (24)

W analizowanym materiale występują 24 rzeczowniki z formantem *-очный*. Sufiks ten jest charakterystyczny przede wszystkim dla derywacji odczasownikowej. W analizowanym materiale sufiks ten dołączają zatem rzeczowniki odczasownikowe, które utworzone zostały za pomocą formantu paradygmatycznego. Wśród nich są zarówno rzeczowniki abstrakcyjne o znaczeniu czynności, procesów i stanów oraz rezultatów czynności, np.

засол > *засолочный*,

подгон > *подгоночный*,

сбор > *сборочный*,

jak i nazwy konkretne, np.

приправа > *приправочный*,

вывар > *выварочный*.

Do podstaw o znaczeniu konkretnym należą niepodzielnie słowotwórczo rzeczowniki o zróżnicowanej semantyce, np. *ель* > *ёлочный*, *игла* > *иглочный*, *печень* > *печёночный*, *лента* > *ленточный*.

3.1.10. Derywaty z formantem *-озный (-ёзный)* (19)

Formant sufiksalny *-озный (-ёзный)* łączy się z podstawami rodzaju żeńskiego i męskiego, głównie o znaczeniu abstrakcyjnym. Połowa derywatów utworzona jest od nazw chorób i stanów chorobowych, np. *гангрена* > *гангренозный*, *ангина* > *ангинозный*, *грипп* > *гриппозный*¹⁴. Do podstaw słowotwórczych rodzaju żeńskiego z wygłosowym *м* dołączany jest interfiks *-ат-*, podobnie jak miało to miejsce w przypadku formantu *-ичный*: *саркома* > *саркоматозный*, *экзема* > *экзематозный*. Zakończenie *|-ija|* ulega ucięciu: *религия* > *религиозный*, *мафия* > *мафиозный*.

14

Cząstka *-оз* obecna jest także w nazwach niektórych chorób, np. *бруцеллёз*, *финноз*, *токсикоз*.

3.1.11. Derywaty z formantem *-иный* (9)

W materiale występuje 9 przymiotników utworzonych za pomocą formantu *-иный*. Derywaty z tym sufiksem należą do mowy potocznej. Wszystkie poświadczane w materiale podstawy słowotwórcze to skrótowce, które nazywają instytucje i organizacje, np. *ОГПУ* > *огэпуиный*, *ПТУ* > *пэтуиный*, *ГАИ* > *гаииный*, *КГБ* > *кагебешный*. Derywaty te można zaliczyć do wyjątków, gdyż za derywację przymiotników od skrótowców odpowiada niemal w całości rozszerzony formant *-овский* (zob. rozdział V).

3.1.12. Derywaty z formantem *-йный* (8)

W materiale występuje 8 derywatów z formantem *-йный*. Jota może być traktowana także jako konektyw łączący podstawę z formantem prostym. Podstawą do wyróżnienia tego typu słowotwórczego jest jego regularność. Derywaty tworzone są wyłącznie od nieodmiennych podstaw obcego pochodzenia, z których wszystkie należą do rodzaju nijakiego, np.

алоз > *алойный*,

шоссе > *шоссейный*,

желе > *желейный*,

филе > *филейный*,

кофе > *кофейный*,

купе > *купейный*,

регби > *регбийный*,

реле > *релейный*.

Formant jest nieproduktywny.

3.1.13. Derywaty z formantem *-ональный* (8)

W materiale występuje jedynie kilka derywatów z tym sufiksem, z czego wszystkie utworzone są od podstaw rodzaju żeńskiego o znaczeniu abstrakcyjnym zakończonymi na *-ция*, np. *конституция* > *конституциональный*, *нация* > *национальный*, *функция* > *функциональный*, *-зия*: *оказия* > *оказиональный* oraz *-сия*: *профессия* > *профессиональный*.

3.1.14. Derywaty z formantem *-овный* (4)

BTSRJa notuje jedynie 4 derywaty z tym formantem: *сановный, греховный, зубовный, духовный*. Dla niektórych podstaw możliwe są warianty oboczne z sufiksem prostym, np. *грешный, зубной*. Ten typ jest nieproduktywny.

3.1.15. Derywaty z formantem *-уальный* (4)

Formant sufiksalny *-уальный* poświadczony jest jedynie w 4 przymiotnikach: *текстуальный, сексуальный, процессуальный, концептуальный*. Łączy się z podstawą bezpośrednio.

3.1.16. Derywaty z pozostałymi formantami rozszerzonymi

Oprócz tego pojedyncze derywaty tworzone są za pomocą innych formantów rozszerzonych, np. *-ационный: экзаменационный > экзамен -ионный: телевидение > телевизионный, -отный: цинга > цинготный* oraz *-идальный: геморрой > геморроидальный*. Każdy z tych formantów tworzy tylko po jednym derywacie. Rzadkimi sufiksami są także *-ственный: дружба > дружественный, женщина > женственный, рыцарь > рыцарственный* oraz *-евный: дневной, душевный, полдневный*, które tworzą po 3 derywaty, a także *-ельный: платье > плательный*. Nieproduktywnym sufiksem jest także *-орный*, dodatkowo derywacja za pomocą tego formantu jest nieregularna, np. *секреция > секреторный, галлюцинация > галлюцинаторный* i *рефлекс > рефлекторный* [s:t]. Po jednym derywacie zostało utworzone za pomocą formantów rozszerzonych *-истичный: юмор > юмористичный* oraz *-антный: аккомодация > аккомодантный*.

3.2. język polski

3.2.1. Derywaty z formantem *-iczny/-yczny* (988)

a) formant *-iczny*

Najwięcej derywatów, poza sufiksem prostym *-ny*, tworzy formant rozszerzony *-iczny*. Formant *-iczny* tworzy przymiotniki od podstaw rodzaju żeńskiego zakończonych na *-ia(-ja)* po różnych spółgłoskach (z wyjątkiem *-cja, -sja, -zja*, które łączą się z formantem prostym, oprócz derywatu *galwaniczny < galwanizacja*), m.in. po spółgłoskach *g, f, m, n, p, l, x*:

psychologia > psychologiczny,

filozofia > *filozoficzny*,
ekonomia > *polisemiczny*,
polifonia > *polifoniczny*,
partenokarpia > *partenokarpiczny*,
noktambulia > *noktambuliczny*,
monarchia > *monarchiczny*.

Drugą grupą, od której regularnie tworzone są derywaty z sufiksem *-iczny* są podstawy rodzaju męskiego zakończone na *-izm* (49) (przy czym sufiks ten ulega dezintegracji z podstawą słowotwórczą), np.

antropomorfizm > *antropomorficzny*,
katastrofizm > *katastroficzny*,
prometeizm > *prometeiczny*.

Pozostałe derywaty (81) tworzone są od podstaw rodzaju męskiego o różnych wygłosach, np. *kosmos* > *kosmiczny*, *hymn* > *hymniczny*, *metal* > *metaliczny* oraz od rzeczowników rodzaju żeńskiego na *-a*: *panorama* > *panoramiczny*, *ikona* > *ikoniczny*. Jeden derywat utworzony został od podstawy rodzaju nijakiego: *medium* > *mediumiczny*¹⁵.

Większość podstaw to rzeczowniki o znaczeniu abstrakcyjnym. Wśród podstaw na *-ia(-ja)* przeważają nazwy dziedzin i dyscyplin nauki oraz kierunków badań z tematami *-logia*, np. *geologia* > *geologiczny*, *fizjologia* > *fizjologiczny*, *chopinologia* > *chopinologiczny* oraz *-grafia*, np. *geografia* > *geograficzny*, *leksykografia* > *leksykograficzny*, a także inne abstrakcyjne terminy z tym komponentem, np. *kinematografia* > *kinematograficzny*, *kaligrafia* > *kaligraficzny*, *stenografia* > *stenograficzny*. Do nazw nauk i dziedzin wiedzy należą także inne podstawy na *-ia*, np. *chemia* > *chemiczny*, *teozofia* > *teozoficzny*. Niektóre podstawy na *-grafia* mogą mieć zarówno znaczenie abstrakcyjne, jak i konkretne, np. *fotografia*, *litografia*.

Rzeczowniki rodzaju męskiego na *-izm* są nazwami procesów i stanów, np. *metabolizm* > *metaboliczny*, *anabolizm* > *anaboliczny*, doktryn, idei, poglądów, np. *anhelizm* > *anheliczny*, *arystotelizm* > *arystoteliczny*, terminów naukowych, np. *eufemizm* > *eufemistyczny*, *sylabotyzm* > *sylabotoniczny*, tendencji literackich, np. *bajronizm* > *bajronistyczny*, *osjanizm* > *osjaniczny*, cech charakteru, np. *sangwinizm* > *sangwiniczny*, *gargantuizm* > *gargantuiczny*, a także cech fizycznych, np. *dymorfizm* > *dymorficzny*, *androgenizm* > *androgeniczny*.

W klasie tej są przymiotniki utworzone od nazw:

- 1) miejsc, np. *filharmonia* > *filharmoniczny*,
- 2) zjawisk atmosferycznych, np. *cyklon* > *cykloniczny*,

15

Wyjątkowo podstawa ta nie ulega ucięciu (por. *atrium* > *atrialny*, *oratorium* > *oratoryjny*).

- 3) przedmiotów, np. *diorama* > *dioramiczny*, *telefon* > *telefoniczny*,
- 4) obiektów naturalnych, np. *ocean* > *oceaniczny*, *kosmos* > *kosmiczny*, *wulkan* > *wulkaniczny*, *pelagial* > *pelagiczny*,
- 5) innych wytworów ludzkich, np. *epigraf* > *epigraficzny*, *apokryf* > *apokryficzny*, *koran* > *koraniczny*, *hieroglif* > *hieroglificzny*
- 6) substancji i materiałów, np. *metal* > *metaliczny*, *balsam* > *balsamiczny*, *chromogen* > *chromogeniczny*,
- 7) części ciała, np. *fallus* > *falliczny*.

Nieliczne są derywaty od nazw osobowych, np. *autochton* > *autochtoniczny*, *rabin* > *rabiniczny*, nazw istot (postaci biblijnych i mitycznych), np. *Mefistofel* > *mefistofeliczny*, *szatan* > *sataniczny*, *demon* > *demoniczny*, *Bachus* > *bachiczny*, oraz organizmów żywych, np. *edafon* > *edaficzny*, *komensal* > *komensaliczny*.

Użycie sufiksu *-iczny* wywołuje przede wszystkim ucięcie. Seryjnie dezintegracji ulegają podstawy na *-izm*, np. *amorfizm* > *amorficzny*, *postsymbolizm* > *postsymboliczny*.

b) formant *-yczny* (386)

Formant *-yczny* występuje przede wszystkim po spółgłoskach *t*: *peryfraz* > *peryfrastyczny*, *profeta* > *profetyczny*, *r*: *meteor* > *meteoryczny* i najrzadziej po spółgłosce *d*: *monada* > *monadyczny*.

Podstawy słowotwórcze zakończone są na:

-um: *akcesorium* > *akcesoryczny*,

-yzm: *monochromatyzm* > *monochromatyczny*, *wallenrodyzm* > *wallenrodyczny*,

-cja: *akrobacja* > *akrobatyczny*, *demokracja* > *demokratyczny*,

-sja: *dysleksja* > *dyslektyczny*,

-zja: *dysplazja* > *dysplastyczny*,

-ia (-ja) po spółgłoskach *r*: *spirometria* > *spirometryczny*, *dioptria* > *dioptryczny*, *t*: *alopatia* > *alopatyczny*, *d*: *encyklopedia* > *encyklopedyczny*.

-eza: *diageneza* > *diagenetyczny*, *cynesteza* > *cynestetyczny*.

Większość derywatów motywuje się przez rzeczowniki abstrakcyjne. Pośród nich można wyróżnić przymiotniki motywowane nazwami:

- 1) cech, np. *alochromatyzm* > *alochromatyczny*,
- 2) czynności, procesów i stanów, np. *akrobacja* > *akrobatyczny*, *analiza* > *analityczny*, *amitoza* > *amitotyczny*, *apatia* > *apatyczny*, *ekstaza* > *ekstatyczny*,
- 3) reakcji chemicznych, np. *alopatia* > *alopatyczny*, *allelopatia* > *allelopatyczny*,

- 4) terminów naukowych, np. *aksjomat* > *aksjomatyczny*,
- 5) zjawisk naturalnych, np. *anemochoria* > *anemochoryczny*,
- 6) metod naukowych, w szczególności z komponentem *-metria*, np. *aksonometria* > *aksonometryczny*, *antropometria* > *antropometryczny*, *bakterioliza* > *bakteriolityczny*,
- 7) chorób i objawów chorobowych, np. *skleroza* > *sklerotyczny*, *apopleksja* > *apoplektyczny*, *delirium* > *deliryczny*, *dysplazja* > *dysplastyczny*,
- 8) jednostek miary, np. *jamb* > *jambiczny*, *dioptria* > *dioptryczny*, *amfibrach* > *amfibrachiczny*, *chorej* > *choreiczny*, *farad* > *faradyczny*.

Przymiotników od podstaw o znaczeniu konkretnym jest mniej, wśród nich można wyodrębnić przymiotniki oparte na nazwach:

- 1) organizmów żywych, np. *epifit* > *epifityczny*, *saprofit* > *saprofityczny*, *numulit* > *numulityczny*,
- 2) urządzeń, np. *cyklometr* > *cyklometryczny*, *barometr* > *barometryczny*, *cylinder* > *cyldryczny*,
- 3) osób, np. *alarmista* > *alarmistyczny*, *dentysta* > *dentystyczny*, *despota* > *despotyczny*, przede wszystkim rzeczowniki rodzaju męskiego należące do deklinacji żeńskiej na *-a*,
- 4) substancji i materiałów, np. *nukleon* > *nukleotyczny*, *izomer* > *izomeryczny*, *fosfor* > *fosforyczny*,
- 5) zjawisk, np. *feeria* > *feeryczny*,
- 6) przedmiotów, np. *emblem* > *emblematyczny*, *proteza* > *protetyczny*,
- 7) wytworów, np. *encyklopedia* > *encyklopedyczny*,
- 8) obiektów naturalnych, np. *meteor* > *meteoryczny*.

Użycie formantu *-yczny* wywołuje liczne alternacje tematowe, np.

a) wymiany spółgłosek:

|s:t| *paralaksa* > *paralaktyczny*,

|z:st| *peryfraza* > *peryfrastyczny*,

|z:t| *analiza* > *analityczny*,

W derywatach od rzeczowników na *-cja*, *-sja*, *-zja* zachodzi jednocześnie ucięcie podstawy i alternacja spółgłosek:

|c:t| *demokracja* > *demokratyczny*, *biurokracja* > *biurokratyczny*,

|s:t| *epilepsja* > *epileptyczny*, *katalepsja* > *kataleptyczny*,

|z:t| *cenestezja* > *cenestetyczny*, *frenezja* > *frenetyczny*,

|z:st| *dysplazja* > *dysplastyczny*.

b) ucięcia:

|-yzm| *aprioryzm* > *aprioryczny*,

|-um| *akcesorium* > *akcesoryczny*,

|-on| *asyndeton* > *asyndetyczny*, *elektron* > *elektryczny*,

Oddzielnie należy wymienić przymiotniki utworzone za pomocą formantu rozszerzonego *-eutyczny*, który łączy się z podstawami zawierającymi komponent *-terapia*. Produktywność tego typu ograniczona jest wyłącznie do podstaw z tym komponentem. W badanym materiale znalazło się 16 przymiotników, które derywują od takich podstaw, np. *terapia* > *terapeutyczny*, *psychoterapia* > *psychoterapeutyczny*, *hydroterapia* > *hydroterapeutyczny* (por. *radioterapia*, *muzykoterapia*, *krioterapia*, *chemioterapia*, *chemoterapia*, *fizjoterapia*, *fizykoterapia*, *energoterapia*, *bioterapia*, *bioenergoterapia*, *autoterapia*, *balneoterapia*, *aromaterapia*).

3.2.2. Derywaty z formantem *-istyczny/-ystyczny* (266)

USJP notuje 266 przymiotników utworzonych za pomocą formantu *-istyczny/-ystyczny*. Podstawami są rzeczowniki abstrakcyjne rodzaju męskiego zakończone na *-izm* lub *-yzm*. Rzeczowniki podstawy oznaczają nazwy doktryn, nurtów, poglądów, kierunków w sztuce, idei i postaw, np. *klasycyzm* > *klasycystyczny*, *surrealizm* > *surrealistyczny*, *nihilizm* > *nihilistyczny*, *nonkonformizm* > *nonkonformistyczny*, *panslawizm* > *panslawistyczny*. Jedynie dwa rzeczowniki podstaw mają znaczenie konkretne: *maszyna* > *maszynistyczny*, oraz *detektyw* > *detektywistyczny*.

Nieliczne przymiotniki derywują od podstaw o innych wygłosach (poza dwoma wymienionymi wyżej), np. *folklor* > *folklorystyczny*, *lobby* > *lobbystyczny*, *hobby* > *hobbystyczny*, *humor* > *humorystyczny*, *parodia* > *parodystyczny*. Derywacji tego typu towarzyszy regularne ucięcie cząstek *-izm/-yzm*.

Formant rozszerzony *-iczny* łączy się z podstawami zakończonymi na *-izm* oraz innych po spółgłoskach *n*, *l*, *w*, *x*, *m*, *g*, *p*, *b*, oraz *f*:

n: *abolicjonizm* > *abolicjonistyczny*,

l: *animalizm* > *animalistyczny*,

w: *aktywizm* > *aktywistyczny*,

x: *anarchizm* > *anarchistyczny*,

m: *animizm* > *animistyczny*,

g: *biologizm* > *biologistyczny*,

p: *eskapizm* > *eskapistyczny*,

b: kubizm > kubistyczny,

f: sofizm > sofistyczny,

natomiast wariant *-yczny* używany jest w połączeniu z podstawami na *-yzm* i po spółgłoskach *t, r, c, sz, d*, np.

t: absolutyzm > absolutystyczny,

r: aforyzm > aforystyczny,

c: agnostycyzm > agnocystyczny,

sz: fetyszyzm > fetyszystyczny,

d: sadyzm > sadystyczny,

a także, podobnie jak w przypadku formantu *-iczny*, po *b*, np.

hobby > hobbystyczny,

lobby > lobbystyczny.

W przypadku dwu ostatnich podstaw możliwe są derywaty oboczne, por. *hobby > hobbystyczny, lobby > lobbystyczny.*

3.2.3. Derywaty z formantem *-alny* (189)

W USJP występuje 189 derywatów utworzonych za pomocą sufisu *-alny*. Spośród nich 31 nie jest notowanych przez SJPD (m.in. *kronikalny, waginalny, dialektalny, referendalny, inercjalny, menopauzalny, konsorcjalny*), można zatem przyjąć że jest to formant produktywny.

Derywaty z formantem rozszerzonym *-alny* tworzone są przeważnie od podstaw obcego pochodzenia. Połowa podstaw to rzeczowniki abstrakcyjne, które nazywają pojęcia, np. *matriarchat > matriarchalny, egzystencja > egzystencjalny, patronat > patronalny*, czynności, procesy i stany, np. *procedura > proceduralny, ceremonia > ceremonialny, pożegnanie > pożegnalny.*

Przymiotniki od rzeczowników przedmiotowych tworzone są od nazw:

- 1) miejsc i budynków, np. *teatr > teatralny, rezydencja > rezydencjalny, synagoga > synagogalny,*
- 2) figur i brył geometrycznych, np. *sferoida > sferoidalny, pentagon > pentagonalny,*
- 3) osobowych i zbiorowych, np. *mongoloid > mongoloidalny, laponoid > laponoidalny, kolegium > kolegialny, dyrektoriat > dyrektorialny, prezydium > prezydialny,*
- 4) substancji, np. *iluwium > iluwialny, hormon > hormonalny.*

Niektóre rzeczowniki podstawy mogą mieć więcej niż jedno znaczenie, np. *parafia* jako 'ogół parafian', lub 'miejsce, kościół', 'jednostka administracyjna Kościoła' (por. *kurialny, kolegialny, episkopalny*). Ponadto część derywatów cechuje dwumotywowość, np.

patriarchalny < *patriarchat, patriarcha*,
ministerialny < *ministerstwo, minister*,
notarialny < *notariat, notariusz*.

Podstawy słowotwórcze są przede wszystkim rodzaju męskiego (87) zakończone na spółgłoskę, np. *senior* > *senioralny*, *tropik* > *tropikalny*, w tym zakończonych na *-ent*: *departament* > *departamentalny*, *dokument* > *dokumentalny*, *incydent* > *incydentalny*, *rejent* > *rejentalny*, a także *-oid*: *haploid* > *haploidalny*, *diploid* > *diploidalny* oraz *-at*: *patriarchat* > *patriarchalny*, *syndykat* > *syndykalny*. Formant łączy się też z podstawami rodzaju żeńskiego (77) zakończonymi na *-a*, w tym *-ura*, np. *agentura* > *agenturalny*, *matura* > *maturalny*, *cezura* > *cezuralny* oraz *-oida*, np. *sinusoida* > *sinusoidalny*, *elipsoida* > *elipsoidalny*. Regularnie przy pomocy formantu *-alny* tworzone są przymiotniki od podstaw rodzaju nijakiego zakończonych na *-um* np. *prezbiterium* > *prezbiterialny*, *prezydium* > *prezydialny*, *medium* > *medialny*, *muzeum* > *muzealny*. Derywacji tej towarzyszy ucięcie. Pozostałe podstawy rodzaju nijakiego to wymienione już wcześniej rzeczowniki odczasownikowe na *-nie*, np. *doświadczenie* > *doświadczalny*, *powitanie* > *powitalny*.

Formant *-alny* najczęściej bezpośrednio łączy się z podstawą słowotwórczą i nie wywołuje alternacji tematowych. Derywacji tej towarzyszą regularne ucięcia podstaw, np. *iluwium* > *iluwialny*, *epicedium* > *epicedialny*, *doświadczenie* > *doświadczalny*, *pontyfikat* > *pontyfikalny*, *syndykat* > *syndykalny*. Nieregularnie dezintegracji ulegają następujące części *tonacja* > *tonalny*, *federacja* > *federalny*, *fiskus* > *fiskalny*.

3.2.4. Derywaty z formantem *-iwny/-ywny* (32)

Sufiks *-iwny/-ywny* tworzy 32 derywaty notowane przez USJP. W analizowanym materiale występuje tylko drugi wariant, *-ywny*. Formant łączy się z podstawami rodzaju żeńskiego na *-cja/-sja*, np. *adaptacja* > *adaptatywny*, *dystynkcja* > *dystynktywny*, *ekstrawersja* > *ekstrawertywny*, a także z rzeczownikami rodzaju nijakiego na *-um*, np. *ultimatum* > *ultimatywny*, *wotum* > *wotywny*. Pozostałe podstawy są zwykle rodzaju męskiego (z wyjątkiem *aprobata* > *aprobatywny*). Formant występuje bezpośrednio po spółgłoskach *t* i *s*, wymusza zatem pewne wymiany morfonologiczne. np. *ekstrakcja* > *ekstraktywny* [c:t]. Ponadto podstawy ulegają regularnej dezintegracji o jotę, np. *ingresja* > *ingresywny*. Regularny charakter mają także ucięcia, np. *wotum* > *wotywny*.

Wszystkie przymiotniki motywują się podstawami o znaczeniu abstrakcyjnym. Rzeczowniki podstawy nazywają czynności, procesy i stany, np. *addycja* > *addytywny*, *dystrybucja* > *dystrybutywny*, *komparacja* > *komparatywny*, a także cechy, np. *defekt* > *defektywny*, *atrybut* > *atrybutywny*, *ekstrawersja* > *ekstrawertywny* oraz terminy naukowe, np. *predykat* > *predykatywny*.

Derywaty w tej grupie mają swoje współpodstawowe ekwiwalenty utworzone za pomocą sufiksu prostego (z wyjątkami: *komparacja* > *komparatywny*, *aproksymacja* > *aproksymatywny*, które ekwiwalentu nie mają), np.

adaptacja > *adaptacyjny*, *adaptatywny*,

addycja > *addycyjny*, *addytywny* (derywaty te różnią się w zakresie znaczenia podstaw słowotwórczych: *addytywny* 'związany z dodawaniem, addycją'¹⁶, *addycyjny* 'związany z reakcją chemiczną'),

afirmacja > *afirmacyjny*, *afirmatywny* (np. *akcja afirmacyjna*, *afirmacyjna polityka społeczna w USA*, *afirmatywny stosunek do życia*. Derywaty te są synonimami, przy czym *afirmacyjny* należy traktować jak neologizm¹⁷),

asocjacja > *asocjacyjny*, *asocjatywny* (synonimiczne w zakresie użyc kontekstowych)

deklaracja > *deklaracyjny*, *deklaratywny* (synonimiczne przy znaczeniu podstawy słowotwórczej 'oparty na deklaracji', np. *deklaratywny budżet*, *deklaracyjny charakter wyroku*)

destrukcja > *destrukcyjny*, *destruktywny* ('taki, który ma negatywny wpływ', np. *destrukcyjna/destruktywna siła*)

dysjunkcja > *dysjunkcyjny*, *dysjunktywny* (pełna synonimia, *dysjunkcyjny* to neologizm)

dystrybucja > *dystrybucyjny*, *dystrybutywny* (różnica w zakresie znaczenia derywatu; *dystrybutywny* 'dotyczący rodzału, repartycji', *dystrybucyjny* 'związany z podziałem dóbr').

dystynkcja > *dystynkcyjny*, *dystynktywny* (różnica w zakresie znaczenia podstawy słowotwórczej: 1) *dystynkcyjny* odnoszący się do rzeczownika *dystynkcja* w znaczeniu 'oznaka na mundurze', 2) *dystynktywny* odnoszący się do rzeczownika *dystynkcja* w znaczeniu 'cecha odróżniająca')

ekstrakcja > *ekstrakcyjny*, *ekstraktywny* (różnica w zakresie znaczenia derywatu: *ekstraktywny* 'łatwo ulegający ekstrakcji' np. *ekstraktywne związki azotowe*; *ekstrakcyjny* 'otrzymany w procesie ekstrakcji', np. *ekstrakcyjna benzyna*, *ekstrakcyjna metalurgia*),

kumulacja > *kumulacyjny*, *kumulatywny* (przymiotniki synonimiczne, np. *właściwości kumulacyjne*, *właściwości kumulatywne* 'podlegające kumulacji'),

korelacja > *korelacyjny*, *korelatywny* (przymiotniki synonimiczne, np. *korelacyjny stosunek*, *korelatywny stosunek*),

konsultacja > *konsultacyjny*, *konsultatywny* (przymiotniki synonimiczne w znaczeniu 'doradczy, odnoszący się do konsultacji' np. *komitet konsultatywny*, *komitet konsultacyjny*)

Współpodstawowe przymiotniki mają także niektóre rzeczowniki na *-sja*: *ekspresja*, *ekstrawersja*,

16 Źródło użyc kontekstowych i definicji: *Słowniec* (<http://pl.wordnet.pwr.wroc.pl>) dostęp: 02.06.2022.

17 Leksem nienotowany w słowniku Doroszewskiego (SJPD).

progresja.

ekspresja > *ekspresyjny*, *ekspresywny* (przymiotniki synonimiczne w znaczeniu 'cechujący się ekspresją', np. *ekspresyjny obraz*, *ekspresywna gestykulacja*).

ekstrawersja > *ekstraweryjny*, *estrawertywny* (brak przykładów użycia),

progresja > *progresyjny*, *progresywny* (przymiotniki synonimiczne, np. *skala progresywna*, *skala progresyjna*).

3.2.5. Derywaty z formantem *-arny* (23)

Format *-arny* tworzy 23 przymiotniki notowane przez USJP. Łączy się on z podstawami pochodzenia obcego przeważnie o znaczeniu konkretnym. Derywaty motywowane są nazwami osobowymi, np. *konsul* > *konsularny*, głównie zbiorowymi, np. *elita* > *elitarny*, *parlament* (jako ogół deputowanych) > *parlamentarny*, *plenum* > *plenarny*, *familia* > *familiarny*, elementów materii, np. *korpuskuła* > *korpuskularny*, *molekuła* > *molekularny*, *mol* > *molarny*, obiektów naturalnych, np. *satelita* > *satelitarny* (także w znaczeniu przedmiotu), *planeta* > *planetarny*, *luna* > *lunarny*, przedmiotów, np. *moneta* > *monetarny*. Kilka podstaw należy do rzeczowników abstrakcyjnych, np. *dyscyplina* > *dyscyplinarny*, *fabuła* > *fabularny*, *tytuł* > *tytularny*, *legenda* > *legendarny*. Formant *-arny* występuje bezpośrednio po spółgłoskach *l*, *t*, *n*, *d*.

Obligatoryjnym elementem sufiksu *-arny* jest palatalizacja wygłosowej spółgłoski [t:l]: *moduł* > *modularny*, *fabuła* > *fabularny*, *protokół* > *protokolarny* (obocznie: *protokółarny*).

3.2.6. Derywaty z formantem *-onalny* (16)

Sufiks *-onalny* tworzy 16 przymiotników. Większość z nich ma współpodstawowe ekwiwalenty utworzone przy pomocy sufiksu prostego, np.

ambicja > *ambicjonalny*, *ambicyjny*,

audiencja > *audiencjonalny*, *audiencyjny*,

emocja > *emocjonalny*, *emocyjny*,

intencja > *intencjonalny*, *intencyjny*,

konstytucja > *konstytucjonalny*, *konstytucyjny*,

obsesja > *obsesjonalny*, *obsesyjny*,

okazja > *okazjonalny*, *okazyjny*

oraz formantu rozszerzonego *-alny* np.

esencja > *esencjonalny*, *esencjalny*,

rezydencja > rezydencjonalny, rezydencjalny.

Według Urban (2006: 79) formant ten nie tworzy neologizmów, a istniejące formacje są wypierane przez warianty z krótszymi formantami (-ny, -alny) zatem jego produktywność jest ograniczona.

Sufiks łączy się wyłącznie z podstawami rodzaju żeńskiego na -cja, -sja oraz -zja, np. *instytucja > instytucjonalny, ekstensja > ekstensjonalny, okazja > okazjonalny* i występuje bezpośrednio po jocie. Użycie formantu -onalny nie powoduje żadnych wymian morfonologicznych.

3.2.7. Derywaty z formantem -atyczny (14)

Formanty -atyczny tworzy 14 derywatów odnotowanych w USJP. 3 podstawy to rzeczowniki rodzaju męskiego: *spazm > spazmatyczny, problem > problematyczny, enzym > enzymatyczny*, pozostałe są rodzaju żeńskiego, np. *soma > somatyczny, magma > magmatyczny, trauma > traumatyczny*. Sufiks występuje zwykle po spółgłosce *m* oraz w jednym przykładzie po *f*: *limfa > limfatyczny*. Użycie formantu nie wywołuje żadnych alternacji morfonologicznych.

3.2.8. Derywaty z formantem -owny (13)

Formant -owny tworzy 13 derywatów notowanych przez USJP, np. *cudowny, zyskowy, gustowny, instynktowny*. Większość podstaw jest rodzaju męskiego, jedna zaś nijakiego: *ryzyko > ryzykowny*. Formant łączy się bezpośrednio z podstawą i nie wywołuje alternacji tematowych. Podstawy słowotwórcze to rzeczowniki abstrakcyjne, z jednym wyjątkiem: *list > listowny*.

3.2.9. Derywaty z formantem -astyczny (5)

USJP notuje 5 derywatów z tym formantem: *chiliastyczny, pleonastyczny, entuzjastyczny, sarkastyczny, orgiastyczny*. Przymiotniki tej klasy derywują od podstaw zakończonych na -izm, choć w przypadku ostatniego możliwa jest podwójna motywacja: *orgiastyczny < orgia, orgiazm*. Sufiks -izm we wszystkich formacjach ulega ucięciu, tej derywacji inne alternacje nie towarzyszą.

3.2.10. Derywaty z formantem -oidalny (5)

USJP notuje pięć przymiotników z formantem rozszerzonym -oidalny: *limfa > limfoidalny, ameba > ameboidalny, pitekanthrop > pitekanthropoidalny, paranoja > paranooidalny, reumatyzm >*

reumatoidalny. Tematy |-ja| oraz |-yzm| ulegają dezintegracji. Wszystkie podstawy są rzeczownikami pochodzenia obcego. Częstka *-oid-* jest wyspecjalizowana semantycznie i wskazuje na podobieństwo, zatem jest wykładnikiem relacji porównawczej, np. *czaszka pitekanthropoidalna* 'czaszka jak u pitekantropa', *paranoidalna sytuacja* 'sytuacja przypominająca paranoję', *ruch ameboidalny* 'ruch taki jak u ameby'.

3.2.11. Derywaty z pozostałymi formantami

Łącznie 20 derywatów utworzonych jest przy pomocy innych formantów rozszerzonych. W USJP występują 4 derywaty z formantem *-ualny*. Występuje on po spółgłoskach |s| i |t|: *konsensus* > *konsensualny*, *seks* > *seksualny*, *proces* > *procesualny*, *konwent* > *konwentualny*. Jedną podstawą to rzeczownik konkretny o dwojakim znaczeniu: *konwent* jako miejsce ('klasztor') i *konwent* jako rzeczownik zbiorowy w znaczeniu 'grupa osób, wspólnota zakonnicy i zakonników'.

Formant *-aryczny* tworzy dwa przymiotniki zanotowane w USJP: *tabelaryczny*, *fragmentaryczny*, a podstawy obu derywatów są rzeczownikami konkretnymi. Formant łączy się bezpośrednio z podstawą słowotwórczą. Dwa przymiotniki utworzone są za pomocą formantu *-oniczny*: *architektura* > *architektoniczny*, *bentos* > *bentoniczny*. Obie podstawy różnią się zarówno pod względem morfologicznym jak i semantycznym. W obu przypadkach derywacji towarzyszy ucięcie tematu, choć przymiotnik *architektoniczny* może mieć podwójną motywację (< *architekt*, por. *biuro architektoniczne* 'biuro, w którym pracuje architekt'). Dwa derywaty notowane w USJP utworzono za pomocą formantu *-aiczny*: *proza* > *prozaiczny*, *algebra* > *algebraiczny*. Za pomocą sufiksu *-atywny* utworzone są także trzy przymiotniki notowane przez USJP: *norma* > *normatywny*, *apel* > *apelatywny* oraz *figura* > *figuratywny*.

Po jednym przymiotniku tworzą formanty *-otyczny*, *-italny*, *-otny*. Przymiotnik *metropolitalny* może mieć podwójną motywację: *metropolia* > *metropolitalny* lub *metropolita* > *metropolitalny* (formant rozszerzony *-alny*). Pojedynczym przykładem poświadczony jest także sufix *-otny*: *zdrowie* > *zdrowotny*. Po jednym derywacie utworzono za pomocą sufiksów *-inny*: *dziecko* > *dziecinny* oraz *-esny*: *ciało* > *cielesny*, natomiast dwa rzeczowniki odczasownikowe łączą się z sufiksem *-ebny*: *chwała* > *chwalebny*, *ćwiczenie* > *ćwiczebny*.

3.3. język macedoński

3.3.1. Derywaty z formantem *-uchen* (114)

Najliczniej w materiale języka macedońskiego reprezentowane są przymiotniki utworzone za

pomocą formantu sufiksalnego *-ичен*. TRMJ rejestruje 114 derywatów tej klasy. Wśród nich znacząco przeważają przymiotniki utworzone od podstaw o znaczeniu abstrakcyjnym, których jest prawie 80%. W głównej mierze motywują się przez podstawy zakończone na *-ија*, po spółgłosce *д*, *з*, *х*, *м*, *н*, *т*, *р*, np.

рапсодија > *рапсодичен*,
носталгија > *носталгичен*,
автархија > *автархичен*,
ендемија > *ендемичен*,
дисхармонија > *дисхармоничен*,
симпатија > *симпатичен*,
хипохондрија > *хипохондричен*.

Sufiks nigdy nie łączy się z podstawami zakończonymi na *-ија*, natomiast sporadycznie na *-сија* i *-зија*, w których wywołuje alternacje. Spółgłoski wygłosowe wymieniają się na |t|, np.

фантазија > *фантастичен*,
каталепсија > *каталептичен*.

Przymiotników motywowanych rzeczownikami o znaczeniu konkretnym jest znacznie mniej. Należą do nich derywaty od nazw substancji, np. *токсин* > *токсичен* oraz kształtów, np. *сфера* > *сферичен*, *ромб* > *ромбичен*, *цилиндар* > *цилиндричен*. Część przymiotników z sufiksem *-ичен* może mieć podwójną motywację. W charakterze podstaw mogą występować m.in. nazwa nurtu, idei, lub kierunku oraz ich przedstawiciel, np.

атеистичен < *атеизам*, *атеист*,
егоистичен < *егоизам*, *егоист*,
рационалистичен < *рационализам*, *рационалист*.

Jak już było wcześniej wspomniane, sufiks nie występuje po spółgłoskach *ц*, *с* oraz *з*, stąd też alternacje w pozostałych derywatach, np. *хипотеза* > *хипотетичен*. Natomiast podstawy, które mają w wygłosie spółgłoskę *м* dołączają interfiks *-ам-* lub *-м-*:

догма > *догматичен*,
спазма > *спазматичен*,
траума > *трауматичен*,
систем > *систематичен*.

Drugą liczną grupą derywatów są przymiotniki oparte o podstawy rodzaju męskiego zakończone na *-изам*. Temat ten ulega dezintegracji w procesie derywacji, np.

анахронизам > анахроничен,
еклектизам > еклектичен,
полицентризам > полицентричен.

3.3.2. Derywaty z formantem -ален (78)

Stosunkowo liczną grupę derywatów stanowią przymiotniki utworzone za pomocą sufiksu *-ален*. TRMJ notuje ich 78. Sufiks ten dołącza się zarówno do podstaw o znaczeniu konkretnym, jak i abstrakcyjnym. Wśród tych drugich należy wymienić przede rzeczowniki rodzaju żeńskiego zakończone na *-ија*, np.

егзистенција > егзистенцијален,
комерција > комерцијален,
диференција > диференцијален,

Wśród podstaw o znaczeniu konkretnym występuje kilka klas semantycznych. Przymiotniki tworzone są m.in. od nazw części ciała, np. *вагина > вагинален, ларинкс > ларингален*, miejsc, np. *епицентар > епицентрален, континент > континентален*, osób, np. *патријарх > патријархален*, w tym także nazw zbiorów, np. *клер > клерикален*. Pojedynczo przymiotniki motywują się nazwami zwierząt (*дроздален*), substancji (*хормонален*) i zjawisk (*феријален*). Do podstaw o znaczeniu abstrakcyjnym zaliczają się przede wszystkim nazwy czynności, procesów i stanów, np. *експеримент > експериментален, триумф > триумфален* oraz nazwy odcinków czasu, np. *момент > моментален*. Należy przy tym zaznaczyć, że większość rzeczowników podstawowych to nazwy obcego pochodzenia.

Derywacja za pomocą formantu *-ален* nie wywołuje żadnych zmian spółgłoskowych, natomiast towarzyszą jej ucięcia, np. *федерација > федерален, менструација > менструален*. Wygłos rzeczowników zakończonych na *-а* interferuje z nagłosem formantu. Rzeczowniki rodzaju męskiego zakończone na *-ар* w procesie derywacji tracą samogłoskę *а*, np. *театар > театрален, оркестар > оркестрален, семестар > семестрален*.

3.3.3. Derywaty z formantem -онен (73)

Duża liczba derywatów utworzona jest za pomocą formantu rozszerzonego *-онен*, który poświadczony jest w 73 przymiotnikach. Ten typ derywacji cechuje regularność, a wszystkie podstawy słowotwórcze należą do jednego typu. Są to rzeczowniki zakończone na *-ија*, po spółgłoskach *-у* (69), a także *-з* (3) oraz *-с* (1), np.

дестилација > дестилационен,

кохезија > кохезионен,

емисија > емисионен.

Wszystkie podstawy to abstrakta rodzaju żeńskiego, najczęściej będące nazwami czynności, procesów i stanów. Pośród nich są i takie, które mogą mieć znaczenie zarówno abstrakcyjne, jak i konkretne, w zależności od użycia kontekstowego, np. *редакција > редакционен* w znaczeniu czynność nazwana czasownikiem podstawy lub miejsce. Dobór tego formantu podyktowany jest przede wszystkim czynnikami morfonologicznymi.

3.3.4. Derywaty z formantem *-ивен* (64)

W analizowanym materiale występują 64 derywaty z formantem sufiksalnym *-ивен*. Łączy się on przede wszystkim z podstawami rodzaju żeńskiego na *-ија*, z których większość ma znaczenie abstrakcyjne, np.

агресија > агресивен,

дистрибуција > дистрибутивен,

комеморација > комеморативен.

Pozostałe podstawy to najczęściej rzeczowniki pochodzenia obcego rodzaju męskiego z wygłosową spółgłoską |t|, np. *екстракт > екстрактивен, атрибут > атрибутивен, инстинкт > инстинктивен*. Ponieważ sufiks występuje głównie po spółgłosce |t| na szwie morfologicznym dochodzi do wymiany spółgłoskowej |c:t| i zmiana ta zachodzi we wszystkich przeanalizowanych przykładach.

3.3.5. Derywaty z formantem *-овен(-евен)* (40)

TRMJ rejestruje 40 przymiotników z formantem *-овен/-евен*. Sufiks ten tworzy przymiotniki od rzeczowników zarówno konkretnych, jak i abstrakcyjnych. O doborze formantu decyduje przede wszystkim długość podstawy słowotwórczej. Dołączają go głównie podstawy jednosylabowe rodzaju męskiego lub dwusylabowe rodzaju żeńskiego (K. Конески 2003: 101), np.

рок > роковен,

снег > снеговен,

куќа > куќовен,

слика > сликовен,

Dwie podstawy słowotwórcze zostały skrócone: *мислење > мисловен* oraz *книжевност > книжовен*, zatem wszystkie derywaty tej klasy są trzysylabowe. Wariant *-евен* tworzy trzy przymiotniki: *душа > душевен, ден > дневен* oraz *попладне > попладневен*.

3.3.6. Derywaty z formantem *-озен* (19)

Przymiotniki z formantem *-озен* łączą się głównie z rzeczownikami o znaczeniu abstrakcyjnym, między innymi nazwami chorób i schorzeń, np. *гангрена > гангренозен, грип > грипозен, канцер > канцерозен*. Podstawy zakończone na *-ија* ulegają skróceniu, np. *тенденција > тенденциозен, религија > религиозен*. Jeden derywat dołącza sufiks za pomocą intermorfu *-т-*: *кома > коматозен*.

3.3.7. Derywaty z formantem *-арен* (18)

TRMJ notuje 18 derywatów z formantem *-арен*. Do podstaw słowotwórczych należą zarówno rzeczowniki o znaczeniu konkretnym, jak i abstrakcyjnym, np. *сума > сумарен, монета > монетарен*. Formant ten występuje głównie po spółgłoskach *т, м*, oraz *л*, np. *табела > табеларен, к: хипотека > хипотекарен*. Sufiks dołączany jest do podstawy bezpośrednio i nie wymusza żadnych alternacji tematowych.

3.3.8. Derywaty z formantem *-онален* (10)

10 przymiotników notowanych przez TRMJ utworzonych zostało za pomocą sufiksu *-онален*, który tworzy derywaty wyłącznie od podstaw abstrakcyjnych zakończonych na *-ија* i *-сија*, np. *професија > професионален, функција > функционален, традиција > традиционален*.

3.3.9. Derywaty z formantem *-истичен* (8)

TRMJ notuje 8 przymiotników utworzonych za pomocą formantu rozszerzonego *-истичен*. Dołącza on do podstaw rodzaju męskiego zakończonych na *-изам*, w których jednocześnie wywołuje ucięcie tej cząstki, np. *афоризам > афористичен, несимизам > несимистичен*. Jediną podstawą o innej budowie morfologicznej jest rzeczownik *хумор*, do którego formant dołącza

bepośrednio: *хумористичен*.

Podobnie wygląda derywacja od rzeczowników zakończonych na *-азм* (2), które analogicznie dołączają formant *-астичен*: *сарказам* > *саркастичен*, *плеоназам* > *плеонастичен*.

3.3.10. Derywaty z formantem *-уален* (6)

Dodatkowy interfiks *-у-* pojawia się przy podstawach zakończonych na spółgłoski *m* i *c*, np. *интелект* > *интелектуален*, *процент* > *процентуален*, *секс* > *сексуален*. Wszystkie podstawy to rzeczowniki obcego pochodzenia rodzaju męskiego.

3.3.11. Derywaty z formantem *-ителен* (5)

Derywaty utworzone za pomocą formantu *-ителен* nie są liczne, ale cechuje je pewna regularność. Wszystkie podstawy słowotwórcze w tej grupie to rzeczowniki rodzaju nijakiego motywowane przez czasowniki. Przymiotniki te równolegle mogą być motywowane przez czasowniki. Mogą one mieć znaczenie zarówno abstrakcyjne, jak i konkretne przedmiotowe, np.

обвинение > *обвинителен*,

објаснување > *објаснителен*,

растение > *растителен*.

3.3.12. Derywaty z formantem *-ишен* (4)

Nieliczną grupę derywatów stanowią przymiotniki utworzone za pomocą formantu *-ишен*: *година* > *годишен*, *полугодие* > *полугодишен* oraz *извор* > *изворишен*, *крај* > *краишен*.

3.3.13. Derywaty z formantem *-орен* (3)

Trzy derywaty zostały utworzone za pomocą formantu *-орен*. Podstawami są rzeczowniki abstrakcyjne zakończone na *-ија*. Częśćka *-ја* ulega ucięciu, a wygłosowe *џ* wymianie (*џ:m*), np.

респирација > *респираторен*,

компензација > *компензаторен*,

дефлација > *дефлаторен*.

3.3.14. Derywaty z pozostałymi formantami

Kilka formantów tworzy nieliczne derywaty od nazw temporalnych. Nazwy pór roku *зима* i *пролет* łączą się z rzadkim formantem *-ошен*: *зимошен*, *пролетошен*. Formant *-ешен* także tworzy dwa przymiotniki: *нок* > *нокешен* i *позадутре* > *позадутрешен*. Sufiks *-ашен* poza przymiotnikami od nazw odcinków czasu (*вечера* > *вечерашен*, *позавчера* > *позавчерашен*) łączy się także z jedną podstawą o innej charakterystyce semantycznej: *дом* > *домашен*.

Do rzadkich sufiksów należą także *-ствен*, który tworzy 3 formacje: *ум* > *умствен*, oraz *здравје* > *здравствен*, *господин* > *господствен* oraz *-атен* w derywatach *крило* > *крилатен*, *рака* > *ракатен* oraz *орање* > *оратен*. Po dwa derywaty zostały utworzone za pomocą formantów *-антен*: *аларм* > *алармантен*, *риск* > *рискантен*, *-есен*: *небо* > *небесен*, *тело* > *телесен* oraz *-ијален*: *колега* > *колегијален*, *екватор* > *екваторијален*.

Sufiksy *-уозен* (*инцест* > *инцестуозен*), *-очен* (*среда* > *средочен*), *-иден* (*параноја* > *параноиден*), *-иелен* (*принцип* > *принципиелен*), *-отичен* (*нерв* > *невротичен*) *-ерен* (*мода* > *модерен*) oraz *-езен* (*тркало* > *тркалезен*) występują w materiale pojedynczo.

4. Analiza znaczeń kontekstowych

Jak już było wielokrotnie wspomniane, przymiotniki utworzone za pomocą omawianego formantu mają ogólne znaczenie 'odnoszący się do tego, co nazywa podstawa słowotwórcza'. W celu ustalenia znaczeń szczegółowych derywatów tej klasy, analizuję grupy **przymiotnik + rzeczownik określany**, zgodnie z przyjętym modelem (zob. GWJP 1998: 485-493).

4.1. Użycia subiektywne

Derywat pełni funkcję subiektu czynności, przy czym predykat nie jest wyrażony. Rzeczownik podstawy nazywa subiekt, a rzeczownik określany:

a) czynność (proces lub stan) przy niewyrażonym predykanie, np.

ros. *конный номер в цирке* 'numer (wykonywany) przez konia', *эмбриональное развитие* 'embrion się rozwija', *изыскательные работы* 'praca (wykonywana) przez poszukiwaczy', *искусительный шёпот* 'kusiciel szepcze', *фракционная борьба* 'frakcja walczy', *минёрная работа* 'praca górnika',

pol. *zakażenie bakteryjne* 'zakażenie wywołane przez bakterie', *рząды коалиcyjne* 'rządy sprawowane

przez koalicję', *kwesta parafialna* 'kwesta organizowana, przeprowadzona przez parafię', *stadium larwalne* 'stadium bycia larwą'.

mac. *моторно брчење* 'warkot silnika', *крстоносен поход* 'krucjata prowadzona przez krzyżowców', *стрептококна инфекција* 'infekcja wywołana przez streptokoki', *колонијални војни* 'wojny prowadzone przez kolonie', *револуционерна борба* 'walka rewolucjonistów', *умствен труд* 'praca wykonywana przez umysł', *патролна служба* 'patrol służby', *колегијална управа* 'kolegium zarządza' itp.

b) miejsce przy niewyrażonym predykacie (subiektem jest nazwa przedmiotu lokalizowanego), np.

ros. *ананасные плантации* 'plantacje, na których rosną ananasy', por. *виноградная плантация*, *капустные поля*, *репные грядки*,

pol. *strefa bentoniczna* 'strefa zasiedlona przez bentos', *elitarna dzielnica* 'dzielnica zamieszkała przez elitę', *droga planetarna* 'droga pokonywana przez planetę',

mac. *овошна градина* 'sad, w którym rosną owoce', *памуково поле* 'pole, na którym rośnie bawełna'.

c) obiekt lub rezultat czynności, np.

ros. *американское кино* 'kino tworzone przez Amerykanów', *врачебная экспертиза* 'ekspertyza dokonana przez lekarza', *ядерная энергия* 'energia wytworzona przez jądro atomu', *ювелирная работа* 'wyrób jubilera', *экспертные заключения* 'wnioski wyciągnięte przez eksperta', *лампадный свет* 'światło emitowane przez znicz', *гейзерный пар* 'para wytworzona przez gejzer', *фаготные звуки* 'dźwięki wydawane przez instrument',

pol. *promienie słoneczne* 'promienie emitowane przez Słońce', *synteza enzymatyczna* 'synteza w wyniku działania enzymów', *обрзък лимфатичны* 'wywołany przez limfę', *limfoidalny guz* 'guz wywołany przez limfę', *gremialna decyzja* 'decyzja podjęta przez gremium', *wezwanie rejentalne* 'wezwanie reagenta', *sesja plenarna* 'w której bierze udział plenum',

mac. *картечен оган* 'ogień wystrzelony przez karteczę', *оловен облак* 'chmura wywołana przez ołów', *кислородни соединенија* 'tworzone przez tlen', *мрежно поврзување* 'sieć wiąże, łączy', *рубинен одблесок* 'odblask rubinu', *скорбутни симптоми* 'symptomy wywołane szkorbutem', *топлотна енергија* 'energia emitowana przez ciepło'.

d) cechę subiektu, np.

ros. *болотная сырость* 'wilgotność bagna', *изюмный вкус* 'smak rodzynek' itp. Por. *алмазный блеск*, *бензольный запах*, *блинный запах*, *пломбирный вкус*,

pol. *zielny zapach, słoneczny blask, dziecinna naiwność*,

mac. *јазични особености* 'właściwości języka', *игроорна вештина, колективна одговорност, мускатен мирис, огнометен блесок, ткивен имунитет, молекуларна сила*.

W charakterze podstaw słowotwórczych najczęściej występują nazwy osobowe, *collectiva*, ale także nazwy elementów materii ożywionej i nieożywionej oraz roślin. Relacja reprezentowana jest szczególnie licznie w materiale języka rosyjskiego oraz macedońskiego. W polszczyźnie od wymienionych typów podstaw (zwłaszcza nazw substancji oraz roślin) rzadziej tworzy się przymiotniki za pomocą formantu *-ny*, co przekłada się na liczbę przymiotników w omawianej funkcji.

4.2. Użycia obiektowe

Rzeczownik podstawy nazywa obiekt, a rzeczownik określany:

a) czynność przy niewyrażonym predykacie, zgodnie z parafrazą 'N_{podst} podlega N_{okr}', np.

ros. *новостная телепередача* 'telewizyjny przekaz wiadomości', *капустная рассада* 'rozsada kapusty', *timoфеечные посевы* 'wysiew tymotki',

pol. *choroba płусна* 'choroba płuc', *roszczenia terytorialne* 'wobec terytorium', *pianistyczny konkurs* 'dla pianistów',

mac. *рдоқвени насади* 'rozsada rzodkwi', *сметковна операција* 'na rachunku (bankowym)' itp.

b) miejsce, np.

ros. *бройлерная фабрика* 'fabryka, w której hodowane są brojlery', *абонентный отдел* 'gdzie obsługiwani są abonenci', *автомобильный завод* 'w którym produkowane są samochody', *струнная мастерская* 'gdzie wykonuje się instrumenty strunowe',

pol. *stoisko warzywne* 'na którym sprzedawane są warzywa', *policyjny komisariat* 'gdzie pracują policjanci', *targ rybny* 'targ, na którym sprzedawane są ryby, targ z rybami', *sklep garmażeryjny*,

mac. *колонијална продавница* 'sklep, w którym sprzedawane są produkty kolonialne', *очна клиника* 'gdzie leczy się choroby oczu', *рибен ресторан* 'restauracja, w której serwuje się dania z ryb'.

c) subiekt czynności przy niewyrażonym predykacie, np.

ros. *ушной врач* 'od chorób uszu', *напёрсточный мастер* 'rzemieślnik wykonujący napastrki',

pol. *bakterie próchniczne* 'wywołujące próchnicę', *szkolny nauczyciel* 'który pracuje w szkole', *aktywista klimatyczny* 'który walczy o klimat',
mac. *мермерен комбинат* 'który produkuje marmur', *конкурсна комисија* 'komisja, która przeprowadza konkurs', *ремонтни работници* 'pracownicy, którzy remontują' *туберкулозна бактерија* 'wywołująca gruźlicę'.

Stosunkowo liczne są też użycia kontekstowe, w których rzeczownik określany nazywa dziedzinę, np. ros. *носочное производство* 'produkcja skarpet', *туфельный промысел*, pol. *polityka pieniężna* 'dotycząca pieniądza', *stolarka okienna*, mac. *торакална хирургија*; inny przedmiot, np. ros. *нотная тетрадь* 'zeszyt do zapisywania nut', *зубная щётка* 'do mycia zębów', *туфельные гвоздики*, *головной платок*, pol. *plug śnieżny*, mac. *кафена лажица* 'do kawy', *нафтена печка*, *итр.* Przymiotniki występujące w funkcji obiektowej charakteryzuje szeroki zakres znaczeń podstaw słowotwórczych. Preferowane jednak w tym charakterze są rzeczowniki o znaczeniu konkretnym.

4.3. Użycia posesywne

Rzeczownik podstawy nazywa subiekt posiadania (posiadacza), a rzeczownik określany obiekt posiadania. Relację tę można opisać parafrazą 'N_{podst} posiada N_{okr}' lub 'N_{okr} należy do N_{podst}'. W charakterze podstaw słowotwórczych występują nazwy osobowe, nazwy zbiorowe oraz nazwy organizacji. Rzeczownik określany nazywa przedmiot lub miejsce, np.

ros. *государственная собственность* 'własność należąca do państwa', *автоклубная машина* 'należąca do klubu', *батальонное имущество*, *батареинное орудие*, *епархиальное училище* *церковные земли*,

pol. *biuro detektywistyczne* 'należące do detektywa', *dom rodzinny* 'należący do rodziny', *добра епископалне* 'posiadane przez episkopat', *терены imperialne*,

mac. *семејна куќа* 'należący do rodziny', *колонијална стока* 'posiadana przez kolonię', *катедрална црква*, *народна библиотека*, *сојузен буџет*, *синодална библиотека*, *персонален компјутер*.

Derywaty z omawianym formantem rzadko występują w użyciu posesywnym, zwłaszcza w materiale języka polskiego i macedońskiego, ponieważ rzeczowniki motywujące w tej klasie przymotników najczęściej należą do nieożywionych. W użyciach kontekstowych, w których desygnatem rzeczownika określanego jest miejsce zachodzi neutralizacja opozycji semantycznej, por. *biuro detektywistyczne* 1) 'biuro należąca do detektywa' 2) 'biuro, w którym pracuje detektyw' –

użycie subiektywne przy niewyrażonym predykanie.

4.4. Użycia instrumentowe

Rzeczownik podstawy nazywa środek czynności. W charakterze tym występują przeważnie nazwy narzędzi, urządzeń, pojazdów, a także substancji i części ciała. Rzeczownik określany nazywa:

a) czynność, np.

ros. *автомобильный транспорт* 'transport za pomocą samochodu', *велосипедные гонки* 'wyścigi za pomocą rowerów', *жаберное дыхание* 'oddychanie za pomocą skrzelii' itp., por. *ветерный лов*, *чартерные перевозки*, *телефонный разговор*, *микроскопичный анализ*, *мотыжное земледелие*.

pol. *prace ręczne* 'wykonywane za pomocą rąk', *писаніе рѣczne*, *przejażdżka konna*, *konna komunikacja tramwajowa*, *plużna uprawa roli*, *rozmowa telefoniczna*, *badanie wariograficzne*, *listowny protest*,

mac. *кампфорна инјекција*, *куклена претстава*, *трубен сигнал*.

b) obiekt, np.

ros. *ножная швейная машина* 'obsługiwana za pomocą nóg', *акварельный рисунок* 'namalowany akwarelą', *бензинный двигатель* 'napędzany benzyną', *электронная лампа*,

pol. *muzyka instrumentalna* 'wykonywana na instrumentach', *миксер рѣчный* 'obsługiwany rękami', *рѣчная скрзьяня biegów* 'obsługiwana rękami', *tokarka nożna*, *napęd nożny*, *harmonijka ustna*,

mac. *рачна изработка* 'wyrób wykonany za pomocą rąk', *курушумна рана* 'rana zadana przez pocisk', *парна локомотива* 'napędzana parą', *мастилно пенкало*, *шпиритусна ламба*, *рачна граната*, *ракатна пила*.

4.5. Użycia materiałowe

Rzeczownik podstawy nazywa materiał, a rzeczownik określany to, co zostało z niego z wykonane. Desygnatami rzeczowników określanych najczęściej są materiały, tkaniny lub nazwy roślin, np.

ros. *каменный мост* 'most zbudowany z kamienia', *амальгамная пломба* 'płomba z amalgamatu', *ананасный компот* 'kompot ugotowany z ananasów', *бетонные плиты* 'płyty odlane z betonu', *бисквитный торт*, *войлочные туфли*, *янтарное ожерелье*, *марокенная блузка*, *медная*

посуда,

pol. *srebrne kolczyki* 'kolczyki zrobione ze srebra', *jedwabna sukienka* 'sukienka uszyta z jedwabiu',
sukienne pantofle, *kamienny most*,

mac. *сатинен фустан* 'sukienka uszyta z satyny', *панцирна кошула*, *ленена кошула*, *магнетна игла*, *ледени скулптури* 'wyrzeźbione z lodu', *смарагден прстен* 'pierścionek ze szmaragdem',
сребрен прстен, *свилен фустан*, *кристални чапи*, *кумашни кафтани*, *царевна погача*
'pieczywo z pszenicy'.

Relacja ta jest szeroko reprezentowana w materiale języka rosyjskiego oraz macedońskiego, w których derywaty z formantem *-ный* i *-ен* regularnie tworzone są od podstaw o znaczeniu materiałowym (desygnatami podstaw najczęściej są tkaniny). W materiale języka polskiego przykłady takiego użycia przymiotników z formantem *-ny* są znacznie mniej liczne, ponieważ rzeczowniki materiałowe w charakterze podstaw występują rzadko. Oprócz tego, zarówno w języku rosyjskim, jak i macedońskim, derywaty tego typu tworzone są od nazw botanicznych. W polszczyźnie derywaty motywowane nazwami roślin i ich części są wyjątkami, ponadto wiele z nich ma znaczenie kwantytatywne lub charakterystyczne, por. *pieprzna zupa* 'zawierająca dużo pieprzu', *kłosne zboża* 'takie, które mają duże kłosa albo są pełne kłosów'¹⁸.

4.6. Użycia rezultatywne (wskazujące na wytwór)

Jest to relacja odwrotna do poprzedniej i ma charakter odwracalny, choć przymiotniki w funkcji rezultatywnej występują bardzo rzadko. Zwykle relacja ta realizowana jest na poziomie składni. Można opisać ją parafrazą 'N_{podst} wykonany jest z N_{okr}'. Desygnatem rzeczownika określanego jest materiał, z którego wykonane jest to, co nazywa rzeczownik podstawy, np.

ros. *ниточное сырьё* 'surowiec przeznaczony do produkcji nici', *антенная проволока* 'druć, z którego wykonana jest antena', *арматурная сталь* 'stal przeznaczona na armaturę', *витражное стекло* 'szkło, z którego wykonany jest witraż', *этикеточная бумага*, *шинельное сукно*, *галетное тесто*, *чулочная пряжа*, *макетный материал*, *мишурная парча*,

pol. *deski trumienne* 'deski przeznaczone na trumnę', *listowny papier* (pojedyncze użycia)¹⁹,
gromniczny воск,

mac. *подни мозаици* 'mozaika przeznaczona na podłogę', *крмни растенија* 'rośliny, z których robi się karmę', *ламбено стакло* 'szkło do produkcji lamp', *покривна граѓа* 'materiał budowlany

18 'kłosny' *Słowosieć* (<http://plwordnet.pwr.wroc.pl/wordnet/>) dostęp: 01.06.2022

19 Za GWJP: w funkcji rezultatywnej w polszczyźnie występują przymiotniki z formantami *-any* i *-owy* (1998: 487).

przeznaczony na dach'.

Stosunkowo dużo takich użycy pojawia się w materiale języka rosyjskiego. W języku polskim ze względu na niewielką liczbę derywatów od rzeczowników nazywających przedmioty i wytwory, relacja komunikowana jest w nielicznych przykładach.

4.7. Użycia genetyczne

Użycia genetyczne wskazują na relację pochodzenia. Rzeczownik podstawy nazywa przedmiot, od którego pochodzi desygnat rzeczownika określanego. Przymiotniki w tej funkcji motywują się przeważnie przez nazwy roślin, np.

ros. *алоийный сок* 'sok uzyskany z aloesu', *беленное масло* 'olejek uzyskany z lulka', *виноградный сахар* 'cukier z winogron', *ячменная мука*, *ячменный солод*, *живичный спирт*, *лиственничная смола*, *мятное масло*, *бакаутная смола*,

pol. *tłuszcz roślinny*, *mąka pszenna*, *kasza jęczmienna*, *węgiel drzewny*, *przyprawy korzenne*,

mac. *овесна каша*, *овошен сок*, *'ржено брашно*, *хмелно брашно*, *просено брашно*, *пченкарно брашно*.

Dużo rzadziej w charakterze podstawy słowotwórczej występują nazwy zwierząt, np. ros. *куриное мясо* 'mięso pochodzące od kury', *бройлерное мясо*, *яловичная кожа*, *ястычная икра*, mac. *рибна маст*. Takich użycy kontekstowych nie odnotowałam w języku polskim, w którym z zasady nie tworzy się derywatów od nazw zwierząt.

4.8. Użycia syngulatywne (wskazujące na element zbioru)

Relację syngulatywną determinuje kolektywne znaczenie rzeczownika określanego. Rzeczownik podstawy przeważnie nazywa osoby, np.

ros. *токарная бригада* 'brygada złożona z tokarzy', *аборигенные племена* 'plemiona złożone z aborygenów', *экспертная комиссия* 'komisja, w skład której wchodzi eksperci',

pol. *kółko plastyczne* 'kółko złożone z plastyków, osób zajmujących się plastyką', *група детективистyczna* 'grupa detektywów', *планистyczny personel заданиowy* 'personel złożony z planistów', *negroidalne plemię*,

mac. *виртуозна група*, *јуначен колектив*.

W materiale języka rosyjskiego w funkcji wskazującej na element zbioru występują także derywaty od nazw roślin, które w pozostałych dwóch językach są rzadsze, zwłaszcza zaś w języku polskim, np. ros. *ягодный сад, лиственничный лес, звездичная клумба, репные грядки*, mac. *цветна градина*. W kontekstach tych dochodzi do neutralizacji opozycji semantycznej, por. *лиственничный лес* 1) 'las złożony z modrzewiów' (SING) 2) 'las, w którym rosną modrzewie' (SUB).

Pojedynczo w omawianej funkcji występują także derywaty od nazw zwierząt, np. mac. *миелно семејство* oraz obiektów naturalnych, np. pol. *układ planetarny*.

4.9. Użycia wskazujące na całość w relacji do części

Rzeczownik podstawy nazywa całość, a rzeczownik określany jej część. Użycie wskazujące na całość w relacji do części można opisać parafrazą 'N_{okr} jest częścią N_{podst}'. Przymiotniki w tym użyciu motywują się przez:

a) nazwy urządzeń i pojazdów, np.

ros. *аккумуляторный бак* 'bak będący częścią akumulatora', *микроскопный объектив* 'obiektyw, który jest częścią mikroskopu', *турбинные лопасти, детонаторный шнур*,
pol. *części pługne* 'części pług', *kabel telefoniczny* 'kabel, który jest częścią telefonu',
mac. *осцилаторно коло* 'piasta, która jest częścią oscylatora', *параходна палуба* 'pokład, który jest częścią statku'.

b) nazwy przedmiotów, np.

ros. *сундучный замок* 'zamek będący częścią skrzyni', *ножничные лезвия* 'ostrza nożyc',
нартенные полозья, нагаечная рукоятка, замочная скважина, тетрадочная страница,
pol. *ucho igielne, klatka okienna*,
mac. *кредна прашина, самарна иштица*,

c) nazwy części ciała, np.

ros. *ножные мускулы* 'mięśnie nóg', *нёбные кости* 'kości będące częścią podniebienia', *нёбная занавеска, клеточное ядро, зубной нерв, глазничный нерв*,
pol. *małżowina uszna* 'małżowina będąca częścią ucha', *kręgi szyjne, tkanka kostna, worek płucny, kość potyliczna*,
mac. *рачна коска* 'kostka, kość będąca częścią ręki', *ножен палец, ушно тапанче, клеточна*

мембрана, стомачна мускулатура, ножни прсти, јадрена мембрана, мускулно влакно, носна преграда; derywaty od nazw części ciała występują w materiale licznie, stąd liczne użycia we w każdym z trzech języków.

d) nazwy roślin, np.

ros. *алоинный лист* 'liść, który jest częścią aloesu (rośliny)', *абрикосная косточка* 'pestka, która jest częścią brzoskwini', *алтейный корень, редечные листья, кизильные трубки, капустаные листья, метёлочные соцветия, горчичные семена*,

pol. *jęczmienny kłos*,

mac. *просено зрно*.

e) nazwy budowli i pomieszczeń, np.

ros. *алтарная дверь* 'drzwi, które są częścią ołtarza', *тюремные ворота* 'brama, która jest częścią więzienia (budynku)', *церковные стены, гардеробная дверь*,

pol. *wieża katedralna* 'wieża, która jest częścią katedry', *nawa kościelna, mieszkanie kamieniczne*²⁰, *amfiteatralne trybuny, komin fabryczny*,

mac. *куќна врата, куќен праг, мочуришни краеви, станичен влез, станични перони, тремени суд, олтарен покрив*.

Zakres znaczenia zarówno rzeczownika podstawy, jak i rzeczownika określanego jest bardzo szeroki. W poszczególnych użyciach kontekstowych rzeczowniki podstawy nazywają potrawy, np. ros. *чебуречная начинка*, elementy materii i obiekty naturalne, np. ros. *углеродные атомы*, pol. *blona plazmatyczna, pierścień planetarny* i inne, np. mac. *стадно животно*. Choć w charakterze podstaw preferowane są rzeczowniki o znaczeniu konkretnym, to i niektóre derywaty od abstraktów mogą występować w omawianej funkcji, np. mac. *федерална единица* 'jednostka, która wchodzi w skład federacji', *петочен вечер, реченичен член*.

4.10. Użycia partytywne (wskazujące na część w relacji do całości)

Relacją odwrotną do wyżej omówionej jest relacja partytywna. W tym wypadku to rzeczownik określany nazywa całość, a rzeczownik podstawy jej część, zgodnie z parafrazą 'N_{okr} składa się z/zawiera N_{podst}'. W roli podstaw słowotwórczych występują rzeczowniki będące

20 Маму ту до czynienia z neutralizacją opozycji semantycznej: 1) 'mieszkanie, które jest częścią kamienicy (jednym z wielu)' TOT 2) 'mieszkanie, które znajduje się w kamienicy' LOC.

nazwami:

a) substancji i pierwiastków, np.

ros. *азотная кислота* 'kwas z cząsteczek azotu', *аллергенные вещества* 'substancje zawierające alergeny', *асфальтобетонная смесь* 'mieszanka zawierająca asfaltobeton', *битумная эмульсия*, *бромные препараты*, *железная руда*,

pol. *leki hormonalne* 'leki, w których skład wchodzi hormony', woda mineralna 'zawierająca minerały', *woda amoniakalna*, *roztwór molekularny* 'roztwór, w którego skład wchodzi molekuly', peeling enzymatyczny 'zawierający enzymy', *woda micelarna*

mac. *алкоголен пијалок* 'napój alkoholowy', *масни киселини* 'kwasy zawierające tłuszcz', *јоден раствор*, *оловна руда*, *мермерни скали*, *суперфосфатно губре*.

b) przedmiotów, np.

ros. *клавишный инструмент* 'instrument składający się z klawiszy', *карбюраторный автомобильный двигатель* 'zawierający karburator'²¹, *брючный костюм* 'którego elementem są spodnie', *ножная ванна* 'wanna na nóżkach',

pol. *sieć telefoniczna* 'sieć złożona z telefonów',

mac. *свездена галаксија*, 'galaktyka złożona z pojedynczych gwiazd', *канален систем на вентилација* 'system złożony z kanałów', *катна гаража* 'garaż złożony z piętér', *моторно возило* 'pojazd, który zawiera silnik'.

c) części organizmu żywego (części ciała ludzi i zwierząt oraz części roślin), np.

ros. *раковинный моллюск* 'mięczak mający skorupę', *рецепторный аппарат человека* 'złożony z receptorów',

pol. *pienna porzeczka* 'zawierająca pień', *звierzына raciczna* 'zwierzyna mająca racice', *pietruszka korzenna* 'mająca korzeń',

mac. *копитни животни* 'mające kopyta', *нервен систем*, *кореноплоден зеленчук*.

4.11. Użycia charakterystyczne konkretne

Rzeczownik podstawy nazywa część, a rzeczownik określany całość. Użycia charakterystyczno-konkretne często zbieżne są z użyciami partytywnymi, w tym jednak wypadku część, którą nazywa rzeczownik podstawy jest cechą dystynktywną przedmiotu nazwanego

21

Możliwa alternatywna interpretacja instrumentowa 'napędzany przez karburator'.

rzeczownikiem określanym, por. ros. *раковинный моллюск* 'którego wyróżnia skorupa', pol. *pienna porzeczką* 'którą charakteryzuje pień', mac. *копитно животно* 'które wyróżniają kopyta' *месо јадење* 'w którym jest mięso'. Część przymotników wnosi znaczenie kwantytatywne lub intensywne, które oddaje składnik 'dużo' (GWJP 1998: 489), np. ros. *звёздное небо*, mac. *свездено небо* 'niebo, które charakteryzuje się dużą ilością gwiazd'. Znaczenie kwantytatywne pojawia się także w następujących użyciach: ros. *жирный суп* 'zupa zawierająca (dużo) tłuszczu', pol. *staw rybny* 'w którym jest (dużo) ryb', mac. *солена храна* 'jedzenie zawierające (dużo) soli' itd. Niekiedy podstawa przymiotnika nazywa tylko element charakterystyczny, np. pol. *tynek strukturalny, obraz fakturalny*.

W charakterze podstaw słowotwórczych często występują nazwy zjawisk atmosferycznych. Desygnat rzeczownika określanego nazywa to, co charakteryzuje się daną pogodą lub zjawiskiem (przeważnie są to odcinki czasu), np.

ros. *ведренное лето, метельная зима, метельное утро*,

pol. *śnieżna zima, wietrzny dzień, słotny dzień*,

mac. *облачно небо, скрежовно утро, снежна ноќ*.

4.12. Użycia charakterystyczne abstrakcyjne

Użycia charakterystyczne abstrakcyjne to takie, w których rzeczownik podstawy przypisuje cechę abstrakcyjną przedmiotowi lub czynności, którą nazywa rzeczownik określany; warunkiem zachodzenia tej relacji jest abstrakcyjny charakter rzeczownika podstawy. Rzeczownik określany mogą być zarówno konkretne, jak i abstrakcyjne, np.

ros. *авторитетный учёный* 'uczony, którego cechuje autorytet', *бедные слои населения* 'które cechuje, wyróżnia bieda', *юморной человек, циничная молодёжь*,

pol. *ambitny uczeń* 'uczeń, którego cechuje ambicja', *taktowny gentleman, kulturalny człowiek, spokojne dziecko, sławny aktor, agresywny pies, charyzmatyczny lider*,

mac. *скрофулозно дете* 'chore na skrofulozę', *интересна девојка, карактерен човек, комфорен хотел, обемна книга*.

Rzeczowniki abstrakcyjne w charakterze podstaw przeważnie nazywają czynności, procesy lub stany, np.

ros. *абсурдная идея* 'pomysł charakteryzujący się absurdem', *эгоистичный поступок*,

pol. *afirmatywna opinia* 'opinia cechująca się afirmacją', *egoistyczne zachowanie, absurdalna logika, silna wola, logiczny wywód, kulturalny charakter, obsesjonalna miłość, sarkastyczny humor*,

entuzjastyczne recenzje,

мас. идеална љубов, квалитетно производство, компромисно решение.

W niektórych przykładach zarówno rzeczownik podstawy, jak i rzeczownik określany nazywają cechę, np. ros. *абсорбиционная способность* 'skłonność do absorpcji'.

Relacja charakterystyczna abstrakcyjna jest bardzo licznie reprezentowana przez derywaty z omawianym formantem w każdym z trzech języków. Wynika to z faktu, że przymiotniki tej klasy seryjnie motywują się podstawami o znaczeniu abstrakcyjnym.

4.13. Użycia symilatywne

Rzeczownik podstawy nazywa podstawę porównania, a rzeczownik określany jest członem porównywanym. Rzeczowniki określane należą zarówno do konkretnych, jak i abstrakcyjnych i nazywają:

a) przedmioty, np.

ros. *ватные облака* 'chmury, które wyglądają jak wata', *бархатная кожа* 'skóra jak (delikatna), jak aksamit', *янтарный мёд* 'w kolorze bursztynu', *жемчужные зубы, трапезный стол,*

pol. *romboidalne krzesiwo* 'w kształcie rombu', *провинциальный убиор* 'taki jak na prowincji', *miasto satelitarne* 'nieдалеко dużego miasta, jak satelita',

мас. *тркалезен килим* 'dywan kształtem przypominający koło', *лазурно небо* 'w lazurowym kolorze', *сафирни очи,*

b) cechy, np.

ros. *вампирный взгляд* 'wygląd jak wampira', *ювелирная тщательность* 'jak u jubilera', *басенный стиль,*

pol. *tropikalna pogoda* 'taka jak w tropikach', *магматyczna моральność* 'jak magma, plastyczna', styl epistolarny,

мас. *молскавична брзина* 'szybkość jak błyskawicy'.

Rzeczowniki określane nazywają też czynności, procesy i stany, np. pol. *dziecinne zachowanie* 'takie, jak dziecka', *astmatyczny kaszel* 'taki jak u astmatyka, *шепт театралny*, мас. *кошмарна случка* 'zdarzenie przypominające koszmar', *маскарадно однесување*.

4.14. Użycia zakresowe

Rzeczownik podstawy wyznacza zakres rzeczownika określanego. W użyciu tym zachodzi parafraza 'N_{podst} to N_{okr}', która jest zawsze odwracalna. Użycia zakresowe pełnią jedynie funkcję nominalną i zawężają zakres znaczeniowy rzeczownika (GWJP 1998: 490). Relacje zakresowe mają dwojaki charakter:

a) rzeczownik określany obejmuje swym zakresem rzeczownik podstawy, np.

ros. *абонементная плата* 'abonament', *анкетный опрос* 'ankieta', *антресольный этаж* 'antresola', *буклетное издание* 'broszura', *ежевичный куст* 'jeżyna'

pol. *агресywne zachowanie* 'agresja', *dolegliwości astmatyczne* 'astma', *drzewo jaworowe* 'jawor', egzamin maturalny 'matura',

мас. *соновна состојба* 'sen', *изоглосни линии* 'izoglosy', *инфарктна состојба* 'zawał', *кошмарен сон* 'koszmar', *цитрусни растенија* 'cytrusy', *нотен знак* 'nuta'.

b) zakres rzeczownika podstawy i rzeczownika określanego krzyżują się, jednak takie użycia w materiale są poświadczone nielicznymi przykładami, np. *miasto rezydencjonalne* 'miasto będące rezydencją' (ale nie każda rezydencja to miasto), *okazjonalna kawa* 'będąca okazją', *egoistyczny szef* 'szef, który jest egoistą'.

4.15. Użycia limitujące

Rzeczownik podstawy jest nazwą abstrakcyjną. Przeważnie nazywa dziedzinę działalności człowieka i wyznacza zakres dla czynności lub przedmiotu. Od relacji zakresowej różni się tym, że parafraza działa w jednym kierunku, np.

ros. *шахматный турнир* 'turniej w dyscyplinie szachów', *авиаспортивные соревнования*, *элементный анализ*, *теннисный турнир*,

pol. *studia fizyczne* 'studia z zakresu fizyki', *zawody lekkoatletyczne* 'w dyscyplinie lekkoatletyki', *бłąд logiczny* 'błąd z zakresu logiki', *услуги вулканизациyjne*, *twierdzenie matematyczne*, *услуга multimedialna*, *политика пениężна*, *власциwości fizykalne cieczy*,

мас. *научни истражувања* 'badania z zakresu nauki', *јазично прашање* 'pytanie z zakresu języka', *квантна теорија* 'teoria z zakresu kwantów', *косинусно правило* 'reguła dotycząca sinusów', *ракометен турнир*, *ракометен натпревар*, *комунални услуги*.

4.16. Użycia lokatywne

Użycia lokatywne mają charakter miejscowy lub kierunkowy. Rzeczownik podstawy nazywa miejsce lub kierunek, a rzeczownik określany:

a) czynność, zjawisko lub cechę, która odbywa się w tym miejscu (a także dąży w tym kierunku lub zmierza z tego kierunku), np.

ros. *аудиторные занятия* 'zajęcia odbywające się w sali', *вокзальная суета* 'pośpiech na dworcu', *ярмарочная торговля* 'handel na jarmarku', *дачный отдых* 'odpoczynek na daczycy', *глубинное залегание нефти, тонный лов рыбы, тропосферные явления*,

pol. *rozmowa kawiarniana* 'która odbywa się w kawiarni', *leczenie szpitalne* 'leczenie w szpitalu', *nabożeństwo synagogałne* 'nabożeństwo, które odbywa się w synagodze', *debata parlamentarna* 'debata w parlamencie', *провинциальное życie* 'życie na prowincji',

mac. *мансарден престой* 'pobyt w mansardzie', *собна температура* 'temperatura w pokoju', *челна позиција* 'pozycja na czele', *пазарна инспекција* 'inspekcja na targu', *плантажна работа* 'praca na plantacji'.

W grupie tej należy wyróżnić nazwy zjawisk atmosferycznych, np. ros. *восточный ветер*, mac. *јужен ветер*.

b) przedmiot (obiekt) lokalizowany przez rzeczownik podstawy, np.

ros. *стенные озёра* 'jeziora występujące na obszarze stepów', *аквариумные породы рыб* 'gatunki ryb żyjące w akwarium', *аптечные весы* 'waga znajdująca się w aptece'²², *бульварные скамейки* 'ławki na bulwarze', *юго-западная граница страны* 'granica na południowym zachodzie', *лесная земляника* 'poziomka rosnąca w lesie',

pol. *polne kwiaty* 'kwiaty rosnące na polu', *parking parafialny* 'znajdujący się na terenie parafii', *столеční mieszkańцы* 'mieszkańcy stolicy', *леśна ścieżка* 'ścieżka w lesie', *наuczyciel szkolny* 'nauczyciel pracujący w szkole', *zegar ścienny* 'wiszący na ścianie',

mac. *сиден календар* 'kalendarz wiszący na ścianie', *крајна куќа* 'dom na skraju', *крилните напастичи* 'napastnik grający ze skrzydła', *рудно место* 'miejsce na szczycie', *северен елен* 'jeleń żyjący na północy', *собни цвеќиња* 'kwiaty uprawiane w pokoju', *тоалетно огледало* 'lustro w łazience'.

22

Ale także 'waga należąca do apteki' (POSS).

4.17. Użycia temporalne

Relację tę determinuje temporalne znaczenie podstawy słowotwórczej derywatu. Rzeczownik podstawy nazywa odcinek czasu, a rzeczownik określany:

a) czynność lub zjawisko, np.

ros. *именинный обед* 'obiad podczas imienin', *ночная темнота* 'ciemność, która ma miejsce w nocy', *эпохальное открытие*,

pol. *triduum paschalne* 'triduum odbywające się w czasie paschy', *niedzielny obiad* 'obiad odbywający się w niedzielę', *wieczorny spacer* 'spacer wieczorem', *wiosenne porządki* 'porządki na wiosnę, w czasie wiosny',

mac. *попладневна прошетка* 'przechadzka popołudniem', *почетна брзина* 'prędkość na początku', *коледни обреди* 'obrzędy w czasie Bożego Narodzenia',

b) czas trwania czynności, np.

ros. *моментальный снимок* 'zdjęcie, którego zrobienie trwa moment', *недельный отпуск* 'urlop trwający tydzień', *суточное вращение земли* 'obrót Ziemi trwający dobę',

pol. *godzinna rozmowa* 'rozmowa trwająca godzinę',

mac. *квартален план* 'plan działań przewidziany na kwartał', *неделен излет* 'wycieczka trwająca tydzień',

c) przedmiot (cechę, rezultat, osobę), np.

ros. *ренессансный дворец* 'pałac z epoki renesansu', *ренессансные мотивы орнаментации в постройке* 'motywy charakterystyczne dla epoki renesansu', *именинный пирог*,

pol. *wiosenna kurtka* 'kurtka przeznaczona do noszenia wiosną', *lądolód dyluwialny* 'lądolód powstały w okresie dyluwium', *jesienne palto* 'palto na jesień', *średniowieczne malarstwo* 'z epoki średniowiecza', *neolityczna jaskinia* 'z epoki neolitu', *koszula nocna*,

mac. *нокен локал* 'lokal czynny w nocy', *ренесансен писател* 'z epoki renesansu', *месечна курија* 'czynsz za okres miesiąca',

Pojedynczo występują także użycia wskazujące na wiek, np. pol. *roczne dziecko*, *mięsięczny szczeniak*.

4.18. Przymiotniki czynnościowe

Ostatnia grupa przymiotników to derywaty oparte na abstrakcyjnych nazwach czynności, procesów i stanów. Motywują się przede przez rzeczownikowe nazwy czynności, procesów i stanów (pochodne od czasowników), jednak wśród podstaw słowotwórczych są też rzeczowniki niemotywowane.

1. Rzeczowniki określane występują w funkcji argumentów:

a) subiektywnych, np.

ros. *абордажная группа* 'dokonująca abordażu', *интервенционные войска* 'które dokonują interwencji', *экзаменационная комиссия* 'komisja, która przeprowadza egzamin',

pol. *komisja rekrutacyjna* 'komisja, która przeprowadza rekrutację', *oddział denazyfikacyjny* 'który odpowiada za denazyfikację', *firma deratyzacyjna* 'która zajmuje się deratyzacją', *zespół dystrybucyjny* 'który zajmuje się dystrybucją',

mac. *бунтовен човек* 'który się buntuje', *верификациона комисија* 'komisja, która dokonuje weryfikacji', *иницијативен одбор* 'który wykazuje inicjatywę', *погребно претпријатие* 'przedsiębiorstwo organizujące pogrzeby',

b) obiektowych lub rezultatywnych, np.

ros. *арендная плата* 'opłata za wynajem', *гидролизный спирт* 'uzyskany w procesie hydrolizy', *эрозионная впадина* 'wglębenie powstałe w wyniku erozji', *индукционный ускоритель* 'akcelerator, który działa w wyniku indukcji', *ферментный яд* 'powstały w wyniku fermentacji',

pol. *gazy fermentacyjne* 'które powstały w wyniku fermentacji', *wentylacja grawitacyjna* 'która działa w wyniku grawitacji', *zrzyiny defibracyjne* 'powstałe w wyniku defibracji', *król elekcyjny* 'wybrany drogą elekcji', *awaryny sprzęt* 'ulegający (łatwo) awariom',

mac. *екстрактивни материу* 'materia powstała w wyniku ekstrakcji', *увозна стока* 'towary, które podlegają importowi',

c) instrumentowych, np.

ros. *водонагревательный котёл* 'służący do grzania wody', *ассенизационные машины* 'za pomocą których dokonuje się asenizacji', *абортивные средства* 'środki, za pomocą których dokonuje się farmakologicznej aborcji', *акупунктурные иглы*,

pol. *urządzenie amortyzacyjne* 'które służy do amortyzacji', *wóz asenizacyjny* 'który wywozi nieczystości', *пłyn dializacyjny* 'za pomocą którego przeprowadzana jest dializa', *kamera termowizyjna* 'za pomocą której przeprowadzana jest termowizja', *maseczka ochronna* 'służąca

ochronie',

mac. *концертно пијано* 'za pomocą którego gra się koncert', *иригационен систем* 'system służący do irygacji', *масажно масло* 'olejek służący do masażu'.

d) miejsca, np.

ros. *концертный зал* 'sala, w której odbywają się koncerty', *свадебный дом* 'w którym odbywają się wesela', *банкетный зал* 'sala w której odbywają się (przeznaczona na) bankiety', *аукционный торг* 'na którym odbywa się licytacja',

pol. *dom aukcyjny* 'w którym odbywają się aukcje', *pole bitewne* 'na którym odbywa się bitwa', *sala konferencyjna*, *sala gimnastyczna*,

mac. *концертна сала* 'w której odbywają się koncerty', *молитвен дом* 'dom modlitewny', *наставен кабинет* 'gabinet, w którym odbywa się nauka'.

e) przyczyny, np.

ros. *холерные микробы* 'wywołujące cholere', *дизентерийные палочки* 'pałeczki wywołujące czerwonkę',

pol. *straszny film* 'który wywołuje strach', *drożdże fermentacyjne* 'które wywołują proces fermentacji', *śmiertelna dawka promieniowania* 'która powoduje śmierć', *bolesne wspomnienie*,

mac. *смртна рана* 'która przyczynia się do śmierci', *śmieszna historia* 'która wywołuje śmiech'

f) czasu, np.

ros. *акклиматизационный период* 'czas aklimatyzacji', *апелляционный срок* 'czas na złożenie apelacji', *суетный день*, *лактационный период* 'czas laktacji',

pol. *pora modlitewna* 'pora przeznaczona na modlitwę', *czas wojenny* 'gdy toczy się wojna', *okres rekolekcyjny* 'gdy odbywają się rekolekcje', *okres inkubacyjny* 'czas inkubacji, wykluwania',

mac. *работно време* 'czas, kiedy się pracuje', *посен ден* 'dzień postu. *реконвалесцентен период* 'czas na rekonwalescencję'.

Urban wyróżnia także rzeczowniki występujące w funkcji argumentu przeznaczenia, np. *rekreacyjny plac* 'przeznaczony do rekreacji'. Element przeznaczenia występuje tu jednak dodatkowo. W przytoczonym przykładzie rzeczownik określany wskazuje na miejsce, por. *sala konferencyjna* 1) 'w której odbywa się konferencja' 2) 'przeznaczona do przeprowadzania konferencji'.

2. Zarówno rzeczownik podstawy, jak i rzeczownik określany nazywają czynność. Podstawa przymiotnika wskazuje na:

a) cel czynności, np.

ros. *военные приготовления* 'przygotowania do wojny', *геологоразведочная экспедиция* 'ekspedycja, która ma na celu wywiad geologiczny',

pol. *procesy asymilacyjne* 'służące asymilacji', *wizyta kontrolna* 'w celu kontroli', *działania manipulacyjne* 'w celu manipulacji', *masaż relaksacyjny* 'służący relaksowi', *zabieg depilacyjny* 'w celu depilacji', *działanie ochronne* 'które ma na celu ochronę',

mac. *разговорна вежба* 'ćwiczenie na mówienie', *квалификационен натпревар* 'mecze, którego celem jest kwalifikacja', *регенеративен процес* 'proces, którego celem jest regeneracja', *приемн испит* 'egzamin, którego celem jest przyjęcie kandydata', *разводна постапка*.

b) przyczynę, np.

ros. *дифтерийные симптомы* 'symptomy wywołane przez błonicę', *абстинентный синдром* 'wywołany przez abstynencję, syndrom odstawienia', *эволюционное развитие* 'rozwój w drodze ewolucji',

pol. *trauma wojenna* 'wywołana przez wojnę', *wstrząs anafilaktyczny* 'spowodowany anafilaksją', *astmatyczny kaszel* 'wywołany przez astmę',

mac. *маларичен напад* 'spowodowany przez malarię', *склерозни појави* 'objawy wywołane przez sklerozę',

c) rezultat, np.

ros. *смертная клятва* 'która prowadzi do śmierci', *гибельный ураган*,

pol. *traumatyczne przeżycie* 'powodujące traumę', *sporna sprawa* 'wywołująca spory', *destrukcyjne zachowanie* 'prowadzące do destrukcji', *korzystne rozwiązanie* 'dające korzyść',

mac. *полемичен муабет* 'wywołujący polemikę', *штетна постапка* 'która przynosi szkodę'.

d) sposób, np.

ros. *конкурсный экзамен в институт* 'egzamin w formie konkursu', *обменные операции* 'operacje za pomocą wymiany',

pol. *chaotyczne działania* 'odbywające się w chaosie', *uważna lektura*, *gwałtowna reakcja*, *agresywna przemowa*, *handel obwoźny* 'handel odbywający się przez obwożenie towarów',

mac. *панична врева* 'w panice', *брзаничен помет* 'w pośpiechu', *киконтна смеа* 'przez chichot'.

e) podstawę porównania, np.

ros. *мелодичный перезвон* 'przypominający melodię', *сонная атмосфера* 'atmosfera przypominająca sen', *маскарадное поведение*,

pol. *żałobny nastrój* 'taki, jak podczas żałoby', *taneczny krok* 'przypominający taniec',

mac. *кошмарна случка* 'zdarzenie przypominające koszmar',

W poniższej tabeli zaprezentowano zestawienie wyników analizy znaczeń kontekstowych przymiotników omawianego typu w każdym z trzech języków.

Tabela 1. Repertuar ról znaczeniowych derywatów z formantem ros. *-ный*, pol. *-ny*, mac. *-en*.

	język rosyjski	język polski	język macedoński
subiektywne	x	x	x
obiektywne	x	x	x
posesywne	x	x	x
instrumentowe	x	x	x
materiałowe	x	x	x
rezultatywne	x	x	x
genetyczne	x	x	x
syngulatywne	x	x	x
całość do części	x	x	x
partytywne	x	x	x
charakterystyczne konkretne	x	x	x
charakterystyczne abstrakcyjne	x	x	x
symilatywne	x	x	x
zakresowe	x	x	x
limitujące	x	x	x
lokatywne	x	x	x
temporalne	x	x	x
czynnościowe	x	x	x

Jak wynika z powyższego zestawienia, omawiany w niniejszym rozdziale formant ros. *-ный*, pol. *-ny*, mac. *-en* jest niewyspecjalizowany formalnie, o czym świadczy pełen zakres ról znaczeniowych pełnionych przez utworzone za jego pomocą derywaty.

ROZDZIAŁ IV.

Derywaty z formantem *ros. -овый*, *pol. -owy*, *mac. -ov*

1. Ogólna charakterystyka derywatów z formantem *ros. -овый*, *pol. -owy*, *mac. -ov*

Formant sufiksalny *ros. -овый*, *pol. -owy*, *mac. -ov* jest podstawowym wykładnikiem derywacji przymiotników odrzeczownikowych w językach będących przedmiotem niniejszej rozprawy, jednak liczebność formacji z tym sufiksem w każdym z analizowanych języków znacząco się różni. Sufiks *ros. -овый*, *pol. -owy*, *mac. -ov* wykazuje stosunkowo dużą łączliwość z podstawą słowotwórczą niezależnie od jej struktury morfologicznej. Jest to spowodowane obecnością samogłoski w nagłosie (w odróżnieniu od dwu pozostałych omawianych w niniejszej rozprawie formantów). Dzięki temu derywacji z udziałem tego sufiksu towarzyszą nieliczne wymiany morfonologiczne, ponadto jako jedyny z trzech formantów podstawowych występuje zasadniczo wyłącznie w formie prostej, bez wariantów rozszerzonych.

1.1. język rosyjski

BTSRJa rejestruje 1889 przymiotników z formantem *-овый*. Stanowi to 18% przymiotników w analizowanym materiale w języku rosyjskim (*-ный* — 48,5%, *-ский* - 32%), jednak mimo dużej liczebności derywatów, klasa ta w języku rosyjskim jest najmniej liczna. Sufiks *-овый* charakteryzuje się wysoką łączliwością z podstawą słowotwórczą i występuje wyłącznie w formie prostej, a także rzadko towarzyszą mu alternacje tematowe.

W języku rosyjskim sufiks ma zróżnicowaną dystrybucję. Występują tu oboczne warianty *-овый*, *-евый*, *-овой* oraz *-евой*. Użycie danego wariantu zależne jest od wygłosu podstawy oraz miejsca akcentu w derywacie. Wariant *-овый* dołącza do podstaw o wygłosie samogłoskowym lub na spółgłoskę twardą, natomiast *-евый* łączy się z podstawami na spółgłoskę miękką. Warianty *-овой* lub *-евой* występują gdy akcent w derywacie jest na ostatniej sylabie. Niektóre rzeczowniki równoległe dołączają dwa warianty formantu *-овый*, np.: *изюбрь* > *изюбровый* : *изюбревый*, ale także: *баржа* > *баржевой* : *баржевый*, *гром* > *громовой* : *громовый*. Omawiana klasa charakteryzuje się w języku rosyjskim wysoką produktywnością, także z diachronicznego punktu widzenia (Земская 1991: 152; ПГ 1980: 279). Formant nie jest wyspecjalizowany semantycznie, derywaty utworzone za jego pomocą oznaczają "относящийся к тому или свойственный тому, что названо мотивирующим словом", a ich znaczenie konkretyzuje się w określonym kontekście rzeczownikowym (ПГ 1980: 279).

1.2. język polski

Sufiks *-owy* dominuje w materiale języka polskiego na tle pozostałych dwóch formantów (*-ny*, *-ski*). USJP notuje 4418 derywatów z tym sufiksem, co stanowi ponad 40% materiału języka polskiego. Jest to najbardziej ekspansywny typ słowotwórczy przymiotników relacyjnych ze względu na brak specjalizacji znaczeniowej oraz obecność samogłoski w nagłosie (Urban 2006: 98). Formacje utworzone za pomocą tego sufiksu są naliczniejsze i stanowią otwartą klasę (Kowalik 1977: 133). Liczba derywatów w badanym materiale nie oddaje produktywności sufiksu *-owy*. Po pierwsze, przy jego pomocy seryjnie tworzone są derywaty od rzeczowników odczasownikowych, które oznaczają czynność, te z kolei również są pomnażane w sposób nieograniczony (Grybosiova 2003: 86). Po drugie sufiks *-owy* tworzy derywaty od neologizmów i zapożyczeń, często w słownikach nienotowanych (Pałka, Żmigrodzki 2008: 93).

Formant współcześnie występuje tylko w jednej postaci, choć w staroposzczyźnie obecna była oboczna forma *-ewy* (Kleszczowa 2003: 75).

1.3. język macedoński

W materiale języka macedońskiego jest 248 derywatów z formantem *-ov*. Przymiotniki z tym sufiksem są znacznie mniej liczne niż w materiale języka rosyjskiego i polskiego, ale także mniej liczne niż dwa pozostałe typy w materiale języka macedońskiego (*-en* – 1722 derywaty, *-cki* – 3722). Notowane w TRMJ derywaty stanowią niecałe 4% przymiotników macedońskich z podstawowymi formantami sufiksальnymi. Już B. Koneski twierdził, że derywaty z formantem *-ov* charakteryzuje niewysoka frekwencja. Uważa go również za formant wyspecjalizowany w funkcji dzierżawczej, zwłaszcza że podstawy słowotwórcze to najczęściej imiona własne męskie (Б. Конески 1976: 314). Także S. Veleva zauważa, że derywaty z sufiksem *-ov* charakteryzuje znacznie mniejsza frekwencja niż z pozostałymi asemantycznymi sufiksami (obok *-cki* i *-en*), jednak należy je włączać do kategorii derywatów transpozycyjnych o charakterze relacyjnym (Велева 2006: 181).

Jak było wspomniane, omawiany formant we wszystkich trzech językach występuje w zasadzie wyłącznie w formie prostej. W materiale języka macedońskiego są trzy wyjątki z wariantami rozszerzonymi: *-инов* w połączeniu z podstawą obcego pochodzenia (*самарџија* > *самарџинов*) oraz z nazwą osobową rodzaju żeńskiego (*тетка* > *тетинов*)²³, *-анов* w połączeniu z podstawą jednosylabową (*'рж* > *'ржанов*).

23 W tym konkretnym przypadku mamy do czynienia z sufiksem złożonym z dwóch sufiksów podstawowych *-ин* oraz *-ов*, które w języku macedońskim najczęściej oznaczają dzierżawczość (К. Конески 2003: 92, 93).

W języku macedońskim sufiks ma dwa różne warianty: *-ов/-ев*. Formant z nagłosowym *e* łączy się z podstawami na miękką (oraz funkcjonalnie miękką) spółgłoskę (К. Конески 2003: 94). Współcześnie w języku macedońskim oba bywają używane równolegle, np. *дедов* : *дедев*, *сонцов* : *сончев*. В. Markov (Марков 1988: 22) twierdzi, że narusza to regularność omawianej klasy. Niektóre przymiotniki z sufiksem *-ев* zachowały się w języku i mają wyższą frekwencję ze względu na obecność w pewnych połączeniach wyrazowych, np.: *сончеви зраци*, *срцев удар*, *царево злато* (Велева 2006: 181).

2. Charakterystyka podstaw słotwórczych

2.1. język rosyjski

W języku rosyjskim sufiks *-овый* bez przeszkód łączy się ze wszystkimi pod względem rodzaju gramatycznego typami podstaw słotwórczych. Wśród nich jest 1417 rzeczowników rodzaju męskiego (75%), 378 rzeczowników rodzaju żeńskiego (20%), 75 rzeczowników rodzaju nijakiego (4%) oraz 19 rzeczowników plurale tantum (1%). Sufiks *-овый* występuje bezpośrednio po wszystkich spółgłoskach. W przypadku, gdy podstawą jest rzeczownik rodzaju nijakiego zakończony samogłoską *-o*, lub rzeczownik rodzaju męskiego z końcówką *-ов*, to wygłos podstawy łączy się z sufiksem: *метрo* > *метровый*, *жёрнов* > *жёрновой* (ПГ 1980: 280). Kilka derywatów utworzonych zostało od formy liczby mnogiej rzeczownika podstawowego: *суда* > *судовой* (por. *судно*), *перья* > *перьевой* (por. *перо*) (ПГ 1980: 280).

Przymiotniki z formantem *-овый* w języku rosyjskim motywują się przede wszystkim przez nazwy konkretne, nieożywione (ПГ 1980: 280). Przymiotników opartych na rzeczownikach o znaczeniu przedmiotowym jest 1554. Stanowi to ponad 80% bazy derywacyjnej. Wśród przymiotników motywowanych rzeczownikami konkretnymi wyodrębniają się następujące grupy:

- 1) Przymiotniki motywowane nazwami botanicznymi (w tym nazwami drzew, krzewów, owoców, roślin ozdobnych, sadowniczych, warzywniczych, przyprawowych, rolniczych, a także części roślin, np. *агар* > *агаровый*, *аконит* > *аконитовый*, *баклажан* > *баклажановый*, *бамбук* > *бамбуковый*, *ель* > *еловый*, *желудь* > *желудёвый*, *цикламен* > *цикламеновый*, *штамб* > *штамбовый*, *жасмин* > *жасминовый*, *лубок* > *лубковый*, *фасоль* > *фасолевый*, *малина* > *малиновый*, *мирт* > *миртовый*, *ячмень* > *ячневый*, *банан* > *банановый*, *бук* > *буковый*, *шафран* > *шафрановый*, *ива* > *ивовый*, *люцерна* > *люцерна*, *гортензия* > *гортензиевый*, *тамарикс* > *тамарикс*. Grupa ta charakteryzuje się dużą liczebnością. Przymiotniki od nazw roślin stanowią ponad 15% wszystkich

derywatów na *-овый*²⁴. Ponadto sufiks *-овый* ma największy udział w derywacji przymiotników opartych na podstawowych nazwach botanicznych w analizowanym materiale²⁵ (Stryszewska 2019).

- 2) Przymiotniki motywowane nazwami miejsc (w tym nazwami otwartych przestrzeni oraz typów ukształtowania terenu), np. *лабиринт* > *лабиринтовый*, *лесотундра* > *лесотундровый*, *дельта* > *дельтовый*, *тайник* > *тайниковый*, *материк* > *материковый*, *низовье* > *низовой*, *порт* > *портовый*, *фольварк* > *фольварковый*, *аэропорт* > *аэропортовый*, *дом* > *домовый*, *рудник* > *рудниковый*, *сад* > *садовый*.
- 3) Przymiotniki motywowane nazwami budowli i elementów architektonicznych, np. *пилястр* > *пилястровый*, *мост* > *мостовой*, *мазанка* > *мазанковый*, *дворец* > *дворцовый*, *храм* > *храмовый* (grupa mało liczna).
- 4) Przymiotniki motywowane nazwami skał i minerałów: *апатит* > *апатитовый*, *яхонт* > *яхонтовый*, *шлак* > *шлаковый*, *хризолит* > *хризолитовый*, *гематит* > *гематитовый*, *щебень* > *щебневый*, *турмалин* > *турмалиновый*, *кварцит* > *кварцитовый*, *кимберлит* > *кимберлитовый*, *кремень* > *кремнёвый*, *сапфир* > *сапфировый*.
- 5) Przymiotniki motywowane nazwami tkanin i skór: *велюр* > *велюровый*, *юфта* > *юфтевый*, *шёлк* > *шёлковый*, *жерёбок* > *жерёбковый*, *глянец* > *глянцевый*, *фильдекос* > *фильдекосовый*, *мадаполам* > *мадаполамовый*, *фуляр* > *фуляровый*, *перкаль* > *перкалевый*, *пестрядь* > *пестрядёвый*, *миткаль* > *миткалевый*, *молескин* > *молескиновый*, *канаус* > *канаусовый*, *коверкот* > *коверкотовый*, *крепдешин* > *крепдешиновый* (grupa dość liczna, ponad 100 derywatów).
- 6) Przymiotniki motywowane nazwami innych surowców i materiałów budowlanych, np. *шлакоблок* > *шлакоблоковый*, *фарфор* > *фарфоровый*, *тартан* > *тартановый*, *дранка* > *дранковый*, *фиберглас* > *фибергласовый*, *томпак* > *томпаковый*, *рубериод* > *рубериодовый*, *резина* > *резиновый*, *пробка* > *пробковый*, *галечник* > *галечниковый*.
- 7) Przymiotniki motywowane nazwami zwierząt, np. *краб* > *крабовый*, *пёс* > *псовый*, *рак* > *раковый*, *ондатра* > *ондатровый*, *саламандра* > *саламандровый*, *селезень* > *селезнёвый*, *сверчок* > *сверчковый*, *морж* > *моржовый*, *чистик* > *чистиковый*, *минога* > *миноговый*, *кета* > *кетовый*, *тунец* > *тунцовый*, *нельма* > *нельмовый*. Klasa ta jest bardzo liczna, szczególnie często derywaty tworzone są od nazw ryb.
- 8) Przymiotniki motywowane nazwami pierwiastków chemicznych, substancji organicznych i nieorganicznych (w tym nazwami gleb), np. *озон* > *озоновый*, *сапонин* > *сапониновый*,

слизь > слизевой, спермацет > спермацетовый, суберин > субериновый, сырьё > сырьевой, асбест > асбестовый, бакаут > бакаутовый, хлорит > хлоритовый, гематоксилин > гематоксилиновый, стронций > стронциевый, свинец > свинцовый, родий > родиевый, радон > радоновый, дейтерий > дейтериевый, германий > германиевый, ил > иловый, гумус > гумусовый, лёсс > лёссовый.

- 9) Przymiotniki motywowane nazwami urządzeń, narzędzi oraz ich części, np. *лобзик > лобзиковый, ось > осевой, иглофильтр > иглофильтровый, кран > крановый, парник > парниковый, ползунок > ползунковый, помпа > помповый, роликподшипник > роликподшипниковый, сверло > сверловой, торец > торцовый, фильтр > фильтровый, шип > шиновой, шпиль > шпильевой.*

Derywaty oparte na rzeczownikach o znaczeniu abstrakcyjnym są mniej liczne. Semantyka podstaw słowotwórczych jest bardzo zróżnicowana, natomiast wymienić należy:

- 1) Przymiotniki motywowane nazwami temporalnymi, np. *Средневековье > средневековый, совок > совковый, год > годовой, четверг > четверговый, полугодие > полугодовой.*
- 2) Przymiotniki motywowane nazwami czynności, procesów i stanów (oraz rezultatów czynności), np. *сброс > сбросовый, сбыт > сбытовой труд > трудовой, пляс > плясовой, прыжок > прыжковый, поиск > поисковый, питье > питьевой, роды > родовый, хеппинг > хеппинговый, мор > моровой.*
- 3) Przymiotniki motywowane nazwami gier i sportów, np. *дрейф > дрейфовый, игра > игровой, матч > матчевый, ланпа > лантовый, виндсёрфинг > виндсёрфинговы* oraz innymi nazwami z zakresu terminologii sportowej, np. *мат > матовый, пики > пиковый, трефы > трефовый*²⁶.
- 4) Przymiotniki motywowane nazwami różnych pojęć z zakresu gospodarki i ekonomii, np. *баланс > балансовый, биржа > биржевый, инкассо > инкассовый, кадастр > кадастровый, лизинг > лизинговый, факторинг > факторинговый, холдинг > холдинговый, цена > ценовый.*
- 5) Przymiotniki motywowane pojęciami z zakresu muzyki, w tym nazwami gatunków muzycznych, np. *блюз > блюзовый, меццо-сопрано > меццо-сопрановый, тон > тоновый, вальс > вальсовый, аккорд > аккордовый, доминанта > доминантовый, альт > альтовый.*
- 6) Przymiotniki motywowane nazwami jednostek miar, np. *дюйм > дюймовый, пуд > пудовый, сантиметр > сантиметровый, мах > маховой, килограмм >*

килограммовый, гарниц > гарницевый, квант > квантовый, румб > румбовый.

- 7) Przymiotniki motywowane nazwami walut, np. *рубль > рублёвый, франк > франковый, фунт > фунтовой, стерлинг > стерлинговый, доллар > долларовый, пай > павой.*
- 8) Przymiotniki motywowane nazwami chorób, np. *мигрень > мигреновый, флюс > флюсовой, грыжа > грыжевый, гнойник > гнойниковый, корь > коревой.*

W materiale języka rosyjskiego zdecydowana większość przymiotników tworzona jest od rzeczowników niemotywowanych (77%), np. *группа > групповой, груша > грушевый, дискант > дискантовый, дуб > дубовый, душ > душевой, чини > чиншевой, фанза > фанзовый, фарфор > фарфоровый, фибрин > фибриновый, фирн > фирновый, флейта > флейтовый, тальк > тальковый, термит > термитовый, топаз > топазовый, траст > трастовый, тротил > тротиловый, тушь > тушевый, манго > манговый.* Wiele niemotywowanych podstaw słowotwórczych to wyrazy pochodzenia obcego.

Wśród przymiotników utworzonych od rzeczowników motywowanych są:

- 1) Derywaty oparte na rzeczownikach odczasownikowych z formantem paradygmatycznym, np. *баланс > балансовый, бой > боевой, гром > громовой, заём > займовый, регистр > регистровый, плач > плачевой, прииск > приисковый, просмотр > просмотровый, окрас > окрасовый, сруб > срубовый.*
- 2) Derywaty oparte na rzeczownikach odczasownikowych z formantami *-ка* i *-ок*, np. *байка > байковый, застёжка > застёжковый, мазок > мазковый, прыжок > прыжковый, стрелок > стрелковый.* Podstawy te mają znaczenie zarówno abstrakcyjne, jak i konkretne.
- 3) Derywaty oparte na rzeczownikach z formantem *-ец*. Także podstawy z sufiksem *-ец* motywiają się głównie czasownikami, natomiast wszystkie mają znaczenie konkretne i nazywają m.in. osoby, np. *борец > борцовый, боец > бойцовый*, i przedmioty nieożywione, np. *резец > резцовый, поставец > поставцовый.*
- 4) Derywaty oparte na deminutywach. Wśród podstaw słowotwórczych szczególnie liczną klasą są nazwy deminutywne wszystkich rodzajów, tworzone za pomocą różnych formantów sufiksalnych, np. *барашек > барашковый, венчик > венчиковый, язычок > язычковый, щипка > щипковый, желудочек > желудочковый, гнойничок > гнойничковый, гребешок > гребешковый, корешок > корешковый, косточка > косточковый, родничок > родничковый, пяточок > пяточковый, садик > садиковый.*
- 5) Derywaty oparte na rzeczownikach z formantem *-ник*. Podstawy słowotwórcze mają znaczenie konkretne i należą zarówno do ożywionych, jak i nieożywionych, np. *боярышник > боярышниковый, травник > травниковый, чайник > чайниковый, грудник >*

грудничковый, марьянник > марьянниковый, золотник > золотниковый, парник > парниковый.

- 6) Mniej liczne są przymiotniki z formantem *-овый* oparte na złożeniach, np. *аутоптренинг > аутоптрениговый, аэропорт > аэропортовый, поливакцина > поливакциновый, светофильтр > светофильтровый.*

2.2. język polski

Sufiks *-owy* w polszczyźnie jest typowym sufiksem odrzeczownikowym, wyjątkowo występują utworzone za jego pomocą derywaty od innych części mowy (Kowalik 1977: 113, Kleszczowa 2003: 75).

W materiale języka polskiego jest 2817 przymiotników opartych na podstawach rodzaju męskiego (64%), 1243 od podstaw rodzaju żeńskiego (28%), 294 od podstaw rodzaju nijakiego (6,7%) oraz 53 od rzeczowników plurale tantum (1,3%). Przymiotniki na *-owy* są oparte na zróżnicowanych zarówno pod względem morfologicznym, jak i słowotwórczym rzeczownikach. Sufiks ten, ze względu na swoją strukturę, nie ma zbyt wielu ograniczeń jeśli chodzi o lewostronną łączliwość rzeczownikiem podstawowym, dlatego dołącza się do różnych podstaw słowotwórczych niezależnie od ich budowy. Podstawy, które z zasady nie łączą się z sufiksem *-owy* to rzeczowniki zakończone na *-alnia, -arnia, -ownia* oznaczające nazwy miejsc pospolitych oraz zapożyczenia (Satkiewicz 1969: 128, GWJP 1998: 498), choć i tu pojawiają się wyjątki (poświadczone pojedynczymi przykładami): *jadalniowy, szklarniowy, latarniowy, pisowniowy*, zatem ograniczenie to nie ma charakteru absolutnego. Także rzeczowniki pochodzenia obcego mogą występować w charakterze podstaw słowotwórczych, np. *leasingowy, software-owy, farwaterowy, wernisażowy*, znaczna część z nich to neologizmy²⁷. Jak zauważa Iwona Burkacka, „ograniczenia wynikają raczej z typu zakończenia (wygłosu tematu), np. zapożyczenia z końcowym elementem *-cj(a), -sj(a), -zj(a)* dołączają sufiks *-ny*, te na *-um - -alny lub -any*” (Burkacka 2012: 69). Mimo że rzeczowniki pochodzenia obcego na *-um* częściej dołączają inwariantny formant *-ny* (najczęściej rozszerzony wariant *-alny*), to występują one także w charakterze podstaw derywatów omawianej tu klasy: *proscenium > prosceniowy, aluminium > aluminiowy, akwarium > akwariowy* (ale: *centralny, muzealny*).

Burkacka pisze, że funkcjonujące dziś ograniczenia dotyczą nazw osobowych na *-acz, -arz, -owicz*, rzeczowników na *-stwo* (wyj. *mocarstwowo, państwowy*), a także zakończenia na *-zja, -cja, -*

²⁷ Tendencja w polszczyźnie do tworzenia przymiotników od neologizmów utrzymuje się już od czasów II wojny światowej (Satkiewicz 1969: 136).

cja mogą utrudniać dołączanie formantu *-owy* (Burkacka 2010: 229). Należy zaznaczyć, że ograniczenia te nie wynikają jedynie z morfologii, por. *kartaczowy*, *kalendarzowy*, a także: *akacyjny*, *hortensjowy*, *żaluzjowy*.

W materiale języka polskiego większość przymiotników oparta jest na nazwach konkretnych²⁸. Przymiotników z formantem *-owy* mających w podstawie rzeczownik konkretny jest w materiale 66%²⁹. Zakres znaczenia podstaw słowotwórczych jest zróżnicowany i trudno wyodrębnić grupy tematyczne, które charakteryzuje szczególna łączliwość z sufiksem *-owy*, choć seryjnie tworzone są od wszelkiego rodzaju nazw materiałowych oraz od nazw z dziedziny techniki. Semantyka podstaw ogranicza użycie tego sufiksu w nielicznych przypadkach. Formant *-owy* w polszczyźnie w zasadzie nie tworzy przymiotników od nazw osobowych. Przymiotniki oparte na rzeczownikach o znaczeniu konkretnym tworzą następujące klasy:

- 1) Przymiotniki motywowane nazwami miejsc, pomieszczeń i otwartych przestrzeni, np. *wybrzeże* > *wybrzeżowy*, *jadalnia* > *jadalniowy*, *szklarnia* > *szklarniowy*, *łóża* > *łożowy*, *garaż* > *garażowy*, *plaża* > *plażowy*, *jezioro* > *jeziorowy*, *bór* > *borowy*, *obora* > *oborowy*, *polder* > *polderowy*, *pałac* > *pałacowy*, *świątlica* > *świątlicowy*, *ulica* > *ulicowy*, *podwórze* > *podwórzowy*.
- 2) Przymiotniki motywowane nazwami pierwiastków, związków chemicznych i substancji, np. *tlen* > *tlenowy*, *molibden* > *molibdenowy*, *wodór* > *wodorowy*, *siarka* > *siarkowy*, *argon* > *argonowy*, *itr* > *itrowy* (nazwy pierwiastków bezwyjątkowo dołączają formant *-owy*), *siarkowodór* > *siarkowodorowy*, *saletra* > *saletrowy*, *kamfora* > *kamforowy*, *bromosrebro* > *bromosrebrowy*, *pirimidyna* > *pirimidynowy*, *żywica* > *żywicowy*, *lipid* > *lipidowy*, *steryd* > *sterydowy*, *gwasz* > *gwaszowy*.
- 3) Przymiotniki motywowane nazwami materiałowymi, w tym licznie reprezentowane derywaty od nazw tkanin i tworzyw oraz materiałów budowlanych, np. *angora* > *angorowy*, *kaszmir* > *kaszmirowy*, *manczester* > *manczesterowy*, *szenila* > *szenilowy*, *brajtszwanc* > *brajtszwancowy*, *fornir* > *fornirowy*, *lakier* > *lakierowy*, *fernambuk* > *fernambukowy*³⁰, *cynfolia* > *cynfoliowy*, *tarcica* > *tarcicowy*, *dłużycza* > *dłużycowy*, *giemza* > *giemzowy*.
- 4) Przymiotniki motywowane nazwami skał, minerałów i kamieni szlachetnych, np. *diament* > *diamentowy*, *rubin* > *rubinowy*, *szmaragd* > *szmaragdowy*, *szafir* > *szafirowy*, *cynober* >

28 Według Kleszczowej w staropolszczyźnie przymiotniki z omawianym formantem motywowwały się niemal wyłącznie przez nazwy konkretne (Kleszczowa 2003: 75)

29 Inne dane przedstawia Małgorzata Urban w swojej monografii *Współczesne przymiotniki odrzeczownikowe z wybranymi formantami sufiksalnymi*. W materiale badanym przez autorkę (wyekscerpowanym z) wśród podstaw derywatów na *-owy* występuje 60% rzeczowników o znaczeniu abstrakcyjnym, a 40% stanowią nazwy konkretne (Urban 2006: 98).

30 Do kategorii nazw materiałowych można dołączyć także nazwy większości gatunków drzew, np. *dębowy stół* 'zrobiony z drewna dębowego', (ale: *dębowy las* 'las złożony z dębów').

- przymiotniki od nazw osobowych są nieliczne, np. *nastolatek* > *nastolatkowy*, *zuch* > *zuchowy*, *dziedziec* > *dziezdicowy*, *proboszcz* > *proboszczowy*.
- 10) Przymiotniki motywowane nazwami części ciała i organów, np. *przedkomora* > *przedkomorowy*, *serce* > *sercowy*, *żebro* > *żebrowy*, *dziób* > *dziobowy*, *wątroba* > *wątrobowy*, *tchawica* > *tchawicowy*, *tarczyca* > *tarczycowy*, *mózg* > *mózgowy*, *łokieć* > *łokciowy*, *paznokieć* > *paznokciowy*.
- 11) Przymiotniki motywowane nazwami innych przedmiotów wytworzonych przez człowieka (w tym nazwami przedmiotów codziennego użytku, nazwami części garderoby, nazwami broni oraz instrumentów muzycznych), np. *tablica* > *tablicowy*, *prysznic* > *prysznicowy*, *różaniec* > *różańcowy*, *nożyce* > *nożycowy*, *szuflada* > *szufladowy*, *sarkofag* > *sarkofagowy*, *grzebień* > *grzebieniowy*, *drzwi* > *drzwiowy*, *waltornia* > *waltorniowy*, *piszczałka* > *piszczałkowy*, *skrzypce* > *skrzypcowy*, *fortepian* > *fortepianowy*, *gitara* > *gitarowy* (nazwy instrumentów muzycznych łączą się tylko z sufiksem *-owy*), *sukienka* > *sukienkowy*, *frak* > *frakowy*, *kołnierz* > *kołnierzowy*, *kontusz* > *kontuszowy*, *sukienka* > *sukienkowy*, *smoking* > *smokingowy*, *fartuch* > *fartuchowy*, *mundur* > *mundurowy*, *rusznica* > *rusznicowy*, *nóż* > *nożowy*, *iglica* > *iglicowy*, *szpada* > *szpadowy*, *maczuga* > *maczugowy*, *miecz* > *mieczowy*, *rewolwer* > *rewolwerowy*, *pistolet* > *pistoletowy*.
- 12) Przymiotniki motywowane nazwami zjawisk atmosferycznych i astronomicznych, np. *deszcz* > *deszczowy*, *śnieg* > *śniegowy*, *mgławica* > *mgławicowy*, *zmrzch* > *zmrzchowy*, *bryza* > *bryzowy*, *burza* > *burzowy*, *nawałnica* > *nawałnicowy*, *grad* > *gradowy*, *pogoda* > *pogodowy*, *podmucha* > *podmuchowy*, *tęcza* > *tęczowy*.
- 13) Przymiotniki motywowane nazwami elementów środowiska naturalnego, np. *księżyc* > *księżycowy*, *gwiazda* > *gwiazdowy*, *meteor* > *meteorowy*.

Przyjęło się mówić o ograniczeniach łączliwości sufiksu *-owy* z nazwami zwierząt. Urban stwierdza, że nazwy zwierząt przyłączają formant *-owy* wyjątkowo, a decydują o tym zwykle względy fonetyczne (Urban 2006: 100). Trudno się z tym twierdzeniem zgodzić, gdyż spora część derywatów w prezentowanym materiale ma formy oboczne z formantem paradygmatycznym. W materiale leksykalnym derywaty od nazw zwierząt poświadczone są licznymi przykładami, a regularnie tworzone są od nazw ryb. Burkacka precyzuje, że istotnie, najczęstszym wykładnikiem derywacji przymiotnikowej od nazw zwierząt jest formant paradygmatyczny, jednak udział sufiksu *-owy* nie jest mały (Burkacka 2012: 69).

Dziś derywaty z formantem *-owy* najczęściej nie są tworzone od rzeczowników osobowych,

a przytoczone wyżej formacje typu *ojciec* > *ojcowy*, *Hiob* > *hiobowy*, *Herod* > *herodowy* mają stylistycznie ograniczone zastosowanie, bądź są archaizmami. W tych derywatach formant *-owy* pełni funkcję posesywną, która w polszczyźnie dla tego sufiksu wygasa (Kleszczowa 2003: 167). Współcześnie takie derywaty tworzone są za pomocą rozszerzonego sufiksu *-owski* (por. *ojcowski*, *mężowski*)³³. Za pomocą sufiksu *-owy* nie tworzy się derywatów od toponimów. Derywacja przymiotników odtoponimicznych jest zdominowana we wszystkich trzech językach przez formant *-ski/-ckuŕ/-cku* (zob. rozdział V).

Przymiotniki utworzone od podstaw o znaczeniu abstrakcyjnym są w materiale języka polskiego dużo rzadsze. Należą do nich:

- 1) Przymiotniki motywowane nazwami czynności, procesów i stanów oraz rezultatów czynności, np. *objazd* > *objazdowy*, *dojazd* > *dojazdowy*, *przychód* > *przychodowy*, *naciąg* > *naciągowy*, *wyścig* > *wyścigowy*, *napad* > *napadowy*, *wyskok* > *wyskokowy*. Podstawami tej grupy przymiotników są najczęściej motywowane słowotwórczo czasowniki utworzone za pomocą formantu paradygmatycznego.
- 2) Przymiotniki motywowane nazwami jednostek miar i wag, np. *cetnar* > *cetnarowy*, *sekunda* > *sekundowy*, *metr* > *metrowy*, *morga (mórg)* > *morgowy*, *litr* > *litrowy*, *mililitr* > *mililitrowy*, *kilometr* > *kilometrowy*, *centymetr* > *centymetrowy*.
- 3) Przymiotniki motywowane nazwami walut, np. *denar* > *denarowy*, *dolar* > *dolarowy*, *petrodolar* > *petrodolarowy*, *złoty* > *złotowy*, *frank* > *frankowy*, *grosz* > *groszowy*.
- 4) Przymiotniki motywowane nazwami gier i sportów, np. *brydż* > *brydżowy*, *poker* > *pokerowy*, *tenis* > *tenisowy*, *pingpong* > *pingpongowy*, *szachy* > *szachowy*, *warcaby* > *warcabowy*, *snowboard* > *snowboardowy*, *golf* > *golfowy*, *windsurfing* > *windsurfingowy*, *rajd* > *rajdowy*.
- 5) Przymiotniki motywowane nazwami gatunków muzycznych, np. *jazz* > *jazzowy* (*dżez* > *dżezowy*), *pop* > *popowy*, *rock* > *rockowy*, *hip-hop* > *hiphopowy*, *polonez* > *polonezowy*.
- 6) Przymiotniki motywowane nazwami chorób, np. *toczeń* > *toczeniowy*, *koklusz* > *kokluszowy*, *gościec* > *gościcowy*, *grzybica* > *grzybicowy*, *promienica* > *promienicowy*, *kłonica* > *kłonicowy*, *nowotwór* > *nowotworowy*.
- 7) Przymiotniki motywowane nazwami temporalnymi, np. *doba* > *dobowy*, *lipiec* > *lipcowy*,

33 Za Urban: Przymiotniki z formantem *-owy* tworzone od nazw osobowych wyszły z powszechnego użycia ze względu na tradycyjną funkcję dzierżawczą sufiksu *-owy* z podstawami będącymi nazwami osobowymi, a także z imionami własnymi. Użycie tego formantu w obrębie omawianych podstaw włącza tę tradycyjną funkcję. Funkcjonujące w polszczyźnie derywaty od nazw osobowych z formantem *-owy* mają charakter wyraźnie archaiczny, a ich użycie ograniczone jest stylistycznie, występują głównie we frazeologizmach. (Urban 100, Satkiewicz 1969: 130-131, Kleszczowa 2003: 167).

czerwiec > *czerwcowy*, *marzec* > *marcowy* (oraz pozostałe nazwy miesięcy), *dekada* > *dekadowy*, *weekendowy*, *środowy* (oraz pozostałe nazwy dni tygodnia), *wieczorowy*.

Większość podstaw słowotwórczych to wyrazy niemotywowane, jednak ich przewaga nad derywatami jest mniejsza, niż w przypadku dwóch pozostałych języków. Rzeczowniki niemotywowane stanowią około dwóch trzecich wszystkich podstaw słowotwórczych w omawianej klasie, np. *gielda* > *gieldowy*, *legenda* > *legendowy*, *winda* > *window*, *miód* > *miodowy*, *musztarda* > *musztardowy*, *apsyd* > *apsydowy*, *szelf* > *szelfowy*, *szafa* > *szafowy*, *sago* > *sagowy*, *figa* > *figowy* *catalog* > *catalogowy*, *indygo* > *indygowy*, *cecha* > *cechowy*, *duch* > *duchowy*, *kożuch* > *kożuchowy*, *jaskinia* > *jaskiniowy*, *tytoń* > *tytoniowy*, *łoś* > *losiowy*, *łęźwia* > *łęźwiowy*.

Pośród przymiotników motywowanych derywatami występuje kilka wyróżniających się klas:

- 1) Derywaty oparte na rzeczownikach odczasownikowych z formantem paradygmatycznym, np. *pogrzeb* > *pogrzebowy*, *dziób* > *dziobowy*, *placa* > *placowy*, *pomoc* > *pomocowy*, *podkład* > *podkładowy*, *skład* > *składowy*, *odpad* > *odpadowy*, *wsad* > *wsadowy*, *przeгляд* > *przeглядowy*, *chód* > *chodowy*, *dowód* > *dowodowy*, *najazd* > *najazdowy*, *obsługa* > *obsługowy*. Tego typu podstawy są bardzo liczne i mają znaczenie zarówno abstrakcyjne, jak i konkretne.
- 2) Derywaty oparte na rzeczownikach odczasownikowych z formantami *-ie*, *-cie*, *-anie*, *-enie*, np. *czucie* > *czuciowy*, *życie* > *życiowy*, *uznanie* > *uznaniowy*, *powstanie* > *powstaniowy*, *kształcenie* > *kształceniowy*, *zarybienie* > *zarybieniowy*, *upowszechnienie* > *upowszechnieniowy*, *żywienie* > *żywieniowy*, *oddłużenie* > *oddłużeniowy*.
- 3) Derywaty oparte na rzeczownikach odczasownikowych z formantami *-ek* i *-ka*, np. *wyładunek* > *wyładunkowy*, *pakunek* > *pakunkowy*, *opatrunek* > *opatrunkowy*, *kierunek* > *kierunkowy*, *meldunek* > *meldunkowy*, *przesiadka* > *przesiadkowy*, *składka* > *składkowy*, *zapadka* > *zapadkowy*, *ściółka* > *ściółkowy*, *omyłka* > *omyłkowy*, *przesyłka* > *przesyłkowy*.
- 4) Derywaty oparte na podstawach motywowanych przymiotnikami na *-ość*, np. *długość* > *długościowy*, *szybkość* > *szybkościowy*, *prędkość* > *prędkościowy*, *wielkość* > *wielkościowy*, *całość* > *całościowy*, *upadłość* > *upadłościowy*, *przyszłość* > *przyszłościowy*, *oszczędność* > *oszczędnościowy*, *przyjemność* > *przyjemnościowy*.
- 5) Derywaty oparte na podstawach motywowanych rzeczownikami i czasownikami z formantem *-ec*, np. *popielec* > *popielcowy*, *gnilec* > *gnilcowy*, *budulec* > *budulcowy*, *hamulec* > *hamulcowy*, *grobowiec* > *grobowcowy*, *szybowiec* > *szybowcowy*.
- 6) Derywaty oparte na rzeczownikach z formantem *-ica/-yca*, np. *pryszczycyca* > *pryszczycowy*, *cukrzyca* > *cukrzycowy*, *martwica* > *martwicowy*, *lewica* > *lewicowy*, *otwornica* >

otwornicowy, szachownica > szachownicowy, popielnica > popielnicowy, próchnica > próchnicowy.

- 7) Derywaty oparte na rzeczownikach złożonych, np. *czwórbój > czwórbojowy, drobnoustrój > drobnoustrojowy, noworodek > noworodkowy, podbródek > podbródkowy, włkłodruk > włkłodrukowy, światłodruk > światłodrukowy, miedzionikiel > miedzioniklowy, ćwierćfinał > ćwierćfinałowy, piorunochron > piorunochronowy.*
- 8) Derywaty oparte na deminutywach, np. *grzybek > grzybkowy, marmoladka > marmoladkowy, schodek > schodkowy, ogródek > ogródkowy, gwiazdka > gwiazdkowy, bruzdka > bruzdkowy, pręcik > pręcikowy, balonik > balonikowy, szyjka > szyjkowy, kryształek > kryształkowy, strzałka > strzałkowy, skrzydełko > skrzydełkowy, jabłonka > jabłonkowy, kostka > kostkowy.*
- 9) Derywaty oparte na rzeczownikach z formantem *-nik*: *sernik > sernikowy, siennik > siennikowy, dymnik > dymnikowy, karmnik > karmnikowy, wspornik > wspornikowy, głośnik > głośnikowy, krwawnik > krwawnikowy.*
- 10) Derywaty oparte na rzeczownikach z formantem *-isko*, będących przeważnie nazwami miejsc, np. *kąpielisko > kąpieliskowy, palenisko > paleniskowy, schronisko > schroniskowy, klepisko > klepiskowy, lodowisko > lodowiskowy, uzdrowisko > uzdrowiskowy, pastwisko > pastwiskowy*, ale także: *przewisko > przewiskowy, słuchowisko > słuchowiskowy.*

W omówionych wyżej przykładach decydujące o doborze formantu jest kryterium morfologiczne.

Większość podstaw to wyrazy rodzime. Kallas twierdzi, że sufiks *-owy* nie dołącza do podstaw pochodzenia obcego (GWJP 1998: 498) – tu dominuje zdecydowanie formant *-ny*. Burkacka dodaje, że zapożyczenia na *-cja*, *-sja*, *-zja* rzeczywiście nie łączą się z formantem *-owy*, jednak wśród zapożyczeń jest wiele podstaw zakończonych na *-ing*, np. *faktoring > faktoringowy, leasing > leasingowy, konsulting > konsultingowy* (Burkacka 2010: 230). Do pozostałych derywatów od zapożyczeń należą takie formacje jak *komputer > komputerowy, ofsajd > ofsajdowy, lipid > lipidowy*. Formant nie łączy się z większością zapożyczeń z łaciny i greki, które również dołączają inwariantny sufiks *-ny*³⁴.

2.3. język macedoński

W materiale języka macedońskiego występują przede wszystkim przymiotniki motywowane

rzeczownikami rodzaju męskiego i jest ich 196 (79%), np. *мајмун* > *мајмунов*, *сом* > *сомов*. Przymiotniki oparte na rzeczownikach rodzaju żeńskiego są rzadsze i jest ich 44 (18%), np. *класа* > *класов*, *малина* > *малинов*. Zupełnie nieliczne są natomiast przymiotniki od rzeczowników rodzaju nijakiego (8 derywatów, 3%), np. *вино* > *винов*, *јаболко* > *јаболков*.

We współczesnym języku macedońskim produktywność formantu sufiksального *-ов* ograniczona jest w zasadzie do imion własnych męskich. Derywaty te poza podstawowym znaczeniem (dzierżawczym) funkcjonują jako nazwiska (Б. Конески 1976: 314, К. Конески 2003: 93). Pozostałe rzeczowniki w charakterze podstaw słowotwórczych są nieliczne, co dobrze pokazują dane liczbowe³⁵. Poza tym sufiks *-ов* łączy się przede wszystkim z nazwami roślin oraz zapożyczeniami, tj. *бензинов*, *фаянсов* (Б. Конески 1976: 316). Wśród macedońskich derywatów notowanych w TRMJ zdecydowanie przeważają przymiotniki utworzone od nazw konkretnych i jest ich 229. Rzeczowniki będące podstawami słowotwórczymi należą do różnych klas semantycznych, natomiast preferowane są przede wszystkim nazwy roślin (К. Конески 2003: 93). W analizowanym materiale występują przymiotniki regularnie tworzone od trzech typów podstaw słowotwórczych: nazw roślin, nazw osobowych i nazw zwierząt (Б. Конески 1976: 315). Najliczniej reprezentowane są derywaty oparte na fitonimach i stanowią jedną trzecią wszystkich przymiotników z formantem *-ов*. Wśród przymiotników derywowanych od nazw botanicznych w języku macedońskim formant *-ов* ma najszerszą dystrybucję. Do podstaw zaliczanych do tej klasy należą: nazwy drzew, np. *абонос* > *абоносов*, nazwy roślin sadowniczych, np. *цреша* > *црешов*, nazwy roślin ozdobnych, np. *божун* > *божунов*, nazwy roślin warzywniczych, np. *компир* > *компиров*, nazwy roślin przyprawniczych, np. *синап* > *синапов*, nazwy roślin leczniczych, np. *валеријана* > *валеријанов*, a także nazwy części roślin, np. *трн* – *трнов*. Nazwy osobowe stanowią 25% wszystkich podstaw słowotwórczych. Należą do nich nazwy pokrewieństwa i powinowactwa, np. *dedo* > *dedов*, *син* > *синов*, *баџанак* > *баџанаков*, nazwy zawodów, głównie tradycyjnych, np. *воденичар* > *воденичаров*, *ковач* > *ковачов*, nazwy funkcji i urzędów, których część ma charakter archaiczny, np. *бискуп* > *бискупов*, *ага* > *агов*, *ајдук* > *ајдуков*, *жупник* > *жупников*. Może to świadczyć o tym, że sam sufiks utrwalił się kulturowo i współcześnie w obrębie nazw własnych nie jest produktywny. Potwierdza to także fakt, że część tych podstaw jest pochodzenia tureckiego, które należą do starszej leksyki. Pośród nazw zwierząt przeważają nazwy ptaków, np. *штрк* > *штрков*, *паун* > *паунов* oraz ssaków, np. *венар* > *венров*, *тигар* > *тигров*. Przymiotniki tworzone od nazw zwierząt mogą występować w charakterze nazwy ogólnej gatunku³⁶ (to samo zresztą tyczy się derywatów od nazw roślin), choć ich znaczenie bywa szersze i

35   Analizowany materiał słownikowy z nazw własnych zawiera jedynie toponimy.

36   Por. pol. *-owaty*, np.: *lososiwate*, *kotowate*, *bobowate*, itd.

konkretyzuje się w określonym kontekście rzeczownikowym (K. Конески 2003: 93-94). Licznie reprezentowane są także nazwy materiałów, pierwiastków i substancji, np. *антимон* > *антимонов*, *базалт* > *базалтов*, *катран* > *катранов*. Pozostałe rzeczowniki konkretne to nazwy części ciała i organów, np. *срце* > *срцев*, obiektów naturalnych, np. *сонце* > *сончев*, zjawisk atmosferycznych, np. *дожд* > *дождов*, *снег* > *снегов*.

Przymiotników utworzonych od nazw abstrakcyjnych wynotowałam 18. Wśród nich wyodrębniają się nazwy czynności, procesów i stanów, terminy naukowe oraz inne nazwy nieprzedmiotowe, np. *бит* > *битов*, *подмет* > *подметов*, *род* > *родов*.

Podstawy słowotwórcze są zwykle niemotywowane, np. *ајдук* > *ајдуков*, *багрем* > *багремов*, *бран* > *бранов*, *вишна* > *вишнов*, *внук* > *внуков*, *габер* > *габеров*, *евла* > *евлов*, *јоргован* > *јоргованов*, *корен* > *коренов*. Przymiotników opartych na derywatach jest niecałe 20% i są to głównie formacje utworzone od motywowanych nazw osobowych, np. *крчмар* > *крчмарев*, *воденичар* > *воденичаров*, *војник* > *војников*, *домаќин* > *домаќинов*, *мечкар* > *мечкарев*, *служител* > *служителов*, *самарџија* > *самарџинов*. Około 15% derywatów utworzonych zostało od wyrazów pochodzenia obcego, głównie od turcyzmów: *афион* > *афионов*, *јузбашија* > *јузбашиев*, *бадем* > *бадемов*, ale także od zapożyczeń np. z greki: *портокал* > *портокалов*. Choć przymiotniki z *-ов* w języku macedońskim należą do derywatów transpozycyjnych, to przeważa wśród nich znaczenie posesywne.

3. Charakterystyka morfonologiczna derywatów

Jak już wielokrotnie było wspomniane, sufiks *-ову/-ов/-овый* ze względu na obecność samogłoski w nagłosie bez przeszkód łączy się z podstawami o dowolnej strukturze morfolologicznej i nie wywołuje alternacji w tematach. Z tego powodu występuje również we wszystkich trzech omawianych językach w formie prostej. Formant łączy się bezpośrednio z podstawą słowotwórczą.

3.1. język rosyjski

W materiale języka rosyjskiego występują głównie wymiany samogłoskowe oraz liczne ucięcia podstaw słowotwórczych. Wymiany spółgłoskowe odnotowałam w pojedynczych przykładach.

a) wymiany samogłoskowe

Regularną wymianą samogłoskową jest zanik ruchomego |e| oraz |o|, które występują przed

wygłosową spółgłoską w podstawie słowotwórczej, np.

|e:#| *шкворень* > *шкворневый*, *истец* > *истцовый*, *барашек* > *барашковый*,

|o:#| *стрелок* > *стрелковый*, *обушок* > *обушковый*, *пузырёк* > *пузырьковый*,

|o:e| *ёж* > *ежовый*, *лёд* > *ледовый*, *стёжка* > *стежковый*.

Pozostałe zmiany poświadczone są w pojedynczych derywatach, zatem ich tu nie wymieniam.

3.2. język polski

W materiale języka polskiego przy derywacji za pomocą formantu *-owy* również dochodzi do niewielu wymian, przede wszystkim są to alternacje samogłoskowe, z których dwie mają charakter regularny³⁷.

a) wymiany spółgłoskowe

W materiale występuje szeroki repertuar wymian spółgłoskowych, jednak każda z nich występuje maksymalnie w kilku derywatach, nie można zatem mówić o regularności. Najczęściej depalatalizacji ulegają spółgłoski wygłosowe, np. |b':b| *skarbiec* > *skarbcowy*, |f':f| *hufiec* > *hufcowy*, |g':g| *żagiel* > *żagłowy*, |k':k| *nikiel* > *nikłowy* itp. Wymianie tej towarzyszy niemal zawsze zanik ruchomego |e|.

b) wymiany samogłoskowe:

|e:#| *kruszec* > *kruszcowy*, *pleć* > *plciowy*, *styczeń* > *styczniowy*,

|u:o| *miód* > *miodowy*, *ród* > *rodowy*, *przychód* > *przychodowy*,

|ą:ę| *ząb* > *zębowy*, *rząd* > *rzędowy*, *gałąź* > *gałęziowy* (ale: *sąd* > *sądowy*, *prąd* > *prądowy*).

c) ucięcia

|-um| *akwarium* > *akwariowy*, *proscenium* > *prosceniowy*, *aluminium* > *alumiowy* (ale: np. *album* > *albumowy*),

³⁷ Omawiana cecha dotyczy wszystkich trzech analizowanych języków, jednak tylko polszczyzna w tak dużym stopniu wykorzystuje potencjał słowotwórczy formantu *-owy*.

Kilka derywatów utworzonych zostało od rozszerzonego tematu, np. *ciemieniowy*, *przedramieniowy*, *brzemieniowy* (ale: *imienny*, *plemienny*). Formacja *tydzień* > *tygodniowy* pochodzi od form przypadków zależnych, w których zachowała się szczątkowa fleksja wewnętrzna (SEJP Bor: 657).

3.3. język macedoński

Ze względu na ograniczoną liczebność omawianej klasy w języku macedońskim, także wymian morfonologicznych odnotowałam niewiele, trudno zatem wyciągnąć jednoznaczne wnioski dotyczące ich regularności. W przeciwieństwie do materiału pozostałych dwóch języków najczęstsze są wymiany spółgłoskowe.

a) wymiany spółgłoskowe

|c:č| *штуреџ* > *штурчев*, *црница* > *црничов*, *сонце* > *сончев*.

b) wymiany samogłoskowe

|e:#| *габер* > *габров*, *петел* > *петлов*, *орел* > *орлов* (ale obocznie: *габер* > *габеров*)

|o:#| *босилок* > *босилков*, *свекор* > *свекров*,

|a:#| *вепар* > *вепров*, *кедар* > *кедров*, *тигар* > *тигров*.

Podobnie jak w przypadku języka rosyjskiego i polskiego, podstawy słowotwórcze zakończone na samogłoskę *o* interferują z nagłosem formantu. Formant *-ee* łączy się przede wszystkim z rzeczownikami zakończonymi na *-e*: *бате* – *батеv*, *јајџе* – *јајџев*, *чиче* – *чичев*. Także w tym wypadku formant nakłada się na rzeczownik podstawy.

4. Analiza znaczeń kontekstowych

Formant ros. *-овый*, pol. *-owy*, mac. *-ов* jest niewyspecjalizowany formalnie, a derywaty tworzone są od zróżnicowanych semantycznie podstaw słowotwórczych. Przymiotniki z tym formantem zarówno w języku rosyjskim, jak i polskim występują we wszystkich relacjach semantycznych. Na tym tle odstaje język macedoński, którego zakres ról znaczeniowych ograniczony jest przede wszystkim produktywnością samego formantu we współczesnym języku macedońskim.

4.1. Użycia subiektywne

Rzeczownik podstawy nazywa subiekt, a rzeczownik określany:

a) czynność, proces lub stan, np.

ros. ансамблевое пение 'śpiew zespołu', грибковые заболевания 'choroby wywołane przez grzyby', громовой удар 'uderzenie gromu', мозговая деятельность 'mózg działa', пневмококковая пневмония 'zapalenie płuc wywołane przez pneumokoki',

pol. choroby wirusowe 'choroby wywołane przez wirusy', wykonanie zespołowe, operacja wojskowa 'operacja przeprowadzona przez wojsko', syzyfowa praca 'praca Syzyfa',

mac. петлова песна 'pieśń koguta', свекров преговор 'przeestroga udzielona przez teścia', срцево отчукување 'bicie serca'.

b) obiekt lub rezultat czynności, np.

ros. писцовые книги 'księgi stworzone przez pisarza', червяковые следы 'ślady pozostawione przez robaki', ветровая энергия 'energia wytworzona przez wiatr',

pol. losiowe ślady 'ślady zostawione przez łosia', muzyka orkiestrowa 'muzyka wykonywana przez orkiestrę', dziadkowa rada 'rada udzielona przez dziadka',

mac. pajakова мрежа 'pajęczyna zrobiona przez pająka',

c) miejsce przy niewyrażonym predykanie, np.

ros. васильковое поле 'pole, na którym rosną chabry', ромашковый луг 'łąka, na której rosną rumianki', цитрусовые плантации 'na których rosną cytrusy',

pol. rzepakowe pole 'pole, na którym rośnie rzepak', czereśniowy sad 'w którym rosną czereśnie', bananowe plantacje,

mac. палмова градина 'ogród, w którym rosną palmy', памуково поле, управителовата канцеларија 'w której pracuje dyrektor'.

W pojedynczych kolokacjach rzeczownik określany oznacza czas czynności, np. pol. okres płodowy, lub cechę, np. mac. магнезиумов сјај, човекова природа. W charakterze podstaw słowotwórczych występują przeważnie rzeczowniki ożywione (nazwy osobowe oraz nazwy zwierząt) oraz nazwy części ciała i roślin.

4.2. Użycia obiektowe

Rzeczownik podstawy nazywa obiekt (lub rezultat czynności), a rzeczownik określany nazywa:

a) czynność, proces lub stan, np.

ros. *белковый обмен* 'wymiana, której podlegają białka', *малахитовая добыча* 'wydobycie malachitu', *вещевая лотерея* 'loteria, na której można wygrać fanty', *платьевые выкройки* 'wykroje sukienek',

pol. *wymiana towarowa* 'wymiana, której podlegają towary', *wypadek samochodowy* 'któremu uległ samochód', *reforma podatkowa* 'reforma, której podlegają podatki', *połów śledziowy* 'połów śledzi',
mac. *маслинови насади* 'rozsady oliwek',

b) subiekt przy niewyrażonym predykanie, np.

ros. *смычковый квартет* 'który gra na instrumentach smyczkowych',

pol. *reżyser filmowy* 'który reżyseruje filmy', *sprzedawca sklepowy* 'który pracuje w sklepie', *kierowca samochodowy* 'który prowadzi samochód',

mac. *цезов оркестар* 'orkiestra, która gra jazz',

c) miejsce przy niewyrażonym predykanie, np.

ros. *форелевое прудовое хозяйство* 'w którym hodowane są pstrągi', *меховой магазин* 'sklep, w którym sprzedawane są futra', *парусиновая фабрика* 'fabryka, w której produkuje się płótna żaglowe',

pol. *salon meblowy* 'w którym sprzedawane są meble', *biuro transportowe* 'zajmujące się transportem', *sklep rowerowy* 'w którym sprzedawane są rowery', *agencja ubezpieczeniowa* 'która zajmuje się ubezpieczeniami', *silos zbożowy* 'w którym przechowuje się zboże', *hala sportowa* 'w której uprawia się sport'.

Użycia obiektowe są nieliczne w materiale języka macedońskiego.

4.3. Użycia posesywne

Rzeczownik podstawy nazywa posiadacza, a rzeczownik określany obiekt posiadania, przy czym w charakterze podstawy słowotwórczej przeważnie występują rzeczowniki osobowe, a także collectiva i nazwy organizacji oraz instytucji. W charakterze rzeczownika określanego często

występują także nazwy miejsc.

ros. *малышковое пальто* 'palto należące do małego chłopca', *писцовые книги* 'księgi należące do pisarza'³⁸,

pol. *majątek państwowy* 'należący do państwa', *budynek klubowy* 'będący własnością klubu', *ojcowa ziemia* 'należąca do ojca',

mac. *кметова куќа* 'dom burmistrza', *кнежеви слуги* 'służący księcia', *мајсторов алат* 'narzędzie rzemieślnika', *самарциново магаре* 'osioł należący do siodlarza',

Rzeczownik określany ma najczęściej znaczenie przedmiotowe, jednak nie jest to reguła, por. mac. *мажовото презиме*. Użycia posesywne przymiotników z formantem *-ов* są bardzo liczne zwłaszcza w języku macedońskim, gdyż sufiks ten regularnie dołącza do podstaw o znaczeniu osobowym. Omawiany formant należy do niewyspecjalizowanych semantycznie, co oznacza, że większość znaczeń konkretyzuje się w danym kontekście rzeczownikowym. Jednak w przypadku języka macedońskiego części przymiotników na *-ов* można przypisać znaczenie posesywne (K. Конески 2003: 94, Велева 2006: 181). Ponieważ w języku rosyjskim oraz polskim rzeczowniki osobowe z zasady nie łączą się z omawianym sufiksem, to derywaty utworzone za jego pomocą rzadko występują w funkcji dzierżawczej. Dużo częstsze są tzw. użycia pseudoposesywne (GWJP 1998: 486), gdy derywaty utworzone są od nazw zwierząt, np.

ros. *хорьковая нора* 'nora należąca do tchórza', *ужовое гнездо* 'gniazdo należące do węża', *улитковая раковина*, *гаршнеповое гнездо*, *поползневое гнездо*, *сурковая нора*,

pol. *wężowe gniazdo* 'gniazdo należące do węża', *popielicowa nora* 'nora należąca do popielicy', *bobrowa żeremia*,

mac. *јастребово гнездо* 'gniazdo jastrzębia', *пеликанов плен*, *штрково гнездо*, *рисов брлог*.

4.4. Użycia instrumentowe

a) Rzeczownik określany nazywa czynność, a rzeczownik podstawy środek tej czynności. Wśród podstawowych rzeczowników można wyodrębnić nazwy narzędzi, urządzeń i pojazdów, np.

ros. *бомбовая атака* 'atak dokonany przy użyciu bomby', *комбайновая уборка зерновых* 'zbiór zboża za pomocą kombajnu',

pol. *analiza mikroskopowa* 'analiza za pomocą mikroskopu', *тлумачение машинowe* 'tłumaczenie przy użyciu maszyny', *depilacja laserowa* 'depilacja za pomocą lasera', *поłączenie światłowodowe* 'połączenie za pomocą światłowodu', *прzewozy kolejowe*, *wycieczka autokarowa*, *rajdy*

38

Neutralizacja opozycji semantyczne 'księgi napisane przez pisarza' (SUB).

samochodowe, loty czarterowe,

Relacja tego typu szczególnie licznie reprezentowana jest w materiale języka polskiego. W charakterze podstaw występują także nazwy preparatów i substancji, np.

ros. *фосгеновое отравление* 'zatrucie przez fosgeny', *кокаиновый наркотизм* 'narkoza przy pomocy kokainy', *танниновая протрава,*

pol. *kuracja antybiotykowa* 'kuracja za pomocą antybiotyków', *kuracja witaminowa, oprysk azotowy, cynkowanie ogniowe.*

b) Rzeczownik określany nazywa obiekt lub rezultat czynności przy niewyrażonym predykanie, np.

ros. *ципковый музыкальный инструмент* 'instrument, na którym gra się za pomocą smyczka', *звездные соединения в деревянных конструкциях* 'łączenia przy pomocy gwoździ', *ножевая рана* 'rana zadana za pomocą noża', *пультовое устройство* 'urządzenie obsługiwane pilotem',

pol. *instrumenty klawiszowe* 'instrumenty, na których gra się za pomocą klawiszy', *haft szydełkowy* 'haft wykonany przy pomocy szydełka', *grzejnik olejowy, lampka karbidowa, kuchenka gazowa.*

Macedońskie przymiotniki z formantem *-ов* nie występują w funkcji instrumentowej.

4.5. Użycia materiałowe

Rzeczownik podstawy nazywa materiał, a rzeczownik określany wykonany z niego wytwór. Podstawy słowotwórcze nazywają:

a) materiały i tkaniny, np.

ros. *цигейковая шапка* 'czapka zrobiona z futra', *асфальтовые тротуары* 'chodnik z asfaltu', *жаккардовый ковёр* 'dywan z żakardu', *мозаичный стол* 'stół z mozaiki', *ракушечниковые плиты, вуалевая блузка,*

pol. *atłasowa sukienka* 'sukienka uszyta z atłasu', *satynowa pościel* 'pościel z satyny', *moherowy beret* 'beret z moheru', *tekturowe pudełko* 'pudełko z tektury', *kamionkowa miska, betonowa donica, gumowa piłka, terakotowe płytki, lastrykowy nagrobek.*

b) minerały, kamienie szlachetne, metale, np.

ros. *агатова ваза* 'waza zrobiona z agatu', *аквамариновые серьги* 'kolczyki z akwamarynu', *алюминиевые ложки* 'łyżki z aluminium', *бирюзовое кольцо, бронзовый бюст, хризоберилловое ожерелье,*

pol. *kobaltowy naszyjnik* 'naszyjnik z kobaltu', *платиновая бижутерия* 'biżuteria z platyny', *рубиновые*

kolczyki, marmurowe podłogi, gipsowa sztukateria, kryształowa karafka, diamentowy diadem,
mac. *порти челикови* 'drzwi ze stali', *мерџанов ђердан* 'naszyjnik z korali'.

c) rośliny, najczęściej warzywa i owoce, np.

ros. *абрикосовое варенье* 'dżem z moreli', *буковый паркет* 'parkiet z drewna bukowego', *ивовая корзина* 'kosz z drewna wierzbowego', *фасолевый суп* 'zupa z fasoli',

pol. *dębowy stół* 'stół z drewna dębowego', *jesionowe drzwi* 'drzwi z drewna jesionowego', *dżem truskawkowy, sos pomidorowy, zupa ogórkowa, powidła śliwkowe,*

mac. *конопов конец* 'włóczka z konopi', *орехова врата* 'drzwi z drewna orzechowego', *трнов венец, портокалов џем.*

d) nazwy zwierząt, np.

ros. *хариусовая уха* 'zupa z lipieni', *барашиковый воротник* 'kołnierz z baraniego futra',

pol. *gulasz wołowy* 'gulasz z wołowiny', *rosół drobiowy* 'rosół z drobiu', *zupa łososiowa* 'zupa z łososia', *futro karakulowe* 'futro z karakuła',

mac. *ракова салата* 'sałatka z raków'.

Relacja ta jest poświadczona licznymi przykładami w każdym z języków, ponieważ omawiany formant regularnie łączy się z nazwami materiałowymi.

4.6. Użycia wskazujące na wytwór

Relacja ta jest odwrotna do omówionej wyżej i mają one charakter odwracalny, np. *gulasz wołowy* – *wołowina gulaszowa*. Rzeczownik podstawy nazywa wytwór, a rzeczownik określany materiał, z którego jest wykonany, np.

ros. *бельевые ткани* 'tkanina przeznaczona na bieliznę', *бортевая сосна* 'sosna przeznaczona na barć', *борщовый набор* 'zestaw (warzyw) na barszcz', *шарикоподшипниковая сталь* 'stal przeznaczona do produkcji łożysk', *юртовый войлок* 'wojłok przeznaczony do uszycia jurty', *ламповое стекло* 'szkło do produkcji lamp', *гильзовая латунь*,

pol. *плитки подłogowe* 'płytki przeznaczone na podłogę', *дерево мебели* 'drewno do produkcji mebli', *owoce конфитуровые* 'owoce przeznaczone na konfitury', *мясо розолове, плиты ходниковые, тканьина sukienkowa, płótno żagłowe.*

Przymiotników w tej funkcji nie odnotowano w materiale języka macedońskiego.

4.7. Użycia genetyczne

Użycia genetyczne wskazują na relację pochodzenia. Rzeczownik podstawy nazywa przedmiot, od którego pochodzi desygnat rzeczownika określanego. Relacja ta reprezentowana jest przez dwie grupy derywatów:

a) przymiotniki oparte na nazwach roślin, np.

ros. *анисовое масло* 'olejek pozyskany, pochodzący z anyżu', *бергамотовое масло* 'olejek z bergamotki', *ячневая крупа* 'kasza jęczmienna', *эвкалиптовое масло* 'olejek z eukaliptusa', *хвощовый торф* 'torf powstały ze skrzypu', *гваяловый сок*, *финиковая мука*,

pol. *сок трuskawkowy* 'sok z truskawek', *кrople валерианowe* 'uzyskane z waleriany', *olejek lawendowy*, *olej rzepakowy*, *kasza orkiszowa*, *сukier trzcинowy*,

mac. *јагодов сок* 'sok z jagód', *малинов сок*, *маслиново масло*, *оризова каша*, *рицинусово масло*, *сончогледово масло*.

b) przymiotniki oparte na nazwach zwierząt, np.

ros. *бегемотовая кожа* 'skóra z hipopotama', *буйволовоe мясо* 'mięso z bawołu', *выдровый мех* 'futro pozyskane z wydry', *ирбисовая шкура*, *голомянковский жир*, *тресковский жир*, *палтусовое мясо*,

pol. *łososiowy kawior* 'kawior pochodzący od łososia', *tran dorszowy* 'pozyskany z dorsza', *mięso wołowe*,

mac. *слонова кожа* 'skóra ze słonia', *фазанови пердуви* 'pierze bażanta', *ракови јајца*.

4.8. Użycia syngulatywne (wskazujące na element zbioru)

Relacja wskazująca na element zbioru zachodzi, gdy rzeczownik określany jest nazwą zbiorową. Kontekst rzeczownikowy oznacza skupisko tego, co nazywa podstawa słowotwórcza. Przymiotniki motywują się nazwami:

a) roślin, np.

ros. *дубовая роуца* 'zagajnik złożony z dębów', *черешневый сад* 'sad złożony z czereśniowych drzew', *чинаровый лес* 'las złożony z platanów', *флёрдоранжевый букет* 'bukiet z kwiatów pomarańczy', *тисовая роуца* 'zagajnik z cisów',

pol. *бór sosnowy* 'bór złożony z sosen', *wiśniowy сад* 'sad z wiśniowych drzew', *malinowy zagajnik* 'zagajnik z krzewów malin', *las dębowy* 'las z dębów', *wieniec laurowy* 'wieniec z liści lauru',

мас. *трепетликова шума* 'las złożony z topoli', *зеленчукова градина* 'ogród z warzyw', *кленов парк* 'park z klonów'.

W większości tego typu połączeń zachodzi neutralizacja opozycji semantycznej, np. *las świerkowy* 1) 'las składający się ze świerków' (SING) 2) 'las, w którym rosną świerki' (SUB).

b) zwierząt, które w analizowanym materiale są znacznie rzadsze³⁹, np.

ros. *зубровое стадо* 'stado złożone z żubrów', *слоновые стада* 'stada złożone ze słoni',

pol. *śledziowa ławica* 'ławica śledzi', *łosiowe стадо* 'stado łosi',

мас. *слоново стадо* 'stado łosi', *штрков булук* 'stado bocianów'.

Pojedynczo występują także relacje, w których rzeczownik podstawy nazywa osobę, np. ros. *малышковая группа* 'grupa składająca się z chłopców', мас. *поетова организација* 'organizacja składająca się z poetów'. Niekiedy w użyciu syngulatywnym występują przymiotniki motywowane innymi nazwami konkretnymi, np. *зола węglowe*, przy czym nie są reprezentowane licznie.

4.9. Użycia wskazujące na całość w relacji do części

Rzeczownik podstawy nazywa całość, a rzeczownik określany jej część, zgodnie z parafrazą 'N_{okr} jest częścią N_{podst}'. W charakterze rzeczowników podstawy występują:

a) nazwy urządzeń i pojazdów, np.

ros. *часовой механизм* 'mechanizm, który jest częścią zegarka', *часовые стрелки*, *комбайновый агрегат* 'który jest częścią kombajnu',

pol. *гłośник магнетофоновы* 'głośnik, który jest częścią magnetofonu', *окular микроскоповы*, 'okular, który jest częścią mikroskopu', *кадлуб самолетовы* 'który jest częścią samolotu', *silnik samochodовы*, *багажник роторовы*, *мышь компьютеровы* 'która jest częścią zestawu komputerowego'.

b) nazwy przedmiotów, np.

ros. *мостовые опоры* 'podpory, które są częścią mostu', *зонтовая ручка* 'rączka parasola', *ранцевые ремни* 'ramiączka, które są częścią plecaka', *ножевое остриё* 'ostrze, które jest częścią noża', *очковые стёкла* 'szkła, które są częścią okularów', *сейфовый замок с секретом*

pol. *struna gitarовы* 'która jest częścią gitary', *klawisz фортепиановы* 'który jest częścią fortepianu', *ноги столовы* 'które są częścią stołu', *гайки мебельовы* 'które są częścią mebla', *окладка книжковы*

39 Przymiotniki z omawianym formantem sufiksalnym seryjnie motywują się przez nazwy roślin, natomiast nazwy zwierząt w charakterze podstaw są dużo rzadsze.

'która jest częścią okładki', *plyta nagrobkowa* 'która jest częścią nagrobka'.

c) nazwy części ciała, np.

ros. *лицевые мышцы* 'mięśnie, które są częścią twarzy', *локтевой сустав* 'staw, który jest częścią łokcia',

pol. *mięśnie językowe* 'mięśnie językowe', *komora sercowa* 'komora, która jest częścią serca', *staw biodrowy* 'staw, który jest częścią biodra', *nerw zębowy*, *mięśnie udowe*, *blona komórkowa*, *półkule mózgowie*.

mac. *срцева преткомора* 'przedsionek serca',

d) nazwy roślin, wówczas rzeczownik określany nazywa ich części, np.

ros. *акациевые лепестки* 'płatki, które są częścią (kwiatów) akacji', *бальзаминовые цветки* 'kwiatki, które są częścią niecierpka', *берёзовые ветви* 'gałęzie brzozy', *валериановый корень* 'korzeń waleriany', *вишнёвая косточка*, *вязовая кора*, *желудёвая скорлупа*,

pol. *pestka brzoskwiniowa* 'będąca częścią brzoskwini', *czereśniowy ogonek* 'ogonek, który jest częścią czereśni', *kora brzozowa* 'będąca częścią brzozy', *kwiatowe pręciki* 'będące częścią kwiatu',

mac. *jabолков цвет* 'kwiat jabłoni', *яворов лист* 'liść jaworu', *јасикови гранки* 'gałęzie topoli', *јачменови класчиња*, *јоргованови грмушки*, *какаово зрно*, *копиденов цвет*, *кринов цвет*, *лаворов лист* itd.

Użycia tego typu są bardzo liczne, ponieważ omawiany formant jest podstawowym wykładnikiem derywacji przymiotników od nazw roślin w każdym z trzech języków (Stryszewska 2019: 391, 395, 398).

e) nazwy części garderoby, np.

ros. *бельевая пуговица* 'guzik od bielizny, będący jej częścią', *рубашечные запонки* 'spinki do koszuli', *мундирные пуговицы* 'guziki, które są częścią munduru',

pol. *koszulowy kołnierzyk*, *spodnie garniturowe* 'będące jedną częścią garnituru', *dekolt sukienkowy*,

f) nazwy budynków i pomieszczeń, np.

ros. *храмовые купола* 'kopyły, które są częścią świątyni', *фортовые казематы* 'lochy, które są częścią fortu', *тайниковая дверь* 'drzwi od skrytki',

pol. *komnata pałacowa* 'będąca częścią pałacu', *peron dworcowy* 'będący częścią dworca'⁴⁰.

40 Proponuję alternatywną interpretację wskazującą na całość w relacji do części. W podanych przykładach przymiotniki od nazw miejsc sugerują relację lokatywną, np. *zamkowe lochy* to także 'lochy znajdujące się w zamku'.

g) rzeczowniki ożywione, np.

ros. *изюбровые рога* 'rogi będące częścią jelenia', *шевретовый задник*, *тигровый глаз*, *моллюсковые раковины*, *нарваловый бивень*,
mac. *крвникова рака* 'reka będąca częścią mordercy', *лебедови крилја* 'skrzydło łabędzia',
мајмунов опаш, *слонова коска*, *соколов клун*, *сомови мустаќи*, *татовата рака*⁴¹

4.10. Użycia partytywne (wskazujące na część w relacji do całości)

Rzeczownik określany wskazuje na całość, której częścią jest rzeczownik podstawy. W charakterze podstaw słowotwórczych występują:

a) nazwy pierwiastków i substancji, np.

ros. *бариевые соли* 'sole zawierające bar', *бромовые препараты* 'zawierające brom',
вольфрамовая соль 'zawierająca wolfram', *шеллаковый раствор*, *циановая кислота*, *иловая вода*,

pol. *nawozy azotowe* 'zawierające azot', *suplementy witaminowe* 'zawierające witaminy', *chmura ołowiowa* 'zawierająca ołów', *kwask chlorowodorowy*, *kwasy tłuszczowe*, *woda bromowa*, *krem lipidowy*,

mac. *цинков оксид* 'tlenek zawierający cynk', *кальциумов фосфат* 'zawierający wapń', *радиумова руда* 'składająca się z radu', *шекерова вода*.

b) nazwy innych przedmiotów, np.

ros. *актовые книги* 'księgi zawierające akty', *бассейновая больница* 'w której jest basen',
шариковый подшипник 'którego częścią są kulki', *чековая книжка*, *зубовая борона*,

pol. *instrument klawiszowy*, *materac sprężynowy* 'który ma sprężyny', *будынек pięтровы* 'który ma piętra', *клатка schodowa* 'w której są schody',

Pojedynczymi przykładami poświadczono są w tej funkcji przymiotniki od nazw zwierząt, np. ros. *хрящевые рыбы* 'które zawierają ości'.

4.11. Użycia charakterystyczne konkretne

Rzeczownik podstawy jest desygnatem tego, co wyróżnia desygnat rzeczownika

41 Tutaj także mamy do czynienia z neutralizacją opozycji semantycznej, np. *слонова коска* 1) 'kość będąca częścią słonia' (TOT) 2) 'kość pozyskana ze słonia' (GEN).

określanego, np.

ros. *ледовая дорога* 'droga pokryta lodem', *участковый характер распределения рудных минералов в жиле*, *участковое хозяйство* 'gospodarstwo złożone z działek', *грозовое лето* 'lato, które charakteryzuje się burzami', *фиордовый берег* 'brzeg, który charakteryzują fiordy', *форелевый пруд* 'w którym hodowane są pstrągi', *типчаковый степь*, *трапповые породы*, *злаковые растения*,
pol. *materac sprężynowy*,
mac. *коренови растенијата* 'które mają korzeń'.

Relacja ta w języku polskim i macedońskim reprezentowana jest pojedynczymi przykładami.

4.12. Użycia charakterystyczne abstrakcyjne

Rzeczownik podstawy nazywa cechą rzeczownika określanego. Warunkiem zachodzenia tej relacji jest abstrakcyjne znaczenie rzeczownika podstawowego. Przymiotniki motywują się przede wszystkim przez nazwy jednostek miary, np.

ros. *литровый термос* 'termos o pojemności litra', *метровая ширина ткани* 'tkanina o szerokości metra', *сантиметровый слой льда* 'warstwa lodu grubości centymetra',

pol. *kilometrowy odcinek drogi*, *litrowy kufel*, *banknot dolarowy*,

W materiale języka polskiego w omawianej funkcji występują przymiotniki motywowane nazwami uczuć i cech, np. *honorowy człowiek* 'który odznacza się honorem', *uczuciowa dziewczyna* 'którą wyróżnia uczuciowość'. W charakterze podstaw mogą pojawić się także nazwy chorób, np. *раковый больной*.

4.13. Użycia symilatywne

Rzeczownik motywujący stanowi podstawę porównania, a rzeczownik określany jest w tej relacji członem porównywanym. Rzeczownik podstawy nazywa:

a) rośliny, np.

ros. *абрикосовый костюм* 'w kolorze moreli', *дубовый стиль* 'ciężki, toporny', *помидоровый румянец* 'w kolorze pomidora',

pol. *brzoskwiniowa cera* 'w kolorze brzoskwini', *limonkowy sweter* 'w kolorze limonki', *каштановые волосы* 'ciemnobrązowe',

мас. *портокалова блуза* 'w kolorze pomarańczu', *розова постелнина* 'w kolorze róży',

b) minerały, np.

ros. *сапфировая глубь небес* 'w kolorze szafiru', *перловый блеск* 'taki, jak perły', *рубиновые звёзды Кремля* 'w kolorze rubinu',

pol. *шмарagdowe oczy* 'w kolorze szmaragdu', *диamentowy połыск*, *мармурова twarz* 'zastygła, nieruchoma', *крыształова uczciwość*.

Rzadziej derywaty tworzone są od nazw zwierząt, np. pol. *łososiowa bluzka*, мас. *орлов нос*, *соколово око* oraz innych rzeczowników o znaczeniu przedmiotowym, np. ros. *бомжовый вид*, *цилиндровые крышки* 'w kształcie cylindrów', *гнездовой принцип расположения слов* 'taki, jak gniazdo', *пластилиновая гибкость акробата*.

4.14. Użycia zakresowe

Przymiotniki w tej funkcji zawężają zakres rzeczownika określanego. W podanych przykładach pełnią one funkcję nazywającą (Nagórko 1987: 57-62, GWJP 1998: 490). Rzeczowniki podstawy omawianych derywatów są przeważnie konkretne. Należą do nich nazwy roślin oraz wszelkie nazwy materiałowe, np.

ros. *абрикосовое дерево* 'to drzewo to morela', *бериллиевый минерал* 'ten minerał to beryl', *болоньевая ткань* 'ta tkanina to bolonia'

pol. *drzewo jaworowe* 'to drzewo to jawor', *tkanina atlasowa* 'ta tkanina to atlas', *skała granitowa* 'ta skała to granit', *drewno bukowe* 'to drewno to buk'.

Użycia tego typu są bardzo liczne w materiale języka rosyjskiego i polskiego, w materiale macedońskim zaś za liczne można uznać jedynie relacje tworzone od nazw botanicznych, np. *јаворово дрво* 'to drzewo to jawor', *кокосова палма*, *кедрово дрво*.

Pozostałe podstawy słowotwórcze tej klasy są zróżnicowane semantycznie, np.

ros. *базовый лагерь альпинистов* 'ten obóz to baza', *баритоновый голос* 'ten głos to baryton', *травниковая книга* 'ta książka to zielnik', *мастеровой человек*, *леденцовая конфета*, *комбинезоновый костюм*,

pol. *штормова погода* 'ta pogoda to sztorm', *менингококковые бактерии* 'te bakterie to meningokoki', *стан заваловы* 'zawał', *терены степове*, *choroba nowotworowa*,

мас. *јасникова ноќ*.

4.15. Użycia limitujące

Relacja ta ma funkcję nominatywną i zawęża zakres znaczenia rzeczownika określanego. Poświadczona jest nielicznymi przykładami, np. ros. *альтовый ключ, волновая теория света*, pol. *badania naukowe, zakłady przemysłowe*, mac. *рентгенов аппарат*.

4.16. Użycia lokatywne

Rzeczownik podstawy nazywa miejsce lub kierunek, a rzeczownik określany:

a) czynność (lub zjawisko), np.

ros. *бассейновые испытания* 'próby w basenie', *штольневые разработки, лобовая атака, доковый ремонт* 'remont w doku'⁴²,

pol. *chów klatkowy* 'chów w klatce', *roboty drogowe* 'roboty na drodze', *barowe rozmowy* 'rozmowy w barze', *przyjęcie ogrodowe, lotniskowy chaos*,

b) lokalizowany przedmiot, np.

ros. *береговые посёлки* 'znajdujące się na brzegu', *боковой карман* 'kieszka znajdująca się z boku, na boku', *шельфовые острова* 'znajdujące się w obrębie szelfu', *домовая мышь, ручьевая форель, норовой зверь*,

pol. *zwierzę domowe* 'hodowane w domu', *pies podwórkowy* 'trzymany na podwórku', *łąkowa ścieżka* 'znajdująca się na łące', *roślinność stepowa* 'rosnąca na stepie', *komnata pałacowa, rośliny pokojowe*,

mac. *фронтowa линија* 'linia znajdująca się na froncie'.

4.17. Użycia temporalne

Rzeczownik podstawy nazywa odcinek czasu, a rzeczownik określany:

a) czynność lub zjawisko atmosferyczne charakterystyczne dla tego czasu, np.

ros. *четверговая встреча* 'spotkanie w czwartek',

pol. *czerwcowe upały* 'upały w czerwcu', *majowa pogoda* 'pogoda w maju', *zimowe mrozy* 'mrozy w zimie', *popołudniowa przechadzka* 'przechadzka popołudniem', *weekendowy zjazd* 'zjazd w weekend', *czwartkowe obiady* 'obiady w czwartki', *poniedziałkowa premiera*,

---

42

Lub: 'remont doku, któremu podlega dok' (OB).

b) obiekt sytuowany w czasie, np.

pol. *marcowe niebo* 'niebo w marcu', *zimowe opony* 'przeznaczone do używania w zimie', *makijaż wieczorowy* 'przeznaczony na wieczór', *sylwestrowe menu* 'menu na noc sylwestrową'.

Rzeczownik podstawy może też określać wiek przedmiotu lub czas trwania czynności, np. ros.

вековой дуб 'dąb, który jest wiekowy, liczy kilka wieków', *годовой доход* 'dochód uzyskany w ciągu roku', pol. *sekundowy namysł*,

W niektórych użyciach temporalnych zarówno rzeczownik podstawy, jak i rzeczownik określany nazywają odcinek czasu. Wówczas desygnat rzeczownika określanego to wycinek czasu desygnatu rzeczownika podstawy, np. *noc styczniowa* 'noc w styczniu', *piątkowy wieczór* 'wieczór w piątek'. W użyciach tych występuje neutralizacja opozycji semantycznej 'noc, która jest częścią stycznia', 'wieczór, który jest częścią piątku' (TOT).

W materiale języka macedońskiego nie występują przymiotniki w funkcji temporalnej, natomiast w języku rosyjskim są bardzo nieliczne.

4.18. Przymiotniki czynnościowe

Podstawa przymiotnika nazywa czynność, proces lub stan, a rzeczownik określaný nazywa:

a) subiekt czynności, np.

ros. *виноторговые заведения* 'które zajmują się handlem winoroślą', *смотровая комиссия* 'komisja, która dokonuje obserwacji czegoś',

pol. *brygada szturmowa* 'przeprowadzająca szturm', *artysta happeningowy* 'który przeprowadza happeningi', *drużyna hokejowa* 'która gra w hokeja', *grupa uderzeniowa* 'która przeprowadza uderzenie', *grupa abordażowa* 'dokonująca abordażu',

b) obiekt lub rezultat, np.

ros. *меновая единица* 'jednostka, która podlega wymianie',

pol. *towary eksportowe* 'które są przeznaczone na eksport', *rampa najazdowa*, produkt wyprzedażowy 'który podlega wyprzedaży',

c) instrument, np.

ros. *сбросовое устройство* 'urządzenie służące do zrzutu', *виндсёрфинговый снаряд* 'sprzęt do

uprawiania windurfringu', *допинговые средства* 'środki, które służą dopingowi', *ездовая лошадь* 'koń przeznaczony do jazdy',

pol. *samolot pościgowy* 'który służy do pościgu', *призряд тренировочный*, *стрój купельный*, *дрzwi wejściowe* 'służące do wejścia', *призряд помiarowy* 'którym dokonuje się pomiaru', *автомобиль выезда* 'którym jeździ się na wycieczki', *фортепиан концертный* 'przeznaczony do grania koncertów', *мяч футбольный* 'przeznaczona do gry w futbol'⁴³, *обувь беговая* 'do biegania', *ванна купельная* 'do kąpieli'⁴⁴.

d) miejsce, np.

ros. *детская игровая площадка* 'plac do zabaw', *танцевальный зал* 'miejsce przeznaczone do tańczenia', *прыжковый сектор стадиона* 'miejsce przeznaczone do skakania', *смотревая площадка* 'miejsce, z którego się obserwuje',

pol. *сала концертная* 'w której odbywają się koncerty', *кабинет лечебный* 'w którym przeprowadza się zabiegi', *трек выезда* 'na którym odbywają się wyścigi', *галерея торговая* 'w której odbywa się handel', *пункт продаж* 'w którym się sprzedaje', *сала банкетная*

e) czas, np.

ros. *рейсовое время* 'czas, w którym odbywa się rejs', *деловое время* 'czas przeznaczony na pracę',
pol. *окрес лęgowый* 'okres trwania lęgu', *пора дождливая* 'kiedy pada deszcz', *окрес годовый* 'czas godów', *сезон грильовый* 'podczas którego organizuje się grille',

g) przeznaczenie, np.

ros. *пинг-понговый стол* 'przeznaczony do gry w ping-ponga',

2. Rzeczownik podstawy i rzeczownik określany wskazują na czynności, procesy i stany.

Rzeczownik podstawy nazywa:

a) cel drugiej czynności, np.

ros. *стартовый сигнал* 'sygnał do startu',

pol. *миссия покаянная* 'w celu zapewnienia pokoju', *разговор разводный* 'której celem jest uzyskanie rozvodu', *процесс торговый* 'proces, którego celem jest przetarg',

43 To specyficzne użycie pokrywa się częściowo z użyciem, w którym rzeczownik określany pełni funkcję argumentu przeznaczenia, por. *мяч футбольный* 'która jest przeznaczona do gry w piłkę'.

44 Ten specyficzny podtyp relacji czynnościowej często odwracalny jest z relacją instrumentową, por. *фортепиан концертный* (CZYN) – *концерт фортепиановый* (INSTR) itd.

b) przyczynę, np.

ros. *болевое ощущение* 'odczuwane w wyniku bólu', *родовые муки* 'cierpienia wywołane przez poród',

pol. *zmiany próchnicowe* 'powstałe w wyniku próchnicy', *zniszczenia nawalnicowe* 'spowodowane przez nawalnicę', *gorączka połogowa* 'wywołana przez połóg', *objawy chorobowe* 'wywołane przez chorobę', dolegliwości

d) sposób, np.

ros. *вахтовый метод работы* 'praca na zmianę', *штурмовая атака* 'atak poprzez szturm', *дриблинговый проход* 'przejście dryblingiem', *флюсовая резка стали* 'cięcie stali pod wpływem przepływu', *меновая торговля* 'handel przez wymianę', *спиннинговый лов*,

pol. *wycieczka objazdowa*, *łęki napadowe* 'gwałtowne, nagłe', *spacerowy chód* 'w tempie spacerowym',

e) podstawę porównania, np.

ros. *боевая девчонка* 'nastawiona bojowo, energiczna', *маршевый ритм* 'jak w marszu' *шаховое положение* 'niekorzystne, jak w szachach',

pol. *krok defiladowy* 'taki jak na defiladzie',

e) rezultat, np.

ros. *стрессовый фактор* 'wywołujący stres'

Relacja ta nie zachodzi w przypadku macedońskich przymiotników z formantem -ов/-ев. Jak widać na zaprezentowanym materiale, zarówno w języku polskim i rosyjskim reprezentowana jest licznymi podtypami. Jednak w przypadku języka rosyjskiego część użyć występuje pojedynczo, co wynika z tego, że nazwy czynności niezbyt często motywują przymiotniki z formatem -овый. Opisany materiał nie odzwierciedla zatem dysproporcji w liczbie przykładów.

W poniższej tabeli przedstawiono zakres użyć kontekstowych przymiotników odrzeczownikowych z omawianym formantem w każdym z trzech języków.

Tabela 2. Repertuar ról znaczeniowych derywatów z formantem ros. *-овый*, pol. *-owy*, mac. *-ов*.

	język rosyjski	język polski	język macedoński
subiektywne	x	x	x
obiektywne	x	x	x
posesywne	x	x	x
instrumentowe	x	x	-
materiałowe	x	x	x
rezultatywne	x	x	-
genetyczne	x	x	x
syngulatywne	x	x	x
całość do części	x	x	x
partytywne	x	x	x
charakterystyczne konkretne	x	(wyjątek)	(wyjątek)
charakterystyczne abstrakcyjne	x	x	-
symilatywne	x	x	x
zakresowe	x	x	x
limitujące	(nieliczne)	(nieliczne)	(wyjątek)
lokatywne	x	x	(wyjątek)
temporalne	(nieliczne)	x	-
czynnościowe	(nieliczne)	x	-

Choć przymiotniki w materiale języka rosyjskiego i polskiego komunikują wszystkie znaczenia, które zawarte są w powyższym modelu, to część z nich funkcjonuje na zasadzie wyjątków, a część poświadczona jest pojedynczymi przykładami. Ograniczony zakres znaczeń podstaw słowotwórczych (a także niezbyt obszerny materiał) w języku macedońskim ma wyraźny wpływ na liczbę funkcji przymiotników od tych podstaw derywowanych.

ROZDZIAŁ V

Derywaty z formantem ros. *-ский*, pol. *-ski*, mac. *-ски*

Warianty rozszerzone

ros. *-анский (-янский), -ацкий, -ейский, -еский, -ианский, -ийский, -инский (-енский, -ынский), -истический, -ический, -нский, -овский, -ческий*.

pol. *-acki, -ajski, -alski, -ański, -arski, -atycki, -(e)atycki, -eński, -eckie, -ejski, -elski, -erski, -ewski, -ijski(-yjski), -iński(-yński), -oński, -owski, -ycki*.

mac. *-алски, -ански, -арски, -ачки, -ашки, -евски, -енски, -ерски, -ески, -ечки, -ешки, -ински, -иски, -истички, -итански, -ички, -нички, -овски, -олошки, -увачки*.

1. Charakterystyka ogólna derywatów z formantem ros. *-ский*, pol. *-ski*, mac. *-ски*

Przymiotniki z formantem sufiksальnym ros. *-ский*, pol. *-ski*, mac. *-ски* w materiale każdego z analizowanych języków tworzą klasy bardzo liczne. Zarówno w materiale języka rosyjskiego, jak i polskiego jest to druga pod względem liczebności klasa wśród wszystkich przymiotników odrzeczownikowych. W materiale języka macedońskiego zaś przymiotniki z formantem *-ски* są klasą najbardziej liczną i mają znaczną przewagę nad przymiotnikami z formantami *-ен* i *-ов*. Przymiotniki utworzone przy pomocy inwariantnego formantu ros. *-ский*, pol. *-ski*, mac. *-ски* tworzone są w każdym z języków przede wszystkim od nazw osobowych rodzaju męskiego oraz od nazw geograficznych. Wyjątkową produktywność sufiks przejawia zwłaszcza w zakresie tworzenia przymiotników otoponimicznych, których liczba w analizowanym materiale znacząco różni się w zależności od języka. Liczebność poszczególnych klas semantycznych podstawowych rzeczowników przedstawia poniższa tabela:

Tabela 3. Podstawy słotwórcze przymiotników z formantem ros. *-ский*, pol. *-ski*, mac. *-ски*

	język rosyjski	język polski	język macedoński
toponimy	361 (12%)	822 (40%)	887 (24%)
nazwy osobowe	1164 (38%)	994 (48%)	1417 (38%)
pozostałe	1566 (50%)	250 (12%)	1418 (38%)

Różnica w liczbie derywatów od podstawowych nazw geograficznych wynika z różnic w sposobie prezentacji materiału w poszczególnych słownikach, jednak to właśnie omawiany formant

specjalizuje się niemal bezwyjątkowo w tworzeniu przymiotników odtoponimicznych. Nieliczne są przypadki tworzenia derywatów za pomocą innych formantów. W materiale języka polskiego znalazło się kilka wyjątków z sufiksem *-ny*: *Antarktyda* > *antarktyczny*, *Arktyka* > *arktyczny*, *Pacyfik* > *pacyficzny* oraz jeden derywat utworzony za pomocą sufiksu *-any*: *Wisła* > *wiślany*, choć z morfologicznego punktu widzenia mogłyby być utworzone za pomocą sufiksu *-ski*, por. *Tauryda* > *taurydzki*, *Attyka* > *attycki*, *Bałtyk* > *bałtycki*, *Wisła* > *wiślański*. W materiale języka macedońskiego oraz rosyjskiego brak takich przykładów. Poza wymienionymi przypadkami derywacja przymiotników za pomocą formantu ros. *-скиѹ*, pol. *-ski*, mac. *-ски* ma charakter seryjny w omawianych językach.

Dużą część przymiotników z sufiksem ros. *-скиѹ*, pol. *-ski*, mac. *-ски* cechuje dwumotywywność. Może to wpływać na relacje formalne derywatów i podstaw słowotwórczych, a także na dystrybucję formantów rozszerzonych. Regularny charakter ma podwójna motywacja przez kilka typów podstawy słowotwórczych, np. nazwa dziedziny działalności i nazwa wykonawcy czynności (ros. *слесарскиѹ* < *слесарство*, *слесарь*, pol. *rzeźbiarski* < *rzeźbiarstwo*, *rzeźbiarz*, mac. *пчеларски* < *пчеларство*, *пчелар*), nazwa ruchu/ideologii i jej zwolennika (ros. *расистскиѹ* < *расизм*, *расист*, pol. *neonazistowski* < *neonazizm*, *neonazista*, mac. *фашистски* < *фашизам*, *фашист*). Także derywaty utworzone od nazw geograficznych mogą mieć motywację – mogą być utworzone albo od nazwy miejscowej lub nazwy mieszkańca. Nieliczne są przykłady, gdzie możliwa jest tylko jedna podstawa, np. ros. *Литовецѹ* > *литовскиѹ*, pol. *Duńczyk* > *duński*, mac. *Кинез* > *кинески*, gdy podstawą słowotwórczą jest etnonim lub gdy przymiotnik utworzony jest od nazwy miejsca, nie zaś mieszkańca, np. ros. *Москва* > *московскиѹ* (por. *Москвич*), pol. *Gdańsk* > *gdański*, mac. *Скопје* > *скопски*⁴⁵ (Urban 2006: 38, 42; Лопатин, Улуханов 2016: 630; К. Конески 2003: 98).

1.1. Charakterystyka ogólna derywatów z formantem *-скиѹ* w języku rosyjskim

BTSRJа rejestruje łącznie 3090 derywatów z sufiksem *-скиѹ* oraz jego wariantami rozszerzonymi. Większość przymiotników łączy się z formantem prostym (prawie połowa), natomiast formantów złożonych łącznie jest 12. Tylko kilka klas derywatów z formantem rozszerzonym charakteryzuje wysoka liczebność. Są to przede wszystkim przymiotniki z formantem *-ическиѹ*, który tworzy ponad jedną czwartą wszystkich derywatów z inwariantnym sufiksem *-скиѹ* (858). Na dalszych miejscach są derywaty z następującymi formantami:

45 W BTSRJа przymiotniki habitatywne są opisane jako derywaty od etnonimów, co można tłumaczyć po pierwsze bliższą relacją formalną rzeczownika podstawy i derywatu, po drugie – konsekwencją, ponieważ znaczna część przymiotników motywuje się przez nazwy grup etnicznych, które nie mają odpowiednika w postaci toponimu.

- еский (327),
- овский (161),
- ческий (117).

Udział pozostałych sufiksów rozszerzonych w derywacji przymiotników jest znikomy.

O dołączeniu inwariantnego sufiksu *-ский* w języku rosyjskim decyduje kryterium semantyczne (nazwy osobowe i nazwy geograficzne w podstawie) lub kryterium morfologiczne. W języku rosyjskim sufiks *-ский* i jego warianty rozszerzone seryjnie łączą się z nazwami osobowymi. W analizowanym materiale wstępują 1164 przymiotniki od nazw osobowych, co stanowi 38% całego materiału. Podstawy słowotwórcze są reprezentowane przez rzeczowniki o różnej charakterystyce semantycznej, np. nazwy mieszkańców, zawodów, pokrewieństw, członków zgromadzeń i wyznawców religii. Formant *-ский* nie łączy się z nazwami żeńskimi (PG 1980: 281). Rzeczowniki podstawy zakończone są na:

- (ат)ор*: *организатор* > *организаторский*, *боксёр* > *боксёрский*,
- ист*: *журналист* > *журналистский*,
- ер*: *дизайнер* > *дизайнерский*,
- тель*: *зритель* > *зрительский*,
- ец*: *стрелец* > *стрелецкий*,
- ник*: *охотник* > *охотницкий*,
- ик(-щик, чик)*: *мужик* > *мужицкий*,
- ант*: *эмигрант* > *эмигрантский*,
- ар(-арь)*: *корсар* > *корсарский*, *лекарь* > *лекарский*,
- ак*: *морьяк* > *моряцкий*,
- ент*: *абонент* > *абонентский*,
- ач*: *палач* > *палаческий*,
- (ан)ин*: *крестьянин* > *крестьянский*.

Liczebność poszczególnych klas przedstawia poniższa tabela.

Tabela 4. Liczebność poszczególnych klas rzeczowników osobowych z inwariantnym formantem *-ский*.

<i>-(ат)ор</i>	<i>-ист</i>	<i>-ер</i>	<i>-тель</i>	<i>-ец</i>	<i>-ник</i>	<i>-ик</i>	<i>-ант</i>	<i>-ар(-арь)</i>	<i>-ак</i>	<i>-ент</i>	<i>-ач</i>	<i>-(ан)ин</i>
13,5%	9,2%	8,2%	7,4%	7,3%	6,5%	3,7%	3,3%	2,7%	1,9%	1,6%	0,4%	0,3%

Dobór formantu zależy od zakończenia rzeczownika podstawy, przy czym, jak w całym

materiale, dominuje formant prosty. Z formantem prostym *-ский* bez wyjątku łączą się podstawy na *-атор, -тель, -ант, -ар(-арь), -анин*, np. *оператор > операторский, шахтёр > шахтёрский, учитель > учительский, диверсант > диверсантский, столяр > столярский, вратарь > вратарский*. Rzeczowniki na *-ист* przeważnie dołączają sufiks prosty oraz wariant złożony *-ический*, np. *артист > артистический*, wyjątkowo zaś w materiale pojawia się jeden przymiotnik z sufiksem *-овский*: *интурист > интуристовский*. Połowa podstaw na *-ец* łączy się z formantem prostym, a połowa z formantem *-ческий*, np. *единоверец > единоверецкий*, kilka derywatów utworzonych jest za pomocą sufiksu *-овский*, np. *борец > борцовский*. Za derywację od rzeczowników na *-ник* odpowiada przede wszystkim formant *-еский*, np. *художник > художнический*, zaś formant prosty występuje jedynie w kilku przymiotnikach. Rzeczowniki z sufiksem *-ик*, poza sufiksem prostym łączą się zwykle z formantem *-еский*, (podobnie jak w poprzednim przypadku), np. *католик > католический*, jedynym wyjątkiem jest formant *-овский* w formacji *старик > стариковский*. Podstawy na *-ак* łączą się głównie z formantem prostym, a kilka z nich z wariantem *-еский*, np. *земляк > земляцкий, маньяк > маньяческий*. Jeden rzeczownik na *-ер* dołącza wyjątkowo sufiks *-овский*: *кайзер > кайзеровский*, podobnie jak jeden na *-ент* łączy się z formantem *-ческий*: *студент > студенческий*. Natomiast podstawy zakończone na *-ач* (nieliczne) łączą się wyłącznie z formantem *-еский*, np. *палач > палаческий*.

Łączliwość poszczególnych podstaw z wariantami formantu *-ский* ukazuje poniższa tabela. Formanty występujące pojedynczo, a zatem w charakterze wyjątków, zostały ujęte w nawias.

Tabela 5. Łączliwość poszczególnych typów podstaw z wariantem sufiksu *-ский*⁴⁶.

<i>-(ат)ор</i>	<i>-ист</i>	<i>-ер</i>	<i>- тель</i>	<i>-ец</i>	<i>-ник</i>	<i>-ик</i>	<i>-ант</i>	<i>-ар (-арь)</i>	<i>-ак</i>	<i>-ент</i>	<i>-ач</i>	<i>-(ан)ин</i>
<i>-ский</i>	<i>-ский</i> <i>-ический</i> <i>-(овский)</i>	<i>-ский</i> <i>-(овский)</i>	<i>-ский</i>	<i>-ский</i> <i>-ческий</i> <i>-овский</i>	<i>-еский</i> <i>-ский</i>	<i>-еский</i> <i>-ский</i> <i>-(овский)</i>	<i>-ский</i>	<i>-ский</i>	<i>-ский</i> <i>-еский</i>	<i>-ский</i> <i>-(ческий)</i>	<i>-еский</i>	<i>-ский</i>

Za pomocą formatu *-ский* w języku rosyjskim seryjnie tworzone są przymiotniki od nazw miejscowych bądź nazw mieszkańców. Wśród nich są nazwy kontynentów: *Азия > азиатский*, krajów: *Россия > российский*, miast: *Москва > московский*, regionów: *Сибирь > сибирский*⁴⁷.

W analizowanym materiale ponad 90% derywatów utworzonych jest przy pomocy formantu prostego. Pozostałe formanty są nieliczne, a każdy z nich dołącza do maksymalnie kilku podstaw.

46 Formanty wymienione są wg liczebności klas tworzonych za ich pomocą.

47 Co prawda, w języku rosyjskim także przymiotniki od nazw innych obiektów geograficznych tworzone są za pomocą sufiksu *-ский* (np. *Волга > волжанский*) jednak w analizowanym przeze mnie materiale nie występują.

Wśród nich najbardziej produktywny jest formant *-анский*, za pomocą którego utworzonych jest 12 przymiotników, np. *кубанский*. Pozostałe są zupełnie nieliczne, wśród nich: *-атский* (*азиятский*), *-ийский* (*камбоджийский*), *-еский* (*греческий*), *-ейский* (*европейский*), *-ианский* (*марсианский*), *-идский* (*персидский*).

W języku rosyjskim sufiks *-ский* dołączany jest także ze względu na budowę morfologiczną podstawy słowotwórczej. Wśród rzeczowników podstawy można wyróżnić następujące klasy (zob. także РГ 1980: 283):

- rzeczowniki rodzaju żeńskiego na *-ия*, zwykle po spółgłosce innej niż *ц, з, с* (435), np. *антропология > антропологический, армия > армейский*;
- rzeczowniki rodzaju męskiego na *-изм* (286), np. *иудаизм > иудаистский, хроматизм > хроматический*;
- rzeczowniki rodzaju żeńskiego na *-ика* (160), np. *эстетика > эстетический, геотермика > геотермический*;
- abrewiatury i złożenia (99), np. *тюз > тюзовский, горком > горкомовский*;
- rzeczowniki rodzaju nijakiego na *-ство* (81), np. *утководство > утководческий, зодчество > зодческий*;

a) Rzeczowniki na *-ия* łączą się przeważnie z formantem rozszerzonym *-ический* (414), np. *охлократия > охлократический, гипертрофия > гипертрофический, типография > типографический, метеорология > метеорологический, зоогеография > зоогеографический, катехизация > катехизический, космогония > космогонический, нейрохирургия > нейрохирургический*. Derywacji tej towarzyszy ucięcie podstawy słowotwórczej. Pozostałe przymiotniki (21) utworzone są za pomocą sufiksu prostego *-ский*, np. *ксенофобия > ксенофобский, милиция > милицейский, полиция > полицейский, семинария > семинарский, натурфилософия > натурфилософский, радиофобия > радиофобский*.

b) Rzeczowniki na *-изм* dołączają formanty:

- *-ический* (146), np. *пессимизм > пессимистический, прагматизм > прагматический, алкоголизм > алкоголический, байронизм > байронический, волюнтаризм > волюнтаристический, экуменизм > экуменистический, имажинизм > имажинистический*;
- sufiks prosty (140), np. *адвентизм > адвентистский, центризм > центристский*,

царизм > царистский, имморализм > имморалистский, индуизм > индуистский, лоббизм > лоббистский, бойскаутизм > бойскаутский, пифагореизм > пифагорейский; obu derywacjom towarzyszy ucięcie podstawy lub wymiana grupy spółgłoskowej *ст* w wygłosie.

c) Rzeczowniki na *-ика* łączą się z formantem rozszerzonym *-еский*, np. *дидактика > дидактический, фонетика > фонетический, аксиоматика > аксиоматический, биокибернетика > биокибернетический, ветроэнергетика > ветроэнергетический, этика > этический, лирика > лирический, гидравлика > гидравлический, диагностика > диагностический*. Jedynym wyjątkiem jest formacja *республика > республиканский*.

d) Skrótownice i złożenia łączą się z formantem rozszerzonym *-овский* (77), np. *военкор > военкоровский, газ > газовский, грэс > грэсовский, военком > военкомовский, вуз > вузовский, яхт-клуб > яхт-клубовский, исполком > исполкомовский, группорг > группорговский, завмаг > завмаговский* oraz z formantem prostym *-ский* (22), np. *комсомол > комсомольский, яхт-клуб > яхт-клубский, членкор > членкорский, общепит > общепитский, сахарозавод > сахарозаводской, сельсовет > сельсоветский*.

e) Rzeczowniki na *-ство* dołączają formant *-ческий* (49) np. *плодоводство > пловодческий, куроводство > куроводческий, бахчеводство > бахчеводческий, цветоводство > цветоводческий, животноводство > животноводческий, хлопководство > хлопководческий* oraz formant prosty (28), np. *морализаторство > морализаторский, христианство > христианский, иконоборчество > иконоборческий, электричество > электрический, язычество > языческий*.

1.2. Charakterystyka ogólna derywatów z formantem *-ski* w języku polskim

USJP notuje łącznie 2066 przymiotników z sufiksem *-ski* i jego rozszerzeniami. W badanym materiale występuje 18 różnych formantów złożonych, z czego względną produktywnością cechuje się tylko kilka z nich:

-owski (237),

-ijski/-yjski (80),

-ański (71).

Pozostałe warianty rozszerzone reprezentowane są na ogół przez kilka do kilkunastu

formacji. Zdecydowana większość przymiotników utworzona jest za pomocą sufiksu prostego *-ski* – przymiotników – co stanowi 77% materiału.

W materiale języka polskiego zarówno sufiks prosty *-ski*, jak i jego warianty rozszerzone łączą się przede wszystkim z nazwami osobowymi i nazwami geograficznymi, co wyróżnia polszczyznę na tle dwóch pozostałych języków omawianych w niniejszej rozprawie. Jedynie 9% materiału stanowią podstawy słowotwórcze należące do innych klas semantycznych. Morfologiczne kryterium doboru inwariantnego formantu *-ski* w polszczyźnie nie występuje.

Również w materiale języka polskiego w charakterze podstaw słowotwórczych zdecydowanie dominują nazwy osobowe. W materiale łącznie są 994 derywaty oparte na podstawowej nazwie osobowej, co stanowi 48% wszystkich przymiotników z inwariantnym formantem *-ski*, a więc niemal połowę. Rzeczowniki podstawy mają następujące zakończenia:

- ar(-arz)*: *szygar* > *szygarski*, *bibliotekarz* > *bibliotekarski*,
- er(-erz)*: *menedżer* > *menedżerski*, *harcerz* > *harcerski*,
- (at)or*: *instalator* > *instalatorski*, *konkwistador* > *konkwistadorski*,
- ak*: *szywniak* > *szywniacki*,
- ent*: *dyrygent* > *dyrygencki*,
- (an)in*: *franciszkanin* > *franciszkański*, *jakobin* > *jakobiński*,
- ciel*: *przedstawiciel* > *przedstawicielski*,
- ant*: *debiutant* > *debiutancki*,
- ista(-ysta)*: *dekabrysta* > *dekabrystowski*,
- ec(-ca)*: *kupiec* > *kupiecki*,
- ita(-yta)*: *maronita* > *maronicki*,
- nik*: *rzeźnik* > *rzeźnicki*,
- ik(-yk)*: *heretyk* > *heretycki*,
- acz*: *partacz* > *partacki*.

Zestawienie liczebności poszczególnych klas zostało ujęte w poniższej tabeli.

Tabela 6. Liczebność poszczególnych klas rzeczowników osobowych z formantem *-ski*.

<i>-ar</i> (<i>-arz</i>)	<i>-er</i> (<i>-erz</i>)	<i>-(at)or</i>	<i>-ak</i>	<i>-ent</i>	<i>-(an)in</i>	<i>-ciel</i>	<i>-ant</i>	<i>-ista</i> (<i>-ysta</i>)	<i>-ec</i> (<i>-ca</i>)	<i>-ita</i> (<i>-yta</i>)	<i>-nik</i>	<i>-ik</i>	<i>-acz</i>
22,5%	14%	12,6%	3,8%	2,8%	2,7%	2,6%	2,4%	2,1%	2,1%	1,6%	1,4%	1,4%	0,9%

Rzeczowniki zakończone na *-ar*, *-arz*, *-or*, *-ator*, *-ak*, *-in*, *-anin*, *-ciel* oraz *-ik* dołączają

wyłącznie sufiks prosty *-ski*, np. *piwowar* > *piwowarski*, *cesarz* > *cesarski*, *gubernator* > *gubernatorski*, *edytor* > *edytorski*, *łajdak* > *łajdacki*, *arianin* > *ariański*, *mściciel* > *mścicielski*, *laik* > *laicki*. Znakomita większość podstaw na *-er* i *-erz* łączy się z formantem prostym, jednak są od tego w materiale wyjątki: sufiks *-owski*, np. *jegier* > *jegierowski*, *premier* > *premierowski* oraz *-ański* w jednym przymiotniku: *prezbiter* > *prezbiteriański*. Również rzeczowniki na *-ant* i *-ent* dołączają głównie formant prosty z wyjątkiem pojedynczych derywatów z formantem *-owski*: *klient* > *klientowski* (ale też *kliencki*) oraz *frant* > *frantowski*. Podstawy na *-ec* i *-ca* łączą się głównie z formantem prostym oraz *-owski*, np. *ojciec* > *ojcowski*. Jedna podstawa dołącza rzadki formant *-yński*: *chłopiec* > *chłopczyński*. Rzeczowniki na *-ita/-yta*, poza formantem prostym, w jednym przypadku tworzony jest za pomocą wariantu rozszerzonego *karmelita* > *karmelitański*. Rzeczowniki na *-nik* w równym stopniu dołączają sufiks prosty, co złożony *-owski*, np. *taternik* > *taternicki*, ale *społecznik* > *społecznikowski*. Jeden rzeczownik na *-acz* wyjątkowo łączy się z formantem rozszerzonym: *smarkacz* > *smarkaczowski*. Wszystkie rzeczowniki na *-ista(-ysta)* dołączają tylko formant rozszerzony *-owski*, np. *dekabrysta* > *dekabrystowski*.

Poniżej przedstawione są dane liczbowe dotyczące łączliwości podstaw o znaczeniu osobowym z poszczególnymi wariantami formantu *-ski*.

Tabela 7. Łączliwość poszczególnych typów podstaw z wariantem sufiksu *-ski*.

<i>-ar</i> (<i>-arz</i>)	<i>-er</i> (<i>-erz</i>)	<i>-(at)or</i>	<i>-ak</i>	<i>-ent</i>	<i>-(an)in</i>	<i>-ciel</i>	<i>-ant</i>	<i>-ista</i> (<i>-ysta</i>)	<i>-ec</i> (<i>-ca</i>)	<i>-ita</i> (<i>-yta</i>)	<i>-nik</i>	<i>-ik</i>	<i>-acz</i>
-ski	-ski <i>-owski</i> (<i>-ański</i>)	-ski	-ski	-ski (<i>-owski</i>)	-ski	-ski	-ski (<i>-owski</i>)	-owski	-ski <i>-owski</i> (<i>-yński</i>)	-ski (<i>-ański</i>)	-ski <i>-owski</i>	-ski	-ski (<i>-owski</i>)

W materiale języka polskiego w charakterze podstaw słowotwórczych przymiotników odtoponimicznych występują wszystkie nazwy geograficzne. Należą do nich nazwy państw *Argentyna* > *argentyński*, *Polska* > *polski*, miejscowości (miast i wsi) *Warszawa* > *warszawski*, regionów *Mazowsze* → *mazowiecki*, a także nazw wysp, mórz, oceanów, jezior i rzek, pasm i masywów górskich.

W materiale języka polskiego większość derywatów została utworzona za pomocą sufiksu prostego *-ski* (648, około 80%). Przymiotniki omawianego typu są także tworzone przez 14 wariantów rozszerzonych: *-ański* (*wiślański*), *-ajski* (*jawajski*), *-alski* (*prowansalski*), *-aski* (*papuaski*), *-atycki* (*azjatycki*), *-ecki* (*mazowiecki*), *-ejski* (*galilejski*), *-eński* (*miśnieński*), *-icki(-ycki)* (*tylżycki*), *-ijski(-yjski)* (*ugandyjski*), *-itański(-ytański)* (*neapolitański*), *-iński(-yński)* (*gruziński*), *-owski* (*kurpiowski*), *-oński* (*jerychoński*), przy czym za liczne można uznać dwie klasy:

derywaty z formantem *-ański* (53) oraz *-ijski* (56). W przypadku nazw geograficznych obcego pochodzenia o dołączeniu sufiksu prostego lub rozszerzonego może decydować także długość podstawy, np. *Akad* > *akadyjski*, ale *Achmadabad* > *achmadabadzki*. Dobór formantu rozszerzonego warunkuje pochodzenie podstawy. Formaty *-ajski*, *-ejski*, *-ijski(-yjski)* łączą się z podstawami obcego pochodzenia, natomiast *-iński(-yński)* oraz *-owski* z podstawami o charakterze rodzimym. Na dystrybucję pozostałych wariantów rozszerzonych pochodzenie podstawy słowotwórczej nie ma wpływu (Urban 2006: 38).

1.3. Charakterystyka ogólna derywatów z formantem *-cki* w języku macedońskim

TRMJ notuje łącznie 3722 przymiotniki z formantem *-cki*. Stanowi to niemal 60% wszystkich przymiotników odrzeczownikowych. Oprócz formantu prostego, który tworzy 80% wszystkich derywatów, występuje jeszcze 20 wariantów rozszerzonych, z czego względną liczebnością charakteryzuje się kilka z nich:

- ички* (146),
- ански* (83),
- овски* (55),
- истички* (43),
- ешки* (24).

W materiale języka macedońskiego klasę przymiotników z formantem *-cki* i jego wariantami rozszerzonymi charakteryzuje wysoka produktywność, która przejawia się m.in. w tym, że derywaty z formantem *-cki* wypierają przymiotniki z innymi sufiksami, np. *апстрактиски* : *апстракционен*, *ерозиски* : *ерозивен*, *флексиски* : *флексивен* (Велева 2006: 177).

TRMJ notuje 1416 przymiotników utworzonych od rzeczowników osobowych, co stanowi 38% wszystkich derywatów omawianej klasy. Podobnie jak w dwóch opisanych wyżej przypadkach, sufiks łączy się z kilkunastoma typami podstaw:

- ар*: *оризар* > *оризарски*,
- ник*: *заробеник* > *заробенички*,
- ист*: *макијавелист* > *макијавелистички*,
- ер*: *пензионер* > *пензионерски*,
- ач*: *свирач* > *свирачки*,
- ија*: *пазарџија* > *пазарџиски*,
- (ат)ор*: *реализатор* > *реализаторски*,
- еј*: *вегетаријанец* > *вегетаријански*,

- тел: *родител* > *родителски*,
- ант: *симулант* > *симулантски*,
- (ан)ин: *горјанин* > *горјански*,
- ак: *левак* > *левачки*,
- аи: *богатаи* > *богатаишки*,
- ик: *критик* > *критички*,
- ент: *кореспондент* > *кореспондентски*.

Poniżej w tabeli przedstawiam dane liczbowe dotyczące łączliwości formantu -ски z poszczególnymi typami podstaw o znaczeniu osobowym.

Tabela 8. Liczebność poszczególnych klas rzeczowników osobowych z formantem -ски.

-ар	-ник	-ист	-ер	-ач	-ија	-(ат)ор	-ец	-тел	-ант	-(ан)ин	-ак	-аи	-ик	-ент
16,7%	12,4%	8,2%	7,7%	7,3%	7,2%	5,9%	4,5%	3%	1,7%	1,7%	1,6%	1,1%	0,9%	0,8%

Inaczej niż w pozostałych dwóch językach rozkłada się w materiale języka macedońskiego udział poszczególnych formantów. Zdecydowanie przeważa sufix prosty, który łączy się ze wszystkimi typami podstaw słowotwórczych, z wyjątkiem rzeczowników na -ист, który z kolei łączy się jedynie z formantem -ички, np. *алпинист* > *алпинистички*. Poza jednym derywatem, który należy traktować jako wyjątek: *каменорезец* > *каменорезачки*, derywacja przymiotników od podstawowych nazw osobowych cechuje się w języku macedońskim wyjątkową regularnością.

Tabela 9. Łączliwość poszczególnych typów podstaw z wariantem sufiksu -ски.

-ар	-ник	-ист	-ер	-ач	-ија	-(ат)ор	-ец	-тел	-ант	-(ан)ин	-ак	-аи	-ик	-ент
-ски	-ски	-ички	-ски	-ски	-ски	-ски	-ски (-ачки)	-ски	-ски	-ски	-ски	-ски	-ски	-ски

Także w języku macedońskim przymiotniki habitatywne tworzone są od nazw krajów, np. *Германија* > *германски*, miast, np. *Женева* > *женевски*, regionów geograficznych, *Далмација* > *далматински*, a także innych obiektów geograficznych, w tym mórz, oceanów, jezior, rzek, wysp.

W materiale języka macedońskiego także około 80% wszystkich derywatów utworzonych jest za pomocą sufiksu prostego -ски. Pozostałych 20% tworzy 16 formantów rozszerzonych: -ански (*тогоански*), -ајски (*абицајски*), -алски (*провансалски*), -ечки (*словенечки*), -ељски (*бокељски*), -енски (*варненски*), -ешки (*малтешки*), -ејски (*малејски*), -ински (*њукаслински*), -итански (*неаполитански*), -ијански (*сухумијански*), -ијски (*китијски*), -овски (*лесотовски*),

-овчански (ословчански), -онски (тобагонски), -ојански (русојански). Grupa przymiotników habitatywnych od substantyzowanych nazw miejscowych utworzona jest za pomocą zmiany paradygmatu: *Финска > фински, Полска > полски, Шведска > шведски, Хрватска > хрватски*. W materiale języka polskiego taki przykład jest jeden: *Полска > полски*.

Poza dwiema wyróżniającymi się klasami wśród podstaw słowotwórczych, formant sufiksalny *-ски* oraz jego rozszerzenia w języku macedońskim derywują przymiotniki od:

- rzeczowników rodzaju żeńskiego na *-ија* po wszystkich spółgłoskach, np. *дијахронија > дијахрониски, еволуција > еволуциски*, w tym nazw geograficznych oraz rzeczowników rodzaju męskiego na *-ија* o znaczeniu konkretnym osobowym, np. *абаџија > абаџиски, бекрија > бекриски*; w pierwszym wypadku o dołączeniu formantu decyduje budowa morfologiczna podstawy słowotwórczej, w pozostałych zaś semantyka (660);
- rzeczowników rodzaju żeńskiego na *-ика*, (101) np. *агротехника > агротехнички антика > антички*;
- rzeczowników rodzaju męskiego na *-изам* (oraz pojedynczo *-азам*) (54), np. *далтонизам > далтонистички, мазохизам > мазохистички*.

a) W obrębie rzeczowników zakończonych na *-ија* występują rzeczowniki rodzaju żeńskiego, głównie o znaczeniu abstrakcyjnym, rzeczowniki rodzaju męskiego o znaczeniu osobowym oraz toponimy. W dwóch ostatnich przypadkach o dołączeniu sufiksu decyduje znaczenie podstawy słowotwórczej, nie tylko budowa morfologiczna. Do tej klasy podstaw dołącza przede wszystkim sufiks prosty *-ски* (636). Derywacji tej towarzyszy ucięcie podstawy słowotwórczej o cząstki *-ја* lub *-ија*, np. *галантерија > галантериски, агрономија > агрономски, агитација > агитациски, биохемија > биохемиски, географија > географски дезинфекција > дезинфекциски, емиграција > емиграциски, иконографија > иконографски, инсталација > инсталациски, интеграција > интеграциски, кинематографија > кинематографски, операција > операциски* oraz regularna wymiana spółgłoskowa *г:ш*, np. *таврологија > таволошки, педагогија > педагошки, културологија > култоролошки, психопатологија > психопатолошки, криминологија > кримилошки, енологија > енолошки*. Po kilka derywatów (7) utworzonych jest za pomocą formantu *-ански* (głównie przymiotniki odtoponimiczne, np. *Апија > апијански, Бразилија > бразилијански, Италија > италијански*) oraz *-ички*, np. *династија > династички, галаксија > галактички*. Przymiotniki z pozostałymi sufiksami występują pojedynczo. Rzeczowniki rodzaju męskiego dołączają niemal wyłącznie sufiks prosty *-ски*, np. *аџија > аџиски, гурбетчија > гурбетчиски, доганџија > доганџиски, инаетчија > инаетчиски, кираџија > кираџиски* (jedynym wyjątkiem jest formacja: *месија > месијански*). Derywaty od nazw geograficznych są

tworzone nieregularnie.

b) Rzeczowniki na *-ика* dołączają wyłącznie formant prosty, a derywacji towarzyszy regularna depalatalizacja wygłosowego *к*, np. *метафизика* > *метафизички*, *лексика* > *лексички*, *англистика* > *англистички*, *генетика* > *генетички*, *геофизика* > *геофизички*, *електротехника* > *електротехнички*, *математика* > *математички*, lub ucięcie podstawy słowotwórczej, np. *тектоника* > *тектонски*, *естетика* > *естетски*, *еротика* > *еротски*.

c) Rzeczowniki na *-изам (-азам)* łączą się z formantem *-истички (-астички)* (43), a sufiks podstawy ulega dezintegracji, np. *пантеизам* > *пантеистички*, *футуризам* > *футуристички*, *плеоназам* > *плеонастички*, *антифашизам* > *антифашистички*, *элитизам* > *элитистички*, *ларпурлартизам* > *ларпурлартистички*, *марксизам* > *марксистички*, *субјективизам* > *субјективистички*, *футуризам* > *футуристички*, *позитивизам* > *позитивистички*. Pozostałe derywaty utworzone są za pomocą sufiksu prostego *-ски* (7), np. *галванизам* > *галвански*, *пуританизам* > *пуритански*, *протестантизам* > *протестантски*, *хроматизам* > *хроматски* oraz sufiksu *-ички* (4): *фанатизам* > *фанатички*, *скептицизам* > *скептички*, *еклектизам* > *еклектички*, *хипнотизам* > *хипнотички*.

2. Derywaty z formantem prostym

2.1. Charakterystyka podstaw słowotwórczych

2.1.1. Derywaty z formantem *-ский* w języku rosyjskim

W języku rosyjskim są 1554 przymiotniki z formantem prostym *-ский*, co stanowi około połowy badanych derywatów. Zdecydowana większość podstaw słowotwórczych to rzeczowniki rodzaju męskiego, których jest ponad 90%. Dużo mniej jest przymiotników od rzeczowników rodzaju żeńskiego i nijakiego (odpowiednio 5% i 3% wszystkich derywatów).

W materiale języka rosyjskiego podstawy słowotwórcze przymiotników z sufiksem prostym *-ский* to przede wszystkim rzeczowniki konkretne – stanowią ponad 80%. W języku rosyjskim formant sufiksalny *-ский* jest produktywny w zakresie tworzenia przymiotników od nazw osobowych, w tym także neologizmów od nowych nazw profesji, np. *дилерский*, *брокерский* (Лопатин, Улуханов 2016: 624). Wśród podstaw słowotwórczych o znaczeniu przedmiotowym 56% to nazwy osobowe, natomiast 23% to nazwy geograficzne. Przymiotniki od pozostałych rzeczowników konkretnych nie są liczne. Przymiotniki od rzeczowników konkretnych dzielą się na:

1) Derywaty motywowane nazwami osobowymi są reprezentowane najliczniej. Przymiotniki

oparte są o rzeczowniki:

a) zakończone na *-ор* (oraz *-атор*), m.in. *арендатор* > *арендаторский*, *архитектор* > *архитекторский*, *боксёр* > *боксёрский*, *видеорежиссёр* > *видеорежиссёрский*, *экспедитор* > *экспедиторский*, *шахтёр* > *шахтёрский*, *цензор* > *цензорский*, *имитатор* > *имитаторский*, *лектор* > *лекторский*, *ухажёр* > *ухажёрский*, *гарпунёр* > *гарпунёрский*, *публикатор* > *публикаторский*, *организатор* > *организаторский*, *регистратор* > *регистраторский*; są to przeważnie derywaty oparte na czasownikach i rzeczownikach;

b) zakończone na *-ер*, np. *камергер* > *камергерский*, *менеджер* > *менеджерский*, *тренер* > *тренерский*, *фермер* > *фермерский*, *дублер* > *дублёрский*, *дилер* > *дилерский*, *гелертер* > *гелертерский*, *унтер* > *унтерский*, *легионер* > *легионерский*; w tej grupie występują nie tylko liczne wyrazy motywowane, ale także zapożyczenia;

c) zakończone na *-тель*, np. *водитель* > *водительский*, *воспитатель* > *воспитательский*, *учитель* > *учительский*, *читатель* > *читательский*, *грабитель* > *грабительский*, *заседатель* > *заседательский*, *зритель* > *зрительский*; do tej grupy podstaw należą odczasownikowe nazwy wykonawców czynności;

d) zakończone na *-ант*, np. *адъютант* > *адъютантский*, *аспирант* > *аспирантский*, *курсант* > *курсантский*, *негоциант* > *негоциантский*, *педант* > *педантский*, *оккупант* > *оккупантский*, *официант* > *официантский*, *симулянт* > *симулянтский*, oraz *-ент*, np. *декадент* > *декадентский*, *агент* > *агентский*, *абонент* > *абонентский*, *оппонент* > *оппонентский*, wśród których są zarówno wyrazy niemotywowane (w tym zapożyczenia), jak i derywaty, przeważnie odczasownikowe;

e) zakończone na *-арь*, np. *аптекарь* > *аптекарский*, *библиотекарь* > *библиотекарский*, *бондарь* > *бондарский*, *кобзарь* > *кобзарский*, *рыцарь* > *рыцарский*, *пахарь* > *пахарский*, *пекарь* > *пекарский*, *писарь* > *писарский*, *секретарь* > *секретарский*;

f) zakończone na *-ец*, np. *беженец* > *беженский*, *вегетарианец* > *вегетарианский*, *хитрец* > *хитрецкий*, *ловец* > *ловецкий*, *тевтонец* > > *тевтонский*, *мертвец* > *мертвецкий*, *молодец* > *молодецкий*, *пехотинец* > *пехотинский*, *олимпиец* > *олимпийский*;

g) zakończone na *-ист*, np. *авантюрист* > *авантюристский*, *акмеист* > *акмеистский*, *альпинист* > *альпинистский*, *антагонист* > *антагонистский*, *иллюзионист* > *иллюзионистский*, *интурист* > *интуристский*, *исламист* > *исламистский*, *гэбист* > *гэбистский*, *чекист* > *чекистский*, przeważnie reprezentowane przez nazwy

zwolenników nurtów, idei, wyznawców religii;

h) mniej liczne podstawy zakończone na *-щик, -чик, -ник, -анин*, np. *факельщик > факельщицкий, резчик > резчицкий, охотник > охотницкий, пуританин > пуританский*.

2) Przymiotniki habitatywne, oparte na podstawowych nazwach geograficznych lub nazwach mieszkańców. Jest to klasa bardzo liczna i charakteryzuje ją wspomniana wcześniej dwumotywowość. Derywaty motywowane są przez:

a) nazwy państw, np. *Австрия > австрийский, Азербайджан > азербайджанский, Англия > английский, Бельгия > бельгийский, Венесуэла > венесуэльский, Эфиопия > эфиопский, Япония > японский, Израиль > израильский, Ирак > иракский, Лаос > лаосский*;

b) nazwy regionów, np. *Бавария > баварский, Удмуртия > удмуртский, Адыгея > адыгейский, Чечня > чеченский*,

c) nazwy grup etnicznych, np. *башкиры > башкирский, ингуши > ингушский, инки > инкский, уйгуры > уйгурский*.

3) Derywaty motywowane pospolitymi nazwami miejsc, np. *интернат > интернатский, город > городской, санаторий > санаторский, хутор > хуторской, деревня > деревенский, пансион > пансионский, пустынь > пустынский, общежитие > общежитский*;

4) Derywaty motywowane nazwami urządzeń i pojazdów, np. *инкубатор > инкубаторский, микшер > микшерский, лайнер > лайнерский, крейсер > крейсерский*;

5) Derywaty motywowane nazwami zwierząt: *конь > коньский, свинья > сви́нский, попугай > попугайский*,

Rzeczowniki motywujące o znaczeniu abstrakcyjnym łączą się dużo częściej z formantami rozszerzonymi. Podstawy, które dołączają formant podstawowy *-ский* są niezbyt liczne. Można wyróżnić dwie klasy przymiotników opartych na nazwach abstrakcyjnych:

1) Derywaty motywowane nazwami ruchów, nurtów idei doktryn, (w większości zakończonych na *-изм*), np. *феминизм > феминистский, большевизм > большевистский, аболиционизм > аболиционистский, экстремизм > экстремистский, этноцентризм > этноцентристский*, w tym nazwami religii i wyznań, np. *индуизм > индуистский, сикхизм > сикхистский, шиизм > шиитский*; Rzeczowniki tego typu stanowią ponad połowę podstaw o znaczeniu abstrakcyjnym;

2) Derywaty motywowane nazwami instytucji i organizacji (rzeczowniki podstawy to często

skrótowce i złożenia), np. *военкомат* > *военкоматский*, *комсомол* > *комсомольский*, *общепит* > *общепитский*, *милиция* > *милицейский*, *сахарозавод* > *сахарозаводский*, *яхт-клуб* > *яхт-клубский*;

Pozostałe nazwy abstrakcyjne występujące w charakterze podstaw słowotwórczych omawianej klasy przymiotników są nieliczne. Niewiele notuje się przymiotników motywowanych nazwami miesięcy, np. *январь* > *январский*, *февраль* > *февральский* (ale: *март* > *мартовский*), odczasownikowymi nazwami czynności, procesów i stanów, np. *ревизия* > *ревизский*, *крещение* > *крещенский*, nazwami gałęzi gospodarki, np. *книгоиздательство* > *книгоиздательский*, *шерстоткачество* > *шерстоткацкий*. Około 80% podstaw to rzeczowniki motywowane słowotwórczo. Dotyczy to zwłaszcza nazw osobowych. Sufiks *-ский* łączy się bez przeszkód zarówno z wyrazami rodzimymi, jak i pochodzenia obcego (szczególnie częste są zapożyczenia w obrębie nazw własnych miejsc, a także nazw kierunków, nurtów, doktryn i idei na *-изм*, *-ция*).

2.1.2. Derywaty z formantem *-ski* w języku polskim

USJP notuje 1590 przymiotników utworzonych za pomocą formantu prostego, co stanowi 77% całego materiału. W materiale języka polskiego większość podstaw to rzeczowniki rodzaju męskiego. Derywatów od tego typu podstaw jest 1160 (73%). Wynika to z tego, że w analizowanym materiale dominują przymiotniki utworzone od nazw osobowych rodzaju męskiego.

W języku polskim przymiotniki z sufiksem *-ski* motywuja się przez rzeczowniki o znaczeniu konkretnym (1535 derywatów, ponad 96%). Nazwy abstrakcyjne w roli podstaw stanowią niecałe 4% bazy derywacyjnej. Większość podstaw słowotwórczych stanowią dwie wspomniane już klasy: nazwy osobowe oraz nazwy miejscowe. Przymiotniki od nazw osobowych stanowią ponad połowę wszystkich derywatów z formantem *-ski*, niewiele notuje się derywatów od nazw geograficznych i etnonimów (40%). Przymiotniki oparte na rzeczownikach o znaczeniu konkretnym:

- 1) Derywaty motywowane nazwami osobowymi stanowią ponad połowę zbioru (52%). Jednocześnie większość nazw osobowych dołącza sufix prosty. Do podstaw słowotwórczych należy kilka liczniejszych klas, w tym:
  - a) rzeczowniki osobowe zakończone na *-arz*, np. *аптекарь* > *аптекарский*, *бадляр* > *бадлярский*, *беднар* > *беднарский*, *библиотекар* > *библиотекарский*, *блхар* > *блхарский*, *чолевкар* > *чолевкарский*, *циасткар* > *циасткарский*, *дручар* > *дручарский*, *футрар* > *футрарский*, *гарнкар* > *гарнкарский*, *канадыйкар* > *канадыйкарский*, *коминиар* > *коминиарский*, *коронкар* > *коронкарский*, zdecydowana większość to derywaty odrzeczownikowe, choć zdarzają się także rzeczowniki motywowane czasownikami, np. *малар* > *маларский*, *лгар* >

łgarski, pisarz > pisarski;

b) rzeczowniki osobowe zakończone na *-er*, większość których to zapożyczenia, np. *akuszer > akuszerski, belfer > belferski, ceper > ciperski, dealer > dealerski, designer > designerski, deweloper > deweloperski, farmer > farmerski, felczer > felczerski, gangster > gangsterski, gastarbeiter > gastarbeiterski, globtroter > globtroterski, karabinier > karabinierski, kidnaper > kidnaperski, krupier > krupierski, milioner > milionerski, menedżer > menedżerski, outsider > outsiderski;*

c) rzeczowniki zakończone na *-ator*, np. *adiustator > adiustatorski, charakteryzator > charakteryzatorski, demistyfikikator > demistyfikatorski, eksperymentator > eksperymentatorski, dyktator > dyktatorski, domator > domatorski, iluminator > iluminatorski, inicjator > inicjatorski, kodyfikator > kodyfikatorski, komentator > komentatorski, kunktator > kunktatorski, popularyzator > popularyzatorski, prestidigitator > prestidigitatorski, recytator > recytatorski*, są one przeważnie derywatami, głównie odczasownikowymi;

d) rzeczowniki zakończone na *-ak*, które należą do różnych typów słowotwórczych i reprezentują różne znaczenia, np. *rybak > rybacki, lajdak > lajdacki, żołdak > żołdacki, krewniak > krewniacki, uczeń > uczniacki, pijak > pijacki, kulak > kulacki, luzak > luzacki*, występują w tej grupie także odprzymiotnikowe nazwy nosicieli cech, np. *sztyniak > sztywniak, bezpiecznik > bezpieczniacki, próżniak > próżniacki, ponurak > ponuracki, prostak > prostacki*, a duża część rzeczowników podstawy należy do potocznej odmiany polszczyzny;

e) rzeczowniki zakończone na *-ant*, np. *adiutant > adiutancki, asekurant > asekurancki, emigrant > emigrancki, partyzant > partyzancki, magistrant > magistrancki* oraz na *-ent*, np. *abonent > abonencki, abstynent > abstynencki, dekadent > dekadenccki, klient > kliencki, korespondent > korespondencki*; w obu klasach występują przeważnie wyrazy motywowane oraz zapożyczenia;

f) rzeczowniki zakończone na *-anin*, np. *arianin > ariański, chrześcijanin > chrześcijański, muzułmanin > muzułmański, poganin > pogański, republikanin > republikański, wegetarianin > wegetariański*, które nazywają wyznawców religii i zwolenników różnych kierunków i nurtów;

g) rzeczowniki odczasownikowe zakończone na *-ciel*, np. *burzyciel > burzycielski, kusiciel > kusicielski, mściciel > mścicielski, nauczyciel > nauczycielski, odkupiciel > odkupicielski, stręczyciel > stręczycielski, uwodziciel > uwodzicielski*;

h) nieliczne są rzeczowniki o innych zakończeniach, m.in. *-ita(-yta), -ec, -nik, -ik, -acz*, np.

karmelita > *karmelicki*, *stachanowiec* > *stachanowski*, *katolik* > *katolicki*, *rzeźnik* > *rzeźnicki*, *zbieracz* > *zbieracki*;

i) antroponimy, np. *Cyceron* > *cyceroński*, *Prometeusz* > *prometejski*, *Platon* > *platoński*.

2) Przymiotniki habitatywne stanowią około 40% derywatów z formantem prostym *-ski* w materiale języka polskiego. Można je podzielić na kilka licznych klas:

a) przymiotniki motywowane nazwami państw, np. *Polska* > *polski*, *Rosja* > *rosyjski*, *Argentyna* > *argentyński*, *Botswana* > *botswański*, *Dominikana* > *dominikański*, *Ekwador* > *ekwadorski*, *Estonia* > *estoński*, *Ghana* > *ghański*, *Gwatemala* > *gwatemalski*, *Macedonia* > *macedoński*, *Chorwacja* > *chorwacki*, *Indonezja* > *indonezyjski*, *Namibia* > *namibijski*, *Surinam* > *surinamski*;

b) przymiotniki motywowane nazwami miejscowości, np. *Berlin* > *berliński*, *Brasilia* > *brasilijski*, *Canberra* > *canberski*, *Dardanele* > *dardanelski*, *Dublin* > *dubliński*, *Elbląg* > *elbląski*, *Helsinki* > *helsiński*, *Caracas* > *karakaski*, *Kostroma* > *kostromski*, *Paryż* > *paryski*, *Lizbona* > *lizboński*;

c) przymiotniki motywowane nazwami regionów (geograficznych lub administracyjnych), np. *Abisynia* > *abisyński*, *Abruzja* > *abruzyjski*, *Brandenburgia* > *brandenburski*, *Górny Śląsk* > *górnos Śląski*, *Flandria* > *flandryjski*, *Gagauzja* > *gagauski*, *Kalabria* > *kalabryjski*, *Kalifornia* > *kalifornijski*, *Kaszuby* > *kaszubski*, *Laponia* > *lapoński*, *Liguria* > *liguryjski*, *Meklemburgia* > *meklemburski*, *Owernia* > *owernijski*, *Dalmacja* > *dalmacki*;

d) przymiotniki utworzone od nazw krain historycznych, np. *Fenicja* > *fenicki*, *Hellada* > *helladzki*, *Helwecja* > *helwecki*, *Kolchida* > *kolchidzki*, *Anatolia* > *anatolijski*, *Andegawenia* > *andegaweński*, *Arkadia* > *arkadyjski*, *Babilonia* > *babiloński*, *Asyria* > *asyryjski*, *Besarabia* > *besarabski*;

e) nieliczne są derywaty oparte na podstawowej nazwie grupy etnicznej, np. *Eskimos* > *eskimoski*, *Słowianin* > *słowiański*, *Karaim* > *karaimski*.

3) Derywaty motywowane nazwami zwierząt, np. *koń* > *koński*, *świnia* > *świński*, *pies* > *pieski* (por. *konny*, *psi*), *angora* > *angorski* (por. *angorski królik*);

4) Derywaty motywowane nazwami miejsc (w tym nazwami własnymi), np. *miasto* > *miejski*, *dwór* > *dworski*, *wieś* > *wiejski*, *belweder* > *belwederski*, *wersal* > *wersalski*;

5) Derywaty motywowane nazwami przedmiotów, np. *cewiarka* > *cewiarski*, *mikser* > *mikserski*, *kalkulator* > *kalkulatorski*, *kanopa* > *kanopski*, *gałgan* > *gałgański*.

Jeszcze mniej podstaw słotowórczych to rzeczowniki o znaczeniu nieprzedmiotowym. Nazwy abstrakcyjne zasadniczo rzadko dołączają sufiks prosty. USJP notuje 56 derywatów z

formantem prostym *-ski* opartych na rzeczownikach o znaczeniu abstrakcyjnym. Wśród nich są:

- 1) Derywaty motywowane nazwami kierunków, ruchów, idei, doktryn i religii: *buddyzm* > *buddyjski*, *chłopomania* > *chłopomański*, *manicheizm* > *manichejski*, *orfizm* > *orficki*; jest to jedyna stosunkowo liczna klasa.
- 2) Derywaty motywowane nazwami er, np. *eocen* > *eoceński*, *pliocen* > *plioceński*, *karbon* > *karboński*, *miocen* > *mioceński*.
- 3) Derywaty motywowane nazwami gałęzi przemysłu, np. *trykotarstwo* > *trykotarski*, *serowarstwo* > *serowarski*, *bieliźniarstwo* > *bieliźniarski*.
- 4) Derywaty motywowane nazwami terminów naukowych, np. *esperanto* > *esperancki*, *łacina* > *łaciński*, *cyrylica* > *cyrylicki*, *sanskryt* > *sanskrycki*.
- 5) Derywaty motywowane nazwami cech, np. *arogancja* > *arogancki*, *elegancja* > *elegancki*, *gigantomania* > *gigantomański*, *ekstrawagancja* > *ekstrawagancki*.

Ponad 80% bazy derywacyjnej w tej klasie przymiotników to wyrazy motywowane słowotwórczo. Wyrazy niemotywowane to najczęściej zapożyczenia, zwłaszcza w obrębie nazw geograficznych.

2.1.3. Derywaty z formantem *-cki* w języku macedońskim

W materiale języka macedońskiego wśród 3722 przymiotników z inwariantnym sufiksem *-cki* rejestrowanych przez TRMJ, 3260 to derywaty z sufiksem prostym. Jest to zatem około 88% całego materiału. Większość podstaw jest rodzaju męskiego (około 70%), mniej jest podstaw rodzaju żeńskiego (około 26%), reszta to rzeczowniki rodzaju nijakiego i w liczbie mnogiej.

Tak jak w dwóch pozostałych językach, w materiale języka macedońskiego przeważają wśród podstaw nazwy konkretne, jest ich około 75%. Tak jak w pozostałych dwóch językach na liczbę tę składają się przede wszystkim rzeczowniki o znaczeniu osobowym oraz nazwy geograficzne. Przymiotniki od rzeczowników o znaczeniu konkretnym dzielą się na:

- 1) Derywaty motywowane nazwami osobowymi, które stanowią niecałe 39% przymiotników z formantem prostym *-cki*. Wśród podstaw słowotwórczych można wymienić kilka licznych klas:
  - a) rzeczowniki osobowe zakończone na *-ar*, np. *автоелектричар* > *автоелектричарски*, *банкар* > *банкарски*, *болничар* > *болничарски*, *весникар* > *весникарски*, *вретенар* > *вретенарски*, *граничар* > *граничарски*, *гуминар* > *гуминарски*, *десничар* > *десничарски*, *драматичар* > *драматичарски*, *женкар* > *женкарски*, *јаничар* >

јаничарски, јагленар > јагленарски, сидар > сидарски, огнар > огнарски, свадбар > свадбарски, w większości będące derywatami (głównie odrzeczownikowymi);

b) rzeczowniki zakończone na *-ник*, np. *беседник > беседнички, волиебник > волиебнички, градоначалник > градоначалнички, губитник > губитнички државник > државнички, заштитник > заштитнички, клеветник > клеветнички, малолетник > малолетнички, љубовник > љубовнички, народник > народнички, свеитеник > свеитенички*;

c) rzeczowniki zakończone na *-ер*, np. *боксер > боксерски, гангстер > гангстерски, девер > деверски, доктринер > доктринерски, жонглер > жонглерски, каскадер > каскадерски, комисионер > комисионерски, масер > масерски, милионер > милионерски, офицер > офицерски репортер репортерски*;

d) rzeczowniki zakończone na *-ач*, np. *борач борачки воспитувач воспитувачки втемелувач втемелувачки завојувач завојувачки избирач избирачки издавач издавачки истражувач истражувачки косач косачки навивач навивачки основувач основувачки*;

e) rzeczowniki zakończone na *-ија*, np. *абаџија абаџиски батакчија батакчиски гајдаџија гајдаџиски гурбетчија гурбетчиски губреџија губреџиски ербаплија ербаплиски занаџија занаџиски инаџија инаџиски кавгаџија кавгаџиски кафеџија кафеџиски комарџија комарџиски меанџија меанџиски сапунџија сапунџиски*, tego typu klasa rzeczowników występuje tylko w języku macedońskim;

f) rzeczowniki zakończone na *-(ат)ор*, np. *реализатор реализаторски атентатор атентаторски версификатор версификаторски вулгаризатор вулгаризаторски јуниор јуниорски император императорски импровизатор импровизаторски инспектор инспекторски кредитор кредиторски пропагатор пропагаторски*, wśród których są zarówno derywaty, jak i wyrazy niemotywowane, np. *професор професорски, директор директорски, автор авторски*;

g) rzeczowniki zakończone na *-ец*, np. *бегалец бегалски вонпартиец вонпартиски есесовец есесовски јакобинец јакобински иноверец иноверски манихеец манихејски младоженец младоженски републиканец републикански спартанец спартански борец боречки доброволец доброволечки*;

h) rzeczowniki zakończone na *-тел*, np. *владетел владетелски губител губителски градител градителски мислител мислителски мачител мачителски раководител раководителски рушител рушителски слушател слушателски*, podobnie jak w materiale pozostałych dwóch języków motywowane przede wszystkim przez czasowniki;

i) rzeczowniki na *-(ан)ин, -ант/-ент, -ак, -аш, -ик*, które w analizowanym materiale

występują dużo rzadziej, np. *граѓанин граѓански бедуин бедуински абонент абонентски, симулант симулантски ортак ортачки богаташ богаташки критик критички*.

- 2) Przymiotniki habitatywne, motywowane nazwami geograficznymi oraz nazwami mieszkańców (grup etnicznych). Jest to liczna klasa, 760 przymiotników od nazw geograficznych utworzonych jest za pomocą sufiksu prostego *-ски*. Derywaty tej grupy motywowane są nazwami:

a) państw, np. *Австралија австралиски Азербејџан азербејџански, Белгија белгиски, Бугарија бугарски, Габон габонски, Гватемала гватемалски, Ерменија ерменски, исланд исландски, Кенија кениски, Латвија латвиски, Пакистан пакистански, Романија романски, Тајван тајвански;*

b) miejscowości, np. *Абу Даби абудабиски, Амстердам амстердамски, Барселона барселонски, Богданци богднаски, Варшава варшавски, Вроцлав вроцлавски, Гдањск гдањски, Детроит детроитски, Женева женевски, Каракас каракаски, Лусака лусачки, Масеру масеруски, Москва московски, Рејкјавик рејкјавички, Софија софиски;*

c) regionów (geograficznych i administracyjnych), np. *Абисинија абисински, Абхазија абхазиски, Баварија баварски, Балкан балкански, Баскија баскиски, Јукатан јукатански, Камчатка камчатски, Патагонија патагонски, Сахалин сахалински*

d) innych obiektów geograficznych (pasm górskich, szczytów, rzek, mórz, jezior, cieśnin, itp.), np. *Алпи алпски, Анди андски амазонка амазонски, Бајкал бајкалски Балтик балтички, Босфор босфорски, Вардар вардарски, Галичник галички, Днепар днепарски, Нева невски, Пелистер пелистерски;*

e) kontynentów, np. *Азија азиски, Европа европски, Евроазија евроазиски, Океанија океаниски;*

f) część podstaw to nazwy grup etnicznych, np. *Татар татарски Азијат азијатски Африканер африканерски Еским ескимски Келт келтски келтски коптски Ром ромски ромски пигмејски Циган цигански;*

Pozostałe derywaty od rzeczowników o znaczeniu konkretnym są dość liczne, można do nich zaliczyć:

- 3) Derywaty motywowane nazwami miejsc i pomieszczeń, np. *џамија > џамиски, манастир > манастирски, извор > изворски, интернат > интернатски, катун > катунски, ќелија > ќелиски.*
- 4) Derywaty motywowane nazwami materiałowymi (w tym nazwami minerałów oraz tkanin), np. *мерџан > мерџански, сатен > сатенски, фланел > фланелски, перлон > перлонски,*

- порцелан* > *порцелански*, przymiotniki od tego typu podstaw są w materiale bardzo liczne.
- 5) Derywaty motywowane nazwami substancji i pierwiastków, np. *алуминиум* > *алуминиумски*, *антибиотик* > *антибиотички*, *серум* > *серумски*, *родиум* > *родиумски*, *петролеј* > *петролејски*, *алабастер* > *алабастерски*, *бензин* > *бензински*, przymiotniki od tej grupy podstaw są tworzone w języku macedońskim seryjnie.
  - 6) Derywaty motywowane nazwami urzędzeń oraz pojazdów, np. *машина* > *машински*, *микроскоп* > *микроскопски*, *релеј* > *релејски*, *рефлектор* > *рефлекторски*, *сифон* > *сифонски*, *трактор* > *тракторски*, *кола* > *колски*, *тролејбус* > *тролејбуски*.
  - 7) Derywaty motywowane nazwami innych przedmiotów wytworzonych przez człowieka, np. *револвер* > *револверски*, *клавир* > *клавирски*, *саксофон* > *саксофонски*, *чорап* > *чорапски*, *плакат* > *плакатски*.
  - 8) Derywaty motywowane nazwami zwierząt, np. *коњ* > *коњски*, *крокодил* > *крокодилски*, *мамут* > *мамутски*, *свиња* > *свински*, *сокол* > *соколски*, *волк* > *волчки*, *ласица* > *ласички*, *пантер* > *пантерски*, jest to klasa bardzo liczna.
  - 9) Derywaty motywowane nazwami części ciała, np. *рамо* > *раменски*, *прешлен* > *прешленски* (izolowane przykłady).
  - 10) Derywaty motywowane nazwami elementów środowiska naturalnego, np. *вулкан* > *вулкански*, *гејзир* > *гејзирски*, *гора* > *горски*, *месечина* > *месечински*.
  - 11) Derywaty motywowane nazwami zjawisk atmosferycznych, np. *циклон* > *циклонски*, *монсун* > *монсунски*, *оркан* > *оркански*.

Sufiks *-ски* nie tworzy przymiotników od nazw roślin, choć i tu pojawiło się kilka izolowanych derywatów opartych na nazwie botanicznej, np. *афион* > *афионски*, *бостан* > *бостански*.

Do derywatów od podstaw słowotwórczych o znaczeniu abstrakcyjnym należy zaliczyć:

- 1) Derywaty motywowane nazwami procesów i stanów, przede wszystkim zakończonych na *-ија*, np. *акција* > *акциски*, *адаптација* > *адаптациски*, *детонација* > *детонациски*, *евакуација* > *евакуациски*, *иригација* > *иригациски*, *навигација* > *навигациски*, *ревизија* > *ревизиски*;
- 2) Derywaty motywowane nazwami dziedzin i dyscyplin nauki, np. *хемија* > *химиски*, *географија* > *географиски*, *алгебра* > *алгебриски*, *геоботаника* > *геоботанички*, *генетика* > *генетички*, *етимологија* > *етимолошки*, *педагогија* > *педагошки*;
- 3) Derywaty motywowane nazwami terminów naukowych, np. *глагол* > *глаголски*, *акцент* >

- акцентски, јамб > јампски, метафора > метафорски, метонимија > метонимиски, сонант > сонантски;*
- 4) Derywaty motywowane nazwami odcinków czasu, w tym nazw miesięcy, pół roku, np. *мај > мајски, декември > декемвриски, есен > есенски*, a także er: *еолит > еолитски, дилувум > дилувумски;*
- 5) Derywaty motywowane nazwami niektórych świąt, np. *Петровден > петровденски, рамазан > рамазански, Илинден > илинденски, слава > славски,*
- 6) Derywaty motywowane nazwami dyscyplin sportowych. np. *тенис > тениски, фудбал > фудбалски, бадминтон > бадминтонски* (klasa nieliczna).

2.2. Charakterystyka morfonologiczna derywatów

Ze względu na obecność dwu spółgłosek w nagłosie formantu nie zawsze łączy się on z podstawą bezpośrednio i wywołuje szereg alternacji tematowych. Ponadto formant ros. *-ский*, pol. *-ski*, mac. *-ски* ma liczne rozszerzenia, a także łączy się z podstawami przez intermorfy, zwykle *-j-*, np. *Jura > jur-aj-ski, Алжир > алжир-ј-ански* lub *-т-/-а(т)*, np. *эпиграмма > эпиграмм-ат-ический, Толу > толу-т-аński, шема > шем-ат-ски*. Mogą być one traktowane jako element sufiksu rozszerzonego, lub intermorf dołączane do innego sufiksu (prostego lub rozszerzonego).

2.2.1. język rosyjski

Zmiany morfonologiczne w obrębie tematów w materiale języka rosyjskiego mają tylko częściowo regularny charakter. Formant *-ский* w języku rosyjskim nie wymusza wielu zmian morfonologicznych w derywatach nierzadkie są zbitki spółgłoskowe typu: *-тск-*, niemożliwe do zrealizowania w pozostałych dwóch językach. Tam, gdzie ze względów fonologicznych sufiks nie może bezpośrednio połączyć się z podstawą, występuje wariant rozszerzony.

Sufiks *-ский* nie występuje bezpośrednio po spółgłoskach *л* oraz *ц*. Bez większych przeszkód łączy się z pozostałymi spółgłoskami, np. *б: сербский, в: управский, н: панский, ф: шефский, м: богемский, ль: карельский, р: кашмирский, нь: июньский*.

a) *ж, ш, ч, з, с, г, х, к* + *-ский* nie wymusza uproszczeń na szwie morfologicznym (por. polski i macedoński), np. *эскимосский, гамбургский, казахский, баскский, французский*.

b) uproszczenia

W przypadku, gdy spółgłoską wygłosową jest |c| grupa spółgłoskowa na szwie morfologicznym ulega uproszczeniu do |-cki|: *стрелец* > *стрелецкий*. Podobnemu uproszczeniu ulega wygłosowe |k|: *сотник* > *сотницкий*. Wymiana ta ma jednak charakter nieregularny, a tylnojęzykowe |k| z sufiksem może łączyć się bezpośrednio: *франкский*, *баскский*, lub ulegać palatalizacji |k:č|: *агностик* > *агностический*.

c) pozostałe wymiany spółgłoskowe

|l:l'| *апостол* > *апостольский*;

|r':r| *лекарь* > *лекарский*;

d) ucięcia

|-ija| *химия* > *химический*, *цинкография* > *цинкографический*,

|-ec| *иноземец* > *иноземский*, *искровец* > *искровский*,

|-izm| *лунатизм* > *лунатический*, *гедонизм* > *гедонический*,

|-in| *лютеранин* > *лютеранский*,

|-stvo| *лесоводство* > *лесоводческий*.

2.2.2. język polski

Ze względu na obecność dwu spółgłosek w nagłosie, formant *-ski* w czystej formie rzadko łączy się z podstawami bezpośrednio, stąd też stosunkowo duża liczba wariantów rozszerzonych oraz łączenie za pomocą wspomnianych już konektywów. Bez wywoływania żadnych zmian sufiks *-ski* łączy się z podstawami o wygłosie zakończonym na: *w*: *warszawski*, *p*: *chłopski*, *b*: *babski*, *m*: *damski*, *r*: *belwederski*, *l*: *anglofilski*, *ń*: *toruński*, *j*: *kaznodziejski*.

a) uproszczenia

Po pozostałych spółgłoskach zachodzą alternacje tematowe (zob. Kowalik 1977: 181, Kreja 1970: 119-120). Często dochodzi do uproszczenia wygłosowej grupy spółgłoskowej na styku podstawy i formantu w efekcie czego powstają warianty *-cki* oraz *-dzki* według reguł:

- wygłosowe *s*, *z*, *š*, *ž*, *ś*, *ź*, *g*, *x*, *ST*, *śl* + *s* upraszczają się do *s*:

Lagos > *lagoski*,

Kaukaz > *kaukaski*,

Bangladesz > *bangladeski*,

Paryż > *paryski*,

Białoruś > białoruski,

Petersburg > petersburski,

Czechy > czeski,

Przemyśl > przemyski,

Gdański > gdański,

- wygłosowe *t, d, k, c, ċ, ʒ, (ǰ), (ć), ʒ + s* upraszczają się do *c* lub *dz*:

kandydat > kandydacki,

Kapsztad > kapsztadzki,

cwaniak > cwaniacki,

jeździec > jeździecki,

Łódź > łódzki,,

Sieradz > sieradzki,

tkacz > tkacki.

b) wymiany spółgłoskowe

|n:ń| *chuligan > chuligański,*

|ł:l| *sowizdrzał > sowizdrzalski,*

|ż:r| *harcerz > harcerski,*

|ś:sc| *Damaszek > damasceński.*

c) wymiany samogłoskowe

|#:e| *Litwa > litewski,*

|#:i| *Belgia > belgijski.*

d) ucięcia

|-ja| *Serbia > serbski, Anglia > angielski,*

|-in| *dominikanin > dominikański, chrześcijanin > chrześcijański,*

|-k-| *Malbork > malborski, Helsinki > helsiński.*

2.2.3. język macedoński

W przypadku języka macedońskiego sufiks *-cku* dużo częściej niż w przypadku języka polskiego łączy się z podstawą słowotwórczą bezpośrednio. Łączy się z wygłosami na spółgłoski:

n: архетипски, м: астрономски, ф: кореографски, в: лавски, б: роб > ропски⁴⁸, њ: коњски, л: коралски, р: коректорски, ј: лакејски, т: магистратски, д: методски, н: монсунски.

a) uproszczenia

Подобне и тутaj дохodzi до асимилацији выгласу подставы и форманту, стад варианти *-чки* oraz *-шки*, згодне з регулау:

- *к, ч, џ + -ски > -чки:*
човек > човечки, косач > косачки, Струмица > струмички.
- *г, ш, ж, х, в (< х), + -ски > -шки:*
Хамбург > хамбушки, пасош > пасошки, маж > машки, богаташ > богаташки.
- *ниeregularna асимилација з, с + -ски > -шки:*
Велес > велешки
- *в већшоци przypadкѡв з, с + -ски > -ски:*
митралез > митралески, тенис > тениски.

b) ucięcia

|-ija| биографија > биографски, агитација > агитациски, чорбаџија > чорбаџиски⁴⁹
|-ka| гранка > грански, именка > именски.

3. Derywaty z formantami rozszerzonymi

3.1. język rosyjski

3.1.1. Derywaty z formantem *-ический* (858)

Zdecydowanie najliczniej reprezentowane są formacje utworzone za pomocą sufiksu rozszerzonego *-ический*. Formant ten łączy się przede wszystkim z podstawami słowotwórczymi o znaczeniu abstrakcyjnym (692), rzadziej zaś z nazwami konkretnymi (166). Sufiks *-ический* łączy się seryjnie z podstawami rodzaju żeńskiego na *-ия* które oznaczają nazwy dyscyplin naukowych, procesów, zjawisk, a także nazwy nurtów, ruchów i doktryn. Wyróżnić należy przede wszystkim nazwy zakończone na *-метрия, -логия, -графия*, np.

астрометрия > астрометрический,

48 Ubezdźwięczniecie выгласового *-б* przekłada się także na pisownię (К. Конески 2003: 94-95)

49 Alternacja ta odnosi się zarówno do podstaw rodzaju żeńskiego o znaczeniu abstrakcyjnym, jak i podstaw rodzaju męskiego o znaczeniu osobowym.

вулканология > вулканологический,
биогеография > биогеографический.

Oprócz tego sufiks łączy się z podstawami na *-ия* spółgłoskach *б, д, х, п, л, м, н, т*, np.

астролябия > астролябический,
логопедия > логопедический,
анархия > анархический,
эндоскопия > эндоскопический,
эмболия > эмболический,
агрохимия > агрохимический,
гармония > гармонический,
аристократия > аристократический,

Formant nie występuje po spółgłoskach *ц, с, з*, choć sporadycznie łączy się z podstawami na *-сия, -зия*, np. *каталепсия > каталептический, поэзия > поэтический*, a spółgłoski *с, з* wymieniają się na *т*. Jedna podstawa zakończona jest na *-ция*, jednak częśćka ta ulega dezintegracji: *катехизация > катехизический*. We wszystkich pozostałych derywatach ucinana jest końcówka *-ия*. Inne typy podstaw rodzaju żeńskiego są sporadyczne, np. *химера > химерический, гигиена > гигиенический*.

Formant jest także produktywny w zakresie tworzenia przymiotników od podstaw rodzaju męskiego na *-изм* (147 derywatów), np. *экуменизм > экуменический*, należy jednak zwrócić uwagę, że większość tego typu derywatów ma podwójną motywację, a podstawą może być nazwa nurtu, kierunku, doktryny lub jej zwolennika, np. *акмеистический < акмеист, акмеизм*. Wyodrębnienie właściwej podstawy słowotwórczej możliwe jest jedynie w określonym kontekście, z formalnego zaś punktu widzenia w charakterze podstawy bardziej uzasadnione są nazwy osobowe na *-ист*, gdyż dołączenie formantu nie wymusza żadnych alternacji. Innym przykładem wielomotywacyjności są derywaty utworzone od podstaw, z których jedna ma znaczenie konkretne i nazywa urządzenie, a druga jest rzeczownikiem abstrakcyjnym nazywającym proces lub dziedzinę z nim związaną: *микроскоп > микроскопический* lub *микроскопия > микроскопический*. Za pomocą tego sufiksu tworzone są także przymiotniki od nielicznych rzeczowników zakończonych na *-изм*, np. *сарказм > саркастический*, gdzie również dochodzi do wymiany grupy spółgłoskowej w wygłosie (podobnie jak w przypadku podstaw na *-изм*). Formant w zasadzie nie łączy się z nazwami geograficznymi.

Rzeczowniki z wygłosowym *м*, głównie rodzaju żeńskiego, łączą się z formantem za pomocą interfiksu *-ат-*, np.

драма > драматический,

харизма > харизматический,

плазма > плазматический,

Na produktywność sufiksu rozszerzonego *-ический* wpływa przede wszystkim produktywność słowotwórcza poszczególnych klas rzeczowników podstawy, z których większość to wyrazy motywowane.

3.1.2. Derywaty z formantem *-еский* (327)

Liczną klasę stanowią derywaty utworzone za pomocą formantu *-еский*. Podstawy słowotwórcze to przede wszystkim rzeczowniki rodzaju żeńskiego (179, ponad połowa). Większość z nich to rzeczowniki abstrakcyjne zakończone na *-ика* o zróżnicowanej semantyce (m.in. nazwy dziedzin nauki, nurtów, ruchów, procesów, itp.), np.

пиротехника > пиротехнический,

паника > панический ,

зоотехника > зоотехнический,

семиотика > семиотический.

Niewielka część podstaw słowotwórczych na *-ика* to rzeczowniki o znaczeniu konkretnym, np.

аттика > аттический,

клиника > клинический,

галактика > галактический,

Арктика > арктический.

Jednak w tym wypadku o doborze rozszerzonego formantu *-еский* decydują względy fonetyczne, a nie znaczenie podstawy słowotwórczej. Pozostałe rzeczowniki rodzaju żeńskiego są nieliczne, np.

ханжа > ханжеский,

глаголица > глаголический,

девица > девический,

дружба > дружеский.

Podstawy słowotwórcze rodzaju męskiego to przede wszystkim nazwy osobowe, z których rzeczowniki zakończone na *-ник* są klasą najliczniejszą, np.

мошенник > мошеннический,

клеветник > клеветнический,

наёмник > наёмнический,

невольник > невольнический.

Pozostałe typy są znacznie rzadsze, wśród nich można wyróżnić nazwy osobowe na *-ик (-цик)*, np. *старик > старческий, бунтовщик > бунтовщический, -ач*, np. *палач > палаческий, -ец*, np. *певец > певческий*. Inne typy podstaw o znaczeniu osobowym występują w pojedynczych derywatach. Obligatoryjnym elementem omawianego sufiksu są liczne wymiany spółgłosek. Formant jest produktywny.

3.1.3. Derywaty z formantem *-овский* (161)

Derywaty utworzone za pomocą formantu rozszerzonego *-овский* stanowią grupę dość liczną. W charakterze rzeczowników podstawy występują rzeczowniki konkretne osobowe oraz abstrakcyjne nazwy organizacji nazwane najczęściej za pomocą skrótowców i złożeń. Znakomita większość podstaw to rzeczowniki rodzaju męskiego. W zakresie znaczenia podstawy słowotwórczej jest to klasa regularna. Wśród rzeczowników podstawowych wyróżnić można nazwy osobowe rodzaju męskiego oznaczające:

1) męskich członków rodziny, np.

отец > отцовский,

прадед > прадедовский,

2) tradycyjne zawody oraz godności, np.

король > королевский,

фараон > фараоновский,

дьячок > дьячковский,

ксёндз > ксендзовский,

3) antroponimy, np.

нобелъ > нобелевский,

георгий > георгиевский,

наполеон > наполеоновский,

дюар > дюаровский.

Formant rozszerzony *-овский* łączy się także regularnie ze złoženiami i skrótowcami, będącymi nazwami różnych organizacji, np.

ширпотреб > ширпотребовский,

юрфак > юрфаковский,

яхт-клуб > яхт-клубовский,

учхоз > учхозовский.

W procesie derywacji ruchome |o| i |e| w wygłosach rzeczowników osobowych zanikają. Formant charakteryzuje się wysoką produktywnością, zwłaszcza przy tworzeniu derywatów od skrótowców.

3.1.4. Derywaty z formantem *-ческий* (117)

Liczną klasę stanowią przymiotniki utworzone za pomocą rozszerzonego formantu *-ческий*. Z analizowanego materiału wynotowałam 117 derywatów należących do tej klasy słowotwórczej. Sufiks dołącza się przede wszystkim do trzech typów podstaw:

1) rzeczowników konkretnych osobowych na *-ец*, np.

судовладелец > судовладельческий,

обновленец > обновленческий,

политотделец > политотдельческий,

2) rzeczowników abstrakcyjnych oznaczających gałęzie gospodarki na *-ство* (w tym większość z komponentem *-водство*):

рыбоводство > рыбоводческий,

куроводство > куроводческий,

бахчеводство > бахчеводческий,

3) rzeczowników abstrakcyjne na *-ение* (w tym głównie *-ведение*) oznaczające dziedziny wiedzy i nauki, np.

литературоведение > литературоведческий,

музееведение > музееведческий,

естествоведение > естествоведческий,

материаловедение > материаловедческий,

управление > управленческий,

учреждение > учрежденческий,

мировоззрение > мировоззренческий.

Podstawy słowotwórcze innego typu są rzadkie, należą do nich m.in.

старожил > старожильческий,

скопидом > скопидомческий,

отдел > отдельческий.

Użycie rozszerzonego formantu *-ческий* wiąże się przede wszystkim z ucięciem podstawy słowotwórczej i jest to alternacja regularna. Dezintegracji ulegają podstawy na *|-stvo|*, *|-enie/-anie|*, *|-ec|*⁵⁰.

Także w tej grupie derywatów występuje podwójna motywacja, np.

языковедческий < *языковед*, *языковедение*,

экскурсоводческий < *экскурсовод*, *экскурсоводство*.

Formant jest produktywny.

3.1.5. Derywaty z formantem *-ийский* (15)

Przymiotniki z formantem rozszerzonym *-ийский* stanowią mało liczną grupę – 15 derywatów. Są one tworzone przede wszystkim od toponimów, np. *Ханты* > *хантыйский*, *Камбоджа* > *камбоджийский*. Część podstaw ma inne znaczenie, głównie abstrakcyjne, np. *буддизм* > *буддийский* (z *италики* > *италийский* (obu derywatom towarzyszy ucięcie), *авеста* > *авестийский*, *веды* > *ведийский*.

3.1.6. Derywaty z formantem *-анский (-янский)* (7)

W materiale jest 7 przymiotników z formantem rozszerzonym *-анский* (oraz ortograficznym wariantem *-янский*). Podstawami słowotwórczymi są toponimy i etnonimy, oznaczające odpowiednio nazwy państw i nazwy mieszkańców państw, np. *молдаванин* > *молдаванский*, *Перу* > *перуанский*, w tym wypadku sufiks nazwy osobowej *-анин* ulega dezintegracji. Ponadto wśród podstaw są inne nazwy osobowe, m.in. antroponimy: *нищие* > *нищиеанский*, a także *патриций* > *патрицианский* (z ucięciem tematu). Jeden derywat utworzony jest przy pomocy dodatkowego interfiksu: *негр* > *негр-ит-янский*. W przypadku zakończenia podstawy na samogłoskę *a* dochodzi do interferencji: *Америка* > *американский*.

Wyodrębnienie omawianego sufiksu zależne jest od parafrazy słowotwórczej oraz znaczenia kontekstowego; etnonimy i toponimy będą miały różny związek formalny z formantem słowotwórczym, np. *Перу* > *перу-анский*, ale *перуанец* > *перуан-ский*, a więc w drugim wypadku derywat będzie należał do przymiotników z formantem prostym. Etonimy w tych przypadkach są bliższe formalnie derywatom niż toponimy. Omawiany typ można jednak uznać za produktywny w zakresie tworzenia przymiotników od nazw miejscowych.

50

Jeśli podstawa kończy się na *-водство* lub *-ведение*, to cząstka *-вод-/-вед-* bierze udział w derywacji.

3.1.7. Derywaty z formantem *-инский (-енский, -ынский)* (6)

Formant *-инский*, a zwłaszcza jego ortograficzny wariant *-енский* uznaje się za produktywny, choć analizowany materiał tego nie odzwierciedla. Wynika to z faktu, że łączy się on głównie z nazwami miast, które w analizowanym korpusie reprezentowane są nielicznie (Лопатин, Улуханов 2016: 633-634). W zakresie znaczenia i budowy podstaw słowotwórczych klasa derywatów z formantem *-инский* jest nieregularna, por. *рождество* > *рождественский*, *нищий* > *нищенский*, *орда* > *ордынский*, *сатана* > *сатанинский*, *сестра* > *сестринский*. Jeden derywat został utworzony od rozszerzonego tematu: *мать* > *материнский*.

3.1.8. Derywaty z formantem *-истический* (4)

Formant rozszerzony *-истический* występuje w 4 przymiotnikach notowanych przez BTSRJа: *юмор* > *юмористический*, *идеал* > *идеалистический*. ('основанный на высоких идеалах', por. *идеализм* > *идеалист-ический*⁵¹), *новелла* > *новеллистический*, *стиль* > *стилистический*. W podstawach zakończonych na twardą spółgłoskę zachodzi palatalizacja. Formant jest nieproduktywny

3.1.9. Derywaty z pozostałymi formantami rozszerzonymi

Derywaty z innymi formantami rozszerzonymi są nieliczne. Sufiks *-ейский* tworzy dwa przymiotniki: *Европа* > *европейский* oraz *ганза* > *ганзейский*. Inne pojawiają się w pojedynczych derywatach: *-ацкий*: *хохол* > *хохлацкий*, *-нский*: *эрзя* > *эрзянский* oraz *-ианский*: *марс* > *марсианский*. Jeden derywat utworzony został w sposób nieregularny: *жизнь* > *житейский*.

3.2. język polski

3.2.1. Derywaty z formantem *-owski* (237)

Najliczniej reprezentowanym formantem rozszerzonym w materiale języka polskiego jest sufix *-owski*, który tworzy 237 przymiotników rejestrowanych przez USJP. Większość

51 W derywatach typu *идеализм* > *идеалистический* wyodrębnia się formant *-ический* oraz alternację tematową (zob. Лопатин, Улуханов 2016: 634).

przymiotników, 176, utworzona jest od nazw osobowych (w tym 37 antroponimów). Formant tworzy też derywaty od rodzimych nazw miejscowych, ale w analizowanym materiale nie występują (np. *łazowski*, *bródnowski*). Derywaty tej klasy tworzone są seryjnie od:

- antroponimów: *szekspirowski*, *chopinowski*, *tycjanowski*, *kościuszkowski*,
- skrótowców, w tym nazw państw, np. *enerdowski*, *erefenowski*, *peerelowski*, oraz nazw organizacji, np. *oenzetowski*, *pezetpeenowski*, *cepolowski*, *monarowski*⁵².
- nazw urzędów i godności: *hrabiowski*, *baronowski*, *burgrabiowski*,
- terminów pokrewieństwa i powinowactwa, np. *mężowski*, *ojcowski*, *synowski*, *szwagrowski*, *wujowski*,
- od innych nazw osobowych: *burmistrzowski*, *bacowski*, *artystowski*, nazw zwolenników ruchów i idei: *rasistowski*, *faszystowski*.
- od nazw miejsc: *łazienkowski*, *skansenowski*, *kremlowski*
- oraz nielicznych etnonimów: *żydowski*, *łemkowski*.

Formant *-owski* regularnie łączy się z nazwami osobowymi na *-ista/-ysta* (lub *-izm/-yzm* w zależności od parafrazy) niebędącymi nazwami zwolenników nurtów i idei: *artystowski*, *brygadzystowski* (decyduje czynnik morfologiczny, nie semantyczny), *-owicz*, *-ewicz*, *-nik*, np. *królewiczowski*, *karierowiczowski*, *naczelnikowski* oraz z komponentem *-mistrz*, np. *burmistrzowski*, *arcymistrzowski*, *mistrzowski*, *baletmistrzowski*, *kwaterymistrzowski*.

Użycie formantu rozszerzonego *-owski* nie wymusza wielu alternacji tematowych. Regularny jest zanik ruchomego |e|:

Hegel > *heglowski*,

Diesel > *diesłowski*,

hycel > *hyclowski*,

marszałek > *marszałkowski*.

Wysoką produktywność tego formantu można wyjaśnić zatem brakiem przeszkód natury morfonologicznej.

3.2.2. Derywaty z formantem *-ijski(-yjski)* (80)

USJP notuje 80 derywatów z formantem *-ijski(-yjski)*. Przymiotniki tej klasy tworzone są od

---

52 Produktywność tego typu jest niezagrażona, ponieważ derywaty od skrótowców tworzone są w sposób seryjny (Jadacka 2001: 132).

rzeczowników osobowych, m.in. członków grup wyznaniowych *kopt* – *koptyjski*, *druz* > *druzyjski*, *sikh* > *sikhijski*, etnonimów: *Saud* > *saudyjski*, *Kurd* > *kurdyjski*, antroponimów: *Dionizos* > *dionizyjski*, *Cezar* > *cezaryjski*. Jednak znakomita większość przymiotników utworzona jest od nazw geograficznych pochodzenia obcego: *Suazi* > *suazyjski*, *Lesotho* > *lesotyjski*.

Użycie tego formantu powoduje ucięcie tematów słowotwórczych o następujące segmenty:

| -is| *genesis* > *genezyjski*, *Adonis* > *adonijski*,

| -os| *Dionizos* > *dionizyjski*, *Lesbos* > *lesbijski*,

| -um| *Monachium* > *monachijski*,

| -ja| *Brytania* > *brytyjski*,

3.2.3. Derywaty z formantem *-ański* (71)

W USJP występuje łącznie 71 derywatów z sufiksem *-ański*. Sufiks ten łączy się z podstawą bezpośrednio lub za pomocą intermorfów (Kowalik 1977: 193): *-w'-*: *peruwiański*, *-it-*: *neapolitański*, *konstantynopolitański*⁵³, *-#j-*: *wenusjański*, *marsjański*, *-t-*: *tolutański*. Formant *-ański* może występować bezpośrednio po samogłosce *-e*, co poświadczone jest jednym przykładem: *Nietzsche* > *nietzscheański*, ale: *Powolże* > *powolżański* oraz po samogłosce *-u*: *Maseru* > *maseruański*, *Mogadiszu* > *mogadiszuński*, ale: *Nauru* > *naurański*.

Formant *-ański* łączy się z antroponimami: *Kartezjusz* > *kartezjański*, *Elżbieta* > *elżbietański*, *Maria* > *mariański*, *Kopernik* > *kopernikański*, *Nietzsche* > *nietzscheański*, *Cezar* > *cezariański*. Oprócz tego łączy się on z nazwami geograficznymi, najczęściej rodzaju żeńskiego zakończonymi na samogłoski, głównie *-a*: *Kuba* > *kubański*, *Papua* > *papuański*, *Sparta* > *spartański*, *Nikaragua* > *nikaraguański*, *Korea* > *koreański*, nieliczne są derywaty od podstaw na *-e*: *Skopje* > *skopiański*, *Podhale* > *podhalański*, *-u*: *Katmandu* > *katmanduański*, *o*: *Maroko* > *marokański*. Jedynie kilka podstaw słowotwórczych kończy się spółgłoską: *Laos* > *laotański*, *Nazaret* > *nazaretański*, *Meksyk* > *meksykański*.

3.2.4. Derywaty z formantem *-ejski* (18)

Za pomocą formantu *-ejski* zostało utworzonych 18 przymiotników. Rzeczownikami podstawy są nazwy osobowe własne (antroponimy): *Dante* > *dantejski*, *Epikur* > *epikurejski*,

53 Krystyna Kowalik ciąg *-it-an-#sk-* zalicza do wariantu sufiksu *-ański* z intermorfem *-it-*. Użycie tego formantu poświadczone jest w trzech przykładach: *neapolitański*, *konstantynopolitański*, *trypolitański* (z dezintegracją podstawy o cząstkę *-is*). Autorka pisze, że pojawienie się intermorfu *-it-* można wyjaśnić tym, że podstawa jest obcego pochodzenia, a w formacjach rodzimych występowanie sufiksu *-ański* bezpośrednio po spółgłosce *l* jest możliwe, np. *Wisła* > *wiślański*. (Kowalik 1977: 193)

Pitagoras > *pitagorejski* oraz nazwy geograficzne pochodzenia obcego, głównie rodzaju nijakiego: *Lilongwe* > *lilongwejski*, *Juande* > *juandejski*, *Alpy* > *alpejski*. Sufiks *-ejski* powoduje ucięcie tematów słowotwórczych, np.

plebs > *plebejski*,

Prometeusz > *prometejski*,

Pitagoras > *pitagorejski*,

Sokrates > *sokratejski*.

3.2.5. Derywaty z formantem *-iński(-yński)* (15)

Formant *-iński(-yński)* występuje w 15 przymiotnikach. Tworzy derywaty od nazw osobowych: *chłopiec* > *chłopczyński*, *matka* > *macierzyński* (z rozszerzonym tematem słowotwórczym), w tym antroponimów: *Sybilla* > *sybyliński* oraz nazw geograficznych pochodzenia rodzimego i obcego: *Łomża* > *łomżyński*, *Gruzja* > *gruziński*, *Bizancjum* > *bizantyński*⁵⁴. Jedną podstawą nazywa odcinek czasu (erę): *algonk* > *algonkiński*.

Derywacja tego typu związana jest z licznymi alternacjami spółgłoskowymi, np. *Gruzja* > *gruziński*, *chłopiec* > *chłopczyński*, *Lacjum* > *latyński*, samogłoskowymi, np. *chłopiec* > *chłopczyński* oraz dezintegracja podstawy o jotę, np. *Warmia* > *warmiński*, *Florencja* > *florentyński*.

3.2.6. Derywaty z formantem *-eński* (14)

Formant *-eński* występuje w 14 przymiotnikach notowanych przez USJP. Podstawami słowotwórczymi są nazwy osobowe zakończone na *-a*: *panna* > *panieński*, *kolega* > *koleżeński*. Pozostałe podstawy słowotwórcze to nazwy geograficzne rodzime i obce: *Gniezno* > *gnieźnieński*, *Budapeszt* > *budapeszteński*. Użycie sufiksu *-eński* wywołuje palatalizację spółgłosek wyłosowych, np. *kolega* > *koleżeński*, *Damaszek* > *damasceński*, *Gniezno* > *gnieźnieński*, *Grodno* > *grodzieński*, *Krosno* > *krośnieński*.

Wygłosowe [n] ulega palatalizacji tylko w podstawach rodzimych, w podstawach pochodzenia obcego pozostaje bez zmian (por. *Bern* > *berneński*) (Urban 2006: 55).

---

54 Częstszą formą jest przymiotnik *bizantyjski*.

3.2.7. Derywaty z formantem *-arski* (13)

Formant *-arski* występuje w 13 derywatach notowanych przez USJP. Według Kowalik derywaty zawierające sufiks *-arski* są dwuznaczne pod względem swojej struktury i w zależności od kontekstu segment *-ar-* może pełnić dwojaką funkcję: sufiksu rzeczownikowego lub segmentu strukturalnego (Kowalik 1977: 194). Zatem derywaty z formantem *-arski* mogą mieć dwojaką, a nawet trojaką motywację, np. *zakład meblarski* to 'zakład produkujący meble', 'zakład związany z meblarstwem', 'zakład, w którym pracuje meblarz'⁵⁵. Formant bezpośrednio łączy się z tylnojęzykowym *k*: *mereżka* > *mereżkarski* oraz przedniojęzykowym-zębowym *n*: *dren* > *drenarski*. W pozostałych przypadkach dochodzi do palataliacji spółgłoski wygłosowej, np. *reklama* > *reklamarski*, *wyspa* > *wyspiarski*, *sekta* > *sekciarski*, *melina* > *meliniarski*, *giełda* > *giełdziarski*

3.2.8. Derywaty z pozostałymi wariantami rozszerzonymi

Pozostałe formanty rozszerzone w analizowanym materiale występują rzadko, najczęściej w pojedynczych derywatach. USJP notuje 3 przymiotniki z formantem *-ycki*: *Tylża* > *tylżycki*, *Homer* > *homerycki*, *Celt* > *celtycki*. Formant *-(e)atycki* poświadczony jest w jednym derywacie *hanzeatycki*, formant do podstawy słowotwórczej jest dołączony za pomocą intermorfu (Kowalik 1977: 74). Formant sufiksalny *-erski* występuje w trzech derywatach rejestrowanych przez USJP: *brat* > *braterski*, *łobuz* > *łobuzerski*, *wirtuoz* > *wirtuozerski*. Wszystkie podstawy są rzeczownikami osobowymi. Formant *-erski* nie wywołuje alternacji tematowych. Również formant *-ecki* nie tworzy regularnie derywatów. USJP notuje jedynie trzy przymiotniki z tym sufiksem: *zbójecki*, *mazowiecki*, *nowosądecki*. W materiale są także trzy przymiotniki utworzone za pomocą formantu *-ajski*: *Jura* > *jurajski*, *Jena* > *jenajski*, *Jawa* > *jawajski*. Wszystkie rzeczowniki podstawy to nazwy geograficzne rodzaju żeńskiego zakończone na *-a*. Wszystkie podstawy są pochodzenia obcego. Sufiks *-alski* łączy się z podstawami rodzaju żeńskiego na *-a*: *Prowansja* > *prowansalski*, z jednoczesną dezintegracją podstawy słowotwórczej o jotę, oraz *bestia* > *bestialski*, który jest podzielny jedynie formalnie (Urban, 2006: 54) i ma charakter symilatywny.⁵⁶ Ponadto odnotowałam pod dwa derywaty z formantami *-atycki*: *Azja* > *azjatycki* i *Eurazja* > *eurazjatycki*, oraz *-oński*: *Jerycho* > *jerychoński* od nazwy miejscowej obcego pochodzenia oraz od antroponimu:

55 Doroszewski: *meblarski* 'produkujący albo projektujący meble, dotyczący meblarstwa, mebli albo meblarza'. Taka zależność formalna zanika, gdy nazwa wykonawcy zawodu jest przestarzała, bądź wyszła z użycia, np. *wikliniarz* (SJP, hasło: meblarski).

56 'bestialski' def. 1.'o człowieku: taki, który jest nieludzki, zachowuje się jak bestia'. def. 2: 'okrutny, właściwy bestii'. *SłowoSiec* (<http://plwordnet.pwr.wroc.pl/wordnet/>) dostęp: 01.06.2022

Jagiello > *jagielloński*, w którym zachodzi palatalizacja spółgłosek wygłosowych. Reszta formantów tworzy pojedyncze formacje. Formant *-ewski* wydziela się w przymiotniku *król* > *królewski*, *-elski* w *rodzic* > *rodzicielski*, w którym wygłosowa spółgłoska podstawy ulega zmiękczeniu oraz formant *-acki*, który występuje w derywacie *elegia* > *elegiacki*. Przymiotnik ten ma charakter archaiczny, obecnie częściej spotykany jest wariant *elegijny*.

3.3. język macedoński

3.3.1. Derywaty z formantem *-ички* (146)

Wśród przymiotników utworzonych za pomocą formantu rozszerzonego najliczniej reprezentowane są derywaty z formantem *-ички*. Łączy się on przede wszystkim z podstawami rodzaju męskiego o znaczeniu osobowym na *-ист* (115 derywatów). Derywacji tej nie towarzyszą żadne alternacje. Większość przymiotników tego typu może jednocześnie motywować się dwoma podstawami: rzeczownikiem osobowym na *-ист* oraz abstrakcyjnym na *-изам*, por.

минималист > *минималист-ички*,

минимализм > *минимал-истички*,

a oba derywaty będą różnić się relacją formalną z rzeczownikiem podstawy, stąd wyodrębnienie dokładnej liczby derywatów z tymi sufiksami jest niemożliwe. Wśród podstaw rodzaju męskiego są także 4 rzeczowniki na *-изам*, np. *еклектизам* > *еклектички*, pozostałe typy podstaw występują pojedynczo.

Przymiotników od podstaw słowotwórczych rodzaju żeńskiego TRMJ notuje 19. Mają one zróżnicowaną charakterystykę zarówno morfologiczną, jak i semantyczną, natomiast niemal wszystkie należą do rzeczowników abstrakcyjnych, z jednym wyjątkiem: *галаксија* > *галактички*. Formant występuje głównie bezpośrednio po spółgłosce [t], zatem derywacji towarzyszy kilka alternacji, np. *етногенеза* > *етногенетички*, *сенса* > *сентички*. Formant *-ички* zalicza się do produktywnych.

3.3.2. Derywaty z formantem *-ански* (83)

TRMJ notuje 83 derywaty utworzone za pomocą formantu rozszerzonego *-ански*. Podstawy słowotwórcze to niemal wyłącznie nazwy geograficzne i/lub nazwy mieszkańców (z dwoma wyjątkami: *берза* > *берзански*, *месуја* > *месујански*). Podstawy słowotwórcze są w większości rodzaju żeńskiego (54). Sufiks przeważnie dołącza do podstaw bezpośrednio, np.

Африка > африкански,

Доминика > доминикански,

Италија > италијански.

W niektórych jednak derywatach występują wymiany spółgłoskowe: *Дака > дачански,* *Гранада > гранагански,* *Бурса > буршански.* Podstaw rodzaju nijakiego jest 18, są to nazwy państw zakończone na *-o, -e, -и -у,* np. *Мексико > мексикански,* *Зимбабве > зимбабвански,* *Хаити > хаикански,* *Перу > перуански.* Część derywatów została utworzona przy pomocy dodatkowego interfiksus *-j-*, np. *Сухуми > сухумијански,* *Русо > русојански,* *Отава > отавјански.*

3.3.3. Derywaty z formantem *-овски* (55)

Również w języku macedońskim derywaty z formantem rozszerzonym *-овски* są liczne, TRMJ notuje 55 przymiotników utworzonych za pomocą tego formantu. Klasa ta jednak znacznie różni się od przymiotników utworzonych za pomocą analogicznych formantów *-овский* i *-owski* w języku rosyjskim i polskim. W materiale występuje zaledwie po jednym derywacie od antroponuimu: *Шекспир > шекспировски* oraz złożenia: *информбиро > информбировски.*

W charakterze podstaw słowotwórczych występują przede wszystkim rzeczowniki konkretne ożywione rodzaju męskiego, w tym

- 1) nazwy osobowe o różnej semantyce, np.

бег > беговски,

роб > робовски,

татко > татковски,

- 2) nazwy zwierząt, np.

јастреб > јастребовски,

еж > ежовски.

Wśród podstaw o znaczeniu osobowym występują nazwy pokrewieństwa i powinowactwa.

Przymiotniki te mają swoje współpodstawowe ekwiwalenty utworzone za pomocą formantu *-ов*:

татко > татков : татковски,

дедо > дедов : дедовски.

Pozostałe znaczenia konkretne występują pojedynczo. Z morfologicznego punktu widzenia derywacja za pomocą sufiksus *-овски* cechuje się pewną regularnością; większość podstaw

słowotwórczych to jednosylabowe rzeczowniki rodzaju męskiego.

Drugą klasą rzeczowników, które dołączają formant rozszerzony *-овски* są toponimy rodzaju nijakiego, na samogłoskę *-o*, np.

Сантѝјаго > *сантѝјаговски*,

Парамарибо > *парамарибовски*,

Лесото > *лесотовски*.

3.3.4. Derywaty z formantem *-истички* (43)

W materiale występują 43 derywaty z formantem rozszerzonym *-истички*. Wszystkie podstawy słowotwórcze to rzeczowniki o znaczeniu abstrakcyjnym. Przymiotniki z tym formantem tworzone są głównie od podstaw rodzaju męskiego o na *-изам* (41), wśród których dominują abstrakcyjne znaczenia kierunków, nurtów i ruchów. Klasę tę charakteryzuje regularność. Wszystkie podstawy słowotwórcze ulegają ucięciu, np.

класицизам > *класицистички*,

силогизам > *силогистички*,

субјективизам > *субјективистички*.

Wyjątkowo sufiks dołącza do innego typu podstaw: *хумор* > *хумористички*, *табу* > *табуистички*.

W podobny sposób tworzone są przymiotniki od podstaw rzeczownikowych na *-азам*, w tym wypadku dołączany jest formant *-астички*. W materiale tego typu derywacja poświadczona jest dwoma przykładami: *сарказам* > *саркастички*, *плеоназам* > *плеонастички*.

3.3.5. Derywaty z formantem *-ешки* (24)

W materiale występują 24 przymiotniki utworzone za pomocą formantu rozszerzonego *-ешки*. Większość podstaw słowotwórczych to nazwy zwierząt, pośród których przeważają rzeczowniki rodzaju nijakiego, np. *врапче* > *врапчешки*, *јапе* > *јапешки*, ale także *волк* > *волчешки*. Kilka podstaw należy do innych klas semantycznych, np. nazw osobowych: *бебе* > *бебешки*, *конте* > *контешки*, *момче* > *момчешки*. Jeden derywat utworzony został od toponimu: *Малта* > *малтешки*. Poza palatalizacją wygłosowego [k], derywacji towarzyszą pojedynczo uścięcia, np. *врабец* > *врапчешки*, *змија* > *змиешки*.

3.3.6. Derywaty z formantem *-ински* (16)

TRMJ rejestruje 16 przymiotników z tym formantem. Klasę tę tworzą wyłącznie derywaty oparte na podstawach o znaczeniu konkretnym, a większość z nich ma znaczenie osobowe, np.

дете > *детински*,

газда > *газдински*,

сестра > *сестрински*.

Wśród podstaw słowotwórczych jest 12 rzeczowników rodzaju żeńskiego, natomiast po 2 derywaty utworzone zostały od podstaw rodzaju męskiego i nijakiego. Wyjątek od tej reguły stanowią dwa przymiotniki odtoponimiczne: *Далмација* > *далматински*, *Њукасл* > *њукаслински*.

Mimo że omawiane derywaty zawierają sufiks *-ин*, to w odróżnieniu od przymiotników utworzonych wyłącznie za pomocą tego sufiksu prostego, nie mają znaczenia posesywnego, por. *мајчин дом* – *мајчинска љубов* (К. Конески 2003: 97).

3.3.7. Derywaty z formantem *-иски* (16)

Przymiotniki z formantem rozszerzonym *-иски* tworzone są niemal wyłącznie od nazw miejscowych, np.

Агра > *агриски*,

Гега > *гегиски*,

Суматра > *суматриски*.

Podstawy zakończone na *-ија* ulegają ucięciu: *Боливија* > *боливиски* i jest to jedyna wymiana, która towarzyszy tej derywacji. Jeden przymiotnik utworzony jest od rzeczownika pospolitego: *сапун* > *сапуниски*.

3.3.8. Derywaty z formantem *-ечки* (7)

Nieproduktywną oraz nieregularną klasę stanowią derywaty utworzone za pomocą formantu sufiksального *-ечки*. Tworzone są one od podstaw o różnej charakterystyce morfologicznej i semantycznej. Rzeczowniki podstawy należą do wszystkich trzech rodzajów gramatycznych (po 3 rodzaju męskiego i żeńskiego oraz 1 rodzaju nijakiego). Przeważają rzeczowniki o znaczeniu konkretnym, w tym nazwy osób: *немак* > *немечки*, zwierząt: *јапе* > *јаречки*, toponimy: *Словенија* > *словенечки* oraz inne nazwy przedmiotowe *грб* > *грбечки*.

3.3.9. Derywaty z formantem *-ачки* (5)

Także derywaty z formantem *-ачки* są nieliczne i tworzone w sposób nieregularny. Wśród podstaw są rzeczowniki zarówno konkretne, jak i abstrakcyjne zakończone na *-ање*, *-ец*, np. *неодобрување* > *неодобрувачки*, *каменорезец* > *каменорезачки*. Wszystkie podstawy to rzeczowniki motywowane słotwórczo. Brak jest jednak wyraźnych reguł morfologicznych i semantycznych dotyczących doboru tego formantu.

3.3.10. Derywaty z formantem *-енски* (5)

Kolejną nieproduktywną klasą są przymiotniki utworzone za pomocą formantu *-енски*. Derywaty motywowane są zarówno podstawami o znaczeniu pospolitym, jak i nazwami własnymi miejsc: *црква* > *црквенски*, *Варна* > *варненски*. Sufiks nie wywołuje żadnych alternacji.

3.3.11. Derywaty z formantem *-увачки* (5)

Przymiotniki z formantem sufiksalnym *-увачки* tworzone są od odczasownikowych nazw czynności, np. *уцена* > *уценувачки*, *прекор* > *прекорувачки*. Sufiks ten jest zresztą charakterystyczny dla derywacji przymiotników odczasownikowych, zatem motywacja może być podwójna.

3.3.12. Derywaty z pozostałymi formantami rozszerzonymi

Pozostałe formanty rozszerzone odnotowałam głównie w pojedynczych derywatach. Po dwa przymiotniki tworzą formanty sufiksalne *-алски*, *-евски*, *-олошки* oraz *-арски*. Pierwszy z nich tworzy formacje *ориент* > *ориенталски*, *Прованса* > *провансалски* i nie wywołuje w nich żadnych wymian. Sufiks *-евски* odnotowałam w następujących przymiotnikach od rzeczowników ożywionych: *кнез* > *кнежевски* (з:ж), *итркле* > *итрклевски*. Sufiks *-олошки* występuje w dwóch derywatach: *текст* > *текстолошки* oraz *серум* > *серолошки*. Ciąg morfologiczny *-арски* występuje w wielu przymiotnikach od rzeczowników osobowych na *-ар*, z których wiele ma podwójną motywację, por. *аптекаарски* < *аптека* : *аптекаар*. Podstawą do wyodrębnienia tego sufiksu są dwa derywaty: *рамница* > *рамничарски*, *коледе* > *коледарски*. O tym, że drugi przymiotnik nie został utworzony od rzeczownika osobowego *коледар* decyduje użycie kontekstowe: *коледарски колачи* 'ciastka jedzone podczas świąt Bożego Narodzenia'.

Pozostałe formanty rozszerzone w materiale występują pojedynczo: *-итански: Неапол > неаполитански, -аишки: мафија > мафијаишки, -ерски: кич > кичерски, -нички: прелуба > прелубнички, -ески: небо > небески.*

4. Analiza znaczeń kontekstowych

4.1. Użycia subiektywne

W przypadku przymiotników z formantem ros. *-ский*, pol. *-ski*, mac. *-ски*, funkcję subiektywną tworzą najczęściej przymiotniki od nazw osobowych. W charakterze podstaw występują też nazwy zwierząt (częste w języku macedońskim), bądź nazwy zbiorowe. Relacja ta reprezentowana jest bardzo licznie. Rzeczownik podstawy nazywa subiekt, a rzeczownik określany:

a) czynność przy niewyrażonym predykanie, np.

ros. *конский топот* 'tupot konia', *гангстерское нападение* 'napad dokonany przez gangsterów', *шахтёрский труд* 'praca górnik', *шаманская пляска* 'taniec wykonywany przez szamana', *людской быт*, *лекарское дело*,

pol. *badanie lekarskie* 'lekarz bada', *rodzicielskie wychowanie* 'rodzice wychowują', *występ aktorski*, *bohaterski czyn*, *bramkarska parada*,

mac. *пјанистички концерт*, *питачка работа*, *пантерски скок*, *кираџиски живот*, *картографска обработка*, *капитулантски став*.

b) obiekt lub rezultat czynności, np.

ros. *сенатский указ* 'wydany przez senat', *писательский опыт* 'doświadczenie pisarza', *рентгеновские лучи* 'emitowane przez rentgen', *ребяческий крик* 'krzyk dziecka', *хулиганский поступок* 'występek chuligana', *ямищские песни*, *жонглёрское искусство*, *авторские поправки*,

pol. *wyrób jubilerski* 'wykonany przez jubilera', *piosenka autorska* 'wykonywana przez aktora', *dyrektorskie rozporządzenie* 'wydane przez dyrektora', *redaktorskie poprawki* 'dokonane przez redaktora', *malarstwo włoskie* 'tworzone przez Włochów',

mac. *бактериско заболување* 'choroba wywołana przez bakterie', *мајсторска работа* 'wyrób rzemieślnika', *свадбарска песна* 'wykonana przez weselników', *султанска власт* 'sprawowana przez sułtana', *почетнички грешки* 'popelniane przez początkującego', *претприемачки договор*

c) cechę subiektu, np.

ros. *жонглёрская ловкость* 'sprawność, jaka cechuje żonglera', *металлический блеск* 'będący cechą metalu', *нежность, ребяческий голос, иноземский обычай, людские страсти, юношеская гибкость, русское гостеприимство*,

pol. *aktorski talent* 'będący cechą aktora', *ojcowska troska, polska mentalność, francuski szyk*,

mac. *исцелителска моќ* 'moc uzdrowiciela', *родителска нежност, стихиска сила* 'siła żywiołu', *поданичка послушност, добро ги познаваше интриганстките способности на својот соработник*,

d) miejsce przy niewyrażonym predykacie, np.

ros. *балетмейстерская школа* 'w której uczą się baletmistrzowie', *беженская столовая* 'w której stołują się uchodźcy', *бенедиктинский монастырь*, *адвокатская контора, шахтёрский посёлок*,

pol. *biuro poselskie* 'w którym pracuje poseł', *stok narciarski* 'po którym zjeżdża narciarz', *boisko piłkarskie* 'na którym grają piłkarze', *gmina chrześcijańska* 'zamieszkała przez chrześcijan', *warsztat stolarski* 'w którym pracuje stolarz',

mac. *креолска земја* 'zamieszkała przez Kreoli', *еврејска општина* 'zamieszkała przez Żydów', *раководителски кабинет* 'w którym pracuje kierownik', *златарски дуќан* 'w którym pracuje złotnik'.

W pojedynczych przypadkach rzeczownik określany może nazywać czas czynności, np. mac. *комитски времиња* 'czasy (działalności) komitów'. W języku polskim w charakterze podstaw słowotwórczych występują wyłącznie nazwy osobowe (Urban 2006: 49).

4.2. Użycia obiektowe

Rzeczownik podstawy nazywa obiekt (często rzeczownik jest nazwą osobową), a rzeczownik określany pełni różne funkcje. Może nazywać:

a) czynność

ros. *гемолитические заболевания, хард-рокерский концерт* 'na którym grana jest muzyka hard rockowa', *видеорежиссёрские курсы* 'kursy dla reżyserów', *акушерские курсы*.

pol. *zjazd studencki* 'na który przyjeżdżają studenci', *egzamin aktorski* 'który zdaje aktor', *konkurencja seniorska* 'dla seniorów',

mac. *шоферски испит* 'który zdaje kierowca', *сметководителски курсеви* 'kursy dla księgowych', *семинарски вејби, опиумска војна* 'wojna o opium', *лекторски испит*.

b) miejsce

ros. *кондитерский магазин* 'sklep sprzedający wyroby cukiernicze',

pol. *zakład mleczarski* 'zakład produkujący wyroby mleczarskie', *warsztat wikliniarski*, *szkoła aktorska*, *zakład stolarski*, *obóz harcerski*.

mac. *чевларски дуќан* 'zakład produkujący obuwie', *кадетско училиште* 'gdzie kształcą się kadeci'.

W materiale języka polskiego w funkcji obiektowej występują wyłącznie przymiotniki od nazw osobowych.

4.3. Użycia posesywne

Relacja posesywna jest reprezentowana przez przymiotniki omawianego w niniejszym rozdziale typu wyjątkowo licznie. Wynika to z faktu, że tworzone są one seryjnie od podstaw o znaczeniu osobowym. Rzeczownik podstawy nazywa subiekt posiadania (posiadacza) i najczęściej jest to rzeczownik osobowy. Rzeczownik określany nazywa zaś posiadany obiekt. Rzeczowniki określane to najczęściej nazwy przedmiotów, miejsc (w tym pomieszczeń) i części garderoby, np.

ros. *генеральский мундир* 'mundur generała', *седельницкая мастерская* 'warsztat (należący do) siodlarza', *альпинистские ботинки* 'buty alpinisty', *школярский ранец* 'plecak ucznia', *аббатские земли*, *байский скот*, *янычарская сабля*, *ученический дневник*, *господский дом*, *швейцарская ливрея*,

pol. *salon fryzjerski* 'należący do fryzjera', *strój piłkarski* 'strój piłkarza', *господарски инвентарз* 'będący własnością gospodarza', *кондукторска торба* 'torba należąca do konduktora', *зabudowania*, *зwierzęта господарские* 'należące do gospodarza',

mac. *комшииска мачка* 'kot sąsiada', *инвалидска пензија* 'renta należąca do inwalidy', *јагленарска колиба*, *јорганџиски алат* 'narzędzie osoby wytwarzającej kołdry', *клубски просториш* 'tereny należące do klubu', *котларска облека*, *музејски експонат*, *татковински шуми*.

W roli subiektu posiadania występują regularnie także geograficzne, które w charakterze podstaw słowotwórczych występują seryjnie, np.

ros. *испанский флот* 'flota należąca do Hiszpanii', *российский газ*,

pol. *пolskie złoto* 'złoto należące do Polski', *francuskie tereny zamorskie*,

mac. *британска колонија*, *американска територија*.

Ponadto w języku macedońskim przymiotniki z formantem *-ски* występują w relacji pseudoposesywnej, gdy subiektem posiadania jest zwierzę, np. *соколско гнездо* 'gniazdo

zamieszkałe przez/należące do sokoła', *рисов брлог, полжавска куќичка, орловско гнездо*.
Formacje od nazw zwierząt w języku rosyjskim i polskim są wyjątkami i nie występują w tej funkcji.

4.4. Użycia instrumentowe

Rzeczownik podstawy nazywa środek czynności (najczęściej w tym charakterze występują nazwy pojazdów, urządzeń i narzędzi), a rzeczownik określany nazywa:

a) czynność, np.

ros. *микроскопический анализ* 'analiza, badanie zrobione przy pomocy mikroskopu',
томографическое обследование 'badanie przy pomocy tomografu', *энцефалографические исследования* 'przy pomocy encefalografu',

mac. *камионски превоз* 'przewóz za pomocą ciężarówki', *автобуска екскурзија* 'wycieczka autobusem', *марионетска претстава, компјутерска анализа, рендгенски преглед, телевизиски пренос, пеницилинска терапија*,

b) obiekt (nieliczne relacje), np.

ros. *рентгеновский снимок* 'zdjęcie wykonane za pomocą rentgenu',

mac. *ласерски печатач* 'drukarka laserowa', *рендгенска снимка*.

W materiale języka polskiego przymiotniki z formantem *-ski* nie występują w użyciu instrumentowym.

4.5. Użycia materiałowe

Rzeczownik podstawy nazywa materiał, a rzeczownik określany wykonany z niego wytwór.
Podstawy słowotwórcze nazywają przede wszystkim materiały i tkaniny, np.

ros. *ангорский свитер* 'sweter wykonany z angory', *биокерамические протезы, драгметаллические изделия*.

mac. *кашмирски фустан* 'sukienka uszyta z kaszmiru', *бетонска плоча* 'płyta betonowa',
најлонски чорапи 'skarpetki z nylonu', *салонитски водоводни цевки, муслинска кошула, опалско стакло, рачешки специјалитет, картонска амбалажа*.

W materiale języka rosyjskiego relacja materiałowa poświadczona jest pojedynczymi

przykładami. Znacznie więcej tego typu użycie występuje w materiale języka macedońskiego, jednak i tu widać pewne ograniczenia wynikające z zakresu znaczeniowego podstaw słotwórczych. W polszczyźnie nie odnotowano przymiotników z formantem *-ski* w omawianym użyciu poza wyjątkami: *wyroby wikliniarskie*, *produkty mleczarskie* z rozszerzonym formantem *-arski* w znaczeniu: 'wyroby wykonane z wikliny', 'produkty zrobione z mleka'.

4.6. Użycia rezultatywne (wskazujące na wytwór)

Rzeczownik podstawy nazywa wytwór, a rzeczownik określany materiał, z którego jest wykonany. Użycie to poświadczane jest jednym przykładem w języku macedońskim *јоргански недув* 'pierze przeznaczone na kołdrę, z którego zrobiona jest kołdra'.

4.7. Użycia genetyczne

Rzeczownik podstawy nazywa źródło pochodzenia, a rzeczownik określany to, co z niego pozyskano. Rezultatywne użycie przymiotników z formantami ros. *ский*, pol. *-ski*, obserwuje się w pojedynczych kolokacjach, np. ros. *конское молоко* 'mleko pochodzące od konia', *конский волос*, *конское мясо*, pol. *końskie włosy*, *końskie mięso*, *woda oligoceńska* 'woda pochodząca ze skał oligoceńskich', *sól cechsztyńska* 'pochodząca ze skał cechsztyńskich'.

Dużo liczniej w tej funkcji występują przymiotniki w języku macedońskim, ponieważ częściej motywują się przez nazwy zwierząt, np. *телешко месо* 'mięso cielęce', *јарешко месо*, *камилско влакно*, *мисирски пердув*, *сомско месо*, *јагнешка кожа*, *кобилешко млеко*, *свинска маст*.

4.8. Użycia syngulatywne (wskazujące na element zbioru)

O zachodzeniu tej relacji decyduje kolektywne znaczenie rzeczownika określanego. Podstawa przymiotnika nazywa niemal wyłącznie osoby, w tym narodowości i grupy etniczne, profesje oraz wyznawców religii, np.

ros. *бандитские формирования* 'ugrupowanie złożone z bandytów', *воровская шайка* 'szajka złodziei', *юнатовский кружок* 'kółko młodych przyrodników', *шпионская группа* 'grupa szpiegów', *жандармский корпус*, *уланский полк*, *масонские ложи*,
pol. *rada adwokacka* 'rada złożona z adwokatów', *kadra nauczycielska* 'kadra nauczycieli', *zespół lekarski* 'zespół złożony z lekarzy', *ludy tureckie* 'ludy złożone z Turków', *kościół chrześcijański*, *organizacja chłopska*, *kibicowska grupa*, *środowisko akademickie*, *mniejszość żydowska*,

мас. *лекарски совет* 'rada złożona z lekarzy', *рецензентска комисија* 'komisja złożona z recenzentów', *симпатизерска група* 'grupa sympatyków', *копаничарска тајфа*, *јаничарска војска*, *спелеолошко друштво*, *трубачки оркестар*.

Przymiotniki od innych rzeczowników występują w materiale pojedynczo, np. ros. *крейсерская эскадра*, мас. *консонантска група*.

4.9. Użycia wskazujące na całość w relacji do części

Rzeczownik podstawy nazywa całość, a rzeczownik określany jej część. Przymiotniki występujące w tej funkcji motywują się przez:

a) nazwy urządzeń i pojazdów, np.

ros. *микшерский пульт* 'pulpit, który jest częścią stołu mikserskiego', *телескопическая трубка* 'będąca częścią teleskopu', *томографический корпус* 'korpus będący częścią tomografu', *микроскопический окуляр* 'okular będący częścią mikroskopu', *телефотометрическая камера*, *камазовский кузов*, *мазовский двигатель*, *бэтээровский пулемёт*, *манометрическая трубка*,
мас. *рефлекторски огледала* 'lustra będące częścią reflektora', *телевизиска антена* 'antena będąca częścią telewizora', *тракторски мотор* 'który jest częścią traktoru', *колско тркало* 'koło będące częścią samochodu', *телеграфска лента*,

b) nazwy budynków i miejsc, np.⁵⁷.

ros. *общежитская комната* 'pokój będący częścią akademika', *кладбищенская ограда* 'ogrodzenie będące częścią cmentarza', *заводские корпуса*, *детдомовский двор*,
pol. koło młyńskie 'będące częścią młyna',
мас. *рудничко окно* 'okno, które jest częścią kopalni', *хотелска соба* 'pokój, który jest częścią hotelu', *школси двор* 'podwórko będące częścią szkoły (terenu szkoły)', *олтарски врати*, *перонска натстрешица*,

c) rzeczowniki ożywione (a rzeczownik określany nazywa część ciała), np.

ros. *мужицкая борода* 'która jest częścią mężczyzny', *материнские руки* 'będące częścią matki', *мертвецкие руки*, *женские органы*, *хитрецькие глаза*,
pol. *świński łeb* 'łeb będący częścią świni', *ојцовска рѣка* 'będąca częścią ojca', *мѣские длоние*, *жеńские органы розродче*, *коńски зад*, *коńска грыва*,

57 W niektórych przykładach możliwa interpretacja lokatywna, np. мас. *мотелска соба* 'pokój znajdujący się w motelu'.

мас. *орловски нос* 'będący częścią orła', *штрклевски нозе* 'będące częścią bociana', *лавовска грива*, *кловновски нос*, *старечки очи*, *рачешки нозе*, *ласички очи*,

Część przymiotników oparta jest na podstawach, których desygnatami są elementy środowiska naturalnego, np. мас. *планински врв* 'będący częścią góry', *вулканическо извержение*, *озонска дупка*, *кратерски отвор*. W nielicznych przykładach przymiotniki motywują się innymi nazwami konkretnymi, np. ros. *сперматическое ядро*, мас. *прозорски стакла*, *раменски коски*, *ќелиско јадро*, *хербариумски билки*. Nie wszystkie derywaty utworzone są od rzeczowników konkretnych; wśród podstaw abstrakcyjne nazwy organizacji, np. ros. *натовские страны*, *армейский полк*, *бундесверовская часть*.

4.10. Użycia partytywne (wskazujące na część w relacji do całości)

Rzeczownik podstawy nazywa część całości nazwaną rzeczownikiem określonym. Przymiotniki z omawianym formantem w tej funkcji występują rzadko. Podstawy słowotwórcze należą do rzeczowników konkretnych i nazywają przeważnie substancje i materiały, np.

ros. *магматические горные породы* 'składające się z magmy', *кристаллические горные породы* 'składające się z kryształów', *лимфатическая система*, *гипоталамическая область мозга*, *каустическая сода*,

мас. *витамински апчиња* 'tabletki zawierające witaminy', *коралски острови* 'wyspy z koralami', *метеорски дожд* 'deszcz meteorów', *молекулски состав* 'złożony z molekuł', *озонска обвивка*, *серумски препарат*, *силиконски кит*, *влакна полимерски*.

4.11. Użycia charakterystyczne konkretne

Rzeczownik podstawy nazywa cechę charakterystyczną desygnatu rzeczownika określanego. Cecha charakterystyczna odnosi się przede wszystkim do osoby lub zwierzęcia (GWJP 1998: 488). W materiale odnotowano jeden przykład takiego użycia: мас. *грбечки човек* 'który ma garb, którego wyróżnia garb'.

4.12. Użycia charakterystyczne abstrakcyjne

Przymiotniki motywują się nazwami abstrakcyjnych cech, które określają nazwy osób, przedmiotów, a także czynności, procesów i stanów, np.

ros. *ироническая улыбка* 'uśmiech, który cechuje ironia', *харизматический лидер* 'którego cechuje charyzma', *утопические взгляды*, *юмористический рассказ*, *этические нормы*, *идиллическая семейная жизнь*, *истерическое поведение*,

pol. *arogancka dziewczyna* 'dziewczyna, którą cechuje arogancja', *grafomański utwór* 'który cechuje grafomania', *ekstrawagancki strój*; przykłady w materiale języka polskiego są pojedyncze,

mac. *режимски човек* 'którego cechuje obowiązkowość', *рутинска контрола* 'którą cechuje rutyna', *стилски мебел* 'wyróżniający się stylem', *хипокристски потег*, *цинички сфакања*, *песимистичка визија*.

Macedońskie przymiotniki z formantem *-ски* motywują się także przez nazwy jednostek miary. W połączeniu z rzeczownikiem określającym mogą być używane zarówno w swoim prymarnym, jak i przenośnym znaczeniu, por. *километарски пат* 'droga długości kilometra', *километарски разговор* 'rozmowa która bardzo długo trwa'.

4.13. Użycia symilatywne

Rzeczownik określany porównywany jest do tego, co nazywa podstawa słowotwórcza. Przymiotniki w tej funkcji we wszystkich trzech językach motywują się przez nazwy osobowe o zróżnicowanej charakterystyce semantycznej, np.

ros. *эгоистическое мышление* 'takie jak egoisty',

pol. *stoicki spokój* 'spokój jak u stoika',

mac. *трубадурски стил* 'taki jak trubadura', *фалбаџиска сигурност* 'bardzo duża pewność siebie', *филантропски карактер* 'charakter taki jak filantropa',

ros. *байкерская кожаная куртка* 'taka jak noszą motocykliści',

W funkcji tej często występują przymiotniki od nazw narodowości, wówczas rzeczowniki określane nazywają ich charakterystyczne cechy. W takich połączeniach zachodzi neutralizacja opozycji semantycznej, np. *włoski temperament* 1) 'temperament Włocha' (SUB) 2) 'temperament taki jak Włocha' (SIMIL);

ros. *германская точность* 'dokładność jak u Niemca', *еврейская жадность*,

pol. *francuski styl* 'styl jak u Francuza', *szwajcarska precyzja* 'precyzja taka jak u Szwajcara',

mac. *германски квалитет* 'jakość taka jak u Niemca', *англиски хумор*.

Pozostałe przymiotniki w użyciu symilatywnym tworzone są od zróżnicowanych semantycznie podstaw, np.

ros. *аркадская идиллия* 'taka jak w Arkadii', *майское настроение* 'typowe dla początku wiosny',

кладбищенская тишина 'cmentarna cisza, taka jak na cmentarzu', *телескопическая трубка* 'która

otwiera się jak teleskop',

mac. *калеидоскопска брзина* 'duża prędkość', *корнерско знаменце* 'w kształcie rożka, trójkąta', *рајски градини* 'takie jak w raju'.

W materiale języka macedońskiego liczne są użycia, w których desygnatem członu porównywanego jest zwierzę, np. *мршојадска грабливост*, *тој имаше ситни свински очи*, *ласички очи*, *магарешки уши*, *јастребовски поглед*, *орловски нос*.

4.14 Użycia zakresowe

Rzeczownik podstawy zawęża zakres rzeczownika określanego. Tę grupę przymiotnikowo-rzeczownikową można wyrazić przy pomocy odwracanej parafrazy, 'ten N_{okr} to N_{podst} ', np.

ros. *пекарское ремесло* 'rzemiosło, które jest piekarstwem', *генеральское звание* 'generał', *браминские мудрецы* 'ten mędrzec to bramin', *анемическое состояние* 'anemia', *летаргическое состояние* 'letarg', *паразитические грибы* 'grzyby, które są pasożytami', *жандармский полковник* 'pułkownik, który jest żandarmem',

pol. *zakonnik бернардыński* 'zakonnik, który jest bernardynem', *зwiązek małżeński* 'związek, który jest małżeństwem', *dziennikarski zawód* 'dziennikarz', *stopień doktorski* 'doktor',

mac. *англиски писател* 'ten Anglik to pisarz i ten pisarz to Anglik', *часовничарски занает* 'zawód zegarmistrz', *ребуска загатка* 'zagadka, która jest rebusem', *ратификациски процес* 'ratyfikacja', *тенорски глас* 'tenor', *шампионска титула*, *монсунски ветрови*, *политехнички школа*, *термодинамички процес*.

W materiale języka polskiego relacja reprezentowana jest licznie, jednak przymiotniki motywują się wyłącznie przez nazwy osobowe (lub zbiorowe).

4.15 Użycia limitujące

Podstawa przymiotnika ma charakter abstrakcyjny – przeważnie oznacza dziedzinę działalności człowieka wyznaczającą zakres dla czynności lub przedmiotu wyrażonych rzeczownikiem określanym. Połączenia tego typu często mają charakter terminologiczny.

ros. *гелиофизические эксперименты* 'eksperymenty z zakresu heliofizyki', *агрофизические методы* 'metody stosowane w agrofizyce', *анатомические исследования* 'badania z zakresu anatomii', *бондарское производство* 'przemysł bednarski', *историософская проблема* 'problem z zakresu historiozofii', *легкоатлетические соревнования* 'zawody w dyscyplinie lekkoatletyki',
pol. *usługi hotelarskie* 'usługi z zakresu hotelarstwa',

мас. лингвистички истражувања 'badania z zakresu lingwistyki', социолошки метод 'metoda stosowana w socjologii', шпедитерски услуги 'usługi z zakresu spedycji', кошаркарски натпревар, тениски натпревар.

4.16. Użycia limitujące

Rzeczownik podstawy nazywa miejsce lub kierunek, a rzeczownik określany:

a) czynność, proces lub stan, np.

ros. космический полёт 'lot w kosmos', городской транспорт 'transport w mieście', клиническое лечение 'leczenie w klinice',

pol. żegluga śródziemnomorska 'żegluga po Morzu Śródziemnym', wiejski spokój 'spokój na wsi', powstanie wielkopolskie, miejski spacer,

мас. ресторански муабет 'rozmowa w restauracji', чаршииски муабети 'rozmowy na rynku', пансионско летување 'wakacje w pensjonacie', полски работи 'praca w polu', кабинетска настава, шантански средби, клиничко лекување.

b) lokalizowany obiekt lub charakterystyczny dla danego miejsca element krajobrazu lub wyrób, np.

ros. швейцарские часы 'zegarek produkowany w Szwajcarii', московские улицы 'ulice znajdujące się w Moskwie', океанические острова 'które znajdują się na oceanie', сельская школа 'znajdująca się na wsi',

pol. włoskie вина 'wina produkowane we Włoszech', кухня азјатска 'kuchnia tworzona w Azji', porcelana bolesławiecka, toruńskie pierniki, tatrzańskie szczyty,

мас. шумски јагоди 'jagody, które rosną w lesie', норвешки фјордови 'fiordy w Norwegii', грчки острови, шарпланинско сирење, кафеански маси, аеродромска продавница.

Przymiotniki z omawianym formantem dość licznie występują w użyciu lokatywnym, ponieważ tworzone są seryjnie od nazw własnych miejscowych. W materiale języka rosyjskiego i macedońskiego występuje także dość dużo derywatów od pospolitych nazw miejsc.

4.18. Użycia temporalne

Rzeczownik podstawy nazywa odcinek czasu, a rzeczownik określany nazywa:

a) czynność lub zjawisko atmosferyczne, np.

ros. *февральская метель* 'zamieć w lutym', *декабрьские морозы*, *февральская революция*
мартовская погода, *рождественские морозы*,
mac. *есенски дожд* 'deszcz padający jesienią', *рамазански пост*, *полденска дремка*,

b) obiekt przy niewyrażonym predykcje, np.

ros. *апрельский выпуск журнала* 'numer, który wychodzi w kwietniu', *майские цветы* 'kwiaty,
które rosną w maju', *палеолитическая пещера* 'jaskinia z czasów paleolitu', *докембрийские отложения*,
рождественская ёлка,
mac. *сезонски работник* 'osoba pracująca w sezonie', *коледарски колачи* 'ciastka jedzone podczas
Bożego Narodzenia'.

W materiale występują także użycia kontekstowe, w których oba rzeczowniki mają znaczenie temporalne, np. ros. *январский вечер*, *июльский день*, mac. *карневалска вечер*,
септемвриска вечер, *спасовденски петок*.

Tworzenie relacji temporalnej przez przymiotniki z omawianym formantem są ograniczone. W języku macedońskim i rosyjskim w charakterze podstaw o znaczeniu temporalnym występują głównie nazwy miesięcy. W języku polskim relacje temporalne w zasadzie nie występują (GWJP 1998: 492), użycia typu *skały oligoceńskie*, *skamieliny herceńskie* należą do wyjątków.

4.18. Przymiotniki czynnościowe

Podstawa przymiotnika nazywa czynność, proces lub stan, a rzeczownik określany nazywa:

a) subiekt czynności, np.

ros. *наркологическая сестра* 'siostra (pielęgniarka), która wykonuje narkozę', *рисоводческая бригада*,
mac. *версификациска комисија* 'komisja, która przeprowadza weryfikację', *провокациски материјал* 'materiał, który wywołuje prowokację', *кодификациска комисија* 'komisja, która zajmuje się kodyfikacją', *инспекциска служба* 'służba przeprowadzająca inspekcję'.

b) obiekt lub rezultat, np.

ros. *подагрический больной* 'pacjent, który choruje na podagrę',
mac. *спортски пренос* 'transmisja, której podlega wydarzenie sportowe',

c) instrument, np.

ros. *фотосинтетический аппарат живого листа* 'aparat, za pomocą którego odbywa się fotosynteza', *натуропатические средства*,

mac. *трансмисиски систем* 'system, za pomocą którego przeprowadza się transmisję', *навигациски инструмент* 'przyrząd służący do nawigacji', *изолацииска лента* 'taśma, do izolacji'.

d) miejsce, np.

ros. *рыбоводческий завод* 'w którym zajmują się rybołóstwem',

mac. *фестивалски клуб* 'klub, w którym odbywa się festiwal', *саемска хала* 'hala, w której odbywa się jarmark, kiermasz', *обдукииска сала* 'w której przeprowadza się obdukcję'.

e) czas, np.

mac. *карневалска вечер* 'wieczór podczas karnawału', *инкубациски период* 'okres wykluwania, inkubacji', *рекламациски период* 'czas na reklamację'.

2. Rzeczownik podstawy i rzeczownik określany wskazują na czynności, procesy i stany.

Rzeczownik podstawy nazywa:

a) cel drugiej czynności, np.

ros. *катехизическая лекция* 'wykład mający na celu katechizację', *терапевтические процедуры* 'mające na celu terapię',

mac. *депилациски третман* 'zabieg mający na celu depilację', *трансформациска политика* 'polityka prowadząca do transformacji', *репродукциски процес* 'proces, którego celem jest reprodukcja'.

b) przyczynę, np.

ros. *аллергическая реакция организма* 'reakcja wywołana przez alergię', *невралгические боли* 'ból wywołany newralgią',

mac. *ревматски болки* 'spowodowane przez reumatyzm', *сифилистичка пневмонија* 'zapalenie płuc wywołane przez syfilis', *колонизациско откритие* 'odkrycie spowodowane kolonizacją, w wyniku kolonizacji', *цивилизациски развој* 'w wyniku procesu cywilizacji'.

c) rezultat, np.

mac. *самоуништувачки постапки* 'zachowanie, które prowadzi do autodestrukcji' (pojedyncze użycie).

d) sposób, np.

ros. *практическое применение знаний* 'w praktyce, przez praktykę', *критические замечания* 'poprzez krytykę', *эпизодическая помощь*,

mac. *неодобрувачко реагирање*, *слаломско скиение*, *кореспонденциски контакт* 'przez korespondencję', *ротациски систем на работа*.

Derywaty od nazw czynności z formantem ros. *-ский*, mac. *-ски* w materiale języka rosyjskiego i macedońskiego są niezbyt liczne, jednak tworzą stosunkowo dużo podtypów omawianej relacji. W materiale języka polskiego nie występują przymiotniki od nazw czynności z sufiksem *-ski*.

Tabela 10. Repertuar ról znaczeniowych derywatów z formantem ros. *-ский*, pol. *-ski*, mac. *-ски*.

	język rosyjski	język polski	język macedoński
subiektywne	x	x	x
obiektywne	x	x	x
posesywne	x	x	x
instrumentowe	x	-	x
materiałowe	x	wyjątek	x
rezultatywne	-	-	wyjątek
genetyczne	wyjątek	wyjątek	x
syngulatywne	x	x	x
całość do części	x	x	x
partytywne	x	-	x
charakterystyczne konkretne	-	-	wyjątek
charakterystyczne abstrakcyjne	x	x	x
symilatywne	x	x	x
zakresowe	x	x	x
limitujące	x	x	x
lokatywne	x	x	x
temporalne	x	wyjątek	x
czynnościowe	x	-	x

ROZDZIAŁ VI

Zestawienie wyników i analiza porównawcza.

1. Uwagi ogólne

W niniejsze rozprawie analizie poddanych zostało około 25 tys. przymiotników odrzeczownikowych z podstawowymi formantami sufiksalnymi (ros. *-ный, -овый, -ский*, pol. *-ny, -owy, -ski*, mac. *-ен, -ов, -ку*) w trzech językach słowiańskich: rosyjskim, polskim i macedońskim. Poszczególne klasy derywatów odrzeczownikowych zostały poddane drobiazgowej analizie słowotwórczej, która pokazała, że omówione klasy są w tych językach najbardziej liczne, a wymienione formanty można uznać za podstawowe. Ponadto pełnią one w większości przymiotników funkcję transpozycyjną, a derywaty tworzone za ich pomocą należą do przymiotników relacyjnych. Wskazuje na to liczba użyczeń kontekstowych, w jakich owe przymiotniki występują.

Ponieważ celem rozprawy była przede wszystkim analiza konfrontatywna, w niniejszym rozdziale dokonam porównania wszystkich typów słowotwórczych ze względu na istotne z punktu widzenia słowotwórstwa porównawczego parametry przyjęte w pracy, tj.

- 1) charakterystykę ilościową klas derywatów z poszczególnymi formantami;
- 7) charakterystykę podstaw słowotwórczych;
- 8) związką charakterystykę morfonologiczną derywatu;
- 9) repertuar kontekstowych komunikowanych przez derywaty określonych klas zgodnie z przyjętym modelem.

W pierwszej kolejności porównam omawiane w pracy języki pod kątem dystrybucji formantów słowotwórczych i liczebności typów słowotwórczych. Następnie scharakteryzuję podstawy słowotwórcze, głównie pod kątem ich znaczenia. Charakterystyka morfonologiczna derywatów nie odgrywa dużej roli w analizie konfrontatywnej, jednak budowa przymiotników oraz towarzyszące derywacji alternacje mogą być jednym z kryteriów doboru formantów, co ma znaczenie dla analizy szczegółowej każdego z omawianych języków. Na koniec porównam zakres funkcji semantycznych pełnionych przez omówione przymiotniki oraz to jak znaczenie podstawy słowotwórczej przekłada się na znaczenie kontekstowe przymiotnika.

Omawiane w pracy formanty (ros. *-ный, -овый, -ский*, pol. *-ny, -owy, -ski*, mac. *-ен, -ов, -ку*) są podstawowymi wykładnikami derywacji przymiotników relacyjnych w językach będących przedmiotem niniejszej rozprawy. Zasadniczo spełniają one kryterium braku specjalizacji

semantycznej, a więc w opisanych przymiotnikach pełnią one funkcję transpozycyjną. Na tym tle odstają przymiotniki utworzone za pomocą formantu *-oε/-eε* w języku macedońskim, które w materiale reprezentowane są nielicznie (poniżej 5% wszystkich derywatów w materiale języka macedońskiego), a dodatkowo wykazują tendencję do pewnej specjalizacji znaczeniowej (zob. K. Конески 2003, Велева 2006). W każdym z trzech języków największą frekwencję ma jeden z formantów: *-ный* w języku rosyjskim, *-owy* w języku polskim oraz *-ски* w języku macedońskim. W materiale każdego z języków przewaga jednego typu słowotwórczego jest dość znaczna, jednak szczególnie tyczy się to języka macedońskiego i liczebności derywatów z formantem *-ски*. Ekspansywność typu słowotwórczego z formantem *-owy* w polszczyźnie tłumaczy się jego budową z nagłosową samogłoską, dzięki której bez przeszkód łączy się z niemal wszystkimi typami podstaw. Nie ma to jednak zastosowania w przypadku języka rosyjskiego i zwłaszcza języka macedońskiego. Poniżej przedstawiam szczegółowe dane liczbowe oraz zwięzłą charakterystykę omówionych w rozprawie derywatów.

2. Zestawienie wyników analiz szczegółowych

2.1. język rosyjski

- 1) ogólna liczba derywatów poddanych analizie: 9675
- 2) formanty podstawowe: *-ный* (4696), *-овый* (1889), *-ский* (3091)
- 3) charakterystyka podstaw słowotwórczych.

a) Derywaty z formantem *-ный* przeważnie oparte są rzeczowniki konkretne o rozmaitej dalszej charakterystyce semantycznej. W charakterze podstaw występują przede wszystkim **nazwy przedmiotów**, nazwy roślin i zwierząt, nazwy pojazdów i urządzeń, nazwy części ciała, nazwy materiałowe oraz nazwy miejsc. Rzadko wśród podstaw występują nazwy osób. Wśród podstaw o znaczeniu abstrakcyjnym można wyróżnić nazwy czynności, procesów i stanów. Większość z nich to wyrazy motywowane słowotwórczo, głównie za pomocą formantu paradygmatycznego oraz sufiksów *-ция, -сия, -зия*. Ponadto grupę liczną stanowią przymiotniki od nazw chorób oraz nazw kierunków, ruchów i doktryn na *-изм*. Użycie formantu *-ный* nie jest zatem ograniczone znaczeniem podstawy słowotwórczej. Podstawowe rzeczowniki reprezentują niemal wszystkie pola semantyczne. Derywaty tworzone są od podstaw wszystkich rodzajów gramatycznych, choć rzeczowniki rodzaju męskiego wykazują nieznaczną przewagę.

b) Derywaty z formantem *-ский* motywują się przede wszystkim przez rzeczowniki rodzaju męskiego (70%). Derywaty z inwariantnym formantem *-ский* są seryjnie tworzone od nazw **osobowych** oraz nazw **geograficznych**, a także rzeczowników na *-ия, -изм, -ика, -ство*

(przeważnie abstrakcyjnych) oraz **skrótowców** i **złożeń**. Podstawy o znaczeniu konkretnym nieznacznie przeważają nad abstrakcyjnymi. Większość podstaw słowotwórczych, zwłaszcza wymienionych wyżej, stanowią wyrazy motywowane.

c) Derywaty z formantem **-овый** w materiale języka rosyjskiego motywowane są przede wszystkim rzeczownikami rodzaju męskiego (75%). Podstawy słowotwórcze to przeważnie rzeczowniki o znaczeniu konkretnym. Wyodrębnia się wśród nich kilka klas, z których wyróżniają się **nazwy botaniczne**, **nazwy zwierząt** oraz **nazwy materiałowe**. Rzeczowniki o znaczeniu abstrakcyjnym są dużo rzadsze. Klasę szczególnie liczną stanowią odczasownikowe nazwy czynności, procesów i stanów utworzone za pomocą różnych formantów. Rzeczowniki motywujące zwykle są niemotywowane. Przeważają wśród nich wyrazy rodzime.

4) charakterystyka morfonologiczna derywatów

a) Formant prosty **-ный** w języku rosyjskim najczęściej łączy się z podstawą słowotwórczą bezpośrednio i nie wywołuje alternacji. Derywacji z udziałem wariantów rozszerzonych towarzyszą wymiany spółgłoskowe, które mają charakter regularny. Do najczęstszych alternacji wokalicznych należą wokalizacje samogłosek |o| oraz |e|, a także joty. Regularne są także ucięcia tematów. Oprócz formantu prostego, przymiotniki tworzone są za pomocą 22 wariantów rozszerzonych.

b) Ze względu na obecność dwu spółgłosek w nagłosie sufiks **-ский** nieczęsto łączy się z podstawą słowotwórczą bezpośrednio. Stąd stosunkowo duża liczba wariantów rozszerzonych oraz szereg alternacji tematowych, wśród których najczęstszym zjawiskiem jest asymilacja wygłosu podstawy z nagłosową grupą spółgłoskową formantu. W procesie derywacji dochodzi do nielicznych wymian spółgłoskowych, jednak cechuje je wysoka regularność.

c) Formant **-овый** występuje wyłącznie w formie prostej, a dzięki obecności samogłoski w nagłosie wykazuje się wysoką łączliwością z podstawami słowotwórczymi niezależnie od ich budowy morfologicznej. W języku rosyjskim omawiany sufiks występuje w kilku wariantach (**-овый, -овой, -евый, -евой**). Użycie tego formantu zasadniczo nie wymusza alternacji tematowych. Regularnie dochodzi do zaniku ruchomych samogłosek, jednak wymiany spółgłoskowe prawie nie występują.

2.2. język polski

1) ogólna liczba derywatów poddanych analizie: 9637

2) formanty podstawowe: **-owy** (4419), **-ny** (3153), **-ski** (2066)

3) charakterystyka podstaw słowotwórczych.

a) Przymiotniki z formantem sufiksальnym **-owy** łączą się głównie z podstawami rodzaju

męskiego. Podstawy słowotwórcze to w większości wyrazy niemotywowane, wśród motywowanych przeważają rzeczowniki odczasownikowe. Formant **-owy** najczęściej łączy się z **podstawami o znaczeniu konkretnym**, które można podzielić na kilkanaście klas semantycznych. Regularnie przymiotniki tworzone są od **nazw botanicznych**, a także od **nazw materiałowych** o różnej dalszej charakterystyce. Podstawy to głównie wyrazy rodzime, choć sufiks jest szczególnie produktywny przy tworzeniu neologizmów od zapożyczeń (Pałka, Żmigrodzki 2008).

b) Przymiotniki z formantem **-ny** tworzone są przede wszystkim od podstaw rodzaju żeńskiego o znaczeniu abstrakcyjnym (ponad 80% materiału). Wśród nich przeważają rzeczowniki na **-cja, -sja, -zja**. Nazywają one przede wszystkim czynności, procesy i stany. Drugą grupą są przymiotniki od podstaw na **-izm**, które nazywają doktryny, kierunki, idee. Wśród znacznie mniej licznych rzeczowników podstawy o znaczeniu konkretnym należy wyróżnić pospolite nazwy miejsc oraz nazwy materiałowe.

c) Sufiks **-ski** i jego warianty rozszerzone łączą się głównie z podstawami rodzaju męskiego (ponad 72%). Derywacja przymiotników odrzeczownikowych z formantem **-ski** opiera się na dwóch typach podstaw słowotwórczych: **nazwach osobowych**, które stanowią ponad połowę wszystkich podstaw derywatów na **-ski** oraz **nazwach geograficznych**, które stanowią 40% bazy derywacyjnej. Wyróżnia to formant **-ski** na tle pozostałych dwóch.

4) charakterystyka morfonologiczna derywatów

a) Sufiks **-owy** występuje wyłącznie w postaci prostej i bez większych przeszkód łączy się z rzeczownikami niezależnie od ich budowy. Wygłosowe spółgłoski najczęściej ulegają depalatalizacji (zjawisko to niemal nie występuje w materiale języka rosyjskiego). Często dochodzi do zaniku *samogłosek ruchomych*.

b) Użycie sufiksu **-ny** w polszczyźnie wywołuje szereg alternacji, które zachodzą w większości derywatów. Regularny charakter ma palatalizacja spółgłosek tylnojęzykowych. Nierzadkie są podwójne wymiany spółgłoskowe. Wymianą samogłoskową o charakterze seryjnym jest wokalizacja joty. Większości typów podstaw słowotwórczych towarzyszy obligatoryjna dezintegracja tematowa.

c) Sufiks **-ski** w polszczyźnie dołącza bezpośrednio do kilku typów podstaw. Formant wywołuje liczne alternacje morfonologiczne, z których dominuje **uproszczenie grup spółgłoskowych** na szwie morfologicznym. W analizowanym materiale występuje wiele alternacji spółgłoskowych, z których kilka cechuje bezwyjątkowa regularność. Ponadto w materiale występuje stosunkowo duża liczba wariantów rozszerzonych.

2.3. język macedoński

- 1) ogólna liczba derywatów poddanych analizie: 5692
- 2) formanty podstawowe: *-cku* (3722), *-eh* (1722), *-ob* (248)
- 3) charakterystyka podstaw słowotwórczych.

a) Przymiotniki z formantem *-cku* tworzone są głównie od rzeczowników rodzaju męskiego (66%). Większość podstawowych rzeczowników stanowią wyrazy motywowane (ok. 80%). Formant sufiksalny *-cku* i jego rozszerzenia seryjnie łączą się z **nazwami geograficznymi** oraz **nazwami osobowymi** o różnej charakterystyce semantycznej. Sufiks dołącza także do rzeczowników zakończonych na *-uja*, *-uka* oraz *-uzam*, które w większości mają znaczenie nieprzedmiotowe. Większość podstaw słowotwórczych to rzeczowniki konkretne (77%). Sufiks *-cku* łączy się często z rzeczownikami **pochodzenia tureckiego**.

b) Większość przymiotników z formantem *-eh* utworzona jest od rzeczowników o znaczeniu **abstrakcyjnym**. Tworzone są od nazw cech, chorób, dziedzin działalności człowieka, gatunków artystycznych, nazw temporalnych, jednak żadna z tych klas nie wyróżnia się liczebnością na tle pozostałych. Należy odnotować, że za pomocą tego formantu w języku macedońskim praktycznie nie są tworzone derywaty od nazw czynności, procesów i stanów. Wśród rzeczowników konkretnych są nazwy botaniczne, nazwy materiałowe, pospolite nazwy miejsc oraz nazwy przedmiotów codziennego użytku. Najwięcej podstaw słowotwórczych jest rodzaju męskiego.

c) Formant sufiksalny *-ob* łączy się głównie z podstawami rodzaju męskiego. Wśród podstaw słowotwórczych dominują rzeczowniki o **znaczeniu konkretnym**, szczególnie zaś nazwy botaniczne oraz nazwy osobowe. Rzeczowniki o znaczeniu abstrakcyjnym są rzadkie. Większość podstaw to wyrazy niemotywowane słowotwórczo, natomiast pośród derywatów występują przede wszystkim odrzeczownikowe i odczasownikowe **nazwy osób**. Formant łączy się zarówno z wyrazami rodzimymi, jak i pochodzenia obcego, zwłaszcza zaś **turcyzmami**.

4) charakterystyka morfonologiczna derywatów

a) Mimo obecności dwu spółgłosek w nagłosie formantu sufiks *-cku* dołącza do różnego typu podstaw słowotwórczych. Podstawową alternacją w tej klasie jest **asymilacja** spółgłoski wygłosowej tematu słowotwórczego oraz nagłosu sufiksu. Uproszczenia w większości mają charakter regularny.

b) Wśród macedońskich przymiotników z formantem *-eh* najbardziej regularną wymianą jest palatalizacja tylnojęzykowych spółgłosek. Alternacje wokaliczne są zupełnie nieliczne i żadna z nich nie ma charakteru regularnego. Najczęściej w procesie derywacji dochodzi do dezintegracji podstawy.

c) Sufiks *-ов* rzadko wywołuje alternacje tematowe. Występuje w dwóch wariantach (*-ов*, *-ев*), które często występują paralelnie (o doborze sufiksu nie zawsze decyduje kryterium morfologiczne). Podobnie jak w przypadku języka rosyjskiego i polskiego sufiks ma niemal wyłącznie formę prostą, z dwoma wyjątkami: pojedyncze derywaty utworzone są za pomocą formantów rozszerzonych *-инов* i *-анов*.

3. Charakterystyka podstaw słowotwórczych przymiotników z formantem ros. *-ный*, pol. *-ny* oraz mac. *-ен*.

Derywaty z formantem sufiksalnym *-ный*, pol. *-ny* oraz mac. *-ен* w każdym z trzech języków łączy tylko częściowa zbieżność. Poniżej przedstawiam zestawienie wyników dotyczących rzeczowników podstawy omawianych klas.

a) charakterystyka morfologiczna podstaw słowotwórczych

W zestawieniu wyników pod uwagę biorę wszystkie rodzaje gramatyczne podstaw słowotwórczych, choć wpływ na dobór formantu zasadniczo mają rodzaj męski i rodzaj nijaki. Wynika to także z faktu, że w omawianych językach te dwie klasy rzeczowników są najbardziej liczne.

Tabela 11. Rodzaj gramatyczny podstaw słowotwórczych przymiotników z formantem ros. *-ный*, pol. *-ny* oraz mac. *-ен*

	rodzaj męski	rodzaj żeński	rodzaj nijaki	plurale tantum
ros. <i>-ный</i>	2411 (51,3%)	1966 (41,9%)	264 (5,6)	54 (1,1%)
pol. <i>-ny</i>	891 (28,3%)	2107 (66,9%)	140 (4,4%)	15 (0,4%)
mac. <i>-ен</i>	840 (48,8%)	760 (44,1%)	113 (6,6%)	9 (0,5%)

Pod kątem rodzaju gramatycznego podstawy słowotwórczej język polski dość znacząco odstaje od pozostałych dwóch. Budowa podstawy słowotwórczej jest jednym z podstawowych kryteriów doboru tego formantu w polszczyźnie.

b) charakterystyka semantyczna podstaw słowotwórczych

W zestawieniu tym biorę pod uwagę 1) proporcję między rzeczownikami o znaczeniu

konkretnym i abstrakcyjnym w charakterze podstaw słowotwórczych 2) pola semantyczne reprezentowane przez podstawy słowotwórcze z podziałem na kategorię rzeczowników konkretnych, abstrakcyjnych oraz nazw własnych. Repertuar znaczeń rzeczownika podstawowego podają za M. Urban (zob. Urban 2006: 117-119). Wyniki przedstawione są w poniższych tabelach.

Tabela 12. Procentowy udział rzeczowników o znaczeniu konkretnym i abstrakcyjnym w podstawie słowotwórczej przymiotników z formantem ros. *-ный*, pol. *-ny* oraz mac. *-ен*

	rzeczowniki o znaczeniu konkretnym	rzeczowniki o znaczeniu abstrakcyjnym
ros. <i>-ный</i>	2718 (57,9%)	1978 (3) (42,1%)
pol. <i>-ny</i>	591 (18,7%)	2562 (81,3%)
mac. <i>-ен</i>	679 (39,4%)	1043 (60,6%)

Tabela 13. Charakterystyka semantyczna podstaw słowotwórczych derywatów z formantem ros. *-ный*, pol. *-ny* oraz mac. *-ен*.

	rosyjski	polski	macedoński
Rzeczowniki konkretne			
1. nazwy osób	<i>атлетичный</i> <i>экспертный</i>	<i>choleryczny</i> <i>fanatyczny</i>	<i>вазален</i> <i>егоистичен</i>
2. nazwy zwierząt	<i>анчоусный</i> <i>устричный</i>	<i>rybny</i> <i>konny (wyjątki)</i>	<i>пеперужен</i> <i>рибен</i>
3. nazwy roślin	<i>бурачный</i> <i>ячменный</i>	<i>warzywny</i> <i>jęczmienny</i>	<i>доматен</i> <i>овошен</i>
4. nazwy organów i części ciała	<i>бронхиальный</i> <i>шеечный</i>	<i>brzuszny</i> <i>płucny</i>	<i>вагинален</i> <i>желудочен</i>
5. collectiva	<i>бригадный</i> <i>молодёжный</i>	<i>plemienny</i> <i>stadny</i>	<i>колективен</i> <i>фамилен</i>
6. nazwy materiałowe	<i>войлочный</i> <i>гранитный</i>	<i>aksamitny</i> <i>mosiężny</i>	<i>бронзен</i> <i>папирусен</i>
7. nazwy substancji	<i>арманьячный</i> <i>бензиновый</i>	<i>żywiczny</i> <i>olejny</i>	<i>восочен</i> <i>ядовен</i>
8. nazwy instrumentowe	<i>аппаратный</i> <i>бетоновозный</i>	<i>płuzny</i> <i>piorunochronny</i>	<i>осцилаторен</i> <i>параходен</i>
9. nazwy przedmiotów	<i>амуниционный</i>	<i>okienny</i>	<i>сиден</i>

	<i>щёточный</i>	<i>kotwiczny</i>	<i>ламбен</i>
10. nazwy miejsc i pomieszczeń	<i>гардеробный</i> <i>катакомбный</i>	<i>tartaczny</i> <i>atrialny</i>	<i>домашен</i> <i>пазарен</i>
Nazwy własne			
11. antroponimy	-	-	-
12. toponimy	-	<i>arktyczny</i> <i>antarktyczny (wyjątki)</i>	-
13. skrótowce	<i>кагебешный</i> <i>огэпэушный</i>	-	-
Rzeczowniki abstrakcyjne			
14. nazwy czynności, procesów i stanów	<i>ажютажный</i> <i>ввозный</i>	<i>agitacyjny</i> <i>dezintegracyjny</i>	<i>акционен</i> <i>интервентен</i>
15. nazwy cech	<i>интуитивный</i> <i>престижный</i>	<i>агресыwny</i> <i>altruistyczny</i>	<i>качествен</i> <i>оптимистичен</i>
16. nazwy dziedzin działalności ludzkiej	<i>транспортный</i> <i>научный</i>	<i>motoryzacyjny</i> <i>żurnalistyczny</i>	<i>инфраструктурен</i> <i>наставен</i>
17. nazwy pojęć oraz terminy	<i>конкордансный</i> <i>предложный</i>	<i>algorytmiczny</i> <i>ergatywny</i>	<i>консонантен</i> <i>партиципен</i>
18. nazwy organizacji i instytucji	<i>партийный</i> <i>милиционный</i>	<i>ministerialny</i> <i>imperialny</i>	<i>совхозен</i> <i>партиен</i>
19. nazwy kierunków, nurtów, doktryn i ideologii	<i>моноцентричный</i> <i>оппортунистичный</i>	<i>bajronistyczny</i> <i>scholastyczny</i>	<i>синкретичен</i> <i>тоталитарен</i>
20. nazwy temporalne	<i>моментальный</i> <i>сезонный</i>	<i>jesienny</i> <i>semestralny</i>	<i>неделен</i> <i>пролетошен</i>

Zasadniczo użycie danego formantu nie jest ograniczone przez znaczenie podstawy słowotwórczej. Poza wskazanymi w tabeli jako wyjątki znaczeniami, licznie reprezentowana jest większość pól semantycznych. Omawiany sufix zasadniczo nie łączy się z nazwami własnymi, z jednym wyjątkiem: w materiale języka rosyjskiego przymiotniki z formantem *-ный* tworzone są także od skrótowców, co poświadczane jest licznymi przykładami.

4. Charakterystyka podstaw słowotwórczych przymiotników z formantem *-овый*, *pol. -owy* oraz *mac. -ов*.

Przymiotniki z formantami *-овый*, pol. *-owy* oraz mac. *-ov* charakteryzuje znacząca dysproporcja w liczbie derywatów tworzonych za ich pomocą. Poniżej przedstawiam dane dotyczące charakterystyki morfologicznej oraz znaczenia ich podstaw słotwórczych.

a) charakterystyka morfologiczna podstaw słotwórczych

Także formant *-овый*, pol. *-owy* oraz mac. *-ov* łączy się z podstawami słotwórczymi wszystkich rodzajów gramatycznych, jednak w każdym z języków znacząco przeważa rodzaj męski. W szczegółach wygląda to następująco:

Tabela 14. Rodzaj gramatyczny podstaw słotwórczych przymiotników z formantem ros. *-овый*, pol. *-owy* oraz mac. *-ov*.

	rodzaj męski	rodzaj żeński	rodzaj nijaki	plurale tantum
ros. <i>-овый</i>	1413 (74,8%)	383 (20,2%)	74 (4%)	18 (1%)
pol. <i>-owy</i>	2817 (63,8%)	1243 (28,1%)	294 (6,7%)	64 (14,4%)
mac. <i>-ov</i>	196 (79%)	44 (17,8%)	8 (3,2%)	-

b) charakterystyka semantyczna semantyczna podstaw słotwórczych

Przymiotniki z omawianym formantem najczęściej tworzone są od podstaw o znaczeniu konkretnym. Odzwierciedla się to w repertuarze znaczeń podstaw słotwórczych przymiotników tych klas. Rzeczowniki konkretne w materiale języka rosyjskiego i języka polskiego reprezentują licznie większość pól semantycznych. Inaczej wygląda to w przypadku rzeczowników abstrakcyjnych. Na tym tle znacząco różni się materiał języka macedońskiego. Zakres znaczeń podstaw słotwórczych jest mocno ograniczony, co wynika ze wspomnianej już wcześniej tendencji do specjalizacji znaczeniowej formantu *-ov*. Szczegółowe dane przedstawiają poniższe tabele.

Tabela 15. Procentowy udział rzeczowników o znaczeniu konkretnym i abstrakcyjnym w podstawie słotwórczej przymiotników z formantem ros. *-овый*, pol. *-owy* oraz mac. *-ov*.

	rzeczowniki o znaczeniu konkretnym	rzeczowniki o znaczeniu abstrakcyjnym
ros. <i>-овый</i>	1554 (82,2%)	327 (8) (17,8%)
pol. <i>-owy</i>	2916 (66%)	1502 (34%)
mac. <i>-ov</i>	229 (92,3%)	19 (7,7%)

Tabela 16. Charakterystyka semantyczna podstaw słotwórczych derywatów z formantem ros. *-овый*, pol. *-owy* oraz mac. *-ов*.

	rosyjski	polski	macedoński
Rzeczowniki konkretne			
1. nazwy osób	<i>бойцовый</i> <i>мальчиковый</i>	<i>dziadkowy</i> <i>mężowy (rzadkie)</i>	<i>ајдуков</i> <i>зетов</i>
2. nazwy zwierząt	<i>язёвый</i> <i>шиншилловый</i>	<i>karasiowy</i> <i>żółwiowy</i>	<i>јастребов</i> <i>тигров</i>
3. nazwy roślin	<i>аконитовый</i> <i>цитрусовый</i>	<i>rozmarynowy</i> <i>brzoskwiniowy</i>	<i>валеријанов</i> <i>дафинов</i>
4. nazwy organów i części ciała	<i>костречовый</i> <i>локтевой</i>	<i>śledzionowy</i> <i>kolanowy</i>	<i>срцев</i> <i>носов (rzadkie)</i>
5. collectiva	<i>групповой</i> <i>кастовый</i>	<i>grupowy</i> <i>kadrowy</i>	-
6. nazwy materiałowe	<i>томпаковый</i> <i>плексигласовый</i>	<i>papierowy</i> <i>marmurowy</i>	<i>мерцанов</i> <i>фајансов (rzadkie)</i>
7. nazwy substancji	<i>ацетоновый</i> <i>бериллиевый</i>	<i>tlenowy</i> <i>siarkowodorowy</i>	<i>јагленов</i> <i>калциумов</i>
8. nazwy instrumentowe	<i>комбайновый</i> <i>шкворневый</i>	<i>ciężarówkowy</i> <i>mikroskopowy</i>	-
9. nazwy przedmiotów	<i>коньковый</i> <i>мачтовый</i>	<i>prysznicowy</i> <i>sarkofagowy</i>	<i>пансуров</i> <i>касов (rzadkie)</i>
10. nazwy miejsc i pomieszczeń	<i>шахтовый</i> <i>лабиринтовый</i>	<i>garażowy</i> <i>jadalniowy</i>	<i>врбјакров</i> <i>боров (rzadkie)</i>
Nazwy własne			
11. antroponimy	-	<i>hiobowy</i> <i>piotrowy</i>	-
12. toponimy	-	-	-
13. skrótowce	-	-	-
Rzeczowniki abstrakcyjne			
14. nazwy czynności, procesów i stanów	<i>боевой</i> <i>сбытовой</i>	<i>wyścigowy</i> <i>napadowy</i>	<i>битов</i> <i>речев (rzadkie)</i>

15. nazwy cech	-	<i>szybkościowy</i> <i>wysokościowy</i>	-
16. nazwy dziedzin działalności ludzkiej	<i>виндсёрфинговый</i> <i>виноторговый</i>	<i>sportowy</i> <i>marketingowy</i>	<i>μεζος</i> (wyjątek)
17. nazwy pojęć oraz terminy	<i>стоновой</i> <i>дебетовый</i>	<i>sylabowy</i> <i>arpeggiowy</i>	<i>подметов</i> (wyjątek)
18. nazwy organizacji i instytucji	<i>биржевый</i> (wyjątek)	<i>sądowy</i> <i>sejmowy</i>	-
19. nazwy kierunków, nurtów, doktryn i ideologii	-	-	-
20. nazwy temporalne	<i>четверговый</i> <i>полугодовой</i>	<i>marcowy</i> <i>poniedziałkowy</i>	<i>бадников</i> (wyjątek)

5. Charakterystyka podstaw słowotwórczych przymiotników z formantem **ros. -ский, pol. -ski oraz mac. -cki**

Przymiotniki z formantem *ros. -ский, pol. -ski oraz mac. -cki* w każdym z trzech języków reprezentowane są licznie. Użyciem tego formantu, bardziej niż dwóch pozostałych, kieruje w szczególności kryterium semantyczne. Czynnikiem ten wyjaśnia także stosunkowo wysoką produktywność formantu *ros. -ский, pol. -ski oraz mac. -cki* mimo znacznych przeszkód natury morfonologicznej, które zostały zwięźle omówione w niniejszym rozdziale.

a) charakterystyka morfologiczna podstaw słowotwórczych

Kryterium morfologiczne jest czynnikiem drugorzędym w doborze inwariantnego sufiksu *ros. -ский, pol. -ski oraz mac. -cki*, jednak również pod kątem rodzaju gramatycznego podstawy słowotwórczej te klasy wykazują ze sobą najwięcej zbieżności, co dobrze odzwierciedla poniższa tabela.

Tabela 17. Rodzaj gramatyczny podstaw słowotwórczych przymiotników z formantem *ros. -ский, pol. -ski oraz mac. -cki*

	rodzaj męski	rodzaj żeński	rodzaj nijaki	plurale tantum
<i>ros. -ский</i>	2185 (70,7%)	761 (24,6%)	137 (4,4%)	8 (0,3%)
<i>pol. -ski</i>	1497 (72,5%)	395 (19,1%)	117 (5,7%)	53 (2,5%)

mac. <i>-cku</i>	2629 (70,6%)	991 (26,6%)	79 (2,1%)	23 (0,6%)
------------------	---------------------	-------------	-----------	-----------

b) charakterystyka semantyczna podstaw słowotwórczych

Zasadniczą cechą wspólną podstaw słowotwórczych derywatów z formantami ros. *-ckuĭ*, pol. *-ski* oraz mac. *-cku* jest jej znaczenie. Szczególnie licznie w charakterze podstaw w każdym z trzech języków reprezentowane są następujące klasy rzeczowników: nazwy osobowe oraz nazwy własne reprezentowane przede wszystkim przez nazwy geograficzne, ale także antroponimy i skrótowce. Derywacja od tego typu podstaw jest wyraźnie zdominowana przez omawiany sufix. Jedyne wyjątek stanowią skrótowce, które w materiale języka rosyjskiego równie często dołączają formant *-ныĭ* (zob. Tablica 13.). Znaczenie podstaw słowotwórczych przekłada się także na udział procentowy w podstawie rzeczowników o znaczeniu konkretnym oraz abstrakcyjnym, choć w zakresie tym widoczne są znaczne dysproporcje.

Tabela 18. Procentowy udział rzeczowników o znaczeniu konkretnym i abstrakcyjnym w podstawie słowotwórczej przymiotników z formantem ros. *-ckuĭ*, pol. *-ski* oraz mac. *-cku*

	rzeczowniki o znaczeniu konkretnym	rzeczowniki o znaczeniu abstrakcyjnym
ros. <i>-ckuĭ</i>	1744 (56,4%)	1347 (43,6%)
pol. <i>-ski</i>	1970 (95,3%)	96 (4,7%)
mac. <i>-cku</i>	2871 (77,1%)	851 (22,9%)

Wymienione wyżej klasy semantyczne rzeczowników w zasadzie wyczerpują repertuar podstaw słowotwórczych w materiale języka polskiego. Szerszy jest natomiast zakres użycia omawianego formantu w pozostałych dwóch językach. Dane szczegółowe zamieszczam w tabeli poniżej

Tabela 19. Charakterystyka semantyczna podstaw słowotwórczych derywatów z formantem ros. *-ckuĭ*, pol. *-ski* oraz mac. *-cku*

	rosyjski	polski	macedoński
Rzeczowniki konkretne			
1. nazwy osób	<i>бабский</i> <i>инженерский</i>	<i>ambadorski</i> <i>dezerterski</i>	<i>адвокатски</i> <i>докторски</i>

2. nazwy zwierząt	<i>каракульский</i> <i>конский</i> (wyjątki)	<i>pieski</i> <i>świński</i> (wyjątki)	<i>кобилски</i> <i>мршојадски</i>
3. nazwy roślin	-	-	<i>бостански</i> <i>афионски</i> (wyjątek)
4. nazwy organów i części ciała	<i>гиноталамический</i> (wyjątek)	-	<i>раменски</i> <i>прешленски</i> (rzadkie)
5. collectiva	<i>аристократический</i> <i>династический</i>	<i>gwardyjski</i> <i>proletariacki</i>	<i>буржоаски</i> <i>тимски</i>
6. nazwy materiałowe	<i>ангорский</i> ⁵⁸ (wyjątek)	<i>angorski</i> (wyjątek)	<i>кашмирски</i> <i>салонитски</i>
7. nazwy substancji	<i>магматический</i> <i>плазматический</i> (rzadkie)	-	<i>карбидски</i> <i>никотински</i>
8. nazwy instrumentowe	<i>лайнерский</i> <i>динамометрический</i>	<i>mikserski</i> (wyjątek)	<i>микроскопски</i> <i>регуляторски</i>
9. nazwy przedmiotów	<i>орденский</i> <i>цилиндрический</i> (wyjątki)	<i>kanopski</i> <i>galgański</i> (wyjątki)	<i>креветски</i> <i>тавански</i>
10. nazwy miejsc i pomieszczeń	<i>пампасский</i> <i>санаторский</i>	<i>miejski</i> <i>rajski</i>	<i>интернатски</i> <i>кујнски</i>
Nazwy własne			
11. antroponimy	<i>гамлетовский</i> <i>нобелевский</i>	<i>chopinowski</i> <i>prometejski</i>	<i>шекспировски</i> <i>платонски</i>
12. toponimy	<i>европейский</i> <i>коринфский</i>	<i>szwajcarski</i> <i>gdański</i>	<i>абхаски</i> <i>гостиварски</i>
13. skrótowce	<i>эсэнговский</i> <i>натовский</i>	<i>GOPR-owski</i> <i>PAN-owski</i>	<i>вмровски</i>
Rzeczowniki abstrakcyjne			
14. nazwy czynności, procesów i stanów	<i>ревизский</i> <i>дембельский</i>	-	<i>инкубациски</i> <i>ротациски</i>
15. nazwy cech	<i>харизматический</i> <i>эгоистический</i>	<i>elegancki</i> <i>arogancki</i>	-
16. nazwy dziedzin działalności ludzkiej	<i>ботанический</i> <i>легкоатлетический</i>	<i>serowarski</i> <i>trykotarski</i>	<i>авијатички</i> <i>тениски</i>

17. nazwy pojęć oraz terminy	<i>тавтологический</i> <i>спондеический</i>	<i>cyrylicy</i> <i>głagolicki (wyjątki)*</i>	<i>еднински</i> <i>трохејски</i>
18. nazwy organizacji i instytucji	<i>комбинатовский</i> <i>парламентский</i>	<i>kombinacki (wyjątek)</i>	<i>рeпублички</i> <i>институтски</i>
19. nazwy kierunków, nurtów, doktryn i ideologii	<i>урбанистический</i> <i>левоцентристский</i>	<i>austrofilski</i> <i>mazdejski</i>	<i>мазохистички</i> <i>националистички</i>
20. nazwy temporalne	<i>неолитический</i> <i>майский (rzadkie)</i>	<i>plejstoceński</i> <i>dewoński (wyjątki)</i>	<i>палеозојски</i> <i>зимски</i>

Zasadniczo nie tworzy się przymiotników z formantem ros. *-ский*, pol. *-ski* oraz mac. *-ски* od nazw roślin i części ciała. Także w języku macedońskim takie podstawy są reprezentowane nielicznie, choć powyższa tabela pokazuje, że sufix *-ски* w języku macedońskim bez przeszkód łączy się z większością podstaw bez względu na ich znaczenie.

6. Kryterium morfologiczne doboru formantów

Kryterium morfologiczne stanowi czynnik drugorzędny w doborze konkretnego formantu transpozycyjnego w omawianych językach. Na zależność tę w języku polskim zwróciła uwagę m.in. Urban (zob. 2006: 119). W niektórych jednak przypadkach to właśnie budowa podstawy słowotwórczej wpływa na dystrybucję. Wypada zatem przytoczyć podstawowe różnice w tym zakresie w każdym z trzech języków.

- 1) Podstawy zakończone na $[-\#ja]$ w materiale języka rosyjskiego po spółgłoskach $[c]$, $[s]$, $[z]$ dołączają formant *-ный*, po pozostałych spółgłoskach w równym stopniu *-ный* oraz *-ский*,; w materiale języka macedońskiego niezależnie od spółgłoski poprzedzającej w pierwszej kolejności formant *-ски*, rzadziej *-ен*; w materiale języka macedońskiego wyłącznie sufix *-ну*.
- 2) Podstawy zakończone na $[-izm(-izam)]$ oraz $[-ist/-ista]$ w materiale języka rosyjskiego dołączają przede wszystkim formant *-ский*, rzadziej *-ный*; w materiale języka macedońskiego również częściej dołączają formant *-ски*, nieco rzadziej *-ен*, choć dysproporcja ta nie jest znaczna; w materiale języka polskiego łączą się tylko z formantem *-ну*.
- 3) Podstawy zakończone na $[-ika]$ w materiale języka rosyjskiego również w pierwszej kolejności dołączają formant *-ский*, a dopiero później *-ный*; podobna proporcja jest w materiale języka macedońskiego; w materiale języka polskiego ten typ podstawy łączy się

tylko z formantem *-ny*.

Jak wynika z danych przedstawionych w tabelach 13. i 19. rzeczowniki o znaczeniu osobowym łączą się zarówno z formantem ros. *-ский*, pol. *-ski* oraz mac. *-ски*, jak i ros. *-ный*, pol. *-ny* oraz mac. *-ен*. O dystrybucji formantów w tym wypadku również decydują względy morfologiczne. Typy podstaw o znaczeniu osobowym, które łączą się z formantem ros. *-ский*, pol. *-ski* oraz mac. *-ски* przedstawione zostały w rozdziale V i zasadniczo ich zakres pokrywa się dla każdego z języków. Pozostałe podstawy o znaczeniu osobowym dołączają przeważnie drugi z sufiksów.

Powyższym kryteriom zasadniczo nie podlega formant ros. *-овый*, pol. *-owy* oraz mac. *-ов*.

7. Charakterystyka użyc kontekstowych przymiotników odrzeczownikowych z podstawowymi formantami sufiksalnymi.

Jak już było wspomniane, na znaczenie kontekstowe przymiotników relacyjnych największy wpływ ma kryterium semantyczne. Zakres znaczenia podstawy słowotwórczej wpływa na repretuar ról znaczeniowych pełnionych przez przymiotnik. To stwierdzenie dotyczy każdego z omawianych języków. Poniżej przedstawiam funkcje znaczeniowe derywatów w materiale języka rosyjskiego, polskiego i macedońskiego według sufiksów.

Tabela 20. Relacje semantyczne przymiotników z formantem ros. *-ный*, pol. *-ny* oraz mac. *-ен*.

	rosyjski	polski	macedoński
subiektywne	<i>конный номер в цирке</i>	<i>zakażenie bakteryjne</i>	<i>овошна градина</i>
obiektywne	<i>бройлерная фабрика</i>	<i>targ rybny</i>	<i>колониялна продавница</i>
posesywne	<i>государственная собственность</i>	<i>dom rodzinny,</i>	<i>семејна куќа</i>
instrumentowe	<i>ножная швейная машина</i>	<i>sygnał dymny</i>	<i>рачна изработка</i>
materiałowe	<i>каменный мост</i>	<i>srebrne kolczyki</i>	<i>сатинен фустан</i>
wytworowe	<i>ниточное сырьё</i>	<i>deski trumienne</i>	<i>подни мозаици</i>
genetyczne	<i>куриное мясо</i>	<i> tłuszcz roślinny</i>	<i>ржено брашно</i>
syngulatywne	<i>токарная бригада</i>	<i>kółko plastyczne</i>	<i>редакционен одбор</i>
całościowe	<i>абрикосная косточка</i>	<i>małżowina uszna</i>	<i>рачна коска</i>

partytywne	<i>клавишный инструмент</i>	<i>leki hormonalne</i>	<i>свездена галаксија</i>
charakterystyczno- konretne	<i>звёздное небо</i>	<i>staw rybny pieprzna zupa</i>	<i>свездено небо</i>
charakterystyczno- abstrakcyjne	<i>абсорбционная способность</i>	<i>pacjent onkologiczny ambitny uczeń</i>	<i>идеална љубов</i>
symilatywne	<i>ватные облака</i>	<i>aksamitna miękkość</i>	<i>тркалезен килим</i>
zakresowe	<i>крыжовенный куст</i>	<i>agresywne zachowanie</i>	<i>соновна состојба</i>
limitujące	<i>шахматный турнир</i>	<i>błąd logiczny</i>	<i>научни истражувања</i>
lokatywne	<i>степные озёра</i>	<i>polne kwiaty</i>	<i>сиден календар</i>
temporalne	<i>ночная темнота</i>	<i>wiosenna kurtka</i>	<i>квартален план</i>
czynnościowe	<i>родильное отделение</i>	<i>oddział interwencyjny</i>	<i>навигационен инструмент</i>

Tabela 21. Relacje semantyczne przymiotników z formantem ros. -овый, pol. -owy oraz mac. -ов.

	rosyjski	polski	macedoński
subiektowe	<i>ансамблевое пение, цитрусовые плантации.</i>	<i>syzyfowa praca, wirusowe zapalenie wątroby.</i>	<i>свекров прекор</i>
obiektowe	<i>валковый прокат, тресковый лов.</i>	<i>salon samochodowy, woreczek żółciowy.</i>	<i>мезов оркестар</i>
posesywne	<i>ужовое гнездо, мальшиковое пальто (rzadkie).</i>	<i>ojcowa ziemia, popielicowa pora.</i>	<i>јастребово гнездо</i>
instrumentowe	<i>щипковый музыкальный инструмент, фосгеновое отравление.</i>	<i>analiza mikroskopowa, wycieczka autobusowa.</i>	-
materiałowe	<i>абрикосовое варенье, яхонтовые серьги.</i>	<i>żakardowa spódnica, metalowa puszka.</i>	<i>мерианов гердан</i>
wytworowe	<i>бельевые ткани,</i>	<i>deska podłogowa,</i>	-

	<i>тазовая медь.</i>	<i>tkanina sukienkowa.</i>	
genetyczne	<i>анисовое масло, выдровый мех.</i>	<i>olej słonecznikowy, tran dorszowy.</i>	<i>jażодов сок</i>
syngulatywne	<i>сосновый бор, малышовая группа.</i>	<i>las świerkowy, ławica śledziowa.</i>	<i>трепетликова шума</i>
całościowe	<i>локтевой сустав, ножевое остриё.</i>	<i>obiektyw teleskopowy, silnik motocyklowy.</i>	<i>срцева преткомора</i>
partytywne	<i>вольфрамовая соль, хрящевые рыбы.</i>	<i>preparaty witaminowe, parking piętrowy.</i>	-
charakterystyczno- konretne	<i>итилевое море, ледовая дорога.</i>	<i>burzowa pogoda, lodowa trasa.</i>	-
charakterystyczno- abstrakcyjne	<i>литровый термос, верстовой столб.</i>	<i>krok milowy, uczuciowy człowiek.</i>	-
symilatywne	<i>абрикосовый костюм, алюминиевый блеск волос.</i>	<i>brzoskwiniowy sweter, purpurowa twarz.</i>	<i>розово лице</i>
zakresowe	<i>баритоновый голос, бериллиевый минерал.</i>	<i>krzew agrestowy, tkanina atlasowa.</i>	<i>јаворово дрво</i>
limitujące	<i>альтовый ключ, волновая теория света.</i>	<i>usługi handlowe, badania językowe.</i>	-
lokatywne	<i>береговые посёлки, ручьевая форель.</i>	<i>zwierzę łądowe, pobyт hotelowy.</i>	<i>фронтowa линија</i>
temporalne	<i>четверговая встреча, вековой дуб</i>	<i>idy marcowe, obiady czwartkowe.</i>	-
czynnościowe	<i>смотровая комиссия, меновая единица</i>	<i>brygada szturmowa, towary eksportowe</i>	-

Tabela 22. Relacje semantyczne przymiotników z formantem ros. *-ский*, pol. *-ski* oraz mac. *-ски*

	rosyjski	polski	macedoński
subiektowe	<i>конский топот, сенатский указ</i>	<i>wywiad lekarski, włoskie malarstwo.</i>	<i>бактериско заболување</i>

obiektove	<i>акушерские курсы, кондитерский магазин</i>	<i>lodowisko łyżwiarskie, statek pasażerski.</i>	<i>филмска лента</i>
posesywne	<i>генеральский мундир, испанский флот</i>	<i>komórka lokatorska, spółka miejska.</i>	<i>инвалидска пензија</i>
instrumentowe	<i>рентгеновский снимок, микроскопический анализ</i>	-	<i>камионски превоз</i>
materialowe	<i>ангорский свитер</i>	-	<i>карбидска лампа</i>
wytworowe	-	-	<i>јоргански педув (wyjątek)</i>
genetyczne	<i>конское молоко (wyjątek)</i>	<i>woda oligoceńska,</i>	<i>камилско месо</i>
syngulatywne	<i>бандитские формирования, жандармский корпус</i>	<i>klub wędkarski, mniejszość chrześcijańska.</i>	<i>учителски кадар</i>
całościowe	<i>микшерский пульт, общежитская комната</i>	<i>świński ogon, ojcowska ręka.</i>	<i>киклопско око</i>
partytywne	<i>магматические горные породы,</i>	-	<i>кандидатска листа</i>
charakterystyczno- konretne	-	-	<i>зрбечки човек (wyjątek)</i>
charakterystyczno- abstrakcyjne	<i>ироническая улыбка, утопические взгляды</i>	<i>elegancki samochód, mistrzowskie zagranie.</i>	<i>идиотски израз</i>
symilatywne	<i>эгоистическое мышление</i>	<i>szwajcarska precyzja, końskie zdrowie.</i>	<i>рајски живот</i>
zakresowe	<i>браминские мудрецы, генеральское звание</i>	<i>przemysł serowarski, zakonnik dominikański</i>	<i>англиски писател</i>
limitujące	<i>гелиофизические эксперименты</i>	<i>zawody koszykarskie, kierunki inżynierskie.</i>	<i>интерпункциски знак</i>
lokatywne	<i>космический полёт</i>	<i>górska ścieżka,</i>	<i>полски цвеќиња</i>

		<i>powstanie wielkopolskie.</i>	
temporalne	<i>швейцарские часы, океанические острова</i>	<i>faldowania herceńskie, skały oligoceńskie.</i>	<i>јануарска ноќ</i>
czynnościowe	*	-	<i>навигациски инструмент</i>

8. Wpływ znaczenia rzeczownika podstawy na funkcje semantyczne przymiotników

Na znaczenie szczegółowe przymiotników odrzeczownikowych wpływ ma kilka czynników. Decydują o nim znaczenie formantu, znaczenie rzeczownika podstawy oraz znaczenie rzeczownika określanego (Grzegorzczkowska 2001: 45, Urban 2006: 129). W wypadku interesujących mnie przymiotników istotne są tylko dwa ostatnie kryteria, ponieważ analizuję derywaty z formantami niewyspecjalizowanymi semantycznie. W celu ustalenia znaczenia kontekstowego przymiotnika posługiwałam się głównie parafrazą zawierającą i rzeczownik podstawy, i rzeczownik określany. Tylko niektóre użycia kontekstowe są determinowane przez charakterystykę semantyczną jednego z tych rzeczowników.

Urban pisze, że nie można wyznaczyć matrycy cech semantycznych rzeczowników pełniących rolę subiekta i obiektu (2006: 130). Rzeczywiście, w przypadku użycia **subiektywnych** i **obiektywnych** zakres znaczenia rzeczownika podstawy i rzeczownika określanego są bardzo szerokie i nazywają osoby, collectiva, zwierzęta, rośliny, przedmioty, miejsca, a także abstrakta takie jak odcinki czasu czy cechy. O zaistnieniu tej relacji nie decyduje zatem znaczenie któregoś z rzeczowników, a ich konkretne użycia. Zarówno relacja subiektywna, jak i obiektywna są reprezentowane w materiale wszystkich trzech języków bardzo licznie, a derywaty tworzone są za pomocą każdego z formantów.

Relację **posesywną** determinuje znaczenie rzeczownika podstawy. W tej funkcji występują przeważnie rzeczowniki osobowe, ponieważ posiadaczem może być jedynie człowiek (zbiorowość ludzka) (Nagórko 1987: 24, Urban 2006: 132). Obok nazw osób rzeczowniki podstawy nazywają także zwierzęta, collectiva oraz organizacje i instytucje, które mogą być ze zbiorowością ludzką utożsamiane. W każdym z trzech omawianych języków relacja posesywna jest typowa dla przymiotników z formantem ros. *-ский*, pol. *-ski*, mac. *-ски*, ponieważ właśnie ten formant seryjnie tworzy przymiotniki od nazw osobowych. Z tego samego powodu w języku macedońskim w

funkcji tej występują derywaty z formantem *-oв*⁵⁹. Relację pseudoposesywną tworzą przymiotniki oparte na nazwach zwierząt. Takie derywaty tworzone są za pomocą formantów *-oвый* w języku rosyjskim oraz *-owy* w języku polskim, natomiast w języku macedońskim liczne są derywaty ze wszystkimi trzema formantami, szczególnie zaś *-cki*. Drugim kryterium jest znaczenie rzeczownika określanego, który wskazuje na konkretny przedmiot.

Dodatkowo należałoby wyróżnić relację **pokrewieństwa i powinowactwa** dla użycie typu: ros. *материнская дочь* 'córka matki', mac. *зетова сестра* 'siostra szwagra', pol. *dziadkowy kuzyn* 'kuzyn dziadka'. Trudno uznać w tych połączeniach podstawę przymiotnika za subiekt posiadania, zgodnie z parafrazą: 'córka, która należy do matki', 'siostra, która należy do szwagra', 'kuzyn, który należy do dziadka'.

W wyrażaniu relacji **instrumentowej** biorą udział przymiotniki oparte na kilku klasach semantycznych podstaw słowotwórczych. Są to ogólnie rzecz ujmując nazwy instrumentów, takie jak: nazwy narzędzi, urządzeń i maszyn oraz pojazdów. Te z kolei dołączają w większości formant ros. *-ный* pol. *-ny* mac. *-ен*. Liczne są formacje z formantem *-ckiй* w materiale języka rosyjskiego oraz *-cki* w materiale języka macedońskiego, które z kolei nie występują w polszczyźnie. W języku polskim zaś nazwy instrumentowe seryjnie dołączają formant *-owy*. Drugą klasą podstaw są nazwy substancji i preparatów, które łączą się z formantami *-oвый* oraz *-owy*, w macedońskim zaś przeważnie z formantem *-cki*. W funkcji tej nie występują przymiotniki z formantem pol. *-ski* oraz mac. *-ов*. W materiale języka rosyjskiego jest reprezentowana przez wszystkie typy słowotwórcze.

Znaczenie podstawy słowotwórczej determinuje relację **materiałową**. Przymiotniki motywują się rzeczownikami o znaczeniu materiałowym, w tym nazwami tkanin, minerałów, materiałów budowlanych. Regularnie tworzą ją także przymiotniki od nazw roślin i zwierząt. Największy udział w jej tworzeniu mają zatem przymiotniki z formantami ros. *-ный*, pol. *-owy* oraz mac. *-ен* oraz mac. *-cki*, które są wyjątkowo liczne (rosyjskie i polskie przymiotniki z tym formantem nie derywują od nazw materiałowych). Dodatkowym kryterium zawężającym zakres tej relacji jest znaczenie rzeczownika określanego, które wskazuje na wytwór. W przypadku relacji **rezultatywnej** role rzeczownika podstawy oraz określanego odwracają się. Relacja ta we wszystkich językach reprezentowana jest przez przymiotniki z formantem ros. *-ный* pol. *-ny* mac. *-ен* i są to użycia dość liczne na tle pozostałych typów słowotwórczych. Przymiotniki w funkcji wskazującej na wytwór nie są tworzone za pomocą formantów ros. *-ckiй*, pol. *-ski* oraz mac. *-ов*.

Użycia wskazujące na relację **pochodzenia**, inaczej genetyczne, są reprezentowane przez derywaty od rzeczowników nazywających rośliny i zwierzęta (sporadycznie nazwy materii

---

59 Na posesywny charakter przymiotników z formantem *-ов* w języku macedońskim zwracali uwagę m.in. B. Koneski, K. Koneski i S. Veleva (zob. B. Koneski 1976, K. Koneski 2003, Veleva 2006).

organicznej). O zachodzeniu tej relacji decyduje także znaczenie rzeczownika określanego, który wskazuje na substancję z nich pozyskaną. W relacji licznie biorą udział przede wszystkim derywaty z formantem ros. *-овый*, pol. *-owy* oraz mac. *-os*, w dalszej kolejności zaś ros. *-ный* pol. *-ny* mac. *-en*. Nie występują w tej funkcji przymiotniki z formantami ros. *-ский* oraz pol. *-ski*.

Relacja wskazująca na element zbioru uwarunkowana jest w pierwszej kolejności znaczeniem rzeczownika określanego, który wskazuje na zbiór, a następnie znaczeniem rzeczownika podstawy, które zawężone jest do kilku klas: rzeczowników ożywionych (nazw osób i zwierząt) oraz nazw roślin. Przymiotniki w funkcji **syngulatywnej** należą do wszystkich omówionych w rozprawie typów słowotwórczych.

Przymiotniki wskazujące na **całość w relacji do części** tworzone są od nazw urządzeń, pojazdów oraz części ciała. Zakres znaczenia podstawy słowotwórczej przymiotników jest zbieżny dla użycia całość w relacji do części oraz instrumentowej, co przekłada się na inwentarz wykorzystanych formantów. Obok wymienionych klas w podstawie występują także nazwy zwierząt oraz roślin. Zakres funkcjonowania tej relacji zawężony jest przez rzeczownik określany, który wskazuje na element, z którego składa się desygnat rzeczownika podstawy. Rzeczowniki określane będą zatem nazywać odpowiednio: części urządzeń, pojazdów i maszyn oraz części żywego organizmu. Relacja reprezentowana jest przez wszystkie typy słowotwórcze.

Podobnie użycia **partytywne** będą warunkowane znaczeniem obu rzeczowników. Jednak pola semantyczne przez nie reprezentowane są tylko częściowo odwracalne w stosunku do relacji wskazującej na całość w relacji do części. W charakterze podstaw słowotwórczych poza nazwami części urządzeń, pojazdów i maszyn oraz części żywego organizmu, licznie występują także nazwy substancji i pierwiastków. Rzeczowniki określane nazywają całość, która składa się z wymienionych elementów. Są to: nazwy urządzeń, pojazdów i maszyn, nazwy roślin, a także nazwy elementów środowiska naturalnego oraz preparatów i leków. Relacja ta jest nielicznie realizowana przez derywaty z formantem ros. *-ский*, a przymiotniki z formantem pol. *-ski* nie występują w niej w ogóle.

Użycia **charakterystyczne konkretne** częściowo pokrywają się z użyciami partytywnymi. Reprezentowane są najczęściej przez derywaty z formantami wyspecjalizowanymi formalnie. W związku z tym w przytoczonym materiale pojawiają się niezbyt licznie. W każdym z trzech języków w funkcji tej występują przymiotniki utworzone za pomocą formantu ros. *-ный* pol. *-ny* mac. *-en*, a także ros. *-овый*.

Relacja **charakterystyczna abstrakcyjna** warunkowana jest znaczeniem wyłącznie rzeczownika podstawowego, który wskazuje na abstrakcyjną cechę (w tym m.in. jednostki miar i choroby), natomiast zakres znaczenia rzeczownika określanego jest nieograniczony.

Nieograniczony zakres znaczenia obu rzeczowników charakterystyczny jest zaś dla relacji **porównawczej**. Zarówno człon porównywany, jak i podstawa porównania mogą wskazywać na dowolne elementy rzeczywistości pozatekstowej. Użycia te reprezentowane są licznie przez wszystkie typy słowotwórcze.

Znaczenie rzeczownika podstawy oraz rzeczownika określanego nie wpływają na występowanie przymiotników w funkcji **zakresowej**. Z tego powodu relacja ta reprezentowana jest w materiale przez wszystkie typy słowotwórcze.

Rzeczownik określany w relacji **limitującej** wskazuje na dziedzinę lub obszar działalności człowieka. Przymiotniki w tym użyciu poświadczane są nielicznymi przykładami, ale reprezentowane są przez niemal wszystkie typy słowotwórcze z wyjątkiem derywatów z sufiksem *mac. -oβ*.

Znaczenie **lokatywne** przymiotnika uwarunkowane jest lokatywnym znaczeniem jego podstawy słowotwórczej. Jest to warunek wystarczający. Oznacza to, że w funkcji lokatywnej występują wszystkie przymiotniki oparte na nazwach miejscowych. Wszystkie typy słowotwórcze omówione w rozprawie występują w tej funkcji.

Także użycia **temporalne** determinowane są przez znaczenie rzeczownika podstawy, który wskazuje odcinek czasu. Rzeczownik określany pełni dowolne funkcje. W relacji tej występują wszystkie typy słowotwórcze z wyjątkiem *pol. -ski* oraz *mac. -oβ*.

Bezpośredni wpływ na znaczenie przymiotnika relacyjnego ma znaczenie podstawy słowotwórczej w przypadku **przymiotników czynnościowych**. Największą aktywnością w ich tworzeniu wykazuje się formant *ros. -ный* *pol. -ny* *mac. -en*, który regularnie dołącza do podstaw o znaczeniu czynnościowym, procesualnym i stanowym. Formant *-ski* nie tworzy przymiotników w tej funkcji w materiale języka polskiego, natomiast w materiale języka macedońskiego jest to formant *-oβ*. Relacja ta reprezentowana jest przez wszystkie typy słowotwórcze przymiotników jedynie w materiale języka rosyjskiego.

W przytoczonych w rozprawie przykładach użycie często dochodzi do neutralizacji opozycji semantycznej i określone grupy **przymiotnik + rzeczownik** mogą pełnić więcej niż jedną funkcję semantyczną. Prowadzi to do wniosku, że do ustalenia właściwego stosunku między rzeczownikiem podstawy a rzeczownikiem określanym potrzebny jest szerszy kontekst (por. relacja symilatywna).

Z przeprowadzonej analizy znaczeń kontekstowych wynika, że na repertuar ról znaczeniowych pełnionych przez przymiotniki relacyjne w dużej mierze ma znaczenie podstawy słowotwórczej, które jest kryterium nadrzędnym. Dobrze odzwierciedlają to wyniki dla derywatów z formantem *-ski* w materiale języka polskiego oraz *-oβ* w materiale języka macedońskiego.

Ograniczony zakres pól semantycznych reprezentowanych przez podstawowe rzeczowniki dla tych typów słowotwórczych przekłada się na liczbę znaczeń tekstowych komunikowanych przez przymiotniki utworzone za ich pomocą. Ze względu na te dwa krzyżujące się czynniki – znaczenie podstawy słowotwórczej i znaczenie tekstowe przymiotnika – za najbardziej uniwersalny wykładnik derywacji przymiotników odrzeczownikowych dla omówionych języków słowiańskich należy uznać formant ros. *-ный* pol. *-ny* mac. *-en*. Formant narzuca jedynie ograniczenia natury formalnej, choć dotyczy to przede wszystkim polskich przymiotników na *-ny*. Z drugiej zaś strony znajdują się przymiotniki utworzone za pomocą formantu ros. *-ский*, pol. *-ski*, mac. *-cki*. Jego produktywność ogranicza się przede wszystkim do kilku typów podstaw. Z jednej strony są to klasy rzeczowników bardzo liczne, co przekłada się na liczbę derywatów, z drugiej zaś – relatywnie nieduża liczba pól semantycznych przez nie reprezentowanych przekłada się na ograniczony zakres znaczeń tekstowych derywatów tej klasy.

Bibliografia

- Bajec A., *Besedotvorje slovenskega jezika, IV, Predlogi i predpone*, Lublana 1959.
- Bałałykina E., Bartoszewicz A., Nikolajew G., *Słowotwórstwo rosyjskie dla Polaków*, Warszawa 1990.
- Bałtowa J., Siatkowski J., *Konfrontatywny opis słowotwórstwa języków blisko spokrewnionych*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, Seria VII, Językoznawstwo, Warszawa 1988, s. 5-12.
- Bednarczuk L., *Uwagi o metodach językoznawstwa porównawczego*, [w:] *Język i jego odmiany w aspekcie porównawczym*, Wrocław 1986, s. 7-15.
- Bogusławski A., *Problem „tertium comparationis” w porównaniu lingwistycznym*, [w:] *Kwartalnik Neofilologiczny*, XXIII, 3, 1976.
- Brodowska-Honowska M., *Słowotwórstwo przymiotników w języku staro-cerkiewnosłowiańskim*, Wrocław 1960.
- Burkacka I., *Klasyfikacja słowotwórcza nowszych zapożyczeń* [w:] *Linguistica Copernicana* 2(4) Toruń 2010, s. 229-240.
- Burkacka I., *Kombinatoryka sufiksalna w polskiej derywacji odrzeczownikowej*, Warszawa 2012.
- Dokulil M., *Teoria derywacji*, przeł. z czeskiego A. Bluszcz, J. Stachowski, Wrocław 1979.
- Dokulil M., *Ke koncepci porovnavaci charakteristiky slavanskych jazyků v oblasti „tvořeni slov”*, [w:] *Slovo a Slovesnost* XXIV, 2, 1963, s. 85-106.
- Furdik J., *Slovotvorna motivacia a jej jazykove funkcie*, Levoča 1993.
- Grzegorzczkova R., *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*, wyd. trzecie poprawione, Warszawa 1979.
- Grzegorzczkova R., Puzynina J., *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime*, Warszawa 1979..
- Grzegorzczkova R., *Miejsce derywacji przymiotnikowej w semantycznym opisie języka*, [w:] *Polonica* VIII, Wrocław 1982, s. 49-55.
- Gramatyka języka polskiego*, red. T. Benini, J. Łoś, K. Nitsch, J. Rozwadowski, H. Ułaszyn, Kraków 1923
- Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzczkova, R. Laskowski i H. Wróbel, Warszawa 1998, wyd. drugie, zmienione.
- Grybosiowa, A., *Język wtopiony w rzeczywistość*, Katowice 2003.
- Horecký J., *Slovotvorna sustava adjektiv v slovanskyh jazykoch*, [w:] *Slavia*, 1, Praha 1961, s. 92-96.
- Jadacka H., *System słowotwórczy polszczyzny (1945-2000)*, Warszawa 2001.
- Jochym-Kuszlikowa L., *Jednostki systemowe słowotwórstwa a polsko-rosyjskie badania*

- konfrontatywne*, [w:] *Slavia Orientalis*, z. 1-2, Warszawa 1982, s. 105-110.
- Kallas K., *Przymiotniki toponimiczne określające nazwy własne a semantyczna interpretacja tekstu*, [w:] *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska XII. Nauki Humanistyczno-Społeczne*, z. 80, Toruń 1977, s. 3-30.
- Kaproń-Charzyńska, I., *Polskie przymiotniki z formantem paradygmatycznym*, [w:] *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska L*, Toruń 1998, s. 79-93.
- Kleszczowa K., *Staropolskie derywaty przymiotnikowe i ich perspektywiczna ewolucja*, Katowice, 2003.
- Kowalik K., *Budowa morfologiczna przymiotników polskich*, Wrocław 1977.
- Kreja B., *Budowa słowotwórcza a budowa fonetyczna wyrazów* [w:] *Język Polski L*, z.2, Kraków 1970, s. 119-130.
- Kreja B., *Przymiotniki od rzeczowników zapożyczonych typu gramatyka, egoizm/egoista, biologia w językach słowiańskich*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych, Seria VII, Językoznawstwo*, Warszawa 1988, s. 219-229.
- Kreja B., *Słowotwórcze związki polszczyzny z innymi językami słowiańskimi*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych, Seria VIII, Językoznawstwo*, Warszawa 1992, s. 122-126.
- Kreja B., *Słowotwórczość polskie na tle słowiańskim*, Gdańsk 1999.
- Kurkowska H. *Budowa słowotwórcza przymiotników polskich*, Wrocław 1954.
- Nagórko A., *Zagadnienia derywacji przymiotników*, Warszawa 1987.
- Pałka P., Żmigrodzki P., *Z zagadnień opisu leksykograficznego przymiotników relacyjnych (na przykładzie przymiotników z sufiksem -owy)*, [w:] *Nowe studia leksykograficzne*, t. 2, red. naukowa P. Żmigrodzki, R. Przybylska, Kraków 2008, s. 191-195.
- Satkiewicz H., *Produktywne typy słowotwórcze współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1969.
- Siatkowski J., *O bułgarsko-polskim słowotwórczością konfrontacyjną*, [w:] *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 24, Warszawa 1987, s. 270-278.
- Sieczkowski A., *Struktura słowotwórcza przymiotników czeskich i polskich. Studium porównawcze*, Wrocław 1957.
- Skarżyński M., *Powstanie i rozwój polskiego słowotwórczości opisowego*, Kraków, 1999.
- Smółkowa T., Tekiel D., *Nowe słownictwo polskie. Przymiotniki i przysłówki*, Wrocław 1977.
- Sokołowski J., *Macedońskie przymiotniki z prefiksem „bez-”*, [w:] *Makedonski Jazik*, XXXVIII-XXXIX, Skopje 1988, s. 180-187.
- Sokołowski J., *Derywacja przymiotników od wyrażen syntaktycznych z przyimkiem negacji w języku macedońskim i polskim*, [w:] *Folia Philologica Macedono-Polonica*, t. 4 1996, s. 70-80.

- Sokołowski J., *Słowiańskie derywaty imienne z przyimkiem negacji w podstawie słowotwórczej*, Wrocław 2000.
- Solecka K., *Semantičkata struktura na složenite pridavki*, „Makedonski Jazik” XXXIV, Skopje 1983, s. 175-194.
- Stryszewska M., *Przymiotniki od nazw botanicznych w języku polskim, macedońskim i rosyjskim* [w:] *Македонскиот јазик – извор на филолошки и на културолошки истражувања*, Skopje 2020, s. 389-402.
- Topolińska Z., *O implikacji semantycznej: przymiotnik → rzeczownik*, „Makedonski Jazik” XXXIV, Skopje 1983, s. 51-86.
- Topolińska Z., Vidoeski B., *Polski-macedoński. Gramatyka konfrontatywna (zarys problematyki)*, z. 1, *Wprowadzenie*, Wrocław 1984
- Urban M., *Współczesne przymiotniki odrzeczownikowe z wybranymi formantami sufiksalnymi*, Toruń 2006.
- Vojteková M., *Slovenské a poľské adjektívum z aspektu slovotvornej motivovanosti*. Prešov, 2016.
- Waszakowa K., *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki z formantami paradygmatycznymi*, Warszawa 1993.
- Wróbel H., *Możliwości i ograniczenia opisu struktur słowotwórczych w modelu językowym znaczenie → forma*, [w:] *Typy opisów gramatycznych języka*, Wrocław 1986, s. 109- 119.
- Zmarzer W., *Podstawy analizy konfrontatywnej języków pokrewnych (rosyjskiego i polskiego)*, Warszawa 1992.
- Велева С., *Тенденции во зборообразувањето во македонскиот јазик*, Скопје 2006.
- Виноградов В.В., *Русский язык (грамматическое учение о слове)*, Москва 1972.
- Виноградов В.В., *Современный русский язык. (Курс лекций)* (1952),
Грамматика русского языка, том 1. Фонетика и морфология, Москва 1960.
- Зверковская Н.П., *Суффиксальное словообразование русских прилагательных XI-XVII вв.*, Москва 1986.
- Земская Е.А., *Современный русский язык. Словообразование*, Москва 1973;
- Земская Е.А., *История словообразования имен прилагательных в русском литературном языке нового времени* Москва 1965;
- Земская Е.А., *Относительные прилагательные как конструктивный элемент номинативной системы языка* [в:] *Грамматические исследования. Функционально-стилистический*

- аспект. *Морфология. Словообразование. Синтаксис*, Москва 1991, с. 132-164.
- Историческая типология славянских языков: Фонетика. Словообразование. Лексика и фразеология*, ред. Мельничук А.С., Киев 1986.
- Киш М., *Морфолошката структура на придавките во македонскиот литературен јазик*, Скопје 2005.
- Конески Б., *Грамматика на македонскиот литературен јазик*, Скопје[1954], 1976.
- Конески К., *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*, Скопје 2003.
- Лопатин В.В., *Основные единицы сопоставительного описания словообразовательных систем славянских языков [в:] Сопоставительное изучение словообразования славянских языков*, Москва 1987, с. 46-53
- Лопатин В.В., Улуханов И.С., *Словарь аффиксальных морфем современного русского языка*, Москва 2016.
- Лопатин В.В., Улуханов И.С., *Сходства и различия в словообразовательных системах славянских языков [в:] Славянское языкознание. IX Международный съезд славистов*, Москва 1983.
- Марков Б., *Образување на придавките во македонскиот јазик*, Скопје 1988,
- Русская грамматика* ред. Н.Ю Шведова, Москва 1980,
- Русский язык и советское общество. Словообразование современного русского литературного языка* ред. М.В. Панов, Москва 1968.
- Соколовски Ј., *Проектот на полско-македонската граматичката конфронтација на З. Тополињска и Б. Видоески и проблемите на словенското конфронтативно зборообразување, [w:] 70 години од истражувањата на Јозеф Обрембски во Македонија*, ред. Т. Вражиновски, Прилеп 2002, с. 149–157.
- Стракова В., *Модель сопоставительного анализа словообразования польского и русского языков [в:] Сопоставительное изучение словообразования славянских языков*, Москва 1987, с. 94-99.

Słowniki

- BTSRJa - *Большой толковый словарь русского языка*, ред. С.А. Кузнецов, Petersburg 2008
- USJP - *Uniwersalny słownik języka polskiego*. red. S. Dubisz, Warszawa 2003
- TRMJ - *Толковен речник на македонскиот јазик*. ред. К. Конески, I–VI. Скопје, 2003–2014.
- SJPD – *Słownik języka polskiego* red. W. Doroszewski, Warszawa 1958-1969.
- SEJP Bor – Boryś W., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005

STRESZCZENIE

Przedmiotem niniejszej rozprawy jest opis wybranych klas przymiotników odrzeczownikowych w trzech językach słowiańskich, reprezentujących trzy podgrupy: w rosyjskim, w polskim oraz w macedońskim. W centrum rozprawy jest przede wszystkim analiza i opis konfrontatywny derywatów z formantami podstawowymi, którymi są: w języku rosyjskim *-ный, -ский, -овый*, w języku polskim *-owy, -ny, -ski*, w języku macedońskim *-cki, -en, -ov*. W każdym z wymienionych języków sufiksy te są najbardziej produktywnymi formantami wykorzystywanymi w derywacji przymiotników desubstantywnych. Przymiotniki z tymi formantami stanowią w każdym z tych języków klasy liczne, stale pomnażane o nowe derywaty. Ponadto powyższe formanty są niewyspecjalizowane znaczeniowo, a więc derywaty z tymi formantami nie stanowią typów słowotwórczych. Podstawę materiałową moich badań stanowią słowniki ogólne opisywanych języków

Analiza dotychczasowych opracowań poświęconych słowiańskim przymiotnikom odrzeczownikowym prowadzi do wniosku, że zarówno w pracach dotyczących poszczególnych języków słowiańskich, jaki i w pracach o charakterze konfrontatywnym na pierwszy plan wysuwa się zagadnienie sposobu opisu znaczeń kontekstowych derywatów.

Osobne miejsce zajmuje w rozprawie analiza znaczeń kontekstowych derywatów, to znaczy analiza relacji między przymiotnikiem a rzeczownikiem określanym. Dotychczas interesujące mnie przymiotniki odrzeczownikowe były opisywane według rozmaitych koncepcji słowotwórczych, które w ujęciu syntetycznym zostały przedstawione w gramatykach akademickich poszczególnych języków słowiańskich. Za najważniejszy dla celów analizy konfrontatywnej, mimo znanych niedoskonałości, uznaję model opisu derywatów przyjęty w *Gramatyce współczesnego języka polskiego. Morfologia* autorstwa Krystyny Kallas, na który składają się relacje rzeczownika podstawy oraz rzeczownika określanego. Podobnie jak w GWJP, wykorzystuję parafrazy grup $A(N_{podst})N_{okr}$ (gdzie N_{podst} to rzeczownik motywujący, a N_{okr} to rzeczownik określany). Konieczność takiego opisu materiału wynika z tego, że analizowane w rozprawie klasy przymiotników odrzeczownikowych tworzone są przy pomocy niewyspecjalizowanych funkcyjnie formantów, a zatem są niesamodzielne semantycznie i składniowo. Analiza znaczeń kontekstowych pozwala na opis znacznie dokładniejszy od przypisywanego derywatom znaczenia ogólnego wyrażonego formułą typu 'odnoszący się do tego, co nazywa rzeczownik podstawy', mianowicie pozwala na wyodrębnienie znaczeń szczegółowych, takich jak np. 'podobny, taki jak to, co nazywa podstawa słowotwórcza', 'zrobiony, wykonany z tego, co nazywa podstawa słowotwórcza' i innych.

Pracę zamyka obszerny rozdział poświęcony analizie konfrontatywnej trzech języków ze względu na wszystkie uwzględnione w pracy parametry.

SUMMARY

The subject of the dissertation is the description of selected classes of relational adjectives in three Slavic languages, representing three subgroups: in Russian, in Polish and in Macedonian. The main focus of the dissertation is the description and confrontative analysis of derivatives with the basic suffixes, which are: in Russian *-ный, -ский, -овый*, in Polish *-owy, -ny, -ski*, in Macedonian *-ски, -ен, -ов*. In each of the languages mentioned, these suffixes are the most productive formatives used in the derivation of desubstantive adjectives. Adjectives with these formatives constitute numerous classes in each of these languages, constantly multiplied with new derivatives. Moreover, the abovementioned suffixes are not semantic-specialized, so derivatives formed with them do not constitute word-formation types. The material basis of my research are general dictionaries of the described languages.

The analysis of the studies on Slavic noun adjectives to date leads to the conclusion that both in the works on individual Slavic languages and in the works of a confrontative nature, the issue of how to describe the meanings of contextual derivatives is the most significant.

A separate place in the dissertation is devoted to the analysis of the contextual meanings of derivatives, i.e. the analysis of the relationship between the adjective and the noun defined by it. So far, the noun adjectives that interest me have been described according to various word-formation concepts, which have been synthetically presented in the academic grammars of individual Slavic languages. Despite the known imperfections, I consider the description model adopted in the Grammar of Contemporary Polish to be the most appropriate for the purposes of confrontative analysis. The model proposed by Krystyna Kallas consists of the relationship of the base noun and the determined noun. As in the model, I use group paraphrases $A(N_{\text{podst}})N_{\text{okr}}$ (where N_{podst} is a motivating noun and N_{okr} is a definite noun). The need for such a description of the material results from the fact that the classes of noun adjectives analyzed in the dissertation are created using non-functionally specialized formants, and therefore they are semantically and syntactically dependent. The analysis of contextual meanings allows for a description that is much more precise than the general meaning assigned to derivatives expressed by the formula of the type 'referring to what is called a base noun', namely it allows to distinguish specific meanings, such as e.g. 'similar, such as what is called a base noun', 'made, made of what the word base calls' and others.

The work ends with an extensive chapter devoted to the confrontational analysis of three languages with regard to all parameters included in the study.